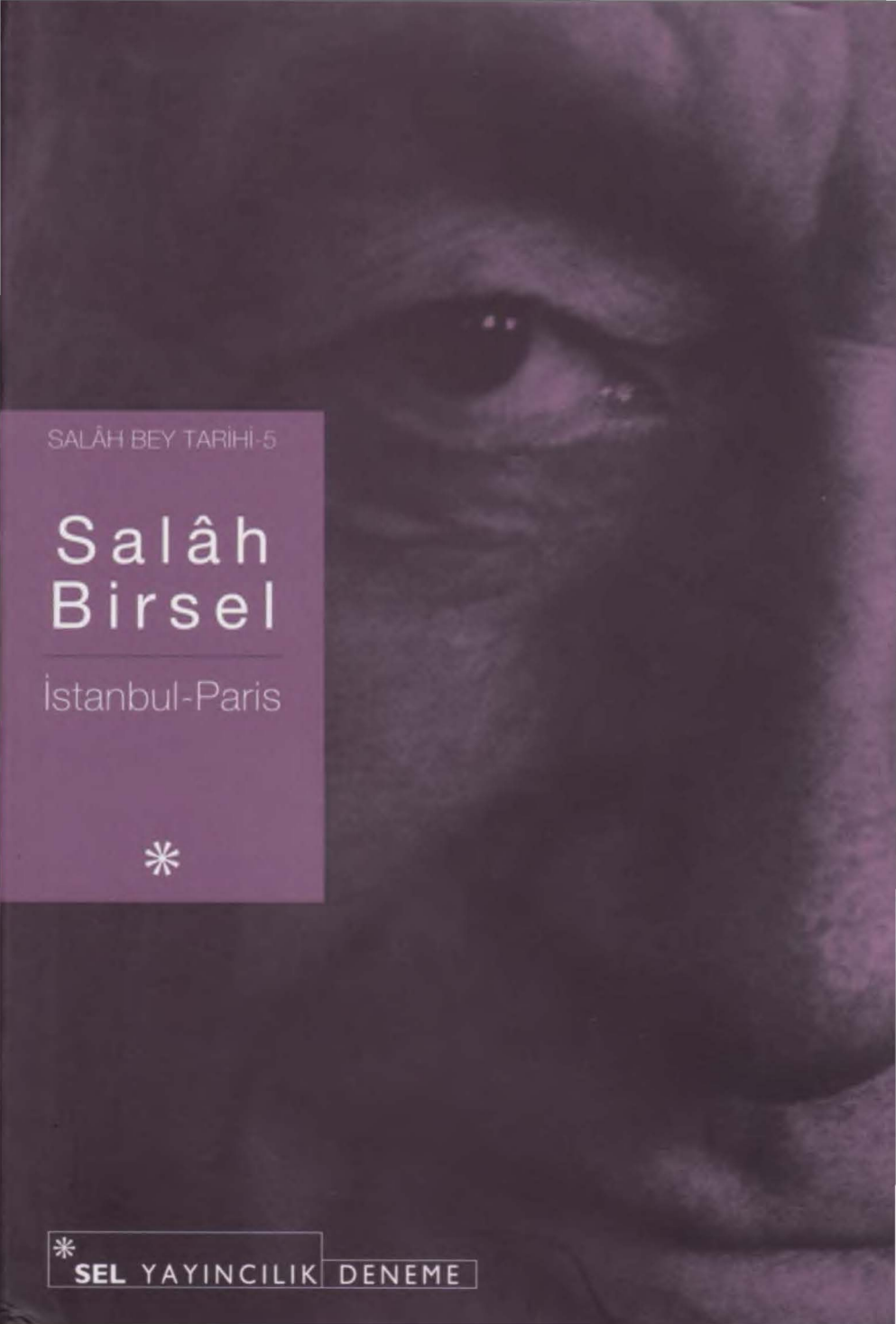

SALÂH BEY TARİHİ-5

Salâh Birsel

İstanbul-Paris

*

* SEL YAYINCILIK DENEME

İSTANBUL-PARİS

Salâh Bey Tarihi: 5

SALÂH BİRSEL, 1919'da Balıkesir'de doğdu. İlk şiiri 1937'de *Gündüz* dergisinde çıktı. Günlüklerini 1950'de *Beş Sanat* dergisinde yayımlamaya başladı. Türk şiirinde özgün bir yer edinen Birsel, daha çok aklın ve zekanın egemenliğini ön planda tutan, şairanelikten uzak, yergici şiirlere ağırlık verdi. Asıl ününü 1970'den sonra yayımladığı *1001 Gece Denemeleri* ve *Salâh Bey Tarihi* olarak adlandırdığı dizi kitapları ve günlükleriyle elde etti.

Yayınlarımız arasında *Kahveler Kitabı, Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu, Boğaziçi Şıngır Mıngır, Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi* adlı kitapları yayımlanan Salâh Birsel'in, *İstanbul-Paris* ile beş kitaptan oluşan **Salâh Bey Tarihi** tamamlandı.

Şair ve deneme yazarı Salâh Birsel 1999'da vefat etmiştir.

* **SEL** YAYINCILIK / EDEBİYAT

* **SEL** YAYINCILIK
Babıali Caddesi, 20 / I Cağaloğlu - İstanbul
Tel./Faks: 0212 511 10 05

Şube: İstiklal Caddesi, Elhamra Pasajı, 258 / 10
Beyoğlu - İstanbul Tel.: 0212 244 15 06

Şube: Mahmut Esat Bozkurt Caddesi, 1/A Alsancak - İzmir
Tel.: 0232 463 99 68

http://www.selyayincilik.com
E-mail: posta@selyayincilik.com

ISBN 975-570-218-0

SEL YAYINCILIK: 215

İSTANBUL - PARİS
Salâh Bey Tarihi: 5

SALÂH BİRSEL

Kapak fotoğrafı: Ara Güler

Kapak tasarım: Hakkı Mısırlıoğlu

Birinci Baskı: Temmuz 2004

Baskı-cilt: Yaylacık Matbaası
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203 Topkapı - İstanbul

Salâh Birsel

İstanbul - Paris

Salâh Bey Tarihi: 5

Salâh Bey Tarihi:

1 Kahveler Kitabı
2 Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu
3 Boğaziçi Şıngır Mıngır
4 Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi
5 İstanbul-Paris

İçindekiler

Ey Kadın Ayağa Kalk ve Titre / 7
Zengirizler/ 20
Paris Yolcusu/ 32
Paris'te Bir Padişah/ 42
Cihan Şampiyonu/ 55
Antikacı Dükkânı/ 67
Erkekfatmalar/ 81
Nakavt Kralları/ 95
İmparator Bıyıkları/ 109
Gerdanlık/ 124
Dön Baba Dön/ 133
Sular/ 139
Mavi Tuna Dalgaları/ 150
Büyükdere Çayırı/ 160
Büyük Maç/ 170
Tarabya Yanıyor/ 182
İngiliz Sultan/ 189
Zikzaklı İşler/ 199
Leylaveş/ 210
Sevda Pazarı/ 221
Mahşer Midillisi/ 233
Döner Ayna/ 243
Kaynakça/ 251

Ey Kadın Ayağa Kalk ve Titre

Ahmet Rasim, Abdülhak Hamit'in kızkardeşi Mihrünnisa Hanımın -ki doğumu Bebek'tedir- *Hazine-i Evrak* dergisinde yayınlanan bir şiirini okuduğu vakit, bunun bir kadın elinden çıkabileceğine inanmak istememiştir.

O sıralar, şiiri okuyan kimileri de ona ağabeysinin elinin değdiğini sanmışlardır. Bereket, çok geçmeden anlaşılmıştır ki -işi çakaloz edenlerin başında Süleyman Nafiz vardır- Abdülhak Mihrünnisa Hanımefendi'nin yaratılışı da *birader-i muazzam*'ı gibi insanın yüreğine kızgın kurşun akıtıyordur.

Burada ince lakırdıları kantarlamak gerekirse, şair Nigar Hanımın şiirleri üzerinde de bir erkek ozan elinin gezindiğini söyleyenler olmuştur. Fatma Aliye Hanıma gelince, onun *Muhadarat* adlı romanını da babası Tarihçi Cevdet Paşa'nın mırıldandığı düşüncesi yaygındır.

Bütün bunlar, kadınların ikinci sınıf bir yaratık sayılmalarından, görevlerinin ev işlerine koşmak ve de kocalarının sözünden çıkmamak olduğuna inanmaktan geliyordur. Fatma Aliye Hanım, Georges Ohnet'in *Volonté* adlı yapıtını *Meram* adıyla çevirdiği zaman, çevrenin *şakkı şefe*'sini hesaba katarak onu "Bir Kadın" adıyla yayınlayacaktır. Onu izleyen kitaplarında da, yine aynı çekingenliğin bir sonucu olarak, "Mütercime-i Meram" takma adına el atar. Bu, biraz da *Meram*'ın çokça tutulmasından gelmektedir.

O, 1896 yılında, kimi arkadaşlarıyla, *Muhadenet-i Nisvan* adında ilk kadın derneğini de kuracaktır. Bu arada *Nisvan-ı İslam* (İslam Kadınları) ve *İstilayı İslam* gibi kitaplarla Türk amazonlarının sesini de duyurmaya koşuyordur. 1899 yılında da, *Medresetül Kuzat, Darülfünun* ve çeşitli okullarda öğretmenlik yapan Mahmut Esat Efendi'nin *Taaddüt-ü Zevcat*'ına bir ek düşecek ve çokeşliliğin (poligami) artık top attığını savunacaktır. 1908 yılında da -İkinci Meşrutiyet'te- *Mahasin* dergisine yazdığı bir yazıda sokaklarda estirilen samyellerinden sızlanıyordur:

-Yakını olan erkeklerle kadınların birlikte arabalara binmeleri yasak edildi. Kadın, babası, kocası, erkek kardeşi, oğlu gibi kimselerin yanında ne yapabilir? Baskısız, kontrolsüz, koruyucusuz gezenlerden bir takımının uygunsuz halleri yasaklanabilir mi? Kimi kez, kadınların paytona binmeleri önleniyor. Açık tramvayda bile, kadınlar için yer yok. Kadın bir kupa arabası ya da kapalı tramvay bekliyor. Yaz mevsiminde ise bunlar az mı az. Kadın uzun süre kaldırım üzerinde kalıyor. Boy ve pos gösteriyor. Dikkati çektiği için de gelen geçen bakıyor. Buna önem verilmiyor. Çünkü âdet... Kadınlar kışın da gerek duydukları hava ve güneşten yararlanmak için duvarlı, kapalı bahçelerden birinde bile az buçuk hava almaya olanak bulamıyor. Sonra kadınlar, sokak setlerinde ehram yapıp sebilhane bardağı gibi diziliyorlar. Çünkü bu da çoktan beri âdet.*

Burada Fatma Aliye Hanım'a kokorozlu bir nişan sunmamız gerekiyor.

72 yıllık ömründe -ölümü 1936'dadır- durmadan dinlenmeden, Türk kadınının, dolayısıyla da Türk toplumunun ay ışığını artırmak için elinden geleni yapmıştır. Ercüment Ekrem Talu onun için: "Harem ve kafes çağında, Türk kadınlığı bile bile koyu bir bilisizlik içinde boğulurken, okur, yazar ve yazdığını okutur olarak dosta düşmana gösterebileceğimiz birkaç kadının başında o vardı. Çok temelli bir öğrenimden geçmiş ve öğrendiklerini öğütmüştü" diyecektir.

* Tezer Taşkıran, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri, s. 55.

Fatma Aliye, Arapça, Farsça, Fransızca bilir. Hafız'ı ne kadar çok okursa, Lamartine'i o kadar okur. Ercüment Ekrem ona 1935 yıllarında Hachette Kitabevi'nde rast gelmiştir. Yeni yazarların son yapıtlarını karıştırıyordur. Ayak üzeri, on dakika içinde, kendisine André Maurois ile François Mauriac'ın bir karşılaştırmasını yapmıştır ki *Meşhedi Aslan Peşinde* yazarı şaşkınlık denizine dalıp dalıp çıkmıştır. Çünkü 30-32 yıl önce *Hanımlara Mahsus Gazete*'de edebiyat yazılarını yayınlarken yargılama gücü ne ise, o gün de odur.

Şimdi-şimdi M. Turhan Tan da, şapkasını eline almış olarak seyirtecek ve ince düşünüp ince konuşan kimi kişiler için şunlara döktürecektir.

- Fatma Aliye, sayısı henüz çoğalmaya başlayan aydın Türk kadınlarının en değerlilerinden biriydi. Çünkü Fatma Aliye peçenin Türk kadın yüzünü karanlıklarda bıraktığı günlerde bilgi güneşinden ışık alarak aydın yaşamış bir kişiydi. Çünkü Fatma Aliye Avrupa kültürüyle yetişen ilk Türk kadını. Çünkü Fatma Aliye kadın kaleminden çıkan ilk Türk romanının yaratıcısı idi. *Muhadarat* adlı romanını okuduğum zaman çocuk sayılacak bir yaştaydım. Onu, Ahmet Mithat'lardan çok üstün bularak şaşırmıştım. Sonra *Refet*'ini, *Udi*'sini, *Enin*'ini okudum. Ona olan saygımı bir kat daha artırmak zorunda kaldım. Çünkü bunlar, bu romanlar, halkın okuma beğenisini kökünden değiştiren ve okumak isteyen gözleri *Battal Gazi*'lerden, *Şah-Meran*'lardan, *Kesik Baş*'lardan dahası *Hasan Mellah*'lardan, *Hüseyin Fellah*'lardan, *Dürdane Hanım*'lardan uzaklaştıran yepyeni konuda yapıtlardı. Fatma Aliye, Ahmet Mithat'ın yapamadığını ya da eksik yaptığını yapıyor, Batı çeşnisindeki yazılarıyla edebiyat anlayışı çizgisini daha yükseklere çıkarıyordu.

Burada bunca lakırdıyı kantarlamak için, yazarlarının çoğu kadınlardan oluşan *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin de 1895 yılında yayınlanmaya başladığını belirtmeliyiz. Yönetmeni Şadiye Hanım adında bir hatuncağızdır. Sahibi de, kocası İbn-ül Hakkı Mehmet Tahir Bey'dir. Gazetenin üstüne de şu sözler tutuşturulmuştur:

- Kadınlar arasında eğitimi yaymaya hizmet eder. Kadın yazarlarımızın yapıtlarını yayınlamalarına aracı olur. Kadınlarımızın ulusal gelişimlerinin gerçekleşmesine çalışır. Haftada bir kez resimli olarak yayınlanır. Fiatı bir kuruştur.

Gerçekte dergi, ilk zamanlar haftada iki kez çıkarılıyordur. Zamanla, daha önce düşünülmedik vartaların su yüzüne çıkmasıyla haftada bire indirilir. Dergide görev alan çavuş kadınlar arasında Fatma Aliye dışında, Şair Leyla Saz, Şair Nigar Binti-Osman başı çekmektedir. Fatma Aliye Hanımın kızkardeşi ve *Sefalet* romanının yazarı Emine Semiye ile *Makesi Hayal* yazarı Fatma Makbule Leman da yazılarını eksik etmiyorlardır. Dergide bir de Fahrünnisa adında bir yazar vardır ki, Afet İnan'ın demesine göre gerçek adı Fatma Fahrünnisa'dır. Ahmet Vefik Paşa'nın da torunudur. Atılım ve çalışmalarında büyük babasının ününden yararlanmak istemediği için de kimliğini saklamak yolunu yeğ tutmuştur.

Dergide F.K. imzasıyla yazılar yazan Fatma Kevser ise Erkânıharp Feriki Abid Paşa'nın kızıdır. 1270 seferinde Silistre'yi yiğitçe savunan, sonraları da müşirlikle Umum Rumeli Orduları Kumandanlığı'nda bulunan Mehmet Rifat Paşa'nın da torunudur. Bu da şu anlama gelir ki yazar Sermet Muhtar Alus'un da annesidir.

Derginin yazarlarından Gülistan İsmet ise -bu kadar çok isim arasında insanın göğsü kabarıyor- Yıldız Komutanlığında görevlendirilmişken Arnavutluk'ta Ergiri'ye sürülen, orada da 21 yıl tutulan Binbaşı Bağdatlı Mehmet Tevfik Bey'in kızıdır. 1891 yılında Üsküdar Amerikan İnas Mektebi'ni ilk bitiren Türk kızı da odur. Sultan Hamit çağında "zorbalık zincirini kırmaya çalışan" İttihat ve Terakki'nin gizli bir üyesi de olmuş ve o ünlü Reval Buluşması'ndan sonra İttihat ve Terakki'nin Avrupa ve Amerika'nın ünlü gazetelerine gönderdiği bildirilerin İngilizcelerini yazmış, bunu yaparken de -işte buna inanmazsınız- kimseden kopya almamıştır.

Derginin bir de "Kızlara Mahsus" adında ek bir bölümü de

vardır ki 1898 yılında 20 sayı çıkmıştır. *Hanımlara Mahsus Gazete*'den önce ise, 1886 yılında, *Şükûfezar* adında bir kadın dergisinin ortalarda dolaştığı görülür. Fiyatı 50 paradır. Sıkı durun, bunu çıkaran da Arife Hanım adında bir kadındır. Yazarları da yine silme kadındır ki Fatma Nigar, Fatma Nevber, Münire imzalarına sık sık rastlanır. Bir de "Bir Kız" takma adıyla yazan bir hanım vardır. Ne ki, eline derginin birkaç sayısı geçmiş olan Münir Süleyman Çapanoğlu öbür imzaların da takma olabileceğini düşünmüştür.

Arife Hanım *Şükûfezar*'ın ilk sayısına yazdığı bir önsözde okuma-yazma ile eğitimin önemi üzerinde duruyor, insanların yükselmelerine hizmet etmekte erkekle kadın arasında ayrılık bulunmadığına değiniyor ve de sözlerini şöyle bağlıyordur:

- Biz ki saçı uzun, aklı kısa diye erkekerin alaycı gülüşlerine hedef olmuş bir tayfayız, bunun karşıtını ortaya koymaya çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığı da erkekliğe üstün tutmadan çalışma ve iş görme yolunda yılmadan adımlarımızı atacağız. Yazacağımız şeye haklı-haksız karşı çıkacaklarmış bunu umursamayacağız. Haklı itirazları dergimize memnunlukla koyacağız. Ama haksız itirazlara elimizden geldiğince yanıt vermek amacımız içindedir. Buna hiç üzülmeyiz.

Ali Raşit ve Filip Efendi'nin 1868 yılında kurduğu *Terakki* gazetesi de haftada bir, pazar günleri, kadınlar için özel bir sayı çıkarıyordur. Filip Efendi bu özel sayıları *Terakki* 439 sayı çıkıp da Hükümet buyruğuyla bir ay kapatıldıktan, ortağı Ali Raşit Efendi'den ayrıldıktan ve 1875 yılında Vakit gazetesini yayın alanına soktuktan sonra da sürdürecektir. 1869 yılında ortalarda salınan *Kevkeb-i Şarki* gazetesi de *Terakki*'nin kadınlar ekini sürdürmek amacıyla kurulmuşsa da hemen hemen hiçbir yankısı olmamıştır.

Kadın dergi ve gazeteleri II. Meşrutiyet'le birdenbire çoğalır. Yüzünü ilk gösterenler arasında Mehmet Rauf'un *Mahasin*'i (1908) vardır. Aynı yıl Selanik'te de *Kadın* yayınlanıyordur. Bunlardan başka *Kadınlar Dünyası, Hanımlar Âlemi, Kadın Hayatı*

gibi daha bir sürü dergi yayın için sıraya girmişlerdir. Celal Sahir'in *Demet*'i de bir kadın dergisi niteliğindedir. Yazıların çoğu kadın sorunlarına, kadın haklarına değiniyordur.

Kadınların altın yıllarıdır o yıllar. Erkeklerle eşit olduklarını anlatmak için boyuna onların yaptıkları işleri yadsınıyorlardır.

Bundan sonra yoksul derim ki her yer, yeni kadın imzalarıyla pıtraktır. Salime Servet Seyfi, Sadiye Vefik, Evliyazade Naciye, Hayriye Melek, Ruhsan Nevvare -ki gerçek adı Hadiye Selimoğlu Ebüzziya'dır- Nesime Müzehher, Yaşar Nezihe, İhsan Raif, Seniha Nezahat -ki kadınlar için ayrı bir Darülfünun açılmasını savunuyordur- Belkıs Şevket, Adviye Şükran... Topu da erkekleri enselerinden topa tutuyordur. Halide Edip de, o yılların ya da Tanzimat'ın diliyle konuşmak gerekirse, *debü*sünü* Halide Salih adıyla yapmıştır.

Meşrutiyet'le kadın dernekleri de şıngırdamaya başlar.

En önde yürüyenleri de *Müdafaai Hukuku Nisvan* (bunun kurucuları arasında Belkıs Şevket vardır) ile Halide Edip'in raya koyduğu *Teali-i Nisvan*'dır. Bunlar kadınsız yeni bir Türkiye yaratmanın olanaksızlığını göstermeye çalışıyor, "Kim demiş bir kadın küçük şeydir / Bir kadın belki en büyük şeydir" ilkesini yayıyordur.

Halide Edip 1912 yılında Nakiye Elgün'ün -o da gerçek bir amazondur- Fatih'teki evinde *Teali-i Nisvan*'ın yardım ve hastabakıcı kolunu da yürürlüğe sokacaktır. Ama gerçek amaç, daha çok düşünceleri açmaktır. Küçücük odasında çocuk bakımı, ev bakımı üzerine bilgiler dağıtılıyorsa, bir yandan da Fransızca, İngilizce dersleri veriliyordur. İngilizce derslerini Gedikpaşa Amerikan okulundan iki İngiliz kadın üstlenmiştir. Okulun salonunu da kadınlara konferans verilmek üzere açmışlardır.

Teali-i Nisvan aşırı bir feminizme dönüktür. Yalnız gürültüden, şöhret avcılığından çekiniliyor, ölçülü bir ortayol izleniyordur. Başka türlü davranılsa hemen bir kâfir festesi parlayıverecektir. Dernek 30 yataklı özel bir hastane de kurmuştur. Yapıyı,

* Fransızca début sözcüğüdür ki; ilk adım, başlangıç dönemi anlamınadır.

üyelerden Mihri Pektaş -ooo..., bunlar adamakıllı çoğaldılar- sağlamıştır. İki kadın üyenin eşleri olan bir operatörle bir eczacı da hastanede gönüllü olarak çalışıyordur. Türk kadının bu türlü bir hastabakıcılığı ilk kez o günlerde başlamıştır.

Hastane Sultanahmet dolaylarındadır.

Halide Edip her sabah Fatih'ten daltaban yürüyerek oraya geliyor, akşam geç vakitlere değin kalıyordur. Issız ve çamurlu sokakların köşelerinde duvarlara dayanarak yürüyen yaralı erlerden, tir tir titreyen göçmenlerden başka kimseyi göremiyordur. Çünkü Makedonya göçmenleri panik içinde İstanbul'a sığınmışlar, camilere doluşmuşlardır. O kış, İstanbul'un suratsızlığı ve yoksulluğu inanılmayacak bir korkunçluktadır.

Yazarımızın sırtında, o günlerde haminnesinin bol bulamaç çarşafı vardır. Sultanahmet Meydanı'ndan geçerken durmakta, sonsuz bir üzünçle minarelere bakmaktadır. Bir yabancı ordunun bu ülkeye ayak basması olasılığı kalbini öyle acı ile burguluyordur ki yüzüstü yatıp taşları öpmek isteğine kapılıyordur. Ama içinden bir ses, ona, hiçbir yabancı gücün, hiçbir yabancı tehlikenin onu bu yerlerden sökemeyeceğini söylüyordur. Türkler o güne kadar o toprakların alınyazısını paylaştığı gibi, o günden sonra da paylaşacaktır.

Halide Edip anılarında sonradan şunları yazar:

- Bu hareketin en hayırlı yanı, herhangi buna benzer çalışmalara yukarıdan bakan yüksek sınıf kadınlarının da ilgisi ve çalışması olmuştur. Herhalde Balkan Savaşı ile memleketi saran facia dizisi başladığı zaman protesto toplantıları yapmak, hastaya bakmak, Balkanlar'dan gelen dul ve yetimlere yardım etmek için kadınlar ellerinden geleni yapmışlardır. Hatta, İstanbul tehlikeye maruz ve birçok adamlar İstanbul'dan uzaklaştığı bu tarihlerde kadınlar, özellikle *Teali-i Nisvan*'ın açtığı özel hastanede çalışanlar yerlerinden uzaklaşmamışlardır.

O günlerde *İçtihat* dergisinde yayınlanan "Pek Uyanık Bir Uyku" adlı iki yazıda birtakım yenilikçi düşünceler sergilenirken kadınlar konusunda da şunlar ortaya atılıyordur:

1. Padişahın tek eşi olacak, cariye kullanmaya hakkı olmayacaktır.

2. Kadınlar diledikleri biçimde giyinecekler, yalnız yok yere para harcamayacaklardır. Polisler, softalar ve arabacı makulesi kimselerle külhanbeyler kadınların giyiniş biçimlerine hiç mi hiç karışmayacaklardır. Şeyhülislam Efendiler de çarşaflar üzerine bildiri yazıp imza etmiyeceklerdir.

3. Polisler kadınların işlerine ancak ve ancak münasebetsiz ve genel adaba aykırı düşen durumlarda burunlarını sokabilecekler ve de burunlarını büyük bir incelikle kullanacaklardır.

4. Kadınlar yurdun en büyük velinimeti sayılarak kendilerine erkeklerce o yolda saygılar dağıtılacaktır.

5. Kadınlar ve genç kızlar, Müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi erkekten kaçmayacaklardır.

6. Her erkek, gözüyle gördüğü, incelediği, beğendiği ve seçtiği kızla evlenecektir. Görücülüğe son verilecektir.

7. Kızlar için, öbür okullardan başka bir de Tıbbiye Okulu açılacaktır.

Doğrusu, bu yenilikçi düşünceler Tanzimat'tan sonra yeşermiş ve 1908 devriminde varlıklarını belli etmeye başlamışlardır. Ruhsan Nevvare Hanım Meşrutiyet'in ilanından hemen bir ay sonra kadınların amentüsünü şöyle dile getirecektir:

- Evet o kadar çok şey isteyeceğiz, ilerlememizi ve gelişmemizi o kadar ciddi bir dirençle arayacağız ki görüp işitenler bizlerdeki istek ve hevese hayret edebilecekleri gibi, şimdiye değin horlanarak ve aşağılanarak yaşadığımıza da şaşacaklar ve Müslüman kadınlarındaki sağlamyürek ve bilgiye, sabır ve ağırbaşlılığa, özellikle de sözdinlerliğe bayılacaklar. Kadın-erkek birçoklarının sandığı gibi hiçbir işe yaramaz, beceriksiz olmadığımızı göstereceğiz. Bunu yaparken de ulusal göreneklerimizi ve dinimizin gereklerini gözden uzak tutmayacağız. Bizim de akıl, sezgi ve mantıklı yargılamalarla pek çok işe yarayabileceğimizi ortaya koyacağız. Bütün kalbimizle başlamasını istediğimiz o bizi

mutluluğa erdirecek ilerleme adımlarının şimdiye değin atılmaması nedeninin araçlarımızın ve kılavuzumuzun yokluğuna dayandığını belirleyeceğiz. Çalışacağız, öğreneceğiz. Bitmez, tükenmez bir çaba ile çalışacağız. Sonra da belledıklerimizi, öğrendiklerimizi başkalarına aktararak onların da yararlanmasını sağlayacağız.

Ruhsan Nevvare Hanım bunları 25 yaşında söylüyordur.

Sözün kendisi budur ki, o günlerdeki Türk amazonlarının yaşları çokluk otuzun altındadır. Halide Edip yirmi dördünde ise, Nakiye Elgün yirmi altısında, ocak ayının soğuk, fırtınalı bir gecesinde Şehremini dolaylarında, Baruthane Yokuşu'nda, harap bir evin, viran bir odasında dünyaya gözlerini açan Yaşar Nezihe Bükülmez de yirmi yedisindedir.

Bre medet, Meşrutiyet'te körpe ve turfanda olmayan kim vardır?

Jön Türk adındaki üç perdelik bir oyuna Ruhsan Nevvare ile birlikte imzasına atan Ada Şairi Tahsin Nahit de yirmi ikisindedir.

Dahası, oyuna "Oy, aman aman" çeken Müfit Ratip de yirmi beşindedir.

O, Meşrutiyet'in ilan edildiği yıl Galatasaray'ı bitirmiştir. Ve bu tiyatro yaşamı başlayacak sanısının uyandığı yıllarda hemen hemen bütün gazetelere tiyatro makale ve eleştirileri yazmıştır. Refik Halit'le birlikte *Kanije Müdafaası* adında tarihsel bir güldürüsü de vardır. Bir de *Zincir* adında bir perdelik bir oyun yazmıştır. Meşrutiyet yıllarında İstanbul sahnelerinde oynanan *Namus, Büyük Gece* ve de *Hücum* oyunlarını Türkçe'ye çeviren de odur. Hazret *Jön Türk* için -ki Manak Efendi 1908 Eylülünde onu *Osmanlı Dram Kumpanyası*'nda sahnelemiştir- şöyle der:

- Bu, bizde ilk oyundur. Çünkü bizde şimdiye değin, Kazım Nami Bey'in *Nasıl Oldu*'su ile daha birkaç yapıt bir yana, bütün oyunlar tiyatro sanatına aykırı düşmekte ve çokluk okunmak üzere yazılmaktadır.

Gelin görün ki, Cenap Şahabettin *Aşiyan* dergisinin 13. sayısında (27 Kasım 1908) oyunu şu sözlerle hırpalıyordur:

- *Jön Türk* yazarları oyunlarını yazmadan önce yetenekleri oranında- çünkü büyük yetenekleri bulunduğu kesindir- düşünmeye vakit ayırsalardı, bütün bütüne başka bir oyun ortaya koyarlardı. Bu yargıma bugün katılmasalar bile, yarın, bakışları daha güç olana yöneldikçe, isabetimi onaylayacaklarına inanıyorum. Tiyatro yazmak, öyle sanıldığından ve kestirildiğinden daha güç bir sanattır. Onda başarı, özel bir yeteneğin yanı sıra olgunlaşmış bir ustalık gerektirir.

Nedir, Ruhsan Nevvare ile Tahsin Nahit buna pek kulak asmazlar. Onlar daha önce, Müfit Ratip'ten başka, tiyatro eleştirmeni Ali Süha'dan (*Aşiyan*, sayı: 5, 25 Eylül 1908) yelkenlerini dolduracak pohpohu almışlardır:

- Kimi ufak tefek kusurlarına karşın (yazarların ilk yapıtları olduğu da unutulmamalıdır) bizde ilk oyundur ve *gayet iyidir* demekten çekinmem ve yazarlarını *kemal-i ciddiyet*'le ve içtenlikle kutlayarak kendilerinden daha güzel ve daha olgun yapıtlar beklemekte kendimi haklı bulurum.

Tahsin Nahit, ikide bir karşımıza çıktığına* ve daha da çıkacağına göre burada bizim ışıldağımızı az-biraz onun üstünde tutmamız da gerekir. Şairimiz bıkmaz, yorulmaz bir edebiyat tiryakisidir. O da *debü*'sünü Selanik'te *Çocuk Bahçesi* dergisinde yapmıştır. Fikret'in *Rübab-ı Şikeste*'sini baştan sona ezbere bildiği gibi Cenap Şahabettin, Faik Âli, Hüseyin Siret ve Hüseyin Suat'ın birçok şiirlerini de kafadan okur, ya da kafadan atar. Fransızların *vers libre* dedikleri o patlak gözlü özgür şiirin edebiyatımızda ilk saban sürücülerindendir. Yumuşak başlı, gülbeşeker, insansever, yüzü yerde bir kişidir ve de aşk adamıdır. Ama sinirleri pek zingirdektir. Pehpeh çekmeye ise bayılır. Bir özelliği de alçakgönüllü olmasıdır. Yeniyetme ozanlarla kahvelerde görünmekten yüksünmez. Bir sürü *nuvel*'i, iki cilt tutan da perakende yazısı vardır. Şiirleri *Sisler ve Hisler, Kırlar ve Denizler*

* Bk. Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi.

adlarıyla yayınlanmak için beklemektedir. *Aşkımız* ve *Sayfiyede* adında bir perdelik, iki oyunu da vardır.

Biz kendimizi yine dağıttık. Türk amazonlarını anlatırken, sözü Türk pehlivanlarına kaydırdık. Oysa biz Belkıs Şevket Hanıma -özel okullarda İngilizce, Musiki ve Terbiye-i Etfal öğretmenliği yapmaktadır- kadın olarak ne istediğini soracaktık.

Daha doğrusu, bunu soracaktık ama çekindik çünkü vereceği karşılığı biliyorduk:

- Uçmak!

Bu sözcük ise, o yıllarda çoklarının yüreğine külünk gibi iniyordu. Nice nice bin insanlar, huyunu suyunu bilmedikleri bir zımbırtı ile gökyüzünde hovardalığa kalkışmaktansa, Beyoğlu'nun adı kötüye çıkmış otellerinde sabahlamayı yeğ tutmaktadırlar. Ne ki uçmak, havalanmak, boşluklarda yuvarlanmak, bulut fıskosu yapmak, gökyüzü pususuna yakalanmak yaşam içinde yer alan şeylerdir. Üzerindeki korkuyu artırsalar bile onlardan kaçıp kurtulamazsınız.

Bir de var ki, insanların kimisi ışık alırsa, kimisi de ışık verir. Annapurna Tepesine tırmananlar, Amazon Nehrinin kaynaklarına yürüyenler, Nyiragongo Yanardağı'nın kükürdüne belenenler, ışık verenler kesimindendir.

Bu ışıkçılar yüz bin yıl zaman geçinceye değin, gece ve gündüz ter dökerek sayısız bilgi ve sevgi tarlalarını harmanlarlar, dünyanın Afrika Menekşesini açtırmak için uğraşırlar.

Yaptıklarından da hiç usanç ve sıkıntı getirmezler. Çünkü içlerinde hem şevk, hem şavk vardır.

Belkıs Şevket Hanım da içindeki *pürnur*'un etkisiyle 2 Aralık 1912 Pazar günü *Muaveneti Milliye* adındaki askeri bir uçakla uçuş yapmak üzere Yeşilköy'e seyirtmiştir. Gerçi bunda, Türk kadınlarının ne yapabileceğini gösterme isteği de vardır ama, biz işin o yanını kurcalamayalım ve bütün dikkatimizi Tayyare Mektebi alanına çevirelim.

Şimdi-şimdi kırmızı rozetlerle süslü üç otomobili de alana doğru süreceğiz. Bunu, otomobilin içindeki *Müdafaai Hukuku*

Nisvan derneğinden 16 hatunu dandini bir yürüyüşten kurtarmak için yapıyoruz. Hoş onları otomobile bindirmesek de olurdu ama, insanları hiçbir şeye bindirmeden de bir şey anlatılamıyor.

Belkıs Şevket Hanım sırtında "pilot beylere mahsus" gıcır gıcır bir havacı muşambası, kafasında büyükten büyük bir başlık, gözlerinde uçak gözlüğü, uçağa doğru ilerlerken demek üyeleri de alanın kenarında, otomobillerden sarkmış ya da inmiş olarak, ona gülücükler dağıtıyorlardır.

Geldik şimdi bir söze ki, yüreğimizin pıt pıtını bastırmadan açıklamaya olanak yoktur. Belkıs Şevket Hanım pervanenin arkasındaki gözcü yerine lap diye oturmuştur. Ama burası pilotun önünde bir yerdir, pilot ise ah ah eyvah, iki ay sonra 14 Şubat 1913 günü Beyrut dolaylarında, Taberiye'de, uçağı ile yere saplanıp ölecek olan o ilk Türk şehit hava subayı Fethi Beydir.

Uzatmadan, pervane hınzırı, dünyada görülüp işitilmemiş homurtu ve somurtularla uçağı havalandırır.

Uçuyor, uçuyor, uçuyorlardır.

Keyfim, sen buraya gelir misin, yoksa ben mi geleyim?

Harbiye Nezareti, Yangın Kulesi, Galata Kulesi aşağıda oyuncak görünümündedir. O şıngır-mıngır Boğaziçi'nin iki kıyısı ise koyu mavi bir canfes gibi, kıvrıla kıvrıla uzanıyordur. Dişi Kartal, yanına aldığı kartpostalları İstanbul üzerine serpiştiriyorsa da, o kadar hızlı uçuyorlardır ki, her defasında kolunu geriye büyük zorluklarla çekiyordur. Kimi zaman, pervaneyi döndüren benzin de gözlüklerinin üzerine sıçrıyor, görüş alanını kısıyordur. İş bununla bitse iyi, Belkıs Hanım, üstüne dört yün fanila geçirdiği halde sonbahar yaprağı gibi titriyordur. Başı ise buz kesmiştir. Dengesini yitirdi, yitirecektir.

Hava gemisi birçok iniş ve çıkış gösterdikten sonra İstanbul üzerinden ayrılır.

Beş dakika sonra karargâhtadırlar.

Belkıs Şevket o anı daha sonra şöyle anlatacaktır:

Yere indiğimiz zaman gönlümde bir mahzunluk vardı. Kalbim, ruhum daha çok gezmek, dahası uzaklara, ötelere gitmek is-

tiyordu. Evet, bu yolculuk keşke pek çok sürseydi.

Ey kadın, Belkıs Şevket Hanım havalara yükseldikten sonra, sen de hiç değilse, ayağa kalk ve titre!

Kadın dergisini çıkaran büyük şair ve büyük feminist Süleyman Bahri Bey de: "Kadın en gizli renkten, en gizli esintiden titrer" dediğine göre burada yapılacak başka şey yoktur.

Biz de öbür bölümde sahneye çıkaracağımız Türk amazonlarının makyajlarını tazeler, yüzlerini, gözlerini boyarken, buraya bir de Halide Hanım için yazılmış bir şiir kıstıralım.

Hoş, şiir daha sonraki yıllarda, 1922'lerde yazılacaktır ama, görüyorsunuz hiçbir şey: bir noktada tutamıyoruz. O tarih denilen tasmasız it de çat orda, çat burda:

Ben bir onbaşıyım adım Halide
Vatana, millete oldum valide
Asıl mayasını benden almıştır
Köpüren heyecan bu ahalide

Kalemi bırakıp aldım silahı
Bu cihan içinde bulunmaz eşim
Tarihe aşina olanlar bilir
Kara Fatma ile Jan Dark kardeşim

Bir yanardağım, sönmez ateşim
Çarşafı çıkarıp giydim külahı
Süngümün ucundan doğacak benim
Selamet güneşi, zafer sabahı

Geçende bir mektup yazıp Adnan'a
Dedim ki: "Zahmetim var biraz sana
Yarım okka kadar tiftik büktürüp
Kalınca bir çorap örüver bana."

Rahatım yerinde hasılı kelam
Bizi soranların hepsine selam
Söyleyin askerden kaçan olursa
Analık hakkımı ederim haram.

Zengirizler

Şöyle bilmiş ol ki ey Kadın, *şairi mahir*'ler safalı zamanlarınızda sizlerle birlikte oldular, cefalı dakikalarınızda da sizlerle yanyana olmaları insaf gereğidir.

Kaldı ki, şairler de yaltaklanmalarla dolu çeremonyalı şiirler düzmeden önce çöpe sayılmamışlardır.

Demek isteriz ki toplum herkese karşı acımasızdır. Gözyaşlarına göre değil, taş yüreklere göre iş görür.

Anlattığımız anlı ve şanlı olayda işbaşı olanları bir bir göstermek için şimdi de ışıldağımızı bir İzmirli amazona -Yaşasın İzmirliler- Evliyazade Makbule Hanıma çevirelim ki, o da yüreğini kavuran işkilleri İzmir Körfezine daldırıp çıkardıktan sonra topa ve tüfeğe yedirsin:

- Daha bizi susturmaya uğraşan bir sınıf devlet büyüklerinin, kadınların yazı yazmasını hoş karşılamayıp da taş atarak cesaret kırmaya kalkışmalarından kalbim yanarak sızlanmak istiyorum. Bugün bile toplum içinde bir yerimiz yok. Yurttaşlık haklarımızı bile istemeye yetkili değiliz. Biz daha ne vakte kadar bu beceriksizlik ve uyuşukluk içinde yaşayacağız? Kendi yararları için gerekli saydıkları bu bilisizliğe katlanacak mıyız?

Birçokları İzmirli Amazonun yazısına vık bile diyememiştir. Gelgelelim, Cenap Şahabettin "İrfan-ı Nisvan" adlı yazısıyla Makbule Hanım'ın sözlerini sulandıracak ve bulandıracaktır:

- Hangi budala erkek, kadınlarımızın bilisizliğinden yararlanmayı uygun gördü? Çocuklarımızı terbiye edecek, kazandıkları-

mızı çekip çevirecek dimağın boşluğu hiç yararımıza uygun olur mu? Beşikten mezara değin, elele yürüyeceğimiz ezeli ve ebedi yol arkadaşlarımız bilisizlik içinde yüzdükçe biz erkekler, uygarlık tabakalarında nasıl yükseliriz? Biz bugün Hamit'lerimiz, Ekrem'lerimiz, Fikret'lerimiz, Halit Ziya'larımız, Faik Ali'lerimiz kadar Mihrünnisa'larımız, Nigar'larımız, Halide Edip'lerimiz ve benzeri üstün kişilerimizle övünüyoruz.

Doğrusu ararsanız, Cenap Şahabettin gizli bir anti-feminisstir. Yazılarında bir yandan kadınlara arka çıkarken, bir yandan da kadın düşmanı bir dostunun -yani kendisinin- sözlerini ortaya sürmekten geri kalmaz.

- Feministlerimiz kanımca aldanıyorlar. Kadın hiçbir zaman gerçek özgürlük âşığı olmamıştır. O, zinciri sever, ama altın gibi parlak, ateşli ve gönül alıcı olmak koşuluyla. Çarşafından çıkmaya çalışıyorsa, kozasından fırlayan kelebek gibi daha çabuk avlanmak, bir avuçta tutsak olmak içindir. Kadının kollarındaki kelepçeyi kırsanız belki de: "Bileziğimi zedelediler" şikâyetinde bulunur. Ben kadınların başlarını pek sıkı fıkı örtmelerinden yana değilim: içi boş bir şeyin üstünü örtmekten ne çıkar?

Yoo, yazının bu noktasından kalkılıp güneye beş saniye gidilirse "Tanrım, sen aklımı koru" piyasasına rastlanır ki orada *Evrak-ı Eyyam* yazarı yine ılımlılaşmak gereğini duyar. O Homongolosu, o kadın düşmanı dostunu yumuşatmak için de yine kadınların çok ilerlediğini, söz sanatı ülkesinin anahtarını erkeklerin elinden aldığını söyler. Bir ara, bütün bütüne coşup, bundan böyle edebiyat alanında sadece bu kapağı kaldırılmış kadınların tatavalarını sürdüreceklerini bile yumurtlar.

Ne var, "Tanrım sen aklımı koru" piyasası, kadınlar üzerine yanlış kanılarda bulunanları kendilerine getirmekte öyle uzun boylu dayanıklılık göstermediğinden bizimkilerin adımları, eninde sonunda, yine eski yerlerine kayacaktır. Orada da öyle olacaktır ki Homongolos Hazretleri kadınlarımızı yine saraka ve horata yağmuruna tutacaktır.

- Bence bir hanım, hokkasından şiir çıkaracağına, gergefinden

hesap nakışı çıkarırsa daha büyük sanat göstermiş olur. Kadın yazıları benim üzerimde jüp-külot etkisi yapıyor. Romanlarına bakınız: Halit Ziya Beyin atlas yastık üzerinde karikatürü. Manzumelerine dikkat ediniz: çağdaş şairlerin ipekli taklitleri. Sahte duygululuk, abartmalı kıntma ve benzeri şeyler. Galiba korseleri kadınların düşünce gücünü sıkıyor, yelpazeleri dehalarının ışınlarını söndürüyor, yüksek düşünceler pudra kokusundan kaçıyor. Avrupa'da mini mini eller kahve değirmenini bırakıp hükümetin su değirmenini çevirmek istiyor. Bizde, ince yapılı parmaklar peçeyi açıp erkekleri yarışa çağırmaya özeniyor.

Bombozuk bir iş bu.

Halide Edip vaktini *Teali-i Nisvan*'ın işleri ardında geçiriyorsa bir yandan da Cenap Şahabettin'e içerleme talimleri yapıyordur.

Kadınları küçümseyen yazıya Şair Nigar Binti-Osman da düşüp kırılmıştır.

Onların küplere bindiğini görünce de Cenap Şahabettin yine beş saniye güneye gidip, "Tanrım sen aklımı koru" piyasasına çıkartına yapar:

- "Bizde Nisaiyyun"[1] makulesinin yol açtığı yanlış anlamalar arasında eşi bulunmaz yazarlardan Halide Edip Hanımefendi'nin "Romanları Halit Ziya Beyin atlas yastık üstünde karikatürü" zılgıt cümlesini kendisine yönelik sanmış olması gerçekten yüreğimi paraladı. Halide Hanımefendi düzyazı tapınağının, Nigar Hanımefendi de şiir tapınağının saygıdeğer ve zeki ermişleridir. Halide Hanım'dan kuşkularını düzeltmelerini rica ederim. Kendilerinin gerçekten hayranı olduğuma inanabilirler. Savruk bir *zengiriz*'in[2] sözü pek kaleme gelmez.*

Bu arada Cenap, adının çevresinde yığınak yapabilecek tüm vıdı vıdıların belini bükmek umuduyla kendini otopsi masasına yatırma gereğini de duyar:

1. Nisaiyyun: Feminist.
2. Zengiriz: Kadın düşmanı, homongolos, anti-feminist.
* Hak Gazetesi, sayı: 67, 19 Mayıs 1912.

- Her şeyden önce arz edeyim ki bendeniz ne *ricaliyyun*'dan,[3] ne *nisaiyyun*'dan, ne *sulhiyyun*'dan,[4] ne *Harbiyyun*'dan[5] ne *maddiyyun*'dan,[6] ne de *maneviyyun*'danım.[7] Tabir elverire istiklaliyyun'dan ya da lakaydiyyun'danım. Niçin filan düşünceyi vicdanımda taşımak için filan filozofun programını kabul etmeye kendimi mecbur hissedeyim? Ayıp değil a, bende koyun ruhu yok, sürüye karışmaktan haz etmiyorum. Biraz kenarda şöylece başı dinç yürümek, bana yanlış görünene hata, doğru sandığıma yararlı demek: İşte düsturum. Nasıl ki, barıştan yanayım, ama sonuç vermeyeceğini gördüğüm için sulhiyyun mesleğinin karşısındayım; tıpkı bunun gibi kadınlar hakkında sevgi ve saygım tamdır. Ancak semeresiz ve dahası, dokuncalı olduğuna inandığımdan nisaiyyun mesleğini sevmiyorum. Dedim ya ben ne nisaiyyun, ne ricaliyyunum. Bununla birlikte Kadınların Sultanı üzerine belli başlı özendirme yazısını da ben yazdım. Çünkü bu, yararlı sandığım bir davranıştı. Ama Hamdullah Suphi Bey oğlumuzun yaptığı gibi, romatizmalı bacılardan, kansızlık çeken hanımlardan, dünya ötesinden bakan annelerden, İstanbul'un baştanbaşa kadın hastanesi olduğundan hiç mi hiç açacak değilim. Çünkü hanımlarımıza hasta demek, onlar üzerine acımayı çekmeye çalışmak, onlara çamur atmak, onları küçük düşürmektir. Kadınlarımıza, kendi hesabıma, Avrupa kadınlarının imreneceği kişiler gözüyle bakarım.

Hamdullah Suphi bu tartışmalara katılmak gönüllüsü değildir ama o da Cenap'tan gelen şutu kaleden çıkarak karşılar:

- Cenap Şahabettin Bey, sokaklarımızda ve meclislerimizde her vakit yarım bir alaycı gülücükle görünen bu şair, bu kez gülmek için gereğinden çok ağır bir sorundan yararlanmaya kalkıştı. O, son yazısında, fesini örten kumral saçlarıyla, Şeyhülislamlığın kapısı önünden, elini göğsüne basarak ve de yerlere değin eğilerek geçiyor.

3. Ricaliyyun: Burada feminizme karşı olan ya da erkek haklarını savunan.
4. Sulhiyyun: Barışsever, barışçı.
5. Harbiyyun: Savaşsever.
6. Maddiyyun: Maddeci-materyalist.
7. Maneviyyun: Tinselci-spiritüalist.

Hamdullah Suphi bu sözleriyle biraz da Şeyhülislam Musa Kâzım Efendiye taş atmak istiyordur. Çünkü o da Hacı Zihni Efendi ile birlikte şu düşüncelerin dümen suyundadır:

- Birkaç kadınla evlenmek elbet zorunluluklardandır. Hayvanlarda da bu durum görülüyor. İslamdan önce çok eşli evliliğin sınırı yoktu. İslam dini dört eşten yukarısına izin vermedi. Çok eşli evliliğin yararları nüfusu çoğaltmaktan başlar. Eşleri hasta olan erkekleri fuhuş yoluna sapmaktan korur. Evde kocayan kızkurularını, dulları erkeksizlikten kurtarır. İşte görülüyor ki, kadınların örtünmesi sorununda olduğu gibi, birden çok kadınla evlenmek konusunda da insanlığa ve uygarlığa aykırı bir şey yoktur.

O günlerde, Beyoğlu'ndaki *Tokatlıyan* salonları da pek zengiriz bir Fransız kadın ozanı bağrına basmaya hazırlanıyordur. Adı Madam Delarue-Mardrüs'tür ki şairlikte, yine bir Fransız olan Comtesse de Noailles'a -bu, bizim edebiyatçılarımızın işidir- üstün tutuluyordur.

Hüseyin Cahit'le Maliyeci Cavit onun onuruna bir akşam yemeği veriyorlardır. Cenap Şahabettin başta olmak üzere bütün açık ve gizli zengirizler de ordadır.

Yemekler yenmiş, tabaklar süprülmüş -yabancılar bu gibi şölenlerde yemeklere aç kurtlar gibi saldırır- ve de Fransız sofra göreneğine uyularak en üste peynir çekilmiştir. Uyuşukluk denilen o keçe küçe, şölendekilerin üstüne düşmeye başlamıştır ki konuk Madama lafı kapar:

- Kadınlarınıza söyleyiniz, mutluluklarının kadrini bilsinler. Kapalı yaşamak zorunda olmaları, onları öyle acılardan korur ki... Ah şu omuzumda hıçkıra hıçkıra ağlamış kadın dostlarımın sayısını bir bilseniz... Kulaklarıma öyle korkunç ve gönül paralayan kadın şikâyetlerinin gizleri fısıldanmıştır ki... Evet, ışıklar ve çiçeklerle dolu bir baloya girebilmek kuşkusuz pek alengirli bir özgürlük gibi görünür, ama sevdiği kocasıyla oraya giden kadının kalbini kemiren kıskançlık ne acı verici bir yılandır, bunu düşünebiliyor musunuz? Balo, tiyatro ve tüm kulüpler kocasına

kendi sevdasını kaptıran kadın için, bir bela yeridir, bir cehennemdir. Anlıyor musunuz? Bunları karılarınıza, kız kardeşlerinize iyice anlatın.

Ey kadın yeniden ayağa kalk ve titre.

Bu kıskançlık silik parasıyla da titremezsen, bir daha hiç titremezsin. Titre, titre ki, zengirizlere ağzının payını verecek ayyenileri de girişini yapsın.

İşte Hüseyin Rahmi, işte Selahattin Asım!

100 metreyi yedi saniyede koşup ve de bütün kronometrelerin gözünü patlatıp sıla eylemişlerdir.

İşte Celal Nuri, Koltuğunda *Kadınlarımız*. Beyninden aşağı sarkan kadın haklarından başkası değildir. Bir başka deyişle sözünde *sabit kadem* bir feministtir. Hem de açık bir feminist. Bu yüzden de Cenap Şahabettin'in takazasını uğrayacaktır:

Türkiye birkaç bin Celal Nuri ile onun beş, on milyon yardakçısından oluşsaydı biz Rockefeller'den zengin, İngiltere'den uygar, dinamitten güçlü olurduk.

Dikkat etmek gerekir ki, Celal Nuri ruhu sönmüş, akıl vidaları aşınmış, kişiliği topatmış, çenesi pırtı, bilisiz ve vıdı vıdıcı kadınlardan da değildir. Onlardan elaman getirir. Ama insanlığın ilerlemesine sağlığını tehlikeye atarak başını koyan kadınların her davranışlarıyla bir ibret gösterdiklerine inanır. Onların toplumda, erkeklerden daha çok hakkı vardır. Bu bakımdan toplumu hale yola sokmak isteyenler ilkin kadınların perperişanlığına eğilmelidirler.

Açıklamasının ayıbı bizim değil, Celal Nuri bu düşüncelerin bandiyerasını havalarda dolaştırdıktan sonra kadıncılığına gölge düşürecek bir öneride bulunmaktan da çekinmez:

- Evet yenileşme gerekir. Ama yenileşme ve ilerleme bir anda olmaz. Çin ulusu bir saniyede Alman ulusu derecesine, Batı kültürüne ulaşamaz. Onun için bu basamaklı ilerlemeyi nasıl öğreteceğiz? Şimdiki yönteme nasıl son vereceğiz? Yakışıksız ve tezcanlı bir davranış tutturursak elbet bir tepki olur. İleri gideceği-

mize gerileriz. Birçok aydınlarla birlikte Buchner ve Doktor Charles Letourneau da öne sürüyorlar ki bugün kadınlara olanca hakların kapılarını açmak onlara hayınlık etmek demektir. Dimağlarının gelişmesine koşut olarak, kadın hakları da yavaş yavaş geliştirilmelidir. Ben de, acizane, bu kuramı bizim Türk ve Müslüman kadınlara uygulamak istiyorum. Kadınları yetiştirelim ve öylece onları özgürlüğe basamak basamak çıkaralım.

Evet Şair Evliya! Kalbi çalıp çırpmaya değil, sıcak tutmaya bakmalı!

O günlerde tuhaf bir şey de olur.

Kadınların Özgürlüğü kitabının yazarı Mısırlı düşünür Kasım Emin Bey'in düşüncesi gelip Celal Nuri'nin laflarının kösteğine vurur. O zaman ikisi de, şinanay yavrum şinanay. İkisi de bando mızıka.

Nedir, biz Celal Nuri'yi de bırakalım, bu kez Selahattin Asım Bey'e semer devirelim. Onun da koltuğunda kendi kitabı: *Türk Kadınlığının Tereddisi yahut Karılaşmak.*

Hazret "karılaşmak" terimiyle kadıncılık bilimine yeni boyutlar, yeni çeşniler kattığını düşünüyor ve bu terimin kadınların ruhsal ve toplumsal alandaki geriliğine bir çıkar yol bulacağına güven besliyordur. Ona kalsa, kitabına doğrudan doğruya "Karılaşmak" adını koyacaktır. Ne ki, arkadaşları vizita edip, bu ad yüzünden haksız saldırılara uğrayacağı konusunda onu uyarmışlardır. Üstelik "Karılaşmak" da iyi bir kitap adı değildir.

Vizitalar bittikten sonra yazarımız -iki satır döktüren her insan gibi- kendisini değerli tutar, karılaşmanın tarihi de kitapta şöyle gelir:

- Şimdi burada kitabın adının doğurduğu bir karışıklık var:

Türk kadınları bundan önce gerçekten kadın idiler de sonradan karılaştılar? Bu haklı gibi görünen itiraza cevabım şudur: evvela bu, her şeyden önce bilimsel yani toplumbilimsel bir terimdir. Terimlerde ise karışıklık (iltibas) filan aramak hiçbir zaman doğru olamaz. İki terim arasındaki karışıklık söz konusu edilirse, iş değişir. Ama soyut bir terimde karışıklık düşünmek

doğru değildir. Bu terimin bilimsel anlamı ise doğrudan doğruya kadınların kadınlıktan, analık ve insanlıktan önce ve sonra dişilik veya halk deyişiyle karılık yapmalarından ibarettir. Bunda kadınların evvelce ve sonradan kadın ve karı olmalarının önemi yoktur. Amaç sadece hayvan dişiliğinin tür ve tenasül bakımından varlığının görevini anlatmaktır. Yoksa kadınlar evvelce kadın iken sonradan karılaşabilirler veya pek çok eski zamanlardan beri karı bulunurlar.

Selahattin Asım Bey kız çocuklarının bu düşünce ile yetiştirildiğine de parmak basacak ve sözlerini şöyle sürdürecektir:

- Kızlar gerek ailede, gerek toplumda, tam bir süs, bir zevk ve eğlence durumunda büyütülüyor, sonra da yine hukuksuz, çırçır, sırf bir "şehvet yatıştırıcısı" göreviyle evlendiriliyor. Bizde genç kadının çocukluk, genç kızlık ve eşlik yaşamı bu saydığım evrelerden başka hiçbir şey göstermiyor. İlkin süs ve kukla, sonra zevk ve eğlence aracı, daha sonra da şehvet yatıştırıcısı ve her zaman bunlara eşlik eden kölelik ve bağlılık. İşte bizde kadının yaşamı ve varlığı. Hele genç kızlıkta öğretilen güzellikten ve eğitici olmaktan uzak musiki, ruh bakımından karılaşmak üzerine tüy dikiyor.

Pes, işin bu karılaşma dakikasında bizim Selahattin Bey'i sahneden indirmemiz ve Ziya Gökalp'a çağrı çıkarmamız gerekiyor. Yoksa Selahattin Bey'i biraz daha tutacak olursak, onun musikiden sonra şiiri, resmi ve heykeli de karılaştırma çabalarına kalkışması beklenebilir.

Al işte bize bir merak daha.

Ziya Gökalp'in sahneye çıkmasıyla inmesi bir olmuştur.

O da, kadınları toplum içinde erkeklerden ayıran nedenin örgensel ve ruhsal değil de toplumsal olduğunu savunmuştur. Ona göre, bu gibi nedenlerin ipini çeken toplumdur, onları günlük yemek listesinden çıkarmak da toplumun elindedir. Ziya Gökalp, bugün burada, kadınla erkeğin eşitliğine yaşambilimin karşı çıkmadığı üzerinde de durmuş ve bu, kadın localarından bir sürü "yaşa, varol" çığlıklarının fırlatılmasına yol açmıştır.

Türkçülüğün Esasları yazarı forili salonun kabarıp çalkalanmasını bir süre ayakta dimdik karşılamış, sonra, sahneden inerken de bu kez şu sözlere meydan vermiştir:

- Birtakım toplumsal nedenler, geçmiş yıllarda kadınla erkek arasındaki eşitsizliği doğurmuşsa, bugünkü günde de başka türlü toplumsal nedenler, kadınla erkeğin eşitliğini doğuracaktır.

Hüseyin Rahmi'yi sorarsanız o, sahneye filan çıkmaya hiç gerek duymaz. Yalnız, 1914 yılında yazdığı bir *Tebessüm-ü Elem* adlı romanını kendi eliyle dinleyicilere dağıtmaktan geri kalmaz. O, özgürlüğe kavuşturulma (L'émancipation des femmes) işinde kadınların erkeklere pek güvenmemesi gereğine bel bağlamıştır. Söz konusu romanında da buna değiniyordur. Romanın baş kişisi Ragıbe Hanımefendi de Türk amazonlarını delik deşik eden bu sözleri rengi solup, yüzü ayvaya dönerek ezberine almıştır:

- Bizde daha doğmamış olan aile ruhu sizin gibi ilerleme öncüsü büyük kadınların -yani erkekfatmaların- cesur ve utkulu göğüslerinden doğacaktır. Eski alışkanlık ve uyuşukluklarınızı kendi ilerici ellerinizle yırtınız. Erkeklerden yardım ummayınız. Birkaç yüzyıl daha bekleseniz onlar sizi tutsaklık zincirlerinizi kırmazlar. Onlar özgürlük eşitliğini daha kendi aralarında bile kuramadılar. Bunu size kadar uzatmaktan korkarlar. Pas tutmuş bu ortaçağ kafaları içinde uygarlık düşüncesi açılıp serpilemez. Özgürlük ve eşitlik sözcüklerini memlekette kadın tutsaklığının iyisinden kökleşmesi yolunda yorumlarlar. Bu yolda hiçbir haksızlıktan, mantık garipliğinden çekinmezler. Uzun yıllar ağza alınması yasak olan ve daha gerçek anlamları bilinmeyen bu iki sözcüğün Meşrutiyet devriminin ilk zamanlarında beyinlerde birdenbire patladığını görenler: "Özgürlük, eşitlik anladık; ama kadınlar ne olacak?" demişlerdir. Bu iki mübarek sözden kurtuluş anlam ve hükmünü haremlerden içeri sokmamak için kafeslerin üzerine birer de pancur eklemeyi düşünmüşlerdir

Burada bir mola almanız gerekiyor.

Gerçekte bunu kendimiz için değil, Hüseyin Rahmi için istiyoruz.

Neden derseniz, Hazretin bundan sonraki sözleri onun zehirzemberek kadıncılığını şarampolden dışarı çıkarak ortaya koyacaktır:

- Kadınlarımızın beyinleri boş ağırlıklardan, çocuklarımız kundaklardan özgür kılınmalıdır. Avrupa'daki *feminisme* atılganlıklarını, saldırganlıklarını görmüyor musunuz? Bugün kadın, erkek kalabalığına karşı yumruklarını göstererek: "Biz insanlığın yarısıyız. Hukukta ayırma olmaz. Bizim de doğduğumuz memleketin özgürlük havasını ciğerlerimize tam olarak çekmek hakkımızdır. Eşitlik ancak bu tam uygulama ile anlam kazanabilir. Yoksa boş bir söz olur. Bir ulusun yarısı özgür, yarısı tutsak olamaz. Tutsak analardan özgür çocuklar doğamaz.Özgürlük bölününce, tekel altına alınınca dokuncalı olur. Gerçek özgürlük, zorbaların özgürlüğü demek değildir. Biz artık yalnız sizin lütuf elinizle yaşamak istemiyoruz. Çekiliniz, geçim kaynakları bizim için de açılsın. Biz de avukat, doktor, seçmen, milletvekili, bakan olmak istiyoruz" diyorlar, insanlık davası ediyorlar. Bizdeki kadınların niçin insanlık yeteneklerini göstermeleri önlensin? Erkekler ve kadınlar elele verelim. İlerleme gökkubbesinin güneşlerine doğru koşalım. Yaşamak çalışmak demektir. Çalışmasız yaşam, ölümün dünyadaki biçimidir.

Şu bir gerçek ki Hüseyin Rahmi daha Meşrutiyet'ten önce zengirizlerin karşısında yer almıştır. 1899 yılında, 35 yaşında iken yazdığı *Bir Muadele-i Sevdâ* bunun borçsuz ve harçsız bir örneğidir. Buraya romanın kişilerinden Bedia'nın kimi sözlerini tutup yapıştıralım ki bu düşüncelerin daha o zamanlar üç dünya ve denizleri tuttuğu gün ışığına çıksın, o yılların Osmanlı ailesi de bütün mostrasıyla gözlerimizin önüne serilsin:

- Babam benim öğrenim ve eğitimime çok özen gösterdi. Düşüncelerimin aydınlanmasına uğraştı. Ama bundaki amacı, özel düşüncesi neydi? Ne olacak? Falan efendinin kızı ne güzel okuyup yazıyor, ne usturuplu söz söylüyor, desinlerden başka bir niyeti yoktu. Bana düşünme gücü verecek şeyler öğretirdi. Ama düşündüklerimi yaşamda uygulamamak kararıyla. Ben her şeyi

bileyim, ama yine onların baskısı altında kalıp yargıları dışına çıkmayayım.

Ey okur, biz başımız darda kaldığı vakit sana sesleniyoruz.

Burada öykümüz çok zittirik bir bayırdan aşağı kaymaya başladığı için sana yine imdat çıkardık. Ayrıca senin uyanıklığını da ayağa kaldırmak istedik. Şimdi-şimdi sözü yeniden Halide Edip'e vereceğiz. Yalnız daha önce bırakalım da Süleyman Nazif bize bu ay ışıklı Jan Dark'ın bir fotografisini çıkarsın.

Fotografi, *Türk'ün Ateşle İmtihanı* yazarının 6 Haziran 1919 günü Sultanahmet Meydanı'nda iki yüz bin kişilik bir insan denizinin ve de Şair Şükufe Nihal Başar, Muallimeler Cemiyeti Başkanı Nakiye Elgün, İnas Darülfünunu öğrencisi Asker Münevver Saime, Asri Kadınlar Cemiyeti üyesi Sabahat gibi Türk amazonlarının dört bir yana kabarıp taştığı ve bu kutsal kalabalığın tek yürekten: "Hükümetler düşmanımız, uluslar dostumuz ve kalbimizdeki haklı isyan gücümüzdür" diye bağırdığı an çekilmiştir. Ama yine de bizim işimize yarayacaktır. Çünkü bu Kadınlar Sultanı bütün yaşamı boyunca hiçbir güce boyun eğmemiştir:

- Uçları çırpınan bir ehram-çarşafın siyah çerçevesi içinde, olduğundan da solgun görünen bir yüz. Hüzünle bulutlu, derin bakan ve baktığı yeri gören gözler... İnce, kibar bir gülüş... Kuğu boynu gibi duygulu nazik hareketler. Çok anlamlı bir ağız. İnsana ağırlık vermeyen bir ağırbaşlılık, tatlı bir ciddilik.

Şimdi de gelsin mi Halide Edip'in amentüsü:

- Batı demokrasilerinde kadın hakları, kadınların kendi ayaklanmaları ve savaşımı sonunda elde edilmiştir. Bizde, Tanzimat'ta düşünce alanında, İttihat ve Terakki'de hareket halinde, kısacası bir yüzyıla yakın zamandan beri, kadın hakları, erkeklerin de Türkiye'mizin esenliği ve uygar durumu için tuttukları bir sorundur. Dahası, siyasal bakımdan birbirine düşman çevreler dahi bu sorunda aynı yolu tutmuşlardır.

Lebbeyk Şair Evliya, o yıllarda kadınların özgürlük ve oy hakkı savaşımı, biraz eksiklenerek söylüyoruz, en çok İngiltere'de dabır-dubur etmektedir.

Halide Edip, aralıkta, Cenap Şahabettin'e Amerikalı ve Avrupalı feministleri okumasını salık vermiştir. O da bu öğüde uyarak Laure Boulliau, Charles Benoist, Renée Vivien -o da azgın kızı azgın olduğunu *Ellerin Birleştiği Saatte* adlı kitabıyla belli etmiştir- gibi yazarların yoluna yatarken biz de İngiliz amazonlarının yılmazlıklarını ve yaramazlıklarını yerinde incelemek üzere kendimizi Londra'ya aşıralım.

Böylece hem memleket tanımış, hem de sözlerimizi İngiliz sicimiyle pekiştirmiş oluruz.

Ne var, daha önce size Ali Fuat Paşa'nın annesi Zekiye Hanımın Paris'e neden kaçtığını, orada kadın haklarını savunan erkekfatmaların saldırısına nasıl uğradığını da anlatalım ki *grand chic* derler, gözleri ve yüzleri boyalı kadınlar kendilerine çeki düzen vermek zorunda kalsınlar.

Pes, yola çıkmadan, buraya Ahmet Rasim'in bir sözünü de kondurmazsak canberaberimiz kadınların ters damarını kışkırtmış oluruz:

- Kadınlık da aslanmış ki nice çamur atmalar ve yakıştırmalar arasında kendine yol açabilmiştir.

Paris Yolcusu

Gerçek ve doğruyu anlatanlardan işittim ki, 1885 yılında -ki o yıl, Şopur Sait Paşa'nın dördüncü, Kâmil Paşa'nın da ilk sadrazamlığını göğsüne çekmiştir- Yıldız Camii yapılırken Ali Fuat Cebesoy'un babası İsmail Fazıl Paşa Beşiktaş'taki bir kahvede şöyle demiştir:

- Padişah cami yaptıracağına bizim aylıklarımızı versin.

Paşa'nın İstanbul'daki son sözüdür bu.

Bir iki kırmızı feslinin -o zamanlar hafiyeler böyle anılır- kahveden dışarı fırladığı görülür ve Paşa apar topar Ezirgan'a yani Erzincan'a sürülür. Orada da 17 yıl kalmış ve de çürümüştür. İkramı bol Padişah onu hiç mi hiç bağışlamaya yanaşmamıştır. Gerçi Ezirgan'da Paşamızın rahatı yerindedir, ama can sıkıntısı yüreğine çuha kaplamıştır. Karısı Zekiye Hanım, İstanbul'a iki kez gelmişse, *izin-i şahane* ile gelmiştir. Her defasında da, yanında Klara Fogel ile Klara'nın annesi Madam Regina.

Ahmet Mithat Efendi gibi söylemek gerekirse, şimdi şurada merak edilecek bir şey vardır. Yani bilinmesi zarar vermez ki, Klara'nın annesi bir Ermeni dudusu ise, babası Mösyö Fogel de Polonyalıdır. İstanbul'da atlı tramvaylarda uzman olarak görev tutmuştur. Klara'nın Askeri Tıbbiye'de uzun süre Sağlık koruma dersi veren Osmanlı Hekimi Ferdinand Paşa ile de uzaktan-yakından bir akrabalığı vardır ki, o da sonraları, bunu herkes bilmez, Nişantaşı'nda Kasap Vangel'in apartmanında Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanımla komşuluk etmiştir.

Celile Hanım'dan açtığımıza göre onun da Zekiye Hanımın kız kardeşi Leyla Hanımın kızı ve Sare Okçu'nun (Küçük Matmazel) ablası olduğunu açıklamalıyız.

Sare Okçu der ki:

- Bizim aile asri olduğu için evin içinde her zaman biraz Avrupa yalamış birilerinin bulunması gerekir. Klara Fogel de aileye mürebbiye olarak alınmışsa, bu düşünceyle alınmıştır.

Klara, ailenin içine gelip lengerendaz olduğu vakit Zekiye Hanımın oğlu Ali Fuat -Cebesoy Paşa- ile Zekiye Hanımın öbür kız kardeşi Hayriye Hanımın kızı Nimet bir buçuk yaşındadır. Klara ailenin orta direğidir. Mürebbiyedir ama dadılık, sofracılık, sır ortaklığı da ondadır. Her şeyden önce de *demoiselle de compagnie*'dir.* Ailenin bütün kadınları onu alıp alıp Avrupa'ya giderler. Klara, eninde sonunda da Sare Hanımın olacaktır. Klara'nın ona çok emeği geçmiştir. Onu büyüten de odur. Sare Hanım'ı yine konuşturalım mı?

- Klara benim her şeyim, her şeyim. Çocuğum doğduğu zaman... her şeyim, her şeyim. Klara yaşlandı. Aile dağılmış, bakacak kimse yok ortada. Ben aldım. Yıllarca baktım ona. Bağışlayın, üstüne yapardı. Hiç iğrenmedim. Kocam Avni Bey de bana yardım etti. Onun karşısında rakı içerdi. Klara katolikti. Katolik hastanesine yatırmak için Papanın İstanbul temsilciliğine gittim. "Türk uyruğudur, alamayız" dediler. Fransız Hastanesine yatıracaktım. Orası çok fena. Çok kötü çay yapıyorlar. Vermedim. Evde büyük bir hanım vardı, bir kalfa. Dedi ki: "Sen onu oraya verirsen Hanım ben uyku uyuyamam." "Ama, dedim, çok eziyet çekeceğiz." "Bakarız." dedi. Adile Hanım derdik. Onunla ikimiz baktık. Ama nasıl, bebekler gibi. Sonra yıllar geçti. Adile Hanım da hastalandı. Tansiyonu fırlamıştı. On bir yıl da ona baktım. Anneme de baktım. Çok yaşlıydı, düştü kalçasını kırdı. O zamanlar kemiklere böyle demir filan konmuyor. Uzun süre baktım ona. Dua etti. Son zamanlarında bunamıştı. Son nefesini, onu öpüyordum, ağzıma verdi. Ölünce çok üzüldüm. Öyle içim yandı, içim

* Eşlik eden matmazel.

yandı ki belki süt içersem geçer, dedim. Geçen gün kocam dedi ki: "Hanım sen kırk bir yıldır hasta bakıyorsun." Kocamın ayağı kangren olduğu gece, Adile Hanım da düş-tü kalçasını kırdı. Hemen Amerikan Hastansi'ne kaldırdım. Yine de yaşamadı. Torunum Ömer ölüsünü kucakladı: "Bakın Amerikan Hastanesi'nde doktorlar ölümü aşağı almadılar."

Sanırım biz kendimizi iyisinden dağıttık. Zekiye Hanımı İstanbul'a getirecektik. Ezirgan'da unuttuk.

Derde bakın, Zekiye Hanım öyle gözü pek bir hanım ki, istese bir başına Erzincan'dan uçup İstanbul'a konabilir. O, gözü kara Zigana'ları -ki erkekler zor geçer- candarmaların eşliğinde aşmıştır. İki gelişi de ordandır. Yalnız, yüz bin aferinbad İsmail Paşa'ya ki karısının yolda donmaması için bineceği arabaya kızdırılmış kumla tuz yığmıştır. Kısacası, Zekiye Hanım aslan kızı aslandır. Daha sonraları, Anadolu'da Kurtuluş Savaşı başladığında kız kardeşi Hayriye Hanımın -ki onun kocası da Hüseyin Hüsnü Paşa'dır- oğlu Muhsin'le -aile artık Kuzguncuk'a Babanakkaş Yokuşuna yerleşmiştir- İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçıracaktır.

Sare Hanım:

- Hohohooo, Muhsin'le teyzemin kaçırdığı silahı kimse kaçırmamıştır. Ne kaçırdılar, ne kaçırdılar. Silahlar Muhsin'in kayığıyla Kuzguncuk'taki Etfaiye karakoluna boşaltılır, ordan da teyzemin evine taşınır. Teyzem de tavanarasına istif ettirir. Bu işi de aşçı Salih -ki daha sonraları Ressam Halil Paşa'nın kalfasını alacaktır- üstlenir. Geceleyin de silahlar bir arabaya aktarılır, üstleri kömürle örtülür ve Ömerli'ye kaçırılır. Ordan da yallah Anadolu.

Şimdi siz söyleyin bu kadın yerinde durur mu? Aralıkta iki oğlunu da İstanbul'a annesinin yanına göndermiş, annesi de Ali Fuat'ı Saint-Joseph'e, öbür oğlu Mehmet Ali'yi de Harbiye'ye vermiştir. Bu da şu demektir ki anneanne daha Salacak'taki Tırnakçı Yalısında oturmaktadır.

Zannımız o ki; Zekiye Hanım İstanbul'a ikinci gelişinde ye-

rinde duramayacağını kendi de çakmıştır. Nerden gelmişse gelmiş, akıl tasına Avrupa'ya kaçmak, orada Abdülhamit'le savaşan Jön Türkler'e katılmak düşüncesi düşmüştür. Yıl 1899'dur. İstanbul'daki Fransız Konsolosluğu onun, daha doğrusu onların -yanında Klara Fogel'le Muhsin'in büyüğü, Mektebi Harbiye öğrencisi Tahsin de vardır- kaçması için de gereğini yapmaktan geri kalmaz.

Ey Akdeniz, hazırlan, Zekiye Hanım geliyor. Ama biz daha önce bu Türk amazonunu Beyoğlu terzilerinde tıka basa giydirelim ki kadıncağız Paris gurbetinde üşümesin, ele güne karşı da yüzü yere gelmesin.

O yıllarda Beyoğlu terzilerden, bonmarşelerden ve de çamaşırlardan geçilmiyordur. Çiçek Pasajı'nın köşesinde -burada sonradan *Degustasyon* lokantası açılacaktır- *La Maison des Modes Françaises* adında bir bonmarşe vardır. Sahibi Parret'dir ki dükkânını sonradan Galatasaray Lisesi'nin tam karşısına taşıyacaktır. Ama artık eski ününü yitirecek ve müşterilerini İstiklal Caddesi 387 numaradaki *A la Marguerite* mağazasına kaptıracaktır.

Çiçek Pasajı'nın öbür köşesini de Nakamura adında bir Japon tutar. Sait Naum-Duhani'nin demesine göre Nakamura, Hacopulos Pasajı'nda küçük bir dükkânı bulunan Hacı Hasan Hindi'nin mallarını almış biridir. Özellikle Japon halıları satar. Hacopulos Pasajı'nda Madam Etienne Touzet de iç çamaşırları üzerine iş çevirir. İstiklal Caddesi'nde, Postacı Sokağı'nın orda da *Bazar du Levant* vardır. Burası eskiden *Bazar Alman* denilen dükkândır. Bir kesiminde Okyanus adalarından getirilmiş maymunlar, kuşlar ve daha bir sürü egzotik hayvan satılır ki Duhani, Abdülhamit'in bunların başlıca müşterisi olduğunu söyleyecektir. Oyuncaklar ise birinci kattadır. *Mayer* mağazaları da Antoine Kilisesi'nin üstünde çiçekçi *Sabuncakis*'in bitişiğindedir. *Paris-Londra* ile *Pygmalion* adındaki iki tuhafiyeci de aynı sıradadır. Besteci ve şarkıcı Lemi Atlı *Pygmalion*'dan bir şemsiye almış ve yıllarca eskitememiştir. Ama bir süre sonra burası kapanacak ve aynı yerde *Amiralis* adında bir kundura mağazası açılacaktır. *Küçük*

Bonmarşe ile tuhafiyeci *Schaub*'ın dükkânı da *Bazar du Levant*'ın ordadır.

Bu caddenin en büyük bonmarşesi ise Bartolli Kardeşler'in mağazasıdır. Bir kapısı Tepebaşı'nda Bristol Oteli'nin yanında ise bir kapısı da İstiklal Caddesi'ndedir. Burayı daha sonra Carlmann'lar alacak ve pasaja kendi adlarını vereceklerdir. Mağazanın Caddeikebir'e bakan yüzünün tam karşısında ise *Les Bazars de Paris et des Provinces* yaylanır. Koltuk-kanepe takımlarından tutun da oyuncaklara, içkilere değin, satılmayan şey yoktur. *Madam Vapillon* da Hollanda Elçiliği'nin karşısına düşer. Burada daha çok incik-boncuk, süs eşyası satılır. Buranın kara-kuru bir *vendeuse*'ü, yani satıcısı vardır ki evlerine mürebbiye almak isteyenler ilkin ona danışır.

Caddenin en büyük bonmarşelerinden biri de *Baker* mağazalarıdır. Hazır esvapçılık ve tuhafiye üzerine çalışır. Sahibi George Baker adında bir İngilizdir ki Abdülhamit'ten soğuk hava depoları ayrıcalığı da sızdırmıştır. Hazretin beş oğlu, iki de kızı vardır. Oğlanlardan üçü İngiltere'ye gidip iş tutmuşlarsa da, ikisi İstanbul'da kalıp baba işini sürdürmüşlerdir. Baba Baker'ın Taksim'de saraylar kadar büyük bir konağı da vardır. Orada 21 Şubat 1905 günü öldüğü vakit doksan üç yaşında bulunuyordur. Bu bilgileri öyle her yerde kolayca bulamazsınız, ölüsü Şirketi Hayriye'nin 43 numara vapuruyla Haydarpaşa'ya geçirilmiş ve Selimiye Kışlası altındaki İngiliz Mezarlığı'na gömülmüştür. Cenaze töreninde Abdülhamit adına bir yaveri bulunmuştur.

Hazır elbisecilerden biri Abbaspaşa Hanı'ndaki *İştayn* (Stein) mağazasıdır. Bunun Galata'da Voyvoda Caddesi'nde, İstanbul'da Bahçekapı'da şubeleri de vardır. Mağazanın gazetelere verilen ilanlarında şöyle denir:

- Baştan ayağa kadar İştayn mağazalarında giyinmek her bakımdan elverişlidir. Çünkü orada her şey sağlam, zarif ve işitilmemiş ucuzluktadır.

Karaköy Meydanı'ndaki ünlü hazır elbiseci *Tırıng*'ın bir ayağı da Beyoğlu Şahkulu Bostanı Sokağı köşesindedir. Buraya da-

ha sonraları *Foto Süreyya* gelip yerleşecektir. Karaköy'deki mağaza ise *Tırıng Galata* diye anılır. 1846 yılında kurulmuştur. Bu da ilanlarını: "Erkek, kadın ve çocuk için kostümler, tuhafiye, ayakkabı, çamaşır" diye verir. Mağazanın amblemi Kırmızı Horoz'dur. Şehrin çeşitli yerlerinde görülen Kırmızı Horoz'lu afişler Avrupa'da bastırılmıştır.

Artık tarihe karışmış olan, Kumbaracılar Yokuşu başındaki Lebon Pastanesinin üstündeki dükkanlardan birinde *Collaro* vardır. Burada yalnız erkek giysi ve eşyası satılır. Bunun sahibi de İngilizdir. Burada daha önceleri de şapkacı *Bathazard* iş tutmuştur. Daha ilerde de *Lion* bonmarşesi yükselir. Mimar Vedat Tek son yıllara değin sürgit olan bu mağazanın *Bazar Alman* ile *Baker*'de olduğu gibi su basıncı ile çalışır bir asansörü bulunduğunu ve sahibinin de Heilpern adında bir Alman Yahudisi olduğunu söyler.

Bir konfeksiyoncu da *Ömerefendi-Orosdiback*'tır. Son yıllara değin işini sürdüren bir kuruluş Bahçekapı'da bugünkü Sümerbank mağazalarının yerindedir. Bahçekapı'da bir de *Gündoğdu* mağazası vardır.

Şimdi de gelelim terzilere. Erkek terzilerin en ünlüsü *Mir et Coutereau*'dur. Yeşilçam Sokağı'nın köşesini tutan terzihane mirasyediler, paşalar, vezirler ve kalantorlara beş altına kostüm diker. Bir hamlacı giysisi içinse 13 altın ödemek gerekir. Tünelbaşı'nda, Narmanlı Yurdu'nun karşısındaki beş katlı binaya yerleşmiş olan *Botter* de ondan geri kalmaz. Zamanla *Mir et Coutereau*'nun bütün müşterileri de buraya kayacaktır. Botter, II. Sultan Abdülhamit'in terzisi diye de bilinir. Ama Abdülhamit gerçekte, Paris'te Rue de la Paix'deki bir terziye- Charvet- yılda kırk kat elbise diktirir. Ne ki, bu iş için de aracılık Botter'dedir. Paris giysilerinin şurasını, burasını düzeltmek gerekirse, onları da Botter üstlenir. Charvet bir takımı 1.200 franga diker. Kumaşı seçme işini Padişah ona bırakır, yalnız rengini kendi söyler.

Sermet Muhtar Alus, Botter'i şöyle harmanlayacaktır:

- Mağazasında çifter, çifter tezgâhtar, makastar. Diyelim ki bir

kostüm ısmarlayacaksın, kumaş ondan olarak, en aşağı on tane sarı altın. Redingot, bonjur, pardesü, palto buna göre ve pahası daha yüksek. Şunu da unutmayalım, o vakitler bizim beyefendiler arasında smokin ve frak modası hiç yok, azgın alafrangalardan, adına *didon* kulpu takılmışlardan binde, estağfurullah yüz binde bir kişi bunun dışında.

Botter'in İstanbul'u tutmasının nedeni moda dergilerindeki modellere kendi gustosundan bir şeyler katışı. Müşterilerine sık sık şöyle kurabiyeler fırlatır:

- Kruaze ceketin panlarını *angle droit* kesmiyeceğim, sizin bedene *rond* daha güzel gidiyor. *Collant* pantolon bu sezon demode. Ama sizde biraz *embonpoint* var, pantolon çok dar lazım.

Sermet Muhtar terzihanenin müşterilerini de şöyle boyar:

- Bu lüks terzibaşıya devam edildiğini caddeden gelip geçen yar ve ağyara göstermek için, konak arabasından inince mağazanın kapısında dakikalarca dikilip duranlar; duruş uzasın diye binbir bahane arayanlar; koltuklarında *Levant Herald, Stamboul, Moniteur Oriental* gazeteleriyle koşan müvezzileri çağırıp, bozukluğu varken çeyreği, mecidiyeyi uzatarak üstünü alıncaya kadar bekleyenler olurdu. Dahası, o çağın en fiyakalı kahve ve lokantası sayılan *Splendide*'te, camekanın önünde bir limonata içer ya da pasta yerken , etrafa duyuracak biçimde garsona seslenenler bile bulunurdu: "Niko, vestiyerde, paltomun cebinde cigara paketim var, getir onu bana... Şu lacivert tiftik, geçen hafta Botter'e yaptırdığım palto canım!"

Bu terzihanelerden içeri süzülemeyenler de Leon, Vidoviç, Mendelino'da boy gösterirler. Ne ki Vidoviç de Sultan Reşat'ın terzisidir. Hiç de yabana atılmaz. Daha ucuz yerler arayan monbeyler ise Tünel Pasajı'nda kırsakallı bir İtalyan kırmasına başvururlar. Sirkeci'deki Civelekyan'la, Asmalımeşçit'teki Vangel de kervandan yuvarlananları teker meker toplar.

Kadınlar ise çokluk Kadıköy, Moda, Pangaltı Modistralarında dikinirler. Kibar takımı ise Beyoğlu'ndaki terzilere, *Şpigel*'e, *Kalivrusi*'ye, *Efiyeni*'ye, *Madam Demilliville* ile *Madam Anet*'e

çengel atar. Anet, Hacopulos Hanındadır. Müşterilerin bedenlerine göre mankenleri vardır. Gelinlik ya da düğün tuvaleti diktirmek isteyenler çokluk ona koşar. Mankenlere göre provasız diktiği giysilerde en küçük bir pot, pürüz bulunmaz. Ama bir tuvalet ya da bir gelinlikten -dünyada insaf diye birşey kalmamış- otuz, kırk altın alır. Yalnız, ona bir de aferin çekmemiz gerekir; birine diktiği modeli, bir başkasına dikmez. Bir aferinliği de dünya yakışığı olmasıdır. Hiç evlenmemiş, altmış yaşına gözleri kör olunca değin çalışmıştır. Gözlerini yitirdikten sonra da, kendisini ana gibi bilen terzi kızları işini sürdürmüştür. Ölümü I. Dünya Savaşı içindedir ki, ondan sonra terzihane de kapanmıştır. Madam Demilliville ile Fengara ise İstiklal Caddesi'nde Mısır apartmanındadır. Fengara, sonraları halkın dilinde Fegara olacaktır. Efiyeni Epenetos ise Hristaki Pasajı'ndadır (Çiçek Pasajı). Ona İstanbul'un Paquin'i derler. Saraylı hanımlar hep ondan giyinir. Kalivrusi'nin atölyesi de Karlman Pasajı'nın üst yakasındadır. Sonradan Osmanlı Bankası olan binada çalışan terzi kızların sayısı hesaba sığmaz. Viyanalı terzi Spiegel'i sorarsanız, o da Galatasaray Hanı'nda. Vitrinlerinin değişikliği ve süsü, püsüyle dikkati çeker. İçerde de, dönen bir manken. Spiegel ona bir kombinezon giydirmemişse, bir içetek ya da kadın çamaşırlarından bir başkasını geçirmiştir.

Şimdi biz Galatasaray Hanı'nın önüne seyirtip mıhlanalım. Paris yolcumuz Zekiye Hanım bugün buraya, terzi Spiegel'e gelecek. Kadın şapkacısı *Madam Trophe* da aynı hanın birinci katında olduğuna göre Bayan Zekiye'nin kendisine bir de şapka almasında yardımcı olabiliriz. Ha bakın, kadın berberi *Kristics* Asmalımescit Sokağı ile İstiklal Caddesi'ni birleştiren Suriye Pasajı 6 numarada. Buradan çıkınca da doğru oraya gideriz.

Ey Akdeniz, sen de kırıtmayı bırak da Zekiye Hanım'a yol mu vereceksin, ne vereceksen ver, o da bir Messageries Maritimes vapuruyla Marsilya'ya kapağı atsın. Ordan Paris'e uçmak işten bile değildir.

Şuna da dikkat etmeli ki Türk amazonu, yolda, elverişli bir limandan Saray'a bir tel çekecek ve Padişah'a, Mehmet Ali Pa-

şa'nın ölümünde, çocuklarına göz kulak olacağı üzerine verdiği sözleri anımsatacaktır:*

- Babama verdiğin sözü tutmadın, bize bakmadın. Babamı mahvettin, bizi de mahvettin. Kocamı 17 yıldır çöllerde inletiyorsun. Ben Avrupa'da senin zorbalığını anlatacağım.

Aman bre, Abdülhamit deliye dönmüştür. Zekiye Hanım'ı Marsilya'ya taşıyan vapur Sisam Adası'na uğradığı vakit Mutasarrıf vapura gelir:

- Hanımefendi'yi teslim edin, her buyruğu yerine getirilecek.

Yağma mı var, Zekiye Hanım:

- Hayır, kocam İstanbul'a getirilmeden dönmem.

Oh be, sonunda o Fosforlu Cevriye, o *La Belle Eqoque* derler şırfıntı çağın içinde yüzen Paris görünecektir. Paris Fransızlar'dan çok Jön Türkler'indir.

Zekiye Hanım, orada onlarla ilişki kurar. Zaten -artık açıklayabiliriz- İstanbul'da onu Paris sergüzeştine kışkırtan da onlar olmuştur. Eh, Paris'te Jön Türklerin bir numaralı adamı Ahmet Rıza vardır. Kızkardeşi Selma Hanımefendi de yanında. Boy: 1.75. Dış görünüş: tüm kadınların satışını durdurur. Selma Hanım bu yüzden de hiçbir erkeğe evet demeyecek ve yaşamının sonuna değin kızkurusu kişiliğini koruyacaktır. Haa, Selma Hanım'ın bir kızkardeşi de var. Osman Paşa'nın hanımı. Ama bu, Gazi Osman Paşa değil, bir başka Osman Paşa. Onların bir oğlu Şehzade Selahattin Efendi'ye damat olmuştur. Öbür oğlu ise Hilmi adını taşır ve ceketinin yakasına kırmızı gül takar. Beyoğlu'ndaki *Tokatlıyan*'dan da dışarı çıkmaz. Bir kahve ile camdan saatlerce İstiklal Caddesini, tırıs-pırıs kalkanları seyreder. Orada, bir tarihte, tariçini, ekose bir kostümle de görünmüştür. O yıllarda Ahmet Halim adında bir başka kahve kuşu da -bunları *Kahveler Kitabı*'nda anlatmadık, buraya sakladık- *Tokatlıyan*'da, her vakit Hilmi Bey'in karşısında yer alır.

Ama biz bunları bırakalım da yeniden Zekiye Hanım'a dönelim. Yoksa bu satırları okuyanlar kendisini Paris'e getirip *Gare*

* Bk. Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi.

de Lyon'da yüzüstü bıraktığımızı sanırlar da tarihçiliğimize çam kömürü sürmeye kalkışırlar. Ne ki Zekiye Hanım da öyle Paris'te yolunu yordamını şaşıracak kadınlardan değildir. Bir anı olsun diye söyleyelim, o sıralar 35 yaşlarındadır. Biraz balık etindedir, ama güzelliğine diyecek yoktur. Evet, evet biraz da gerdanı sarkmıştır. Durumu kurtarmak için de açık bol urbalar giyiyordur. Sokakta da sırtına *cache-poussière* dedikleri hafif yeldirmeler alıyordur.

Yalnız, Gare de Lyon'dan çıkarken, ilk adımımızı bile atmadan, buraya Salâh Baba'nın *Apollinaire* nam şiirini de boca edelim ki onu Paris'te de unutmadığımız, onun da Paris'i unutmadığı bir kez daha belli olsun:

Bana Paris'ten haber geldi
Dostlardan biri orda yerleşmiş
Bütün gün bir meyhanede
Picasso'yla içiyormuş.

On altısında bir midinet
Oynaşıymış şimdiden
Kızcağızla her akşam
Metroda öpüşüyormuş.

Zannımca abayı da yakmış
Jacqueline François'ya
Bir şarkı duymuyor mu
Hüngür hüngür ağlıyormuş.

Gelen habere bakılırsa
Dostum serseriliğe de başlamış
Ne derler ona Pigal'de
Boyuna bıçaklanıyormuş.

Ben de Paris'te olsam bıçaklanırdım
Şaşırırdım yürüyüşümü
Mirabeau Köprüsü'nü Apollinaire'in
Etoile meydanında sanırdım.

Paris'te Bir Padişah

Paris o yıl -1900 yılı- Cumhurbaşkanları Loubet ile birlikte bütün dünyayı uluslararası sergisine çağırıyordur.

Dünyanın ilk uluslararası sergisi de 1851 yılında Londra'nın güney dış mahallelerinden Sydenham'da Crystal Palace'da açılmıştır.

Buna, ağızlarının suyu akan Fransızlar kollarını sıvamışlar, Paris'te Cours-la Reine ile Champs-Elysées arasında, caddeye koşut olarak sakalı ak, gönlü pak bir sanayi sarayı oturtmuşlardır. Yıl 1855'tir. Yapının 252 metre uzunluğu, 108 metre de genişliği vardır. Ama dünyayı kucaklayacak bir sergiyi buraya sığdırmaya olanak görülemeyince Concorde Meydanı'ndan Alma Köprüsü'ne değin, Seine Nehri boyunca, bir kilometreye varan bir galeri daha yapılır. 25 bin bezirgânın katıldığı sergiyi beş milyon kişi gezmiştir. Ne ki, Parisliler'in gönül yaylarını asıl 1867 yılındaki ikinci uluslararası sergi gevşetecektir. Çünkü İmparator III. Napoléon ile mantinotası olan karının açtığı sergiyi Prusya Kralı Wilhelm -imparatorluğu daha sonradır- ile Başbakanı Bismarck, Rus Çarı II. Alexandre ve Kraliçe Viktorya'nın oğlu Galles Prensi -1901 yılında İngiltere tahtına VII. Edward adıyla oturacaktır- sergiye ün katmışlardır. Gerçek ün ise Türkler'den gelir. Türkler oraya, Sultan Aziz'in komutasında Şehzade Murat (V. Murat), Şehzade Abdülhamit (II. Abdülhamit), Şehzade Yusuf İzzetin (Sultan Aziz'in o sıralar 12 yaşında olan büyük oğlu), Ha-

riciye Nazırı Keçecizade Fuat Paşa, İstanbul Şehremini Hafız Ömer Faiz Efendi, Teşrifat Umum Müdürü Mahşer Midillisi Kâmil Bey, Tercüman-ı Divan-ı Hümayun Arifi Bey (sonradan paşa ve sadrazam), Başyaver Halil Paşa, Başmabeyinci Cemil ve Hafız Mehmet Beyler, Hariciye Nezareti Hususi Kâtibi Ali Fuat Bey (sonradan Hariciye Nazırı) ve İkinci İmam Muallim-i Şehriyarı Akşehirli Hoca Hasan Nami Efendi ile iki ferik, on subay, yirmi silahşör, bir sürü yaver, bir sürü mabeyinci ve 18 hademeden oluşan bir toplulukla gelmişlerdir. Mısır Hidivi İsmail Paşa da Sultan Aziz'i Toulonne Limanı'nda karşılamış ve onlarla birlikte Paris'e süzülmüştür.

Şu da gizli kalmasın ki, Sultan Aziz'le curcunalı kumpanya 21 Haziran 1867 Cuma günü Ortaköy Camii'ndeki selamlık töreninden sonra yola çıkmış, bir hafta sonra da Toulonne Limanı önlerinde görünmüştür. Padişahla devlet ileri gelenlerini oraya Sultaniye Yatı getirmiştir. Pertevpiyale yatı ise hademelelerle ağırlıkları yüklenmiştir. Aziziye uskurlu firkateyni ile Orhaniye zırhlı firkateyni de kafileye eşlik etmiştir. Ayrıca İstanbul'daki Fransız Elçisi de -Monsieur Bure- Forbin adındaki karakol gemisiyle padişahsal yolculuğa katılmıştır.

Yolcuların Paris'e ayak basışı da 1 Temmuz, saat 16.30'da gerçekleşmiştir. Ondan bir iki gün önce de Paris'teki Jön Türkler şehirden ayrılmışlardır. Bu, Türkiye'nin Paris Elçisi Mehmet Cemil Paşa'nın Fransız Hariciye Nezareti'ne başvurması üzerine olmuştur. Ne ki, bir hafta önce Rus Çarı, Boulogne Ormanı'ndan dönerken Polonyalı bir yurtseverin kurşunlarıyla karşılaştığı için Fransız Hükümeti de -kurşunlar Çar'a isabet etmemişse de- böyle bir önleme gitmeyi karar altına almış bulunuyordur.

III. Napoléon, Zat-ı Şahaneyi Lyon Garında karşılamıştır. Şimdi sözü bir görgü tanığı olan Hacı Ömer Faiz Efendi'ye bırakalım ki o günlerin tadı daha bir tin-tin yürüsün:

- Garın duvarları kırmızı üzerine beyaz ayyıldızlı Türk bayraklarıyla donatılmıştı. Ben bu büyüklükte bir bayrağımızı kendi memleketimizde bile görmedim. Fransa İmparatoru, yanında

Fransa'nın asker ve sivil bütün ileri gelenleri, üstlerinde büyük tören üniforması, garda idiler. İki hükümdarın karşılaşması çok çağşaklı oldu. Şurasını hemen söyleyelim ki, Zat-ı Şahane'nin gerek kıyafeti, gerek kişiliği çok göz dolduruyordu. Ev sahibinin yanında daha da gösterişli duruyordu. Maiyetleri de kendilerini karşılayanların önünde görünüş bakımından bir başkalık, bir büyüklük içindeydiler. Daha sonra öğrendim ki, gan dolduranlar arasında, bunca kalabalık Osmanlı kafilesini bütün yaşamları boyunca ilk kez görenler çoğunluktadır. Bu bakımdan meraklar ve dikkatler dış görünüşümüz üzerinde toplanmıştı. Çoğu bizi Çinliler gibi sarı, kimileri de Cezayir yerlileri ya da Aşağı-Mısır fellahları sanıyormuş. İstasyondan çıkınca, ilk arabaya -XIV. Louis'nin göz kamaştırıcı tarihsel arabası- Zat-ı Şahane ile Fransız İmparatoru bindiler. Karşılarında Fransız veliahtı ile Fuat Paşa vardı. İkinci arabada şehzadelerle Prens Lucien Charles, Murat bulunuyordu. Öbür arabalarda ise Paris, Londra, Petersburg büyük elçilerimizle bizler ve bizlere eşlik eden Fransız devlet adamları yer almıştı. Araba sayısı herhalde otuzu geçiyordu.

Alay, "Yaşasın Türkiye" "Yaşasın Fransa" çığlıkları arasında Lyon Sokağı'nı arşınlayıp Bastille Meydanı'na çıkmış, ordan da Saint-Antoine, Rivoli ve Louvre Sokaklarını izleyip Carousel Meydanına ulaşmıştır. Daha sonra da, meydandaki zafer taklarının altından geçip Tuileries Sarayı'na girişini yapmıştır. Sarayın merdivenleri ile Barış Koridoru'nu iki sıra halinde *Cent-Garde* adı verilen III. Napoléon'un özel koruyucuları tutmuştur. Mızıka da ilkin Osmanlı marşını, arkasından da Marseillese'i çalmaya başlamıştır. Padişaha gönlünün gizli menekşesini açtıracak olan, İmparatorun eşi, menendi bulunmaz karısı Öjeni de kendisini taa merdiven başında karşılamıştır. Arkasından da bir sürü *dame d'honneur* sarkıyordur. Bu bayancıklar daha sonra Apollon, Barış ve Büyük Konsül salonlarına değin koridorun iki yanına sıralanacak ve Hünkâr geçerken kıyak bir biçimde eğilerek onu selamlayacaklardır. İmparator, eşini ve devlet kadanalarını Zat-ı Şahaneye takdimden sonra -bu iş Birinci Konsül salonunda ol-

muştur- Sultan Aziz'le yanındakiler kendileri için ayrılan Elysées Sarayı'na gelmişlerdir ki o ünlü Madame De Pampadour burada yaşadığı gibi Napoléon Bonaparte'ın gözdesi Joséphine de burada bir sürü yıl tüketmiştir. Ne ki, Osmanlılar kapağı Saraya atınca yüreklerine büyük bir üzünç dolduğunu da duyarlar. Çünkü bahçedeki sömürge erleri arasında bir de Cezayir taburu görmüşlerdir. Barbaros Hayrettin ülkesinin çocukları 300 yıl Osmanlı bayrağını yücelerde tuttuktan sonra şimdi eski hakanlarını, ellerinde başka bir devletin silahı, sırtlarında başka bir devletin üniforması ile selamlıyorlardır.

Lafı buraya değin sürükleyip getirdiğimize göre II. Abdülhamit'e de bir söz hakkı tanıyalım ki o da kendi havasını şırlatsın:

- Napolyon pek benbence, pek kibirli biriydi. Bize bile elini uzattığı zaman işaret parmağını uzatırdı. Bir bacağı kısaydı, kendisine özgü bir yürüyüş uydurmuştu. Biz orada iken, Juarez, Napolyon'un Meksika'ya gönderdiği İmparator Maximilian'ı kurşuna dizdiği* için Fransızlar yastaydı. Napolyon o gece bize ziyafet verecekti. Gece yas giysileri giydiler, siyah elbiseler ve dize değin siyah çoraplar. Biz de karşılık olmak üzere nışanlarımızı takmadık. Ama ziyafet o kadar pehpehli olmadı.

Hu, hu nigârım, Osmanlı konuklar bir de geçit töreninde bulunmuşlardır.. Birden kuşkulanıp içiniz çürümesin, ev sahibi de, konuklar da topu da at üstündedir. En önlerde de Sultan Aziz, III. Napoléon ve de Saxe-Weimar Dukası. Ardlarında da şehzadeler. Şehzade Hamit'in hemen yanında da sonradan krallığa yükselecek olan Karadağ Prensi vardır. O gün şehzademizin dikkatini çeken bir şey de olmuştur. Bütün birlikler -her birlik 50 bin erden oluşuyordur- İmparator'un önünden geçerken "Yaşasın İmparator", "Yaşasın İmparatoriçe" çığlıklarına yatıyordur, ama kimileri de aralık aralık "Yaşasın Vatan" diye bağırıyordur.

* İmparator Maximilian 19 Haziran 1867 günü kurşuna dizilmiştir. Gerçi William Dieterle, ikinci sınıf bir yönetmen olduğunu unutarak, yıllarca sonra, 1939'da onu yani Brian Ahern'i beyazperdede diriltecektir ama bu kez de o ekmek suratlı Paul Muni -ki gerçek adı Muni Weisenfreund'dur- onun ömür kurdelasını yeniden kesecektir. Bin hayıf ki, eşi Charlotte -yani Bette Davis- kasıntılarından hiçbir şey eksiltmeyecektir.

Burada bize düşen bir iş de Veliaht Murat Efendi'ye bir maşallah çekmektir. Çünkü Efendimiz yolculuk sırasında olsun, tören sırasında olsun herkeslerin ilgisini ve aferinini kazanmıştır. Napolyon da kendisiyle görüşmek istemiş ve Şehzade salona girdiği vakit hemen ok gibi ayağa fırlamıştır. Gelgelelim Sultan Aziz de ayağa kalkma işine katılmak zorunda kaldığı için bunu onuruna yedirememiş ve ona iyisinden içerlemiştir. Dahası var III. Napoléon, İstanbul dönüşünde Veliaht'ın Fransa'ya gönderilmesini, bir süre Paris'te kalarak Fransız devlet yönetimini yakından izlemesini kendisinden rica ettiğinde de öneriyi baştan savma bir karşılıkla savuşturmuştur. Yalnız bilim ve sanat laklakasına sahip bir padişah izlenimi uyandırmak için de, ertesi günden tezi yok Opera'yı onurlandırmak istediğini ilgililere duyurmuştur. Opera yöneticileri de oyunların löpünden oluşan bir program düzenlemişlerdir.

Gerçeğini ararsanız, bu onurlandırmanın gizli tutulması ve kimseye bir şey çıtlatılmaması istenilmiş ama Osmanlılar Opera'ya gitmek için arabalara binecekleri zaman görmüşlerdir ki Boulevard des İtaliens tıklım tıklımdır. Opera'da ise salonu dolduran Paris'lilerin gözleri Osmanlıların localarından hiç ayrılmamıştır. Perde aralarında da seyirciler operanın başoyuncusu Sultan Aziz'miş gibi dur durak dinlemeden, "Vive le Sultan" sesleriyle Zat'ı Şahaneye pohpoh çekmişlerdir. Bu da, ilk önceleri Opera'ya gizli kapaklı gelmek isteyen Padişahın yüreğinde bir şataraban peşrev kaldırmış hele iki ressamın hemen orda resmini çiziştirip kendisine imzalatmaya kalkışması, bunu gören halkın da yeniden dakikalarca alkışa geçmesi padişahsal memnunluğunu bütün bütün artırmıştır.

O forili günü II. Abdülhamit de şöyle anlatacaktır:

- Opera'da bizi özel odalara aldılar. Pasta yedirdiler. Saray gibi bir tiyatroydu. Koskoca bir yapı. Oyuncu kadınlar da sanki çıplak. Ten rengi, daracık fanila don giymişler. Etleri görünüyor. Üzerlerine kısa bürümcük birer örtü koymuşlar, bütün göğüsleri, her yanları açık. Öyle raks ediyorlar. O vakitler elektrik, melek-

trik diye bir şey olmadığından özel renkte ışıklar yansıtmışlardı. Mevsim yaz, hava sıcak. Biz localarda düpedüz otururken, halk yerlerinde terlerini siliyor. Şişman, şişman herifler alınlarındaki teri mendilleriyle alıyor. Yine de sahnede gösterilenleri büyük ağız şapırtılarıyla seyrediyorlar, onlara katlanıyorlar.

Şimdi kameralarımızı Sergiye taşıyalım.

Bu kez de Padişah-ı Alempenah'a, ödül kazananların -sergiye katılanlardır bunlar- armağanlarını dağıttıracağız. Tören salonundayız. Ömer Faiz Efendi'ye inanmak gerekirse burası 14 bin metre kare büyüklüğündedir. Anfi dürümünde 20 bin koltuğu vardır. Mızıka korosu da 1.200 kişidir ki bunlar Osmanlı Marşı'nı çalmaya başladıkları vakit Ömer Faiz Efendi'nin de, bütün öbür Osmanlıların da bedenleri duvardan duvara, salondan sokağa geçip titremeye başlamıştır:

Başlar kesilip serteser dehşetli toplar patlasın

Aslan yürekli Türkleri görsün de düşman çatlasın.

Salonun ortasına, bravo size Fransız didonları, Sultan Aziz için bir de taht kondurulmuştur. Tahtın önündeki yarım daire bağdaşındaki yerde de, Prusya, Avusturya ve Rusya veliahtları ile Galles Prensi koltuklarına yaslanmış hava atıyorlardır. Osmanlı şehzadeleri de yanlarında. Daha arkada ise elçilik görevlileri foslayıp fıslıyorlardır. Sultan Aziz sanki birçok kez böyle ödüller dağıtmışcasına derviş meşrep bir doğallık içindedir.

Şimdi, şimdi de isterseniz, kimseye belli etmeden, ya Rezzak sen gör bizleri, diyerek, 1889 yılına yumuşak iniş yapalım.

Bu kez de, Fransızların dördüncü Uluslararası Sergisi'ni filme alacağız. O yıl, Fransız İhtilali'nin de 100. yıldönümüdür. Champ de Mars Meydanı'na 300 metre 52 santim yüksekliğinde çelik bir kule dikilmiştir. Yapımcısı Gustave Eiffel'in de adını taşıyordur.

Ey benim can okurlarım, üstüste koyan, üstüne çıkan, camları kıran bu çelik yapıyı 26 metre karelik bir duvar taşımaktadır. İki buçuk milyon perçin çivisiyle 15 bin maden parçasından oluşur. Çelik, bir sanat ürününde ilk kez kullanılıyordur. Mösyö Eif-

fel'in bir baş yontusu da -ki Bourdelle'in elinden çıkmıştır- Kulenin kuzey ayağına oturtulmuştur. Yapı, ilk zamanlar "300 metrelik kule" diye anılıyordur, 40 yıl süre ile yeryüzünün en yüksek yapısı olmak onurunu sürdürecektir. 1929"da ise rekorunu New York'taki Chrysler Building'e kaptırır ki 319 metredir. Ama onun fiyakasını da, iki yıl sonra, 380 metre ile Empire State Building dümdüz etmiştir.

Eyfel, deniz yüzeyinden 93 metre yükseklikteki "Dünyayı Aydınlatan Özgürlük" adındaki yontu -o da New York Limanı girişindedir- ile birlikte dünyanın en tanınmış anıtıdır. Kulenin 57., 115. ve 274. metrelerde olmak üzere üç sahanlığı vardır. İki asansör çalışır. Ayrıca 1650 basamaklı bir merdiven. En şiddetli rüzgârlar onu ancak 30 santim oynatabilir. Güneşte ise Kule 15 santimlik bir genişleme gösterir. Çatısı 1956 yılında bir yangın geçirdikten sonra onarım görmüş ve kule yüksekliği bu kez 320 metre 75 santime çıkarılmıştır.

1889 yılı sergisi için dikilen yapılardan biri de *Makine Sarayı*'dır. Camdan ve demirden oluşan yapı da Champ de Mars Meydanı'ndadır. Yalnız, meydanın genişliğine kondurulmuştur, *Ecole Militaire*'in görünümünü de maskeler. Sonradan *Makine Galerisi* (Galerie des Machines) adını alacak ve ilk kış bisiklet yarışı pistini bağrında barındıracak yapının -XX. yüzyılın ilk yıllarında da yıkılacaktır- uzunluğu 420, genişliği de 110 metredir. Ama bu da sergilenecek mallara yetmemiş, Seine Nehri kıyısına yeni binalar kondurulmuştur. Bundan başka, Invalides Meydanı ile Quai d'Orsay'den de yararlanılmıştır. Kulağınıza şunu da işıldayalım ki bu işler için 44 milyon frank harcanmıştır. Ama 32 milyon kişinin sergiyi gezmek için ödediği paralar giderleri oldukça düşürmüştür.

İnşallah bu kez yazımızı yine uzatmayız. Ama bunları anlatmadan olmaz. Zekiye Hanım'ı Paris'lere değin getirdik, ona 1900 sergisini göstermezsek yuh bizim kılavuzluğumuza. Serginin sanayi pavyonları yine Champ de Mars'tadır. *Makine Galerisi*'de daha yıkılmamıştır. Fransız sömürgeleri pavyonları Troca-

déro bahçelerinde, yabancı devlet pavyonları ise Quai d'Orsay'de uzanıp gidiyordur. Güzel Sanatlar ise Champs-Elysées'deki iki yepyeni saraya alınmıştır. *Grand-Palais* ve *Petit-Palais* adını taşıyan bu konaklar yamalı bohça bir mimari anlayışının ürünüdür. Yeni bir üslup getirilmemiş, tersine çeşitli üsluplardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Fransız sanatının 100 yıllık geçmişini çalyaka eden sergi de *Petit Palais*'dedir. Sergi yüzü suyuna Seine Nehri üzerine kondurulan III. Alexandre Köprüsü de konukları Invalides Meydanı'na ulaştırıyordur.

O yılın bir peşrevi de Eyfel Kulesi'nin baştan başa elektrikle donatılmasıdır. Sergi içindeki ve dışındaki eğlence yerlerine de büyük bir yer ayrılmıştır. En çok *La Grand Roue* denilen dönme dolap ilgi topluyordur. Bundan başka, Avenue de la Motte-piquet'deki yürüyen kaldırım da Parislilerin gıdı gıdısını uyandırmıştır. Ne ki, caddeye bakan evlerin birinci katları pencerelerini hiç mi hiç açmıyorlardır. Kaldırımın pırpırılığı, üstünde bir kadının çocuğunu doğurduğu gün daha da artar. Kaldırımı yürüten makineyi durdurmak, anne ile bıdığını aşağı indirmek ve hemen ordaki Kara ve Deniz Güçleri Komutanlığı'na taşımak ibadullahı kırpış kırpış güldürmüş, dazıradazır olay yerine seyirten Sergi Komiseri'ne de şu sözleri söyletmiştir:

- Bu çocuğu asker yapmalı.

Sergi 22 Eylül 1900 günü Fransa tarihinin en havalı şölenini de görmüştür. Tuileries Bahçesi'nde kurulan iki büyükten büyük çadır 22 bin konuğu bağrına basmıştır ki bunların topu da Paris'teki sergiye koşup gelen belediye başkanlarıdır. Hükümetin çağrılısı olarak bugün burada bulunuyorlardır. Bir de var ki Cumhuriyet'in ilanının 108. yıldönümü kutlanacaktır. Şölen için 600 masa, 95 bin bardak, 250 bin tabak, 60 bin çatal-bıçak, 60 bin peçete, 8 kilometre masa örtüsü -oh bu tam bize göre bir öykü!- ve de 23 bin yemek listesi sefere konmuş ve yemeklerin pişirilmesiyle dağıtılması işinde 21.870 aşçı ve garson görevlendirilmiştir. 11 mutfakla iki çadır arasındaki alışverişi hızlandırmak için de otomobil ve velosipetlere başvurulmuştur.

Şölende 150 düzine Rouen ördeği, 2500 tane Bresse tavuğu, 2.430 sülün, 2 bin kilo som balığı, 2.400 kilo dana pirzolası, 2.500 kilo taze fasulye, patates, kereviz ve börülce, 10 bin tane şeftali, bin kilo üzüm ve 1.200 litre mayonez midelere indirilmiştir. Yemekten sonra da başkanlar Fransız ulusal marşını paf ve puf ederek Cumhurbaşkanlarını *Elysées* sarayına değin yaya olarak uğurladıklarında -Başkan arabasının içindedir- çoğunun yelek düğmeleri kopup kaldırıma fırlamıştır. *Müsameretname* yazarı Emin Nihat gibi laf doğramak gerekirse şurası da bildirilmekten geri durulamaz ki Cumhurbaşkanı, yola çıkmadan önce yıldönümün önemini belirten bir söylev de patlatmış ve konukların "Yaşasın Cumhuriyet, Yaşasın Loubet!" çığlıklarını derlemek açıkgözlülüğünü de göstermiştir.

Bir ara, Âşık Ömer'ce bağrışların sürgit olması karşısında belediye başkanlarının ellerini teker meker sıkmak hevesine kapılmışsa da, her konuk için bir saniye hesabıyla, bunun en aşağı altı saat süreceği anlaşıldığından -bu hesabı, Savunma Bakanı General André yapmıştır- bu mutluluktan ister istemez ayrılmak zorunda kalmıştır.

1900 yılına iyisinden lengerendaz olduğumuza göre Paris Metrosunu görmezlikten gelmek kâfirlerin ve doğubilimcilerin öldürücü alaylarına çanak tutmak olur. Metro da Sergi için yapılan şinanaylardandır. Uzunluğu 13 kilometredir. 60 yıl içinde 170 km'ye ulaşacak ve Paris'in altını baştanbaşa oyuklar haline getirecektir. Nedir, bugünkü günde Vincennes ile Maillot Kapısı arasında vayvaylanmaktadır. Metronun giriş kapıları da o yıllara damgasını vuran *Modern Style*'in ustalarından ve öncülerinden Hector Guimard'ın elinden çıkmıştır. Dökme demirden sarmaşıklarla lotüs çiçekleri daha ilk günden -19 temmuz 1900- kalabalığı kendine bağlamıştır. Bu çiçekler *Modern Style*'in doğadan, özellikle de su bitkilerinden esinlenen bir mimarlık, bir yaşama biçimi olduğunu gıygıylıyordur.

Bilmem buraya iliştirmek doğru olur mu, *Modern Style*'ın cicili bicili koltukları, kanepeleri artık kimi evlerin içine de giriyor

-bunlar gündemsiz konuşan kibar irilerinin evleridir-, ordaki XVIII. yüzyıl mobilyaları ile antika halıları yerlerinden ediyordur. Bu arada, kimi evlere saklanmış yalancı gotik, yalancı II. Henri, yalancı Bouelle eşyalarla vitraylar ve de çikolata rengi lambriler de sürgüne gönderiliyordur. Daha anlatalım mı, oturma odaları ile çalışma odalarını da meşin koltuklar kaplamıştır. Gereksiz perdeler atılmış, duvarlara elektriğe bağlı aplikler yerleştirilmiş, kapılara küçük, dikdörtgen penceler açılmıştır. Bir sürü biblo da dolaplara kaldırılır, tıkılır. Artık *inro* derler Japon kutuları, küçük Pajou ve Houdon heykelcikleri, Saksonya porselenleri ve sırsız beyaz Sèvres porselenleri de kullanımdan alınmıştır. Oda duvarları da beyaza, altın sarısına ya da Trianon grisine boyanıyordur. Java Adası'ndan getirilmiş kumaşlarla, kırmızımtrak sarı, zeytin yeşili ya da açık mor Liberty ipeklileri ise fırdolayıdır. Liberty'nin özgürlük anlamına gelmesinden yararlanarak bir yazar, Fransız İhtilali'nde Jirondenlerle birlikte kafası koparılan Madam Rolland'ın o ünlü sözünü Liberty kumaşları için yineleyecektir:

- Liberty, Liberty, Liberty senin adına ne cinayetler işleniyor!

Demek isteriz ki, 1900 sergisinin polimi de *Modern Style*'den başkası değildir. Çokları bu üslubu uygulamak için bayağılığa düşmekten bile çekinmeyecektir. Sergiyi gezen bir yazar izlenimlerini yıllarca sonra şöyle dile getirir:

- Salondan salona, galeriden galeriye, pavyondan pavyona sürter, bir kalabalıktan öbür kalabalığa atlarken şapalaklaşıp kaldığını bugün bile anımsarım. Her yerden, her köşeden laf-anlamaz, kıpır-kıpır bir bitki gibi yeni sanatın, *Modern Style*'ın sarmalları, bezekleri, payandaları, kıvrımları, başlıkları, atkıları, örgüleri uzanıyor, fışkırıyor, fırlıyor ve dilini uzatıyordu. Bu öyle bir uslup salçası idi ki mimarlar, dekorcular, duvar-kaplamacıları, marangozlar, demirciler, herkes ya da hemen herkes eski gelenek öğeleri ile yenilerini bağdaştırdıklarını söylüyorlardı.

Eyvah biz yine ne yaptık? Zekiye Hanımı anlatacaktık. Sergiyi anlattık. Oysa, o bugün Paris bonmarşelerini dolaşacak, alış-

veriş dolaplarını kurcalayacaktı. Gece de Japon Tiyatrosuna gidecek bir göz aydınlığı edecektik. Gördünüz mü tersliği? Şimdi onu ve Klara Fogel'i bulmak için o berhane gibi mağazaları bir bir yoklamamız gerek.

Hani, Paris de bonmarşelerden, marketlerden geçilmiyordur. En eskisi de 1793 yılında, giyotinlerin parlayıp söndüğü, o bol söylevli ve bol alevli günlerde açılan *Pygmalion*'dur. *Pygmalion*, 1860 yıllarında da, Sébastepol Bulvarı ile Rivoli, Saint Denis ve Lombards sokaklarının birleştiği dört yol ağzına gelip kurulacaktır. Toptan ve perakende üzerine iş görür. Merinos yünlülerine, halılara varınca her şey satılır burda. En önemli yanı da pazarlığa hiç yeşil ışık yakılmamasıdır. XIX. yüzyılın başlarında ise *Diable Boiteux, Palais Bonne-Nouvelle, Pauvre Jacques, Bazar de l'İndustrie, Petit Matelot, Petit Saint-Thomas, Pauvre Diable* gibi daha bir sürü mağaza piyasada salınmaya başlar.

Biz bugün isterseniz ilkin *La Belle Jardinière*'e bir göz atalım. Mağaza, Mégisserie Rıhtımındadır. Ama buraya 1866 yılında gelmiştir. Daha önceleri Cité dolaylarında -kuruluşu 1824- Çiçek Pazarındadır. Adının *Bahçıvan Güzeli* olması da sahibinin mahalleye uygun bir ad koymak istemesinden doğmuştur. *La Belle Jardinière*'in hemen orda da *Samaritaine* vardır. Kısaca *Samar* diye de anılır ki 1869 yılında açılmıştır. Sahibi Ernest Cognacq zaten Pont-neuf Köprüsünün -bu da oralardaki bir köprüdür- başında işportacılık yapan biridir. 1872 yılında *Bon Marché*'nin baştezgahtarlarından Bayan Louise'le evlenince karısının çeyiz parası ile -erkeklerin meyanesi böyle gelir- işini daha da genişletmiştir. Şuracığa şunu da kıstıralım ki Bay Ernest yaşama dört elle sarılmayı sever. Ağzından pürolar hiç eksik olmaz. Karısı da onun böyle 10 *sous*'luk serüvenleri sürdürdüğünü gördükçe yaygarayı basar:

- Sen Banker Rothschild misin ki 10 *sous*'luk pürolar içiyorsun?

Anlamışsınızdır, Bayan Louise her kadın gibi huysuz ve yemezzadedir. Kocasının kanını kurutmadan rahat uyku uyuyamaz.

Samar'a gelmiş olmamız bizi Rivoli Sokağına çıkarmıştır. Sağa, Temple Sokağına doğru gidersek -Zekiye Hanım'la Klara'ya daha rastlayamadığımızı bilmem söylemeli miyiz?- *Grand Bazar de l'Hôtel de Ville*'le burun buruna geliriz. Onu da 1856 yılında yine işportacılıktan yetişme Bay Xavier Ruel açmıştır. Mağazanın giriş kapısında koskoca harflerle *B.H.V.* harfleri yer almıştır ki bu da mağazanın kısa adıdır. Ev kadınlarının ve ev erkeklerinin her istediği orda vardır. Kapı-mandalları, aliminyum saclar, fotoğraf ve resim gereçleri ve her türlü alet zıp diye karşınıza çıkar.

Aman Yarabbi Zekiye Hanım takımını da nasıl bulacağız?

Bu kez de Rivoli Sokağında gerisin geri gidip *Louvre* mağazasından içeri süzülelim. Bu da Marengo Sokağının köşesindedir. İlk açıldığı 1855 yılından beri ağırbaşlılığı elden bırakmamıştır. Müşterisi az, ama temizdir. Kalabalıkta alışveriş yapmaktan hoşlanmayanlar oraya koşar. Onun için de biz de burada oyalanmayalım. Cambon Sokağı'ndan geçip Madeleine Bulvarı'na atlayalım. *Trois Quartiers* mağazası da 1829 yılından beri oradadır. Bütün entariler ince bir beğeniyle dikilmiştir. Geçmiş yıllarda Bayan Marie Duplessis -Kamelyalı Kadın- da mağazanın müşterileri arasına katılmıştır.

Galeries Lafayette'e çıkmak için de Haussmann Bulvarı'na çengel atmak gerekir. Ama biz ondan önce *Rive Gauche*'a kayıp Sèvres Sokağı ile Bac Sokağı'nın köşesindeki *Bon Marché*'yi de tarayalım. Aradıklarımızı orada da bulamayız, ama işimizi eksik bırakmanın da âlemi yoktur. Burayı da 1852 yılında *Petit Saint-Thomas* mağazasının işçilerinden Bay Aristide Boucicaut, 50 bin frankla açmıştır. 11 yıl sonra mağazanın yıllık iş hacmi 7 milyondur. Bütün *Rive Gauche*'ta oturanlarla taşralılar ve din adamları buranın müşterisidir.

Şimdi artık gelsin Haussmann Bulvarı:

Buranın gülü de *Printemps* ile *Galeries Lafayette*'dir. Birbirlerine pek yakındır. İkisinin de müşterisi kibar hanımlardır. *Printemps*'ı da *Bon Marché*'nin eski tezgâhtarlarından Jules Jaluzot

1865 yılında kurmuştur. Saint-Lazare İstasyonu buraya iki dakika çektiği için daha ilk günden dükkânın müşterisi çok olmuştur. *Galeries Lafayette* ise daha sonraları parlamıştır. 1895'te Lafayette Sokağı ile Cahussée d'Antin Sokağının kesiştiği köşede iken sahibi Alphonse Khan'ın başka işlerde para kazanıp mağazaya yeni bir anapara katmasıyla mağaza birden büyüyüvermiştir. Aralıkta Haussmann Bulvarı'na atlamış ve de Mogador Sokağı'na değin bütün aralığı almıştır. Bugün için *Galeries* biraz tutuk görünüyorsa da 1919 yılında, ünlü pilot Védrines, mağazanın çatısına uçağı ile iniş yaptıktan sonra -ey reklamcılar siz daha ağzınızı açık tutun- mağazanın ünü ve müşterisi Kürkçüoğlu macunu iken sümbül pınarı kesilecektir.

Ama bizimkilere de ne oldu?

Ne *Printemps*'da var, ne de burda.

Biz en iyisi buraya en yakın olan Chaussée d'Antin İstasyonu'ndan metroya atlayıp otele gidelim. Orada bekleyelim. Onlar da nasıl olsa, en son oraya düşerler. Ne o, bu kadın Zekiye Hanım değil mi? Öyle ya ta kendisi. Yanında da Tahsin Beyle Klara Fogel. Onlar da metrodan çıkıp *Galeries*'ye, yani bize doğru gelmiyorlar mı?

Ayaklarımıza kara su indi, ama ey okur, sana da Paris'in dipbucağını sergiledik. Artık sen de: "Nerdeyiz, helvaya mı, yoksa Eyfel Kulesi'nin üstüne mi bastık?" diyemezsin.

Ama biz bu akşam Japon Tiyatrosuna mı gidelim, yoksa yurtseverlik damarımızın etkisiyle altı ay geriye basıp Türk Aslanı Kara Ahmet'le Fransız Pehlivanı Paul Pons'un güreşinde beraber mi olalım? Bunun için Lafayette Sokağı'nı arşınlamamız ve ilerde sağ koldaki Provence Sokağı'na sapmamız yeter.

Şu bilinmeli ki, Provence Sokağı'nın uzantısında Richer Sokağı vardır. Onun 32 numarasında ise *Folies Bergère* yükselir.

Bu akşamki cihan pehlivanlığı güreşi ise *Folies*'dedir.

Bunca çançan, bunca çalçeneden sonra böyle bir şölen bize de çok görülmemelidir vesselam.

Cihan Şampiyonu

Ahmet Mithat Efendi, "Bir Acibe-i Saydiye" adlı öyküsünün başında şu sözleri yola çıkarır:

- Rağbetlerinin yüce bakışlarını güçsüz yapıtlarıma değin alçaltarak bu hizmetkârlarını pohpohlayan okurlarım bilirler ki romanlarımda salt düş ürünü olan olaylar dışında, o olaylar hangi zaman ve yerlerde geçiyor ve ne gibi sanat, bilim ve teknikle alışverişte bulunuyorsa, o yerler ve zamanlar, o sanatlar, bilimler ve teknik üzerine dosdoğru bilgi vermek alışkanlığım da vardır.

Biz burada Kara Ahmet'in Fransız pehlivanı Paul Pons'la güreş tutuşacağı *Folies Bergére*'le ilgili olarak bir iki geçerli bilgi vermezsek okurlar hem Ahmet Mithat Efendi'nin öyküsünden daha hıytırık bir öykü anlattığımız sanısına kapılabilirler, hem de güreşin gerçekten *Folies Bergère*'de yapılmış olduğu üzerinde kuşkuya düşebilirler.

Öte yandan, şu da unutulmamalıdır ki yer ve zaman belirtmek gürbüz bilimdir. *Folies Bergère*'in adında ve içinde ayıbı ve hüneri çoktur. Bir kez, adındaki çobankızı (bergère) sözcüğü buranın halka özgü bir yer olduğunu kafalara sokmak için seçilmişse de, bunun çılgınlıklar (folies) sözcüğünün yanına getirilmesi pek martavalca ve pek kaşkavalcadır. Ne ki, burayı açanlar bu açıkgözlüklerinden yararlanamamışlar ve iki yıl sonra kendilerini 1870 Fransız Alman Savaşı, sonra da Paris işçi ayaklanması içinde bulmuşlardır. O tarihlerde *Folies*'de çok niyazlı ve çok piyaz-

lı söylevler atılıyordur. Léon Sari'nin burayı alarak ateşbaz, perendebaz, hokkabaz, kâsebaz, canbaz, sırıkbaz, kumarbaz, curcunabaz, yumurtabaz, testibaz ve aslanbazlarla su katılmamış Mısır köçeklerine, gerçek Zulu büyücülerine, toplarla havaya fırlatılan gülle-adamlara kapısını açması daha sonradır. Ama beyimiz *Folies*'yi zamanla konser salonuna dönüştürür. Böylece yıllar boyunca kazandığını bir ay içinde kedinin sırtına yüklemiş olur.

Bu kez *Folies*'ye taze kan yetiştirecek olan Emile ve Vincent adında iki kardeştir. İkisi de okul görmemiştir. Hoş, o günlerde bu işleri umurlayan da yoktur. Bir yazar şöyle diyecektir:

- Emile'in yazı yazmasını bilmemesinin hiçbir önemi yoktur, nasıl olsa Vincent de okumayı bilmez.

Parisli ikizler de tiyatronun belini doğrultamayınca bu kez ortaya Bay Lallemand atılır. O ünlü gezi yeri (le promenoir) daha eski patronlar zamanında yapılmıştır. Yeni patron onu yeniden onartır. Bir de bar ekler ve 1882 yılında Fransız izlenimci ressamı Manet'ye boyatır. O yıl gösteri salonu bir bahçeye açılıyor, bu da *Folies*'ye bir *café-concert* kişiliği kazandırıyordur. Sahnede yalnız canbazlar ve hokkabazlar değil, Yvette Guilbert, Paulus gibi çağın en ünlü şarkıbazları da görünüyordur.

Tiyatro 1914 yılında Bay Paul Derval'in yönetimine geçtiği vakit, bahçenin üstü kapatılarak, bir hol durumuna sokulduğu da görülecektir. Gösteriler de rövüye dönüştürülecektir. Yıllar geçtikçe afişlerde, ünlü şarkıcıların adları da yer almamaya başlar. Sadece açık-saçık bir kadın resmi basılır. Başında da sorguç gibi bir tüy. Haa, bir de rövünün adı yazılır. Zamanla *Folies* 350 sanatçı, teknisyen, terzi kız ve benzeri büyük bir kalabalığı barındıran bir rövü katına yükselecektir. Bunlar her akşam tiyatroya Saulnier Sokağı'ndan girerlerse, Richer Sokağı da iki bin seyirciyi içeri kaydırır.

Biz yine 1900 yılındayız. Ocak ayında. Bu akşam burada Cihan Şampiyonu Kara Ahmet'le Fransız pehlivanı Paul Pons boy ölçüşecek. Paul Pons 1899 yılının son aylarında Paris'te yapılan cihan şampiyonluğu güreşlerine katılmamıştır. Onun yerine

Fransa'nın adını Laurent Le Beaucairois korumuş ve Kara Ahmet onu finalde ön çaprazıyla yere vurarak Cihan Şampiyonluğunu elde etmiştir. O gece bütün seyirciler onu dakikalarca ayakta alkışlamışlardır.

Vive Kara, Vive Kara.

Ne ki Kara Ahmet bu ünvana erişmek için Belçikalı Kasap Constans'dan Danimarkalı Petersen'den tutun da, Rus Padubni'ye, Avusturyalı Hoffmann'a varınca 14 pehlivanı dümdüz etmiştir.

Cihan Şampiyonluğunun bir Türk'e geçtiğini görünce de Paul Pons yaygarayı basmış, "Cihan Şampiyonluğu güreşlerinde hastaydım." diyerek Kara Ahmet'e meydan okumuştur. Pons'un boyu 1.97, göğüs çevresi, 1.31'dir. Ağırlığı da 126 kilo. 1891 yılında -ki o zamanlar 25 yaşındadır- *Casino de Paris*'de İngiliz şampiyonu Tom Kanon'u yenmiştir. Ondan sonra da üç yıl karşısına kimseler çıkamamıştır. Çokları onu "Fransız Aslanı" diye çağırır.

Kara Ahmet, aslanlara kaplanlara pek kulak asmadığı için Pons'un meydan okumasına güreş minderinde karşılık verir.

Bu, Pons ile Cihan Şampiyonunun ilk karşılaşmasıdır ki Fransızın iki omuzu da yere geldiği halde hakemler-Pons'u tuttuklarında ne şek, ne de şüphe vardır- onu yenik sayarlar.

Kara Ahmet ikinci karşılaşmada yine aynı başarıyı göstermiş ama Pons, bakın şu utanmaza, bu kez de "Çelme attı da öyle yendi" sözlerinin ayaklarına yatmıştır.

Türk Pehlivanı iyisinden içerlemiştir. Pons ayağa kalkınca ona açık bir çelme takar. Pons küt yerde. Kalkınca bir daha. Yine küt. Yine küt, yine küt. Hakemlerin: "Ne yapıyorsun?" demesine kalmadan Ahmet şöyle der:

Ben o çelmeyi taksaydım ayakta duramazdı.

Hakemler çelmelerin çokça karıştığı bu güreşi de saymayarak karşılaşmayı bir başka geceye ertelerler. Ahmet ise yeni bir güreş tutmaya yanaşmaz:

- İki kez yendim, saymadılar. Artık ne diye güreşeyim?

Kara Ahmet'in koruyucusu Prens Abbas Halim Paşa da o sıralar Paris'tedir. Kendisini çağırtır:

- Ne yapıyorsun, güreşmezsen bunlar seni yenik ilan eder. Hem Paul Pons yıldı artık. Yarın gece onun öyle bir pestilini çıkartacaksın ki...

İşte bu akşam *Folies*'de seyredeceğimiz bu üçüncü güreştir.

Daha vakti, saati erişmediği için kapılar sımsıkı kapalı.

Hah işte çıngıraklar çalıyor ki bu, kapıların açılmaya başladığı anlamına gelir.

Oh, oh, kimler, kimler yok ki... Bursa Maarif Müdürü iken izinle 1889 Paris sergisine gelen ve bir daha Türkiye'ye dönmeyip Jön Türklerin önderliğini üstlenen Ahmet Rıza Bey başı çekmektedir. Bizde söz çok, Ahmet Rıza Bey 1895 yılından beri *Meşveret* adında bir gazete de çıkarmakta Abdülhamit'in beyninde kartal kuşu gibi pervaz etmektedir. 1897 yılında Saray'ın başhafiyelerinden Ahmet Celalettin Paşa -ki sonunda o da Abdülhamit'i yüzüstü bırakıp Mısır'a kaçacaktır- Avrupa'ya gelip Jön Türklerin çoğunu birtakım arpalıklarla Türkiye'ye döndürdüğü vakit -bunların arasında Mizancı Murat da vardır- o, bu kandırmacaya yanaşmamış, Paris'teki istifini sürdürmüştür. Bu yiğitçe davranışından ötürü de Meşrutiyet'ten sonra Mebusan Meclisi'nin başına getirilecektir.

Neyse, kendimizi dağıtmayalım. Ahmet Rıza Bey'in yanında kızkardeşi Selma Hanımla, Ali Fuat Paşanın annesi Zekiye Hanım da vardır. Klara Fogel ile Tahsin Bey de gelmezlik etmemişlerdir. Localardan birinde de Prens Abbas Halim Paşa ile Halil Vehbi Paşa'nın -ki Kavalalı Mehmet Ali Paşa zamanında Mısır Maarifini örgütlendirmekle görevlendirilmiştir- oğlu Behçet Vehbi Bey vardır. O da sonraları cadde açılırken yıkılacak olan Emirgan'daki yalılardan birinde doğmuştur ki iyi bir sporcu ve güreşçidir. Paşa ile, Kara Ahmet'in yetişmesine çalışmış kişilerdendir. Şunu da eklemek gerekir ki Vakanüvis Lütfü Efendi'nin torunu Ali Raif Bey'in Ahmet'e bedenini çalıştıracak dersler ver-

mesi de bunların yüzü suyunadır.

Ahmet'in menajeri Mösyö Pierre ile, onun ortağı Mösyö Dupley de bu akşam burda, ön sıralardadırlar. Onların yanında da sonradan Müslüman olup Ayşe adını alacak ve İstanbul'a gelecek olan, pehlivanımıza yangın, bir kadın da vardır ki adı Bayan Jeannette'dir. Rıdvanpaşazade Reşat Bey de onların üç koltuk üstünde. Hazret de Sultan Hamit'in buyruğuyla Paris'teki cihan şampiyonluğu güreşlerini izlemek, konuşmaları, gazetelere verilecek demeçleri kollamakla görevlendirilmiştir. Bu gece burada localardan birine kurulmuş bulunan Paris Türk Elçisi Münir Paşa yıllarca sonra Sami Karayel'e şu kopyayı verecektir:

- Bu buyruk ve görev gizliydi. Reşat Bey açıktan biriymiş gibi Cihan Pehlivanlığı güreşlerinin sonuna değin görevlendirildi. Sultan Hamit, Kara Ahmet'in yenilmemesine büyük önem veriyordu. Özellikle Bulgarlara, Ruslara yenilmesini hiç istemezdi. Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa aracılığı ile sık sık telle güreşlerin sonucunu sorardı.

Münir Paşa, Kara Ahmet'in Laurent Le Beaucairois ile olan Cihan Şampiyonluğu güreşine de gelmiş, sonra da Padişah'a şu teli çekmiştir:

- Efendimiz, Kara Ahmet kulunuz Fransız başpehlivanını yiğitçe yenerek saye-i şahanelerinde Cihan Pehlivanı adını aldı. Tantanalı tören yapıldı. Türkler üzerine güzel sözler söylendi.

Münir Paşa bir süre sonra İstanbul'a gelip de Huzur-u Hümayun'a çıktığında Sultan Hamit de ona şunları söyleyecektir:

- Münir, o gece telgrafın gelinceye değin uyumadım. Ahmet'in şampiyonluğunu öğrenince de bilsen ne sevindim.

Güreştir bunun adı, o günlerde Paris'te bulunan yabancı pehlivanlar da ön sıraları tutmuşlardır. Hele Laurent Le Beaucairois, Maspoli, Daumas, Lassartés, Raymond, Maurice Gambier, Maréchal gibi Fransa'nın en ünlü pehlivanları hemen dikkat çekmektedir.

Folies dudaklarına değin dolmuştur. Yani salonda çok hınç vardır. Dışardan gelen bağrışlamalardan, düdük seslerinden hal-

kın içeri girmek için kapılara abandığı anlaşılıyordur. Ama, aferinbad Fransız polisine de. Hem yeni kalabalıkların gelmesini önlemek için sokakları kesmişler, hem de Richer Sokağındaki kalabalığı dağıtmak için keylüse meylüse kulak asmamışlardır.

Sonunda bütün saatler imparatoru cenapları gelir çatar.

Perde açılır. Sahnede minder hakemi. Düdüğünü öttürür öttürmez de Kara Ahmet'le Paul Pons. Hakem pehlivanımızı şöyle tanıtır:

- Cihan Pehlivanı Kara Ahmet, Türk.

Bir alkıştır kopar.

Ahmet seyircilere doğru bir adım atar, yere diz çöküp üç kez temenna eder. Sonra da el çırpıp ilk yerine çekilir. Fransızlar Ahmet'in bu el ve kol trafiğine ilk güreşlerde bir anlam verememişler, ama o her güreşte yinelenince benimsemişler ve arar olmuşlardır. Ahmet'in selamından sonra bile alkışların kesilmemiş olmasının bir nedeni de bu sıcaklık alışverişidir.

Hakem, öbür pehlivanı da: "Fransız Aslanı Paul Pons" diye vaftiz etmiş, o da alkışını alarak çekilmiştir.

Oyun başladı başlayacak.

Şimdi artık bizim Zekiye Hanım takımını Paris'e kadar getirmemizin gerçek nedenini açıklayabiliriz. Klara Fogel'e Kara Ahmet-Paul Pons karşılaşmasını anlattıracağız. Bunu çok kişiler yapmıştır, ama bizim gibi görgü tanığı kullanan az olmuştur. Yalnız mikrofonu Klara Hanıma vermeden önce Kara Ahmet'e son bir neşter vuralım ki akılları karıştıran bütün duraksamalar akıp gitsin: Ahmet 1870 yılında doğmuştur. Paris'e ilk gelişinde (1896 yılı) karşısına çıkacak pehlivan kalmayınca Avrupa'da iki aylık bir turne ile dolaşmış ve de hiç yenilmemiştir. Ahmet Türk güreşinde birçok oyunlar yaratmış Hergeleci İbrahim'in kanadı altında yetişmiştir. Hocası ona alaturkanın bütün açmazlarını öğretmiştir. Onu Avrupa'ya getiren de odur.

Ahmet'in boyu 1.80'dir. Ağırlığı 105 kilo. Göğüs çekmecesi 1.24. Boyun kalınlığı 50 santim. Kolları kısa. Bilekleri kalıplı. Pençesi aslan marka. Kalçaları dar olduğundan yağ güreşlerinde

hasımlarına karşı sıkıntı çeker, sarma ve kündeye çabuk gelip bozulur. Nedir, alafranga belden yukarı bir güreş olduğu için bunun önemi yoktur. Daha söyleyelim mi, ablak yüzlüdür. Çenesi geniş mi geniştir. Tıraşlı kafası, boynunda dizili üç muskası ile bütün Fransız kadınlarını karaya düşürür. İnatçı ve ataktır. Adalı Halil gibi 125 okkalık bir yiğitle tırpan tırpana, yumruk yumruğa boğuşmuş, yılmamıştır. Buraya isterseniz bir de Gümrüklü Cemal Yavuz'un bir anısını getirelim:

- Biz tığ gibi çocukken, ok gibi koşardık. Bir gün semtin en ayağı çevik çocuklardan beş altı kişilik bir koşu yapacağımız sırada Kara Ahmet koskoca gövdesiyle aramıza katılmak istedi. Biz çocuklar hep gülüyoruz. O yaşlı başlı adam. Bizim gibi uçarılarla koşabilir mi? Pehlivan bize: "Haydi, siz önce çıkın da nasıl koşuyorsunuz göreyim" dedi. Biz hep birden kırlangıç süzülüşüyle fırlayıp koşarken Kara Ahmet arkamızdan motor gibi yetişti, bizi gerilerde bırakıverdi.

Bir anı da Selim Sırrı'da vardır. Hazret 1902 yılında -ah o yıl pehlivanımız bedenini çokça çalıştırmak yüzünden kara topraklara düşecektir- Parmakkapı'daki kulüpte Kara Ahmet'ten güreş dersleri alırken onun en çok yemek yiyişindeki inceliğe tutulmuştur. Elindeki çatalın öyle bir kibarlık duruşu vardır ki bir gün dayanamaz bunu kimden öğrendiğini sorar, o da tatlı tatlı gülerek şu karşılığı verir:

- Kimseye söyleme, karımdan.

İşte şimdiki şu anda da Kara Ahmet'in karısı Bayan Jeannette Cihan Pehlivanına gizli öpücükler göndermektedir.

Bundan sonrası bizde değil, Klara Fogel'dedir:

- Düdük öttü. İki pehlivan el sıkıştıktan sonra çatıştılar. Fransız Aslanı bir şimşek hızıyla atılıp Ahmet'i kolundan kaptı. Kafa-kol getirmeye çalışıyor. Ahmet oralarda değil. Yaşa be, bir budayışta kolunu aldı. Bu kez saldırı sırası Ahmet'te, zorlu bir elense vurdu. Pons, ömründe yemediği dingallıyı yedi. Doğruldu. İleri doğru atılıyor. Yeniden Ahmet'in sol kolunu kaptı. Ahmet de sağ kolunun bütün gücüyle Fransızın pençesini çatır çatır sök-

tü. Bütün salon "Yaşa Türk" çığlıklarıyla çınlıyor. Güreşin onuncu dakikasındayız. Bu kez Pons'un kolu Ahmet'te. Ver, vermem. İki berta topu karşılıklı hos-hos hofluyor. Pons kolunu alabilecek mi? Alıyor, alı.... hayır Ahmet'in dolu ilikleri üstün geldi. Şimdi de çekerek döndürüyor. Çaprazladı. Ve bekletmeden kaldırıp yere vurdu. Şimdi de bel kündesine alıyor, aldı ve astı.

Tiyatro ana baba gününe dönmüştür. Kılıca gelmek dedikleri tufan çıkmıştır. Ahmet'in menajeri Mösyö Pierre bağırır:

- Haydi tosunum, ensesine yüklen.

Lebbeyk Ahmet bastırıyor. Söz yetişmez bir gıcırdama. Pons el ayak vurmakta. Eyvah, kendini kurtaracak. Bir perende. Kaçtı gitti.

Burada Sami Karayel'den de -çünkü o da bizim gibi bu akşam buradadır- bir yorum almamız gerekir:

- Pons'un ensesi çok güçlü. Kaçıp kurtulması üzerinde durmayın. Güreş *münasebat-ı diplomatikiyye*'sinde hiç önemi yoktur. Kaldı ki, Ahmet'in yöntemi başka. Onun yolu şu: hasmının ilk saldırılarını dağıtmak, oyalamak, elenselerle ezmek, egemenliği kaptırmamak, güreşi uzatmak, pehlivanların dili ile söylemek gerekirse, güreşi müzminleştirmek, ondan sonra da leşe konmak.

Zekiye Hanım, Jeannette yerlerinde duramıyor. Mösyö Dupley de papaz hayrına olarak ne yapıp yapar bir "Yaşa aslanım" şavullar. Münir Paşa da locasında hem tespih çekiyor, hem de dua ediyordur.

Klara Fogel yine mikrofonda:

- Fransız boşluklar arıyor. Ahmet'in üzerine atıldı. Sıkı bir kafakol kaptı. Dönüyor, döndü. Ahmet'i yere vurdu. Bastırıyor. Aman Tanrım. Bastırıyor. Ahmet'in tek omuzu yerden dört parmak yukarda. Dört parmak sonra işi tamam.

Bütün Türklerin yürekleri ağızlarında. Ahmet tam başarıya giderken, yani bizimkiler tam keyif yetiştirme hazırlıklarını bütünlerken, kendisini kaptırmıştır. Münir Paşa'nın kalbi durmuş ve de tespihi elinden düşmüştür. Bayan Jeannette'e heyheyler gelmiş, Behçet Vehbi Beyin ise benzi simsiyah kesilmiştir. Abbas Halim

Paşanın durumu ise limoni ile turuncu arasındadır. Soluk kesen dakikalardır bunlar. Klara Fogel kurtuluşu gözlerini yummakta bulmuşsa da güreşi mikrofonda verdiğini anımsayarak hemen açmıştır. Doğrusunu ararsanız, artık güreşi kimin anlattığı da belli değildir. Salon birbirine geçmiştir. Bir çığlık, bir vaveyla, anlatılacak türden değildir. Bu arada Sami Karayel mikrofonu kapmış, güreş üzerine ders vermeye başlamıştır. Böylece Türklerin coşkusunu yatıştıracağını umuyordur:

- Kol ile enseden bağlanan pehlivan hasma yakın olan ayağını değil de öbür ayağını dikerek destek yaparsa hasmın dirsek kılçığına engel olabilir. Yapamazsa, hasım, bağlanan kolun üzerinden kolunu aşırarak onu dirseği üzerinden kilitler. Ondan sonra, içeri doğru bastırarak ve de kolu bağlayarak bedenini şiddetle omuzundan yana büküp içeri doğru kılçıklar. Kılçığı atan pehlivan, hasmın kolunu da kapmış olduğundan göğsüne sırtıyla dayanarak öbür omzu da yere getirmeye çalışır.

Sami Karayel'in demesine göre Fransız, Ahmet'e şimdi bu oyunu uygulamaktadır. Bu akşam burada Türk pehlivanı Filiz Nurullah da vardır. Fransızlar, insanüstü bir yaratık olduğu bahanesiyle, onu Cihan Şampiyonluğu'na sokmamışlarsa da o, ilk günden beri Paris'te bulunmuş ve Ahmet'e destek olmaya çalışmıştır. Şimdi de Pons'un iliğini kurutan bir sesle gümbürdemiştir:

- Bre kızan zorlan.

Doğrusu, Kara Ahmet ilkin yenildiğini sanmıştır. Sonradan daha dört parmaklık bir umudu kaldığını anlayınca canını dişine takmıştır. Omuzu zordan manivela gibi inip çıkıyordur. İki parmak, üç parmak, bir parmak... Türklerin dilleri, damakları kurumuştur. Bayan Jeannette sekizinci baygınlığını bitirmiş, dokuzuncu baygınlığına geçmiştir. Kimseler Ahmet'in bu yazıklı durumdan kurtulabileceğini ummuyordur. Yalnız Sami Karayel istifini hiç bozmamıştır. Ayak ayak üstüne atmış bekliyordur. Ama o alaturka düşünüyordur:

- Çıkmadık canda umut vardır.

Buna karşılık, Klara Fogel'in yeniden yayına giren sesi kısık mı kısıktır:

- Fransız, Ahmet'in ensesinden dolamış olduğu kolunu buruyor. Ahmet'in omuzu sanki karayele tutulmuş. Aman, aman, yüz bin aferinbad. Ahmet, kolunu bir hamlede sıyırtarak aldı. Alır almaz da döndü. Şimdi sağ yanına yaslı olarak duruyor. Pons'un oyunu yarıdan fazla bozuldu. Sesleri işitiyorsunuz. Salon alkıştan yıkılıyor. Fransızlar da alkışlıyor. Çünkü onlar da Ahmet'i seviyorlar. Dikkat, pehlivanımız ikinci hamlesini yapıyor. Yaptı. Sağ dirseği üzerine yaslanıp zorlandı, sol eliyle de hasmının sırtına dayanıp ikinci bir dönüş yaptı. Ama ensesi ve kafası hâlâ Pons'un elinde. Ahmet bu kez göğsü üstünde döndü. Yaşa Ahmet. Pons'un oyununun dörtte üç buçuğu suya düştü. Fransız yine de Ahmet'in ensesiyle kafasını bırakmıyor. Bir başkası olsa boynu kökünden kopar. Ahmet dördüncü hamlesini yapıyor. Yaptı. Bir zorlayışta yüzü koyun döndü. Artık ense bağının hiçbir anlamı kalmadığı için de Pons onu çözdü. Ahmet şimdi Pons'un göğsüne çaprazlama giriyor. Girdi ve ayağa kalktı.

Ahmet keyifle çırpınıyor. Hiçbir şey olmamış gibi narasını parlatır:

- Hayda be maşallah.

Türkler Fransızlarla birlikte tiyatroyu yıkmayı akıllarına koymuşlardır. Alkış tepinme gırladır. Elçi Münir Paşa'nın duran kalbi yeniden işlemeye başlamıştır. Locasından fırladığı gibi bu ışık saçan durumu Abdülhamit'e tellemeye koşar. Dönüşte mikrofona gelip izlenimlerini şöyle dile getirecektir: "Yaşamımda çok üzüntülü, çok acılı zamanlar geçirdim. Ama Ahmet'in geçirdiği tehlike karşısında duyduğum karabasanı hiç duymadım."

Filiz Nurullah'ın mikrofona açıkladığı duygusu ise çok kısa ve özlüdür: "Yaşşa be kızan."

Şimdi Ahmet, sağlı, sollu elenselerle Pons'u bütün bütüne bitirmeye bakıyor. Laf aramızda, alttaki oyundan pejmürde çıkan Ahmet değil, Pons'tur. Rus güreşçisi Hackenschmidt, yanında Padubni'ye eğilir:

Yenecek Fransız'ı.

Ahmet, Pons'un karşısında şimdi şöyle bir zeytinyağlı patlıcan dolması, kızarmış bir kuzu ya da çoban kavurma olsa da yesem diye düşünüyordur. Salkımlarını kopara kopara atıştırmak için güzel bir çavuş üzümü bağında olsa da sesini çıkarmayacaktır. Çünkü Pons'un yavaş yavaş kıvama geldiğini görüyordur. Birden çaprazını alır. Klara Hanım yine mikrofonda:

-Ahmet hasmını yere vuracağı anda Pons bir elde döndü. Ahmet'i kafakola getirmek istedi. Cihan Pehlivanı kafasını çekerek kurtuldu. Pons kötü durumda. Kurtulmak için döndü. Kendini alta attı. Ahmet çullandı. Kollarını Fransız'ın koltuk altlarından geçirerek ters kaz kanadına girdi. Fransızlar buna *double prise* diyorlar. Pons kurtulmak için kollarını kitledi. Ve de yürüyüş etti. Ahmet oyuna gelmedi. Pons'un üzerine yatıp ayaklarını sağa, sola açtı. Pons zorluyor. Ama Ahmet'in ayakları Diyarbakır Kalesi. Pons yine zorlandı. Ahmet oralı değil. Fransız'ın ensesini kitlemiş kıpırdamıyor. İkisi de zorlanıyor. Pons'un ense gücüyle, Ahmet'in kol gücü karşı karşıya.

Burada Filiz Nurullah da bir: "Bırakma Ahmet" yuvarlayacaktır. Türkler sevinçten havaya fırlayıp fırlayıp yerlerine oturuyorlardır. Ne ki, Pons'un ensesine güvendiklerinden Fransızlar buna pek aldırmıyorlardır. İyi ama, Koca Yusuf da Pons'u bu oyunla yenmedi mi? Müthiş bir zor ve çatırdama ile Fransız'ın ensesini kırmış,ondan sonra da evire çevire çamaşır büker gibi suyunu çıkarmıştır. Pons buna karşı koymak için, sonunda bir köprü kurmuş ama Koca Yusuf'un yüklenmesiyle o da küttedek kırılmıştır. Şimdi nedense, bu eski anı, Ahmet'in ezici kolları arasındaki Pons'un akıl tasına da düşmüştür.

Şimdi-şimdi mikrofona Sami Karayel'i getireceğiz. Çünkü sevinçten ve heyecandan, Klara Hanımın sesi iyisinden karıklaşmıştır:

- İki pehlivan da zorlanıyor. Pons, ellerini kitlemiş, Ahmet'in kollarını çözmeye savaşıyor. Ahmet'se pençelerine kadana gibi bir asma kilit geçirdi. Yani alaturka deyişiyle anahtarladı. Oh, oh,

oh Fransız gidiyor. Ensesi kütledi, çözülüyor, çözülüyor, çözüldü. Ahmet hâlâ bastırıyor. Bükmüyor, burkalıyor. Adamakıllı kırmak istiyor enseyi. Pons'un sonunda köprü kurmasına meydan vermek istemiyor. Pons kötü durumda. Ensesi kırıldıkça kırılıyor. Fransızlar'ın sesi çıkmıyor. Tek tük "Dayan Paul" sesleri yükseliyorsa da buna, bağıranlar bile inanmıyor. Ahmet, ensesini iyisinden ezdikten sonra şimdi de Fransız'ı büküyor, çevirmeye çalışıyor. Çamaşır büküyor sanki. Hem de hiç zorlanmadan. Çünkü Pons'un ensesinde hayır kalmadı. Ahmet şimdi de hasmını tek omuzu üzerine oturttu. Yavaş, yavaş sırtını, öbür omuzunu yere getirmeye bakıyor. Pons'un sırtı yeri öptü öpecek. Dikilerek köprü kurdu. Ahmet de olanca ağırlığı ve hızıyla üstüne yüklendi. Müthiş bir göğüs darbesi. Pons bir anda kırıldı. Ne köprü, ne bir şey. Sırtüstü yerde yatıyor. Aferin Ahmet.

Minder hakemi Ahmet'in Fransız'ı yendiğini düdüğü ile ilan ediyor. Bu, öyle bir yeniştir ki Pons'un artık yıldızı açıkça düşmüş, üzerine bozgun karıncası üşmüştür. Yani tam çivi yukarı olmuştur. Bitik bir halde doğrulur. Gözleri kan çanağı, yüzü ciğerdir. Başı öne eğik, gelir Ahmet'in elini sıkar. Bütün Türkler ve bütün salon tempoya kalkmıştır:

- Türk Kara Ahmet, şampiyonlar şampiyonu.

Pes, bundan anlaşılınalı ki, artık bize düşen de *Floies*'lerde durmamaktır. Çünkü *demi-mondaine* derler Paris kibar aşifteleri de yakut küpelerini, inci dizili halhallarını, zümrüt yüzüklerini, pembe pırlanta gerdanlıklarını ve de altın mineli kemerlerini çıkarıp çıkarıp sahneye Kara Ahmet'in ayakları dibine atmaya başlamışlardır.

Olay inip binmeye ve takınıp takıştırmaya ve göz süzüp iç çekmeye dönüşünce bir yazara yakışan da eski bulanıklığı yeni soğukluğa katıp, ortadan sır olmaktadır. Yani ki demek olur, anlayış bilimi, bilgeler bilimidir.

Antikacı Dükkânı

Şimdi de Zekiye Hanımı, Küçük Matmazel'in ciğerköşesi Klara Fogel'i, bir de Zekiye Hanımın yeğeni Tahsin Beyi* Paris'e yeniden getireceğiz.

İlk yolculukta işe Cihan Şampiyonu Kara Ahmet karıştığından bizim İstanbullu Hanımın *Folies'*de uğradığı saldırıyı anlatmaya vakit bulamadık, bu kez anlatacağız.

Saldırı, kadın haklarını savunan, erkeklerle aynı tavada kızartılmalarını isteyen çavuş kadınların (erkekfatmaların) marifetidir. Gerçekten bu, Zekiye Hanıma yönelik bir şey değildir ama, o anda erkekfatmalar, ya da onlardan biri gözlerine onu kestirmiştir.

Yalnız onları yayına sokmadan önce alımlarını ve çalımlarını, okurlarımızın gözü önüne iyice yayalım ki saldırı sırasında bir yanlışlık olursa bizden bilinmesin:

- Kloş etek. Ama öyle yerlerde sürünenler gibi uzun değil, sadece ayak bileğine kadar. Sırtta tayyör ceketi ve şu bizim bildiğimiz erkeklerin frenk gömleği. Ama kolalı. Bir de kravat. Belde de kemer nah böyle dört parmak. Yeşil, kırmızı, beyaz. Başta *cannotier* (sandalcı) şapka. Ayakta erkek iskarpini. Elde ince bir şemsiye ki gerektiğinde korunmak için de kullanılmaktadır.

Bugün de burası ana-baba günü.

Hint Kaplanı Gulam'la Belçikalı Kasap Constant güreş tutuşacaklar. Bu şikeli bir güreştir. Biraz sonra içerde, minder üstünde, Hint Pehlivanı kündeye getirildiğinde: "Ben bu çiviyi sende

* Bk: Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi

bırakmam!" diye bağıracaktır ama şimdilik bundan kimsenin haberi yoktur. Doğrusu, *Le Journal des Sports* gazetesinin düzenlediği uluslararası şampiyonluk güreşleri bütün Paris'i ayağa kaldırmıştır. Fransız feministleri de propagandalarını ve çabalarını en iyi burada yürütebileceklerine inandıklarından, rap, rap, rap buraya yürümüşlerdir. Zekiye Hanımla arkadaşlarının bugün burada bulunmaları ise sadece güreş belasıdır.

Amazonlar -İngilizler onlara *suffragette* adını takacaktır- güreş salonunun önünde göründüklerinde oradaki dibelek halk kenara çekilerek onlara yol vermiştir. Belki Zekiye Hanım da bunu yapacaktır, ama gelin görün ki, tam o sırada, göstericilere teyet bir durum içindedir. Üstelik başında şifon bir şapka vardır. Fistanının göğsü de, 1900 modasına uygun olarak dantel içinde yüzüyordur. Yani bunlar teyet durumunu daha belirgin kılıyorlardır.

Sözün doğrusu, İstanbullu Hanım durumun bulaşıklığını hemen o an çakmıştır. Ama teyet cehenneminden çıkmak için ne kadar kanat çırpmış, ne kadar kuğurdamışsa kalabalığın duvarını yıkamamıştır. Beziryağı ile yağlanmış tulumları olmadığı için de onlarla saldırıp ibadullahı biraz aralamanın -bu, Osmanlılar'ın bir yöntemidir- üstesinden gelememiştir.

Kimseye bir laf denmiyor ki, amazonların arasından fırlayan suluzırtlak da atılıp Zekiye Hanımın jabosuna yapışmış ve topraktan ayrık otu köklercesine onu pek çok hırıltı ile çekip koparmıştır. Bunu yaparken de bizim İstanbullu'nun yüzüne doğru Fransızlar'ın o pek bilinen sövgülerinden birini yuvarlamıştır:

- Sale bourgeoise!

A, a bu hamşoluk Fransız kadınlarının hamuruna kaç grado parlaklık katacaktır?

20 yıl geçtikten sonra bile Zekiye Hanım o olayı düşünde görür. Ama şimdi ne yapsın? "Anneciğim çabuk saçlarımı hazırla, şimdi konuklar bastırır" mı desin, yoksa yunus balığı gibi dilsizleşerek ağzına sessizlik mührü mü vursun? Uzatmaya ne gerek, Zekiye Hanımla havadarları elele verip sayıları havada uçuşan sinekler kadar çok olan saldırganlara karşı koyabilirler mi? Ne

var, Zekiye Hanımın acıklı ve gıcıklı durumu Tahsin Beyin çaba damarını kışkırttığından, genç adam ileri doğru atılmış ve kalabalığı kepaze ederek -aferin o Türk delikanlısına ki Türklerin onurunu yükseltmiştir- Zekiye Hanımla, deminden beri yanında şamdan mumu gibi duran Klara'yı, okurlarımızın artık yakından tanıdığı yan sokağa aşırmıştır.

Buraya bir de Nizamülmülk'ün bir sözünü kondurmalı mı, kondurmamalı mı? Ay aman, bunu biz yapmazsak Fransızlar yapacaktır. Çünkü yazarın *Siyasetname* adlı kitabı yedi yıl önce Fransızca'ya çevrildiğinden kitapta yer alan birçok sözleri ezberlerine çekmişlerdir. Burada da yanılmıyorsak Nizamülmülk'ün şu özdeyişini öne süreceklerdir:

- Halkın üzerinden zalimlerin zulmünü kaldıran kişiyi Tanrı değerli tutar.

Nedir, zulüm öyle kolayca ucundan tutulup kaldırabilecek nesnelerden değildir. Zulüm bir yere atladı, bir yere döküldü mü *404* ya da *UHU* ile yapıştırılmışcasına onu oradan, hemencecik sökemezsiniz. Sökseniz de başka bir zulmü pompalamış olursunuz. Yani zulmü kaldıran kişi çokluk yok ettiği zorbalık yerine kendi zorbalığını eker. Bunu istemese de yapar. Kaldı ki insanlar zalimliğe teşne ve fişnedir. Ona duydukları yakınlığı hiçbir şeyin karşısında duymazlar. Gerçi ilk bakışta, ya da sürekli olarak onu tepizliyor ve horluyor görünümünün ayaklarına yatarlar ama bu, gerçekte zulüm ve ayrıntılarını daha iyi tanımak, pundunu getirdiklerinde de ona binmek içindir.

Neyse, bozaya kapılmayalım da sadede gelelim.

Paris'in civanmert erkekleri -burada onları onurlandırmak zorundayız- Zekiye Hanıma yöneltilen saygısızlığın ve şımarıklığın hesabını birkaç gün sonra o yıldızı düşük amazondan sormuşlardır. Hem yalnız ona değil, bütün öbür zittirik kadınlara da sorgu çıkarmışlardır. Bu işe merakınız kalktıysa, dinleyin de nasıl olduğuna şaşın.

Sözünü ettiğim gün *suffaragette*'ler *Arc de Triomphe*'daki bir töreni bozmayı akıllarına koymuşlardır. Yine rap, rap, rap. Bütün

Champs-Elysées cengelistana ve Moğolistan'a dönmüştür. Erkekfatmaların kadınlara alçakgönüllülüğü çoksa, erkeklere hiç yoktur. Bugün de burada bunu bir kez daha ortaya koymak için bulunuyorlardır. Çünkü aralıkta onlara Tanrı'nın şu sözü gelmiştir:

- Erkeklerin ki pası içindedir, pası çıkmayacaktır.

Konstras-monstras, o kirloş, o küflü erkekler de kadınların lambasına üflemek için Champs-Elysées'ye çıkan tüm sokakları tutmuşlardır. Montaigne Sokağından gelenler ordaki lahanaların arkasına gizlenmişlerdir. Lahana tarlalarının çoktan, tarihe karıştığını bilenler ise, açıkta kalmamak için, Eugène Sue'nün *Paris Esrarı* romanında buraya getirip oturttuğu *Kırmızı Kol Meyhanesi*'ne sığınmışlardır. Sağlı, sollu Franklin D. Roosevelt Caddesi'nden sarkanlar ise eskiden burada bulunan, buraların da adını kötüye çıkaran meyhanelerle bitirim yerlerine doluşmuşlardır. Marigny Caddesinden inenler ise, vaktin erken oluşunu hesaba alarak, Panorama Tiyatrosu'na -gerçekte bu, Marigny Tiyatrosu'dur- kapağı atmışlar ve de İstanbul manzaraları seyrederek Osmanlı erkeklerinden az-biraz yürek gücü tırtıklamak istemişlerdir.

Vaktin tavı kabarınca da topu, Champs-Elysées'ye dökülerek çavuş kadınları kışlamışlardır. Ne ki, onlar da yelken üzerine binmiş olduklarından erkeklerin zartına zurtuna hiç umur atmamışlar gelip Etoile Meydanına yapışmışlardır.

Ne olmuşsa da ondan sonra olmuştur. Ne kadar dumanı üstünde bardak eriği varsa, tümü ağızlarını fırın ağzı gibi açarak, burunlarından fosur fosur dumanlar çıkararak kollarını hışhışi hançer gibi sağa sola savunarak *suffragette*'lerin üzerlerine atılmışlar, içlerini dışa, dışlarını da kışa çevirmişlerdir. Yavru kuş *suffragette*'ler de o kadar ürkmüşler, o kadar korkmuşlardır ki ürkülerini ve korkularını koyacak yer bulamamışlardır. Sonunda: "Yuf sizin başınıza papazlar!" diyerek kurtuluşu tabanları yağlamakta bulmuşlardır. Hani savaştan sonraki Etoile Meydanı'nın durumu da -Falkland Adaları'ndaki savaş kaç para?- görülecek

şeymiş. Yerlerde hasır şapkalar mı ararsınız, saç tokaları, takma dişleri mi, yoksa entari kolları, eteklikler mi, hiçbiri eksik değilmiş. Kaldırımlardan ağaç tepelerine değin her köşe ve bucak silme savaş artığı imiş. Kısacası -tüüh, tüüh erkeklere- çok öç alınmış, çok saç yolunmuş. Ama bilgeler ve bilginler, kadınlar için şöyle demişlerdir:

- Onlar şimdi dünya şampiyonudur, mahşere değin de öyle kalacaklardır.

Belirtiler odur ki bu bölümde kadınların bugünkü üstkatları nasıl elde ettikleri, oy hakkı uğrunda neler çektikleri, çarelerinin nasıl kesilirken açıldığı, giderek ne gibi düzenler kurdukları anlatılacaktır. Bunun için bizim de Paris'i kendi didonlarına bırakıp aklımızı ve gözümüzü Londra'ya transfer etmemiz gerekiyor. Çünkü gerçek film orada çevrilecek, davulun altına ve üstüne orada vurulacaktır.

Pes, bu konuda yardımcı olmak için şunu fıslayalım ki İngiliz siyasa kuşlarından Disraeli -ki 1881 yılında, 77 yaşında iken dünya urbacığını, ahret urbacığı ile değiştirmiştir- üşütük bir kişidir. Çivit mavisi redingot giyer. Eldiven üstüne de yüzük takar. Yani renk ve denk kaparozcusu abuzettinbeydir. Kadınlar arasındaki adı da dandidir. En büyük özelliği kadınlara oy hakkı verilmesinden yana oluşudur. Ama onların oy sandıklarına yanaşmasına çokça burkulur. Şu varki, kadıncı görünmekle kadınların üfürüğünü ve tükürüğünü elde edeceği, böylece başbakanlığa tırmanacağı hesapları içindedir. Gelgelelim, 1848 yılında Avam Kamarasında patlattığı söylev yine de kadın haklarından doğru bir fırtına kaldırmak düşüncesiyledir. Geleceğin başbakanı -Kıbrıs Adasını Osmanlılar'dan sızdıran da odur- İngiltere'yi bir kadının -Kraliçe Viktorya- yönettiğine, kadınların çift çubuk sahibi olabildiklerine, kilise ve fabrika yönetim kurullarında görev alabildiklerine parmak basıyor ve milletvekillerine şöyle sesleniyordur:

- Kadınların devlet ve kilise işlerinde rol aldığı bir ülkede onlara oy hakkı verilmemesini anlayamıyorum.

Bu satırları yazıyorsak, kadın hakları uğrunda bunca baş ve uğraş vermiş kişileri iyilik duasıyla anmak için yapıyoruz.

Avam Kamerası 1865 yılında feminist bir milletvekilini de bağrında barındıracaktır. Bu, ünlü İngiliz filozof ve iktisatçı John Stuart Mill'dir. Disraeli bütün yaşamı boyunca geleneklere dört elle yapışmışsa o, liberal partiye bağlı kalmıştır. Düşüncelerinin topunu anlatmakla akıllar hayran kalır. Mill, bireyci olmakla birlikte devletin güçsüzlerle kadınlara arka çıkmasını istiyordur. 1869 yılında *Kadınların Kulluğu* (The Subjection of Women) adıyla yazdığı kitapta der ki:

- Erkeklere, kadınların söz dinlemesi yetmiyor. Bir de kadın duygularının efendisi olmak istiyorlar. Onların akıllarını kendilerine bağlamak için de ellerinden geleni yapıyorlar. Kadınlara, pek körpe yaşlardan başlayarak, erkeğin tam karşıtı olduğu öğretisi aşılanıyor. Onlara kendi istemlerinden, kendi sorumluluklarından vazgeçmeleri, erkeklerin heveslerine körü körüne boyun eğmeleri öğretiliyor. Bütün ahlak kitaplarının öne sürdüğü şu: "Kadının görevi başkaları için yaşamak, başkaları için özveride bulunmak ve kendi duygusal yaşamından başka bir yaşama yaklaşmamaktır."

Mill, kadınla erkeğin eşitliğini de bireyin özgür oluşuna dayandırır. İnsanların geliştiğine inanılmasını ister. Eşitliğin de mutluluğun yararlıkçı (utilariste) ilkesinin bir sonucu olduğunu söyler. Basının ve bireyin özgürlüğünü savunur. Kısacası, *Kadınların Kulluğu* kitabının yayımından önce kendilerinin de İngiltere'de yaşadığını bilmeyen kadınlar, bu kitaptan sonra ayılacaklardır. İngiliz amazonları artık adım adım İngiltere'yi vizita ediyorlar, kadınların oy hakkı üzerine hiçbir sözü yerde bırakmıyorlardır. Londra sokakları da onların pankartlarıyla tıklım-tıkızdır. Pankartların bolluğundan onları taşıyanların kendileri görünmüyordur. Aralık aralık bunlardan biri pankart ya da dövizlerin arkasından başını uzatıyorsa, dazıradazır geri çekiyordur. Çünkü sağdan soldan yöneltilen sövüp saymalara çokluk çakıl taşları da eşlik ediyordur.

Eee, ne yapalım, hak aramak ahret yolculuğundan da zordur. Ahmet Eflaki Dedenin cıva yaldızı ile altınlanmış saatlerini, Bağdat cenbiyelerini, Şlik feslerini, Veliefendi kaşıklarını, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin ilk baskısını ve de erkeklik macunlarını arayabilirsiniz ama hakkınızı arayamazsınız.

Demek isteriz ki, İngiliz kadınlarının oy hakkı elde etme yolundaki savaşımı hayhaylar, vayvaylar içinde bir süre kendine gelemez. Ama onların bu işte bir kusuru da olmuştur. Propaganda işlerinde çok tapon ve çok paraşütçü bir kadın kullanmışlardır. Üstelik kadın bütün ayıplarından başka şairdir. Öte yandan Avam Kamarası da tepeleme faşocudur. John Stuart Mill aracılığı ile verilen ve binlerce kadının imzasını taşıyan dilekçe hapahap geri çevrilmiştir.

Nedir, zaman durmadan ilerliyordur. Artık taşradaki oycular da azmıştır. Manchester'de Richard Pankhurst adındaki bir avukatla John Bright adındaki bir kadın, oturuyorlar, kalkıyorlar söylev çekiyorlardır. Kadınların önderi Mis Elisabeth Woistenholme ise şöyle çığlıklar diziyordur:

Biz yaşamımızı kadınların kurtuluşuna adadık. Biz kadın özgürlüğü denilen yeni bir dinin çömezleriyiz. Gerekirse bu yolda başımızı veririz.

Şimdi dört dörtlük bir açıklama daha yapacağız: Bayan Elisabeth hem kadınlık konusunda ferman fermadır, hem de Avukat Pankhurst'a tutkundur. Ben Elmy adında -o da kendisine kesiktir- sıçan kadar yoksul bir ozanın çocuğunu da karnında taşıyordur. Daha bitmedi, Pankhurst da Emmeline Goulden adında çıtı pıtı bir güzele vurgundur. Kızın menevişli gözleri, siyah mı siyah saçları vardır. Güldükçe yüzünde tabak gülleri açıyordur. Teninin bronz rengi ise çekiciliğini arttırıyordur. Kızın salıntılı ve kasıntılı bir babası da vardır. Ama Carlyle'in *Fransız İhtilali*'ni ya da Harriet Beecher Stowe'un *Tom Amcanın Kulübesi*'ni okurken - bunu herkes yapmaz- hüngür hüngür ağlıyordur. Sulugöz baba kızını Paris'te de okutmuş, onu Fransız olan her şeye yani edebiyata, yemeklere, giysilere, tiyatroya ve de Prusya düşmanlığına

tapmayı -bu, bir Fransız yazarının gözlemidir- öğretmiştir.

Derde bakın... Manchester delikanlıları da çokça Paris kokan bu kıza başlarını kaldırıp bakacak yüreği kendilerinde bulamıyorlardır. Bir yıl, iki yıl, üç yıl, sonunda Emmeline artık kırk yaşlarına gelmiş, ya da çoktan geçmiş Avukat Pankhurst'un sevgisine kabul göstermek zorunda kalır ve de Pankhurst gibi her türlü önyargıya karşı çıkan bir kişiliğe bürünür. Avukatla nikânlandığı gün de -bu iş yüzünü göstermekte hiç de geç kalmamıştır- sırtına beyaz gelinlik yerine mavi kadife bir urba geçirtir.

Hu, hu niganm, ne yapar Avukata tutkun Elisabeth'im?

Hah, hah, hay o d a kokoz Ben Elmy ile evlenmiştir.

Daha doğrusu, onu bu işe Avukat zorlamıştır. Yasa dışı çocuğu olan annenin kadın özgürlüklerini savunmada sıkıntıları olabileceğini anlatmıştır.

Yazarlığımıza gösterilen saygının yitmemesi için uzatmayalım, Pankhurst ailesi 1889 yılında Londra'da boy gösterir. Paraları azdır ama çocukları çoktur. On yıllık evlilikte Emmeline kocasına dört çocuk yapmıştır. Avukat *suffragette*'lere şıllık gözüyle bakan İngilizlere Londra'da savaş açar. Kadın ise hem kocasını destekliyor, hem de ekmek paralarını çıkarmak için açtıkları küçük bir antikacı dükkânını yönetiyordur. Tuhaftır ki, dükkân eldeki darlığı gidereceğine artırmıştır. Çünkü Fransa'dan, Almanya'dan ne kadar ipini koparmış siyasa ve piyasa adamı varsa, daha sabahtan dükkâna doluşuyorlar, müşterilerin içeri adımını atmaması için ellerinden geleni yapıyorlardır. Marie-Jeanne Viel'in demesine göre günlerden birinde Alman sosyalistlerinden Liebknecht, oraya utangaç bir kız da getirir. Karl Marx'ın kızı Eleanor'dur bu. Bir köşede çıtı çıkmadan duracak, ama yıllarca sonra antikacı dükkânının tuhaf bir düşünce tenceresine benzediğini, Bayan Emmeline'in orda kızlarıyla bangır bangır söylevler çektiğini söyleyecektir. Kraliçenin gözdesi bir Hintli önder ise ipe sapa gelmez toplumsal kuramlar mırıldanıyordur. Eleanor herkesin Tolstoy ve Proudhon'a deli dediklerini, milyoner leydilerin bile bundan geri kalmadığını da açıklayacaktır.

Antikacı dükkânında Fransız işçi liderlerinden o ünlü Louise Michel de sık sık görünüyordur. Fransızlar'ın bu zıpzıp süvarisi o yıllarda -1890'dan sonra beş yılını Londra'da geçirmiştir- altmışın üstündedir. Yüzü biraz da çektiklerinden ötürü buruş buruştur. Bir yazar onu bir şömine üzerinde uzun bir süre unutularak kalmış bir elmaya benzetecektir.

Louise Michel, ilk gençliğinden başlayarak yüreğinin yelkenlerini insan sevgisiyle doldurmuştur. Bu yüzden kendine meslek olarak öğretmenliği seçmiştir. Bir yandan karşıcı gazetelere yazılar yazıyor, bir yandan işçi toplantılarını kaçırmamaya bakıyordur. Adı anarşiste çıkmışsa da, anarşistlikle hiçbir ilgisi yoktur. Yalnız haksızlığa uğrayanların, acı çekenlerin ve de işsizlerin ta yanı başındadır. Ne ki Hükümet 1873 yılında kendisini Yeni Kaledonya'ya sürdüğü vakit -Paris Komünü'nde görev almıştır çünkü- anarşist kesilecektir. 1880 yılında Paris'e döndükten sonra ise yine hak bildiği yolda yürüyecek ölüm cezasının kaldırılması için söylevler çekecektir. Şunu da belirtelim ki dişi önder 1883 Martının dokuzunda işsizlerin gösterilerine katılıp ekmek fırınlarını yağmaladığı için yeniden altı yıl hapis yiyecek ve ancak üç yıl sonra, gazeteci Henri Rochefort'un işe ağırlığını koymasıyla 14 Ocak 1886 günü özgürlüğüne kavuşacaktır.

Doğrusunu söylemek gerekirse, ilerki yıllarda, 1906 ve 1917'de iki kez başbakanlık koltuğuna oturacak olan Clémenceau'nun da bu işte büyük yardımları olmuştur. Kaplan adıyla bilinen Clémenceau o sıralar Var milletvekilidir ve de radikallerin aşırı sol kanat lideridir. 1881 yılında kendi kurduğu *La Justice* gazetesinde ikiyüzlülerin siyasasına saldırıyor, Jules Ferry'ye* ve izlediği sömürgecilik estepetasına göz açtırmıyordur.

* Jules Ferry 1879'dan 1885'e değin Fransız kabinetosunda bakan ya da başbakan olarak bulunmuştur. Kiliseye karşı olmakla tanınır. Giriştiği birçok düzeltme işleri büyük eleştiriler çekmiştir. Özellikle sömürge anlayışı birtakım homurtuların doğmasına yol açmıştır. Ne ki, Fransa'nın Kongo'da, Senegal'de yerleşmesini, Nijerya'ya dek ilerlemesini, bir marifetmiş gibi o sağlamıştır. Bir Fransız subayının öldürülmesini fırsat bilerek Tonkin'i ele geçirten de odur. Madagaskar'daki Fransız çıkarlarını korumak için 1883 yılında Tamatave ve Diego Suarez'e çıkartma yaptıran da ondan başkası değildir. 30 Mart 1885 günü, Clêmenceau'nun saldırıları üzerine koltuğundan alaşağı edilmiştir.

Şimdi sıkı durun: bu kez de salınemize Henri Rochefort'u çıkarıyoruz. Bugün salınemizi iyice donatmadan buralardan ayrılmayacağız. Rochefort'u seçmemizin nedeni onun da o yıllarda antikacı dükkânından hiç eksik olmamasıdır. Hazret 1889 yılında Belçika'ya kaçmış, orada hapse mahkûm olduğunun haberini alınca Londra'ya geçmiş, bağışlanıncaya değin de, Louise Michel gibi tam beş yıl Londra sokaklarını arşınlamıştır.

Rochefort antikacı dükkânında büyük bir yer kaplamaz. Çünkü, 20 yaşından, Belediye görevlisi olduğu günlerden başlayarak her zaman ilikli, düdük gibi, siyah bir kostüm giyer. Üstelik de cılız mı cılızdır.

Ancak uzun boylu olduğu için antikacı dükkânının tavanını deleceğinden korkulabilir. İki eli de pantalonunun ceplerinden çıkmaz. Bu, onun daha sıska görünmesine ve fırlak dirsekleriyle daracık omuzlarının daha bir göze batmasına neden olur. Alphonse Daudet, onun baştanbaşa kemik olduğunu ve kendisiyle düello yapan hasımlarının kılıçlarını saplayacak yer bulamadığını yazar. Saçları gepgeniş bir alın üzerine kondurulmuş bir kırlangıç yuvasına benzer. Gözleri ise Alphonse Daudet'ye göre siyah, oğlu Léon Daudet'ye göre ise kurşunidir. Léon Daudet onun sıska olmakla birlikte geniş kalçalar taşıdığını da söyleyecektir. Dümdüz bir burnu ve az-biraz çiçek bozuğu bir yüzü vardır. Ağzı da hap, hap, hap boyuna açılıp kapanıyordur. Yani sırsıklam gevezedir. Yalnız *Patavatsız Madam* ve *Öğrenci Tavernası* oyunlarının yazarı Victorien Sardou yanında ağzını hiç açmaz. Çünkü o da ondan gevezedir. Ağzını kapamak nedir bilmez. Sözünü kesmemek için de içki istediği vakit garsona eliyle işaret kaldırır.

Rochefort'un dış görünümü ise soğuk mu soğuktur. Ama turşu satan bu görünümün altında sıcak mı sıcak bir yürek yatar. Yalnız çabucak köpürmesi ve de kızması vardır. Aferinler ona ki akıllara durgunluk verecek derecede korkusuz ve pervasızdır. Fransa İmparatoru III. Napoléon'un yeğeni Pierre Bonaparte 1870 ocağında gazeteci Victor Noir'i öldürdüğü vakit - gerçekte Prens bu kurşunlarını Henri Rochefort için hazırlamıştır- hemen

kaleme sarılır ve gazetesine şu tuzlu biberli yazıyı döşenir:

- Bir Bonaparte'in katilden başka bir şey olduğunu sanmakla büyük budalalık gösterdim. Yasal bir düellonun bu aileye aykırı düşmeyeceğini düşünmek gözüpekliğine kapıldım. Oysa bu ailede cinayet ve tuzak olağan işlerdendir. Arkadaşım Paschal Grousset de benim yanılgımı paylaştı.* Bugün bu yüzden sevgili ve zavallı dostumuz Victor Noir için gözyaşı döküyoruz. Onu haydut Pierre-Napoléon Bonaparte öldürdü. İşte 18 yıldır Fransa'da bu uğrular, kanlı elleriyle, sokaklarda cumhuriyetçileri boğazladıkları yetmiyormuş gibi onları kendi evlerine çekip öldürmek için tuzaklar kuruyorlar. Fransız halkı, sen gerçekten bu işlere yeter demek zamanının geldiğine inanmıyor musun?

Gözünüzü üstümüzden ayırmayın, *Salâh Bey Tarihi* bu karmanyolacılarla tarihtir. Victor Noir'ın gömülme töreni için 18 Ocak saptanmıştır. O gün Rochefort'un işaretini alan 200 bin Parisli, işçisi ve kentsoylusuyla, Noir'ın ölüsünü kaldırmaya -Louise Michel de bunlar arasındadır- koşmuştur. Bütün işçi önderleri ordadır. Ne ki belki yüz bin de, eli silah tetiğinde, görevli vardır. Léon Daudet o gün için sonraları şöyle söyleyecektir:

- Bu törenin bir önemi vardı. 18 Mart 1871 ile Mayıs arasında zincirlenen korkunç olaylar daha o yürekler acısı gömülme töreninde kendini belli etmişti.

Rochefort o sıralar cumhuriyetçidir. Ama 1880 yılında memlekete döndükten sonra -1873 ile 1880 arasını Cenevre'de sürgünde geçirmiştir- yavaş yavaş aşırı ulusçu kesilmeye başlar. Zamanla da General Boulanger'nin** ateşli bir havadarı olur. Son

* Pierre Bonaparte'in kışkırtması üzerine Rochefort düello için ona tanıklarını göndermiştir. Ama Paschal Grousset, Rochefort'u tehlikenin içinden çekmek düşüncesiyle ondan önce davranmış ve Prense kendi tanıklarını yollamıştır. Öldürülen Victor Noir, Paschal Grousset'nin tanığıdır. Sonunda Prens, yasal savunma yaptığını söyleyerek üstüne düşen suçlamadan paçasını kurtaracaktır. Yalnız mahkemedeki jüri üyeleri hepten Prens yanlısıdır.

** General Georges Boulanger 1884 yılında Tunus'taki birliklerin başında iken, Clêmenceau'nun desteğiyle 1886-1887 yıllarında Savaş Bakanı olmuştur. Önce cumhuriyetçilerin, sonra da ulusçuların güvenini kazanmıştır. Hükümettekilerin kararsızlığından hoşlanmayan ve daha güçlü bir hükümet kurulmasını isteyen Ra-

yıllarında ise bağnaz bir milliyetçiliğe el atmıştır. Onun kendine özgü bir nükte anlayışı vardır. Şakalara, anıtsal garipliklere düşkünlük gösterir. Bir sürü tarihsel olaylara karıştığı halde kendine böbürlenme payı çıkarmaz. Başından geçen acılar üzerinde de durmaz. Ama antipatilerine, öfkelerine ve dostluklarına çok bağlıdır. Kızdığında, dünyada hiçbir şey onu düşüncesinden döndüremez. Üstelik kendisine verilmiş belgelerin doğru olup olmadığına bakmadan onları kullanır.

Léon Daudet onun gazeteciliğini şöyle anlatacaktır:

- Gazeteci, yazar, yergici olarak onun üstüne yoktur. Kimse de ona öykünemez. Bütün gücü makalelerini kısa tutmasından gelir. Her zaman da basit bir konuyu basit sözcüklerle dile getirir. Dolaylı anlatmaya hiç yanaşmadığı gibi eğretilemelere, tasarımlara da yüz vermez. Kediye kedi demeyi yeğler. Buna karşılık, ardı arkası kesilmeyen yinelemeleri yaygın hale getiren odur. Onlara alay ve saraka da eşlik eder. İçişleri Bakanı Constans'ı* üç yıl süre ile yerden yere çalmış ve de çamurun içine yatırmış-

dikaller (Naquet ve Rochefort), Bonapartçılar, kralcılar ve işsizler de ondan yanadır. Hükümet General'in gittikçe artan gücünden memnun kalmadığı için onu Clermont Ferrand'daki 13. Ordu Komutanlığına atar. Ama bu, halkın ona olan sevgisini artırmaktan başka işe yaramamıştır. Boulanger yandaşları her ara seçimde onun adaylığını koyuyorlardır. Sonunda, 1888-1889 seçimlerinde Boulangiste'ler her seçim bölgesinde ezici bir çoğunluk elde ederler. Ne ki, hükümet seçimleri yok saymış, General'i de hükümet darbesi hazırlamakla suçlamıştır. Durumdan ürken General, Belçika'ya kaçınca -Rochefort da yanındadır- düşmanlarına gün doğar. Çünkü suçlamayı doğrulayan bir durum yaratmıştır. Mahkeme de ölünceye değin hapis cezası verir. Metresi Marguerite'in ölümünde o sıralara rastlar. General iç dengesini yitirmiştir. 1891 yılında, Belçika'da İxelles'de metresinin mezarı başında kendi canına kıyar ve hemen oraya gömülür.

* Ernest Constans (1833-1913) birçok kez bakan olmuştur. General Boulanger yanlılarıyla amansız bir biçimde savaşmıştır. Bir ara kilise egemenliğini ortadan kaldırmak isteyen bir siyasa da izlemiş ve 1898-1907 yıllarında II. Abdülhamit çağında İstanbul'da Fransız elçisi olarak bulunmuştur. *(Bk. Boğaziçi Şıngır Mıngır)* Constans, Rochefort'un şamar oğlanlarından biridir. Onu ikide bir adam öldürmek, kadınların ırzına geçmekle suçlar. Bir gün Millet Meclis'inde -o sıralar Rochefort da milletvekilidir- Constans'a: "Erkek kardeşini ne yaptın?" diye sormuştur. O da "Ne yapacağım, mideme indirdim" deyince çevreden çok gülüşmeler yükselmiştir. Rochefort bu kez kahkahacılara dönmüştür: "Ne gülüyorsunuz, bu adam kardeşini bile yiyebilir." Léon Daudet'ye göre Constans'ın ar damarı çatlamıştır. Suratı altıgen biçiminde bir tahtakurusunu andırır. Gözleri ise bir köpek hırsızının gözleri gi-

tır. Her defasında da ayrı bir sıfat kullanıyordur. Dreyfüsçülerin portrelerini de -Forain ile Caran d'Ache'ın yergici resimlerine benzer bir biçimde- yabanıl bir güldürmece ile çiziyor ve Waldeck-Rousseau ile Combes'un bakanlar kurullarına heybesindeki bütün okları boca ediyordur.

Şunu da belirtelim ki Henri Rochefort'un Londra'daki antikacı dükkânında görünmesi biraz da antikalar karşısında yüreğinin öteden beri deniz gibi dalgalanmasıdır. Onun *Mezatların Küçük Gizleri* (Petits Mystères de l'Hôtel des Ventes) adında bir yapıtı bile vardır. Burada sözü yine Léon Daudet'ye bırakacağız. Uzun yıllar ona yakın durduğundan onu en iyi tanıyan da odur:

- Güzel şeyleri, ufak tefek, antika şeyleri severdi. Bir akşam bizim evde yemekteydi. Sofrada, bir süre önce dul kalmış olan anneannem yanına düşmüştü. Laf arasında ona, evinde iki tane Hubert Robert bulunduğunu söyledi. Ertesi sabah sekizde, Rochefort anneannemin zilini çalıyordu. Hubert Robert'lerin bulunduğu odada bir tokmağın üzerine çıkıyor ve mum ışığında onları inceliyordu. Sonunda, elindeki malın değerini bilmeyen bir kadından onları birkaç yüz franka satın aldı. Üç yıl sonra otuz bin frank değerindeydiler. Bir başka defasında da Victor Hugo'nun oğlu Georges Hugo'nun evinde öğle yemeğinde iken Michel imzalı, yatmış bir kadını canlandıran çok neşeli bir heykelcik dikkatini çeker. Georges'a der ki: "Bu çıtı pıtı kadın çok hoşuma gitti. Onu bana bin franka satar mısın? Al parası da peşin. Georges eli açık bir adamdır. Rochefort'a onu, para almadan verir. O da heykelciği pardesüsünün cebine yerleştirirken şöyle der: "Bu, pek dürüst bir iş olmadı. Üstünde Michel adı yazılı ama gerçekte Clodion'un. Değeri de yirmi bin frank."

Antikacı dükkânına bu kez de İrlanda'nın azılı *suffragette*'lerinden Bayan Despard'ı getireceğiz.

bi velfecri okur. Radikaller ise onun doğal ortamının, cinayet ortamı olduğuna, sintinesini büken Rochefort'un da hiç mi hiç abartmaya kaçmadığına inanırlar. Bakan Cenapları, tiyatrodaki locasında göründüğü vakit ise -kendisi kadar gudubet karısı da yanındadır- herkes şöyle mırıldanır: "İşte fesat kumkumaları geldi."

Bayan Despard İngiliz generallerinden French'in kız kardeşidir. Sözünü ettiğimiz yıllarda ise Londra'da yaşıyor ve hemen hemen erkekfatmaların tüm gösterilerine katılıyordur. Antikacı dükkânına da sık sık damlıyordur.

Ama isterseniz daha önce kendimize bir mola verelim.

Çünkü bundan sonra anlatacaklarımız karayelle karışık yerebatasıca bir yağmur olup çok ocakların boynunu bükecek ve de eğriltecektir.

Erkekfatmalar

Bütün bunlar sözlü tarihlerde hep bellidir ki yazarların zaman zaman yazıları tıkanır.

Tıkanınca da Fred Zinneman'ın *Julia* filminde yaşam öyküsü, daha doğrusu öyküsünün bir budu sergilenen oyun yazarı Lillian Hellmann gibi nereye konacaklarını, ne vakit şıp-şıp el vuracaklarını kestiremezler ve de dünyaya ve insanlara cımlızrak gözlerle bakarlar.

Diyeceğim, dört gündür bu bölümün başında çakıldık kaldık.

Tek satır ilerleyemedik.

Daha doğrusu, yazdıklarımızı yırtıp, yırtıp denize attık. Ama filmde Lillian Hellmann'ı canlandıran Jane Fonda gibi yazı makinemizi açık pencereden dışarı fırlatıp sonradan daha zebellasını almaya, -bunu istesek de yapamazdık- kalkışmadık.

Şimdi şimdi yelkenlerimize yine bir fırışka rüzgar doldu. Beynimizin kambur-zambur keçiyolları açılıp pıhtılaşmaya başlayan kanımız yeniden kanatlandı.

Hadi hop, sözcüklerden teker-ıneker aşağı!

Antikacı dükkanının ateşbazlarından Bayan Despard, o azgın ve kızgın amazonların yanında gözünü ve kulağını açmayı öğrendikten sonra İrlanda'ya dönmüş, oranın bağımsızlığı için İngiltere denilen kaparozcunun fiyakasını ve koskosunu hoylamaya durmuştur. Bu yüzden, 1920 yılında tutuklanıp hapse atılır. Tuhaflık şurda ki, bu işi İngiliz tazılarından çok, İrlanda tazıları

raya koymuştur. Ama Bayan Despard denizin kanlı sularında boğulmak derecelerine gelse de "Aman imdat" çekecek insanlardan değildir. Yakasını hapisten kurtardıktan sonra yine İrlanda adına çalışacaktır. İrlandalı bir yazar, Brendan Behan, onu 1932 yılında dev bir mitingte gördüğünü söyler. De Valera o yıl yeniden başbakan olunca bütün siyasal tutukluları hapisten çıkarmıştır ki miting de bunu kutlamak için düzenlenmiştir.

Gelin görün ki, daha sonraki aylarda, birtakım bozgun karıncaları Bayan Despard'ın iliğini kurutmaya çalışacaklardır. Çünkü papazoğlu papazlar, Dominick Sokağındaki kilisede, bir süredir onların akıllarını sosyalist düşmanlığına boyuyorlardır. Bir gün sabah duasının arkasından bu çırpı bacaklar, yüreklerinden Tanrı korkusunu çıkarıp Bayan Despard'ın kurduğu işçi kolejine doğru yürümeye başlarlar. Niyetleri okulu ateşe vermektir. Bayan Despard ise -artık iyiden iyiye yaşlanmıştır- onların kendisini selamlamaya ve saygı sunmaya geldiklerini sanmıştır. Bunların kundakçı olabileceği hiç mi hiç aklına gelmiyordur. Teşekkür olunur ki o yılllar *IRA* her yerde ot gibi bitiyordur. Üstelik de faşocuların düşmanıdır. Kalabalığı çil yavrusu gibi dağıtmakta gecikmezler. Polis görevlileri ise o çağda *IRA*'nın yaptıklarını hayırla anıyor, işlere burunlarını sokmaya kalkışmıyordur.

Bayan Despard bir süre sonra da Belfast'ın kenar mahallelerinden Ballycastle'e yerleşir. İçinden bir ses ona İrlanda ihtilalinin kuzeyde patlayacağını haber veriyordur. Öyle de olur. 1932 ayaklanması Belfast'ta başlar. İngiliz birlikleri de, İrlanda şehrinde, İrlandalılara karşı son kez kullanılır. Brendan Behan, o günleri şöyle anlatacaktır:

- Shankill Road, Sandy Row ve de Falls Road'dan inen kalabalık Belediye Sarayı'nın önünde toplandı. Savaşlar üç-dört gün sürdü. Protestanlarla Katolikler polise karşı birlikte savaştılar. Orduyu da işe karışmak zorunda bıraktılar. O da geldi, dan-dun, dan-dun, iki kişiyi vurdu. Ne var, ertesi yıl Kuzey Hükümeti ayaklananların isteklerine boyun eğdi. Onların tek korkuları -bugün de aynı şeyden korkarlar- Katolik işçilerle Protestan işçileri-

nin işbirliğidir. İki yıl sonra ise *oranjist* adıyla bilinen Protestanlar, bir dizi kışkırtıcı söylev sonunda yine bir ayaklanma başlattılar. Ne ki, hükümetin başındakiler bundan çok memnun kaldı. Katolik ve Protestanlar ortak düşmana karşı elele savaşacaklarına bu kez birbirlerini boğazlıyorlardır.

Şimdi kendimizi 1905 yılına postalayalım.

Suffragette'ler artık eylem zamanının gelip çattığına inanıyorlardır.

Aralıkta Bay Pankhurst ölmüş -1897 yılında- ve avukatın Christabel ile Sylvia adındaki iki kızı ziravut birer erkekfatma olarak yetişmiştir. Bayan Emmeline de kocasının anısını yaşatmak üzere "Toplumsal ve Siyasal Kadın Birliği" adında bir dernek kurmuştur. O da, 1903'te bütün feminist derneklerin öncüsü durumuna yükselmiştir.

Gerçekte XIX. yüzyıl kadıncı derneklerle pıtraktır. "Kadınların Oy Hakkı İçin Ulusal Dernek" 1867 yılında kurulmuştur. Bayan Emma Paterson ise 1875'te "Kadınların Savunulması ve Korunması İçin Dernek"in bandiyerasını çakmıştır. Bayan Paterson bir sürü kadın işçi sendikası kurmakla da tanınır. Bayan Ramsay MacDonald'ın "Kadın Sendika Birliği" ise 1888 yılında çalışmaya başlamıştır. Buna benzer bir birliği de 1897 yılında Henry Fawcett yönetir. Ne ki, İngilere'deki kadın hakları çalışmalarının daha eskilere uzanan bir geçmişi de vardır.

Yüreğimizin hop hop atmasından söyleyemedik, 1905 yılında İngiliz minestrosunun başı James Balfour'dur. Muhafazakâr Parti'nin düdüğünü çalar ama birtakım toplumsal devrimlere de çanak tutmuştur. Erkekfatmalar feminist bir yasa tasarısı hazırlayıp hükümete sunmanın tam zamanı olduğunu düşünürler. Hah, hah, hah, tasarı kahkaha-kuhkuhu ile karşılanır. Milletvekillerinin çok demesi, yok demesi şöyle özetlenebilir:

- Gidin kocalarınızın düğmelerini dikin.

Pes, bundan anlaşılmıştır ki ayı gibi kızılcık çiçeğine aldanacak vakit yoktur.

O günlerde Dışişleri Bakanı bir Edward Grey'dir. Manchester'e gelip siyasal bir söylev çekmek ister. Christabel ile Korkusuz Anne Kenney de bakandan önce salonda yer alırlar, söylev sırasında da Sir Edward'ın lafını sık sık keserler. Gelen polislere de yumruk sallayıp tükrük fırlatır. Bunun küçük bir sonucu olur: ikisi de tutuklanır.

Bayan Emmeline'in tepesi atmıştır. Öfkeye binen Anne, bir kamyonun üstünde, Londra sokaklarında halka dalacan söylevler çeker. Tutuklular kir ve pasak içindeki bir hapis damına, hırsızların, berduşların yanına kapatılmışlardır. Onu kendi yollarının gezicilerine duyurur.

Christabel'le arkadaşı özgür bırakıldıkları gün, dışarda onları iki bin kişi bekliyordur. Topu da alkışbazdır. Çiçeklerini, armağanların ise hesaba gelir yanı yoktur. Bre haylaz kızlar, aferin kızlar her boyayı boyadınız şimdi fıstıkisi kaldı.

Lafımızı toparlayalım: erkekfatmalar -onlara *virago* deyenler de vardır- artık her gün Londra sokaklarına tebeşirle içlerin döküyorlardır. Sokak onların gazetesidir. Görünürlerde polis-molis yoksa hemen bir süfrajet fırlamakta ve sokak taşları üzerine ya da kaldırıma kadın hakları ile ilgili bir şeyler karalamaktadır. O günleri yaşamış savaşkan bir kadın sonradan bu uğurda haftada bir sandık tebeşir gittiğini söyleyecektir.

Sokaklarda gösteriler de hiç eksik değildir. Londralılar yavaş yavaş süfrajetlere ısınmaya başlamışlarsa da Londra polisi uyuz oluyordur. Çünkü, al bundan da bir paralık, *pickpocket*'ler yani yankesiciler inlerinden dışarı çıkmak için gösteri günlerini bekliyorlardır.

Christabel, o çıtı pıtı, o latilokum annesine hiç mi hiç benzemiyordur. Saçlar pırasa. Kılık zemheri zürafası. Ama uyanık mı uyanık. Olaylar kızışınca yeniden hapis damını boylamaya kabul yüzü gösterecek mi? Yağma mı var, ver elini Paris. Doğrusu gösterilerin generali, belki de mareşali odur. Şimdi artık her hafta bir süfrajet Manş'ı geçip Paris'e ondan buyruk almaya geliyordur. O günlerde onun bir işmarı üzerine 13 bin kadın Hyde Park'ta bir

gösteri yapmış, tüm kadınları erkeklere hayır demeye çağırmıştır. Canavar mitingi seyretmeye koşanlar beş yüz bin kişiyi bulmuştur ki Park'ta çimen diye birşey kalmamıştır. Miting gününden önce erkekfatmaların bir başka generali, Flora Drummond da Parlamento binası önünde, kiralık bir istimbotla görünmüştür. Milletvekilleri saat beş çayını yudumlarken -yanında Hint bisküvileri ile, Singapur turtaları da vardır- onlara şöyle bağırıyordur:

- Pazar günü Park'a gelin! Hiçbiriniz tutuklanmayacaksınız. Polis sizi koruyacak.

O gün milletvekilleri değil ama 150 süfrajet tutuklanmıştır. Bunlardan ikisi de, a... işte buna kahrolurum, polis copları altında can vermiştir. Ne ki, bunlar kadınların ateşini daha da körüklüyordur. Artık damlarda, ağaç tepelerinde de görünmeye başlamışlardır. Ordan seçim söylevleri atan bakanları taş ve kiremit yağmuruna tutuyorlardır.

Şimdi çevirdik kuzunun öbür yanını.

Buna olay içinde olay başlatmak da diyebiliriz.

Bunun için Mister Thompson'u Hyde Park çimenlerine salacağız. Kadınların horladığı erkeklerin başını eğik durumdan kurtaracaksa, o kurtaracaktır.

Biz feminist yazarız ama erkeklerin tepizlenmesine ve dara kıstırılmasına göz yumamayız. Gerçi Bay Thompson bizim tuttuğumuz erkeklerden değildir ama, olsun, o da hiç değilse burnundan kıl aldırmayan viranelik ısırganlarındandır. Sokakta, çarşıda, evde babahindi gibi guluklanır. Bir de, kusur denir mi denmez mi, karısının firavunudur. Pejmürde kadın, ne işleyeceğini bilemez durumda olsa bile o, hamam tokmağı gibi ensesine çöker.

Bizi gözden bırakmayın, bu ulu kişinin karısını mezatta nasıl it gibi sattığını da anlatacağız. Anlatalım ki kadınların kendi eteklerinin kendilerine düşman olduğu meydana çıksın. Ayrıca insanı aşk mı ağlatır, dert mi ağlatır, iyice saptansın. Ama izin verin ondan önce, kendimizi 7 Nisan 1932 Pazar gününe transfer edelim.

Hyde Park bugün, eğeri altın sırma bir küheylana binmiştir. Londralılar da kafalarını çıkarıp ceplerine yerleştirdikten sonra kapağı buraya atıp *Serpentine* gölünün ya da nehrinin çevresinde boylarını ve vicdanlarını çimenlere uzatmışlardır. Gerçek vaveyla ise Hyde Park Corner girişindedir. Orada çok laf doğranıyor, çok topuk-çakıl havası estiriliyordur.

Dikkat etmek gerekir ki, Bay Thompson, Mount Sokağından yola çıkmış, tin, tin, tin Picadilly Caddesine inerek aşağı vurmuştur. Wellington Dukası meydanını geçince de aynı addaki müzenin ordan Park'a dalmıştır. Aman, amanlar işin güç yanı burasıdır. Bir başka deyişle olay içinde olay şimdi-şimdi başlayacaktır. Demek isteriz ki, Mount Sokağından beri Bay Thompson'un ardına takılıp da Park'ın önüne kadar gelenlerin sayısı burada öyle bir noktaya varmıştır ki sokakların ve kaldırımların darlığı ve sıkışıklığı bir tarihte görülmemiştir.

Ahmet Mithat Efendi gibi konuşmak gerekirse, şimdi şurada merak edilecek bir şey de vardır. Bu dibelek halk bizim kikiriğin arkasında nasıl birikmiştir? Doğrusu, Bay Thompson'un giyinişinde Londralılar'ın şaşkınlığını ve şapalaklığını uyandıracak hiçbir şey yoktur. Adım atışı da şairlik sanatlarıyla övülmüş ve dövülmüş bir yürüyüştür. Yanındaki kadının -bu, karısından başkası değildir- göz süzüşünde, dudak büzüşünde ise halk diline söz düşürecek hiçbir yan yoktur. Sadece -öykümüzün can alacak yerine geldik- boynunda demir bir tasma vardır, zinciri de bizim kikiriğin elindedir. Adam, karısı yorgunluk belirtisi gösterdikçe, ya da geride kaldıkça zinciri çekmekte, ama boynunu berelememek için büyük dikkatler göstermektedir. Berelediği vakit ise dört dörtlük bir İngiliz centilmeni gibi: "Ay em sori" sözlerinin ayaklarına yatmaktadır.

Parktakiler boynundaki tasma ile kadını ve tasmanın zincirini elinde tutan adamı gördüklerinde cevahir bir perişanlığa düşmüşler ve bilmeden beş-on ayak geri basmışlardır. Bu da hemen orda pelem pelem bir genişliğin oluşmasına yol açmıştır ki Bay Thompson'un istediği de bundan başkası değildir. Öyle ki, karı-

sını dazıradazır meydanın ortasına ittikten sonra, bizim kendisine söz vermemizi bile beklemeden kendi kendini yayına sokmuştur:

- Centilmenler, karım Williamson'u mezada çıkardım. En yüksek parayı bastırana vereceğim. Her şeyi açık söylüyorum, hiçbir şey gizlemiyorum. Bu karı, koynumda beslediğim bir yılan (Gülüşmeler). Onu, evimi çekip çevirsin, canımın rahatını artırsın diye aldım. Oysa başıma bela kesildi. Evimin dinginliği bozuldu. Gündüzleri şeytanlıklarına, geceleri saldırılarına katlanamaz oldum. (Yeni gülüşmeler ve homurtular). Size derim ki, bu gibi kadınlardan sakının. Kudurmuş köpeklerden, kükreyen aslanlardan, dolu tabancalardan, koleradan, Etna Yanardağından nasıl çekinirseniz, bundan da öyle çekinmelisiniz. İşte karımın şımşırak yanlarını ortaya döktüm. Şimdi berceste yanlarını da açıklayacağım: roman okumasını, inek sağmasını bilir. İstediği anda güler, istediği anda ağlar. Susadı mı da bir kockoca duble Ales birasını fondip eder. Daha bitmedi, tereyağ yapmakta, kendi urbalarını yıkamakta, hizmetçileri de paylamakta üstüne yoktur. Viski, cin, rom yapmasını bilmezse de bunların iyisini kötüsünden ayırmakta acemilik çekmez (Yine gülmeler). İşte centilmenler, bütün eksik ve artığı ile karımı 50 şiline satışa çıkarıyorum.

Bay Thompson sözünü bitirince kalabalıktan doğru bir homurtu, bir somurtu yükselmiştir. Kimisi kadının işe yaramazlığı üzerinde duruyor, kimi de fiyatı yüksek buluyordur. Derken bir *pir-i salhurde*'nin bizim kikiriğe doğru yaklaştığı görülür. Okurlarımızın uyduruk bir öykü karşısında oldukları sanısına kapılmamaları için adının da Mister Henry Mear olduğunu açıklayalım. Bay Mear gerçek bir alıcıdır, ne var fiyatın biraz indirilmesini istiyordur. Bay Thompson'un ise dediği dedik, çaldığı düdüktür. İki adam el ele tutuşup kasaplar gibi *technicolor* bir pazarlığa girişirlerse de Bay Thompson 50 şilinden bir santim bile gerilemez. Sonunda 39 şiline anlaşırlarsa da alıcı ona bir de Newfauland köpeği vermeyi kabullenir.

Tanrım, sen aklımı koru! İngiltere'de erkeklerin karısını satması boşamanın kaba bir biçimi sayılıyordur. Satışın yasal bir nitelik kazanabilmesi için kadının boynuna bir de tasma takılması gerekiyordur. Nedir, erkeklerin onurunu artıran bu işler 1837 yılında suç sayılmaya başlar. O yıl, Yorkshire Mahkemesi, Yoshua Yachbou adında birini, karısını sattığından dolayı, bir ay süre ile ağır hapse çarptırmıştır. Gelgelelim, 1840 yılında, Mister George Danby, Norfolk dolaylarında, yol üstünde karısını satan bir adama raslar. Adam, karısının boynuna, pazara satılmaya götürülen bir hayvan gibi ipten bir yular geçirmiştir. Kadının üstünde giysi adına, gömlekten başka bir şey yoktur. Bunun için de karısını ancak 10 şiline bir çiftçiye satmayı başarır. Bu tarihten önce ise kadın satma olayları gırladır. 10 Ocak 1824 günlü ve 3870 sayılı *Bristol Journal*'de bu konuda şöyle bir haber bile yer alır:

- Cumartesi günü, Feake adında bir köylü, Chippiug Ougar hayvan pazarında karısını 10 şiline satmıştır. Pazardaki satışlarda hayvan başına 1 peni vergi verilmesi gerektiğinden görevli parayı satıcıdan istemiş ve almıştır.

Bunları biz uydurmuyoruz, 23 Mayıs 1932 günü *Times* gazetesinde ise okurlardan biri kadınların satıldığı üzerine şu açıklamayı yapar:

- On dokuzuncu yüzyıla değin, İngiltere'de erkeklerin karılarını sattıkları üzerine gazetenizde yayınlanan P. Femperley'in savını doğrulayabilirim. Ailemizde böyle bir olay olmuştur. Babamın büyük ninesi, Yorkshire eyaletinde, Penistone kasabasında, hayvan pazarından iki şilinge alınmıştır. Pazarlığın sonunda, karısını satan herife bir penilik bira da ısmarlanmıştır. Bu olayın tarihi 1800 ile 1810 yılları arasına düşer. Bunu doğrulamak için, yazık ki yazık, elimizde belge yok. Ama olay yüzde yüz olmuştur.

Şimdi yine dönelim kendi soğanlarımıza.

Bu kez 28 Ekim 1908 günündeyiz.

Görüyorsunuz, zıp zıp zıplamadan bir şey anlatılamıyor.

Bugünkü işimiz kabuksuz bir yumurta.

Üç süfrajeti Avam Kamerasına gönderip milletvekillerinin gözlerini korkutmaya çalışacağız.

Her zamanki yöntemimize uyarak size ilkin bu kadınları tanıtalım ki kimlerle alışveriş kurduğunuzu anlayın. Biri Muriel Matters'dir ki kadın ve oy sözcükleri ağzından düşmez. İkincisi, Tillard adını taşımaktadır. O da, yüzüne baksanız, ayağa kalkıp "Kadınlara Özgürlük!" diye bağırır. Arada bir de erkeklerin ortaçağdan kalma yaratıklar olduğunu fısılar. Üçüncüsü Helen Fox'tur. Yaptığı işten büyük benbenlik getirir. Hapis damları bile ona vızvız türünden gelir. Üçü de otuzunda var, yok. Üçü de filinta. Şık mı şık. Başlarında tüllerle örtülü koskoca şapkalar.

Kalbimizi sıcak tutan şudur ki, bugün polis bu üç kadını kulaklarından tutup öyle kolayca deliğe tıkamayacaktır. Çünkü bu üç kadın kendilerini Avam Kamerası'ndaki kadın dinleyiciler kesimindeki demir parmaklıklara zincirletmişlerdir. Bunu biraz sonra Parlamento görevlileri de anlayacaktır. Çünkü kadınlar: "Avam kamerası'nın dikkatini bir noktaya çekmek isteriz. Sizi kadınlara karşı takındığınız katlanılmaz ve uygunsuz davranışlardan ötürü uyarırız. Kadınlara oy hakkı tanıyın. Centilmenler, bizim bedenimiz ve ruhumuzla erkeklerin boyunduruğu altında yaşamamıza daha ne zamana kadar göz yumacaksınız?" diye bağırdıkları ve bu ses salonda uykuya yatmış milletvekillerini -bunların içinde Churchill de vardır- uyandırdığı vakit, görevliler, horultuların kesilmesiyle dikkatleri arttığından, hemen yukarıya, locaların bulunduğu kata fırlamışlardır.

Başlangıçta bu görevlilerin sayısı -bunları Marie-Jeanne Viel anlatıyor- sadece ikidir. Kadınlar onların ellerini ısırınca, yüzlerini tırmıklayınca ve de ince topuklu iskarpinleriyle baldırlarını tekmeleyince imdat sirenleri çalarak kaçışmışlardır.

Üç kadın daha da bağırıyordur:

- Hiç değilse bize hayvan gözüyle bakmayın.

Locaya şimdi de bir sürü polis ve görevli doluşmuştur. Kadınları tutup çekiştirirlerse de zincir şıkırtıları derlemekten öteye geçemezler. Kadınlar parmaklıkların bir parçasıdır sanki. Kocama-

noğlu kocaman üç asma kilit onları demirlere yapıştırmıştır.

Helen Fox top atışını sürdürüyordur:

- Bizi maymun sanıyorsunuz. Onun için kadın localarını demir kafeslerle ördürmüşsünüz. Erkeklerin locasında böyle bir şey yok.

Aşağıda da milletvekillerinin topu al pancar kesilmiştir. Başbakanın kâkülleri ise salonda uçuşuyordur. Milletvekilleri durmadan söyleniyorlardır: "Bunlar meydan dayağı ister!" Bir ara Churchill'in sesi de işitilir: "İblis bunlar!" Başbakan da onu hemen yatıştırır: "Topunu da asacağım."

Zincirler çözülemeyince çilingir getirilir. O da işini iki saate ancak bütünler. Bütün bunları savaşımın şiddeti, gücü, önemi, tehlikesi ve kokusu ortaya çıksın diye anlatıyoruz. Bu arada kadınlardaki *kevkeb-i dürri*'lerin yani inci yıldızlarının nasıl açtığı, erkeklerin de nasıl susarık ve pusarık bir bulut arkasına girdiği belli olursa yazarlığımızın gradosu da -feministliğimizi yeniden ele almış bulunuyoruz çünkü- yükselecektir.

O günlerde, Kral VII. Edward'ın arabası ve alayı Londra sokaklarından geçerken kimi kadınlar onun da yolunu kesmiştir. O gün, o zincirli süfrajetlerden Muriel Matters bir balonun sepetinde Londra üstünde uçmuş ve bütün şehre, özellikle de Kral'ın geçtiği caddeye el ilanları yağdırmıştır. Bunlarda yine kadınlara oy hakkı tanınması yazılıdır.

Gazeteler de artık süfrajet haberleriyle dudaklarına değin doludur. Yüzde sekseni zaten ilan olan gazeteler, geriye kalan yüzde yirminin yarısından çoğunda onlardan açıyorlardır. Sokağa çıkanların, arabada ya da otomobilde olsalar da, onlara toslamamasına olanak yoktur. Yolları tıkayanlar, sokaklardaki sandıkların üstüne çıkıp bağrışanlar, parklardaki heykellerin boyunlarına asılanlar hep süfrajettir. Boyuna sömürgeci İngiltere'nin özgür yurttaşı olmak teranesini yineliyorlardır. Bacakları bile vardır. Umudun, umudumuzun rengi diyorlardır bayrağın yeşil, kırmız ve beyazına.

Öykümüzün sonuna geliyoruz. Bu yüzden de hep satırbaşı yapıyoruz.

Bu inatçı direniş 1910 yılında Avam Kamerasında 250 milletvekilini kadınlara oy hakkından yana -1906'da bunların sayısı 13'tür- çevirecektir.

Bütün bu kazanları yine Christabel, Paris'teki sürgün yerinde ateşe oturtuyordur. Onun düzenlediği son gösterilerden biri de 1913 yılı Derby yarışlarında raya konulmuştur. O gün, yarıştan sonra kırk kadar süfrajet koşu yolunun kenarındaki parmaklığı aşıp Kral tribününün önüne gelecek ve bayraklarını sallayarak: "Kadınlara oy" diye vaveylalarını veryansın edeceklerdir.

Yani işimiz 5 Haziran 1913 günüyledir.

İngiltre Kral'ı V. George -Aralıkta VII. Edward ömür defterini kapayıp sahneden çekilmiştir- ilk koşu başlamadan önce gelip hipodromdaki yerini almıştır. Kurşuni silindirli birtakım gemi aslanları da -kimileri de salkım saçak deve tüyü şapkası altındadır- onu selam kavisleriyle yüceltmişlerdir.

Yani Kral Hazretleri memnundur.

Gemi aslanları da memnundur.

Kral Hazretleri sırıtıyordur.

Gemi aslanları da sırıtıyordur.

Oh kekâ, süfrajetlerin Epsom Hipodromunda boy göstermek gibi bir alışkanlıkları olmadığından V. George bugün olaysız ve kolaysız bir gün geçirecektir.

Şu bir gerçek ki, süfrajet sözü bile Kralın zamirini bozmaktadır. Ne zaman sokağa çıkacak olsa, gözü kararmış erkekfatmalar yolunu kesmekte, hulu hulu hululer arasında pankartlarını burnuna dayamaktadırlar. Hele müzedeki Rokeby Venüsü ile George Romney'in tablolarının, Mary Richardson'un şemsiyesiyle delik deşik edilmesi Kralda sinir diye bir şey bırakmamıştır.

Haa.. bugün Kralın memnunluğunu pompalayan bir şey daha var. Yarışta kendi atı da koşuyor.

Lebbeyk üçüncü koşu başlamak üzere.

Çan çalıyor, çalıyor, çaldı.

Atlar koşmaya başladı.

Ne ki Kral Cenapları elini dürbününe yeni atmıştır ki tribündeki bütün seyirciler ayağa fırlar.

Vaaş, aman Tanrım; Nerden çıktığı kestirilemeyen bir kadın koşup en kenardaki atın boynuna asılmıştır. O anda da, eyvah ki eyvah, yere yuvarlanarak, çimenler üzerinde tepetaklak gelmiştir.

Burada bir eyvah biniciye, bir eyvah da koşu atına çekmemiz gerekir. Onlar da yerde felek-melek getiriyorlardır.

Süfrajetlerin bağırıp çağırması, pankartlarını, dövizlerini havada savurmaları bu işin onlardan geldiğini açıkca ortaya koyuyordur. Kralın şahane, halkın da şahanesiz öfkesi öylesine kabarmıştır ki, sağdan soldan meydana atılan Londralılar -bunlar daha çok pinpiriklerdir- sövüp saymaları da unutmadan bizimkilerin üstüne saldırmışlardır.

Ay buna bir yazarın yüreği dayanamaz.

Çimenler üzerinde tüfek namlusu gibi yatmakta olan, filmin yavru artisti de kendisini ölmek hayırsız düşüncesine bırakmıştır.

Filmin yönetmeni koşmuş gelmiş iyi bir göz aydınlığı bulamamıştır.

Toubib koşmuş gelmiş, o da artist yavrusunun artık tadını bulamayacağını fısıldamıştır.

Öyle de olmuştur Bay Tabip, böyle de solmuştur. Bay Tabip!

Emily Davidson -yaralı geyiğin adı budur- üç gün kendine gelmeden yorgan-döşek yatmış, sonunda da yaşamın kuyruğunu çekivermiştir. Ateşli sözleri kullanma sanatını elinde bulunduranlar şunu açıklayacaktır ki Emily Davidson önceleri, hapis damının en üst basamağından birkaç kez -sık sık deliğe tıkılanlardan biri de odur- kendini aşağı atmak istemiştir. Bir de diline pelesenk ettiği bir söz vardır:

Bu iş bir kurban ister.

Davidson'un gömülme töreni, erkekfatmaların Acem dibası

töreni olur. Londra'da terziler uykuyu, muykuyu kaldırmışlardır. Gece gündüz binlerce urba dikiliyor ve de boyanıyordur. Belediye de Londra sokaklarını bayraklarla donatmıştır. Ama bu, Marie-Jeanne Viel'in anlatmasına göre, Davidson'un ölüsü için değil, o hafta Londra'ya gelecek olan Fransız Cumhurbaşkanı Henri Poincaré'nin dirisi içindir.

Ölüyü gömme gününde olayın geçeceği yolun iki yanına yüz binlerce insan gelip konmuştur ki polis bunların sayısının beş yüz bini aştığını söyleyecektir. Ata binmiş bir leydi dört atla çekilen cenaze arabasının arkasında -evet leydiler de eyleme geçmiştir- alayı başlatıyordur. Onu yaya olarak saygıdeğer öğretim üyeleri izliyordur ki yarısı kadınsa, yarısı da erkektir. Hişş, topu da cüppelerini giymişlerdir.

İbadullahı iyisinden etkileyen de ellerinde pembe süsen çiçekleri taşıyan kara fistanlı amazonların -sayısı binin üstündedir- geçişi olmuştur. Bunların arkasında da sayıları yine binleri çok aşan süfrajetler yer almıştır. Nedir, bunların giysileri zambak beyazıdır. Ellerinde de defne dalı tutuyorlardır. Alayda göğüslerine şakayık bastırmış kızıl giysili kadınlar da vardır ki bunlar da en arkadan geliyordur.

En, en sonda ise -Cécile B. deMille *spectacular* filmlerinin topunu o gün çekmiş ve zamanı geldiğinde piyasaya sürmüştür- perdeleri inik bir kupa arabası tıpış tıpış ilerliyordur. Bu Bayan Pankhurst'un, generaller generalinin arabasıdır. Yüz bin hayıf ki içi tamtakır, kurubakırdır. Yaşlanmış süfrajet ona anha-minha binip tam alaya katılacağı sıra, vay benim yoluk sakalım, polis kendisini tutuklamıştır.

Şimdi artık gelsin Birinci Dünya Savaşı.

Oy hakkı için hükümetin karşısına dikilen kadınlar savaşta onun yanında yer almışlardır.

Satırbaşlarını daha da çoğaltalım! Cephane fabrikalarında çalışıyorlardır.

Daha çok insanın ölmesine yardımcı olmak için de fink alıp, fink satıyorlardır.

28 Mart 1917 günü gelip çatınca da bunun karşılığını alırlar.

Başbakan Asquith, onlara teşekkür olmak üzere o gün Parlamentodan kadınlara oy hakkı yasasını geçirtmiştir.

Ne ki, bu hakkı otuzunu aşmış kadınlar kullanacaktır.

Erginliğe erişen her kadının milletvekili seçilmesi işi daha sonraki yıllarda, 1927'de gerçekleşecektir.

Ama biz bugün oraya kadar uzanmayalım, 1918 yılı seçimlerine çengel atalım.

Hadi kızlar güllü amber şerbetleri, çabuk güllü amber şerbetleri.

Bugün Bayan Christabel Pankhurst, Bayan Olivier ve daha bir yarım düzine erkekfatma seçimlere katılıyor.

Vahlar onlara ki seçim sonunda gelen haber yüreklerine külünk gibi inmiştir.

Seçimlerden koskaca bir nanikten başka bir şey elde edememişlerdir.

Ama bu da bizi şaşırtmamalıdır. Her şahın işi, eninde sonunda, iyi bir piyade ile biter.

Erkeklerse bu ilkeyi domuzuna biliyorlardır.

Nakavt Kralları

Unkapanı'nda, Topçular'da, Beykoz'da, Üsküdar'da, Karagümrük'te, Sütlüce'de, dahası Silivri'de toplandıktan sonra büyük bir hazırlıkla Sarıyer'e çıkıp ve birkaç manga biçimine girip Hidayetin Bağını konak tutmuş kişiler varsa, bilin ki bunlar İstanbul'un ünlü horozcularıdır.

Hidayetin Bağı, geçen yüzyılın sonlarında, Sarıyer'in taa içerlerinde emeklilerin piket, pastra, altmışaltı, boyunkıran, pişpirik, domino, tavla ve dama oynadıkları bir kır kahvesidir. Horozcular kâh, kâh gelip burada horoz döğüşü patlatır, fırışka rüzgâr kaldırırlar. Feracemin etekleri Ethem Bey gelmiş, Saksıgüzeli Ali Rıza Beyin gönül davlumbazını kırmıştır. Eğrikülah Hayrettin gelmiş, Titrek Nurullah Beyin dünyasında darlık yaratmıştır. Duvardibi Hicabi gelmiş, Şık Remzi Bey'in külünü havaya uçurmuştur.

Hidayetin Bağına bir hafta önce konmuş olsaydık, Karagümrüklü Ali Usta'nın Şahin'i ile Horhorlu Yaşar Reis'in Zorba'sını karşı karşıya bulur, Ercüment Ekrem Talu'yu da ekranlarımıza getirirdik. O yıllarda -Meşrutiyet'ten önceki günlerle Meşrutiyet yıllarıdır bunlar- babası Recaizade Mahmut Ekrem'le birlikte Büyükdere'de Boğaz'ın bülbüllerini çoğaltan Talu'nun horozlarla pek alış-verişi yoktur, ama ömrünü yazarlık yoluna adadığından her işin aşağısını, yukarısını saptamak ister. Sarıyer horoz velveleleri ile ayağa kalktığı günlerde o da kır kahvesinden dışarı çıkmaz. Talu'nun demesine göre Şahin birkaç yerde Ali Usta'nın yüzünü ak etmiştir. O gün de Zorba ile ilkin gaga ölçmüş,

sonra hop, bir sıçrayışta onun tepesine çıkmıştır. Gelgelelim Zorba da cins hayvandır. Atiktir, güçlüdür. İlk saldırının altından kolayca sıyrılıp karşı saldırıya geçer. Hayvanlar iyice kızışmışlardır. Bir ara Şahin'in ibiği Zorbanın gagasında epeyce kısılır. Şahin silkinerek ibiğini kurtarırsa da Zorba bu kez de mahmuzunu Şahin'in gözlerine doğru savurur. Şahin acıdan kendini çılgın gibi yere atar. Artık işi bitiktir. Zorba meydanın ortalık yerine gelir, uzun ve tiz bir ti çeker ki bu kadar olur.

Bugün de burada feracemin etekleri Ethem Bey'in Kelaliço'su ile Saksıgüzeli Ali Rıza Bey'in Yavru'su birbirlerini karmonyolaya sokmaya çalışacaklardır. Orta yerde, her zamanki gibi, iple çevrili küçük bir alan düzenlenmiştir. Dört bir yanına sıralanan iskemlelere de 50-60 kişi doluşmuş. Ethem Beyle Ali Rıza Bey de karşıda, ipin hemen dibinde durmuşlardır. Kelaliço ile Yavru meydanda görünür görünmez bahisçiler de varlıklarını belli etmeye başlar:

- Kelaliço'ya on var on.
- Yarı parayı alırım.
- Beşe beş var.
- İki papel aldım.
- Yavru'dan var Yavru'dan.
- Üç papel verdim.
- Üç papel aldım senden.
- Beş diyene para var, iyilik olsun diye veriyorum.
- Ben aldım Musta Bey.
- Verdim.

Çeremonyalı sözlere ne gerek! Kelaliço, ayakları yere değiyor, değmiyor, boyuna havada dövüşüyor. Ama Yavru da koşu atı. Kafa vermemeye bakıyor. Nedir, Kelaliço bir pundunu getirip bir tepe tokatı çeker. Yavru bütün bütüne meydanı dört dönmeye başlar. Konuşmalar gelsin mi:

- Yavru çok çalışkan başka bir şey yok.
- Yumuşak yerini arıyor.

- Başlatma yumuşağından.

Yavru'ya üç deyene on var.

- Parayı cebine koy, tiyatro desinler aldırma.

- Fethi Bey beş oldu.

- Olmadı beyim.

- Geçen ay Unkapanı'nda Çavuş'un Kahvesindeydim. Yavru'yu bir çil horoza bıraktılar. Yavru ona bir kulak tozu çekti ki...

- Dramalı senin orada olmadığına on var.

- Benim rakıyı oraya mı satıyorsun yoksa?

- Su saatine bakın beyler.

- Tamam, tamam su saati.

Oyun başlayalı 15 dakika olmuş, su saati de gelip çatmıştır. Ethem Bey horozunu kenara çekmiş, ama çok su vermemiştir. Tüylerini düzeltip tükrüklemekle yetinmiştir. Ali Rıza Bey ise Yavru'yu adamakıllı suya basmıştır. Ama o da bundan pek hoşlanmamış, silinip Saksıgüzeli'nin elinden kurtulmuştur. Dramalı:

- Su sevmiyor.

Şimdi dövüş yeniden, ay bunlar damarsız yezit, türlü fiskle yuğrulmaya başlamıştır. Kelaliço kobra yılanı gibi tepeden inmeye bakıyordur. Yavru da onu sarsıyor, alttan çevirmeyi deniyordur.

- Üşümüş bu, dayanamaz.

- Ben oynadıklarımdan vazgeçtim.

- Kâzım bey hoş geldiniz.

- Hayda be, horoz elinde uyuyor.

- Aldırma idman yapıyor.

- Ali Rıza Bey sen bunu kaldır.

- Bozulsun kaldırır.

- Üçe para var.

- Üçe iki papel daha var.

- Almıyorum, cekete bak, banker miyim?

Yavru kaçıyor.

- Sabir Bey Yavru'nun kaçmayacağına para var.
- Benimle mi oynayacaksın ulan, ben öğretiyorum sana.
- Hamdi Bey, o ne öyle kamburun çıktı.
Bel fıtığı.
- Düz tahtada 20 dakika yat geçer.
- Bu neden böyle duruyor?
- O öyle dövüşür.
- Masaj yap, masaj.
- Su saati, uyumayın.

Ali Rıza Bey Yavru'yu yeniden suya boğmuştur. Dramalı:

- Çok ıslatma, çok ıslatma, su istemiyor vallahi.

Dövüş yeniden ortada çıtırdamaktadır. Ama sonuç, aşağı yukarı peçesini kaldırmıştır. Bu, şu demeye gelir ki Yavru iyice gevşemiş, gagası da kabarmıştır. Anha minha bir şeyler yapabilir mi yapamaz mı? Kelaliço ise fırt fırt havaya sıçrıyor, tepe tokatı çekiyordur. Saksıgüzeli arada bir "Berabere gider" demeyi savsaklamıyorsa da artık kendisi de buna inanmıyordur. Yavru badikleşmiş mi badikleşmiştir. Kelaliço yaklaşır. İki mahmuz daha. Yavru son can ile bulunmak için yere uzanmaktan başka çare göremez. Bir alkıştır kopar. Yavru'yu desteklemiş olanlarda ise küfrün bini bir paradır.

Horoz dövüşüne Sultan Aziz de pek meraklıdır. Onun kendi horozları da vardır. 1863 Nisanında, Mısır yolculuğu dönüşünde, Veliefendi Çayırında bir horoz dövüşüne katılmıştır ki anlatılması, insanları eğeri altın ve inci işlemeli küheylana bindirir.

Bir gün öncesi tellallar mahalleleri dolaşıp dövüşü haber vermişlerdir. Ertesi gün Tüm-İstanbul Veliefendi'dedir. Sultan Aziz'in içi atlas kaplı 12 peşli çadırı da, daha sabah açılmadan, çayırın sağ başına kurulmuştur. Serasker Hüseyin Avni Paşa, o yıllarda daha Sultan Aziz'i tahtından aşağı almayı düşünmediği için her şeyin Padişahı renklerin dolunayına yuvarlayacak biçimde olması çabalarına yatmıştır. Tarihçi M. Ayhan'a -*Yarın* gazetesini çıkaran Arif Oruç'tur bu- kulak vermek gerekirse Serasker

Paşa İngilizler'den yeni alınan yedi bin şeşhaneyi Bab-ı Vala-yı Seraskeri'nin en dinç erlerine dağıtmış, Selimiye Kışlası'ndan da İslimiye Taburu'nu getirtmiştir. Sultan Aziz, karşısında Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa ile Şeyhülislam Seyit Mehmet Sadettin Efendi, tekerleri yaldızlı arabasıyla çayıra geldiğinde bütün meydan tek sese dönüşmüştür:

- Padişahım, şevketinle, devletinle bin yaşa.

Törenin ardından cirit oyunları, pehlivan ve koç güreşleri başlatılmış, bunlar da sona erince sıra horoz dövüşüne gelmiştir. Eyvah, yüzümüz yerde kalacak, kimseler Padişahın horozlarına karşı kendi horozlarını çıkarmayı göze alamıyor. Horozların ortaya dökülmesini boşu boşuna bekleyen Sultan Aziz sonunda Mısır Valisi İsmail Paşanın -Mısır hıdivleri o tarihte daha vali diye anılmaktadır- kendisine armağan ettiği üç horozu meydana salmıştır. Gariplere, birbirlerinin gözünü çıkartmaktan başka yapacak iş kalmamıştır. Horozlar kapışınca Sultan Aziz'in keyfi de iyisinden kabarır. Padişah, madişah olduğunu unutarak -oh, ne iyi- horozları yüreklendirmeye başlar:

- Arpa vereyim, buğday vereyim, ha gözünü seveyim, Kızıl İbiklim, mahmuzla babam. Mahmuzla Benekli Şahinim.

Öyle olur ki, üç horoz da al kanlar içinde yere mıhlanır. Yenişememişlerdir. Sultan Aziz de, padişahlık şanına uygun olarak dövüşü durdurur.

O çağdaki horoz meraklılarının en önde geleni de Vefalı Mukbil Bey'dir. Bütün dünyaya yayılan siyah ispenç horozlarını o yetiştirmiştir. Hacıkadın horozlarını da seçkin duruma getiren odur. Hacıkadınlar uzun mu uzundur. Tepesindeki ibik ikili sorguç gibi dikilir. Gözleri kömür ve sürmelidir. Akı görünmez. Gagası ve ayakları yeşildir. Sultan Aziz bu iri kıyım ve çalımı yüksek Hacıkadınlara biter. Ne var, başyaveri Halil Paşa, günün birinde, onun aklını karıştırmıştır:

- Sultanım, bunlar maşa kadar bir Hint horozuna bile dayamazlar.

Sultan Aziz Hacıkadınları denemek ister. Onlara bir Hint horozu bırakırlar. Hint horozu birer tokatta topunu kaçırır. Sultan Aziz şaşkınlık denizlerine cup etmiştir:

- Bu ne sert hayvan! Aman buna nişan koysunlar.

Elalemin ağzını büzemezsiniz. Sultan Aziz'in ağzından "nışan" sözü çıktı ya, o günden tezi yok Padişahın horozlara nışan dağıttığı söylentisi alır yürür. Bir horoza Osmanî nişanı verildiği bile söylenmiştir. Joan Haslip adında bir yabancı yazar ise Abdülhamit üzerine yazdığı kitabın bir yerine şunları tıkıştırmaktan geri kalmaz:

- Sultan Aziz, Sarayın tören salonlarında horoz dövüşleri yaptırıyor, kan ter içinde horozları kovalıyor, onları yakalayıp boyunlarına imparatorluğun en yüksek nışanlarını takıyordu.

Horoz dövüşü II. Abdülhamit çağında da şavkından hiçbir şey yitirmez. Ulunay o yılların horoz meraklılarını, hiçbir yayın- yasağı koymadan sıralar ki -okurların bu nonoşlara ilgi gösterilmemesi düşünülemeyeceğinden- o liste olduğu gibi alındı:

- Mektebi Mülkiye Tarih Öğretmeni Azmi Bey, Şeyhülislam Kapısı Kassam Dairesi Mümeyyizi Hakkı Bey, etek dolusu para yiyen Aksaraylı Deli Rıfkı Bey, Buharalı Hacı Pehlivan, Tahtakaleli Acem İmam, Galatasaray Tulumba Reisi Mustafa Reis, Hocapaşalı Kemal Bey, Tanzifat Çavuşu Emin Ağa, Marangoz Koço, Ziver Bey, Keman üstadı Agya Efendi, Musahiplerden Bilal Ağa, Adliye Nazırı Necmettin Molla'nın kardeşi Esat Bey, Perşembepazarı'nda dükkânı olan Arınan Efendi, Avukat Tanburi Ömer Faik Bey, Muhafızlık Yaveri Sadrazam Kâmil Paşazade Selahattin Bey.

Bunlar ne saymaya gelir, ne ipe dizilip kurutulmaya. Cin Ali, Kunduracı Lazaraki, Doğramacı Mığır Usta, Halı yıkayıcı Kör Mehmet Efendi, Kıztaşı'nda Hamalbaşı Timur Reis, Aptullahpaşazade İhsan Bey, Çöpçü Onbaşısı Ahmet Kâhya, Gümrükçü Hakkı Bey de aynı yolun yolcularıdır. Yedisekiz Hasan Paşanın oğlu Sait Paşa, Emin Paşa, Rüştü Paşa, Sikkezenbaşızade Yusuf Paşa ise paşa alabandasını oluşturur.

Gerçekte, Ulunay da bir horoz hastasıdır. Bir kez Aksaraylı Deli Rıfkı Bey'e 300 lira sayarak Onbaşı adında bir horoz almıştır ki onu tramplen atlama gibi zorluk derecesi iki onda sekiz olan dövüşlere salmıştır.

Onbaşının iki de kardeşi vardır. Birinin adı Çavuş, ötekisininki Nefer. En keşküllüsü Nefer'dir ama çok yaşamamış, ölüm pususuna yakalanmıştır. Çavuş da büyük bir varlık gösteremediği için az biraz sonra rafa kaldırılmıştır. Onbaşı dik ibikli, kartal bakışlı, koyu kırmızı tüylüdür. Ulunay onu ele geçirince ilkin Komser Sami Bey'in Baratalı'sına bırakmıştır. Dövüş üç dakika sürmüş, sürmemiş, Onbaşı'nın iki aparkütü Baratalı'nın ibiğini eğik düşürmüştür. Sami Bey horozunu yerden kaldırdığı vakit gagasından sürekli kan akıyordur. Bıçağı güç yetiştirmişlerdir.

Onbaşı iki yıl başta kalır. Ulunay'a da neşeli mangırlar kazandırır. Gazeteci Pehlivan Kadri'nin Çakal'ı ile Üsküdarlı Memduh Beyin Kaplan'ı da o yılların ünlü dövüşçülerindendir. Bir gün bu iki horozu birbirlerine bırakmışlardır ki Kaplan'ın bir gözü, Çakal'ın da gagası fırlamıştır. Ama ne var, iki horoz da er meydanından kaçmamış, dört saat sonunda da, ezan okunmaya başlayınca, geleneğe uyularak berabere ilan edilmiştir. O yılların dillerde dümbedüdük olmuş karşılaşmalarından biri de, Sait Paşanın Kombatan'ı ile Kürt Mehmet'in Zorlu'su arasında geçmiştir. Kombatan beyaz, uzun bacaklı, ince boyunlu, ibiksiz ve sakalsız bir hayvancağızdır. Sultan Hamit'in koruyucusu Yedisekiz Hasan Paşa'nın oğlu olan Sait Paşa, Frenkçe dövüşken (combattant) anlamına gelen Kombatan'ı kataloglara bakarak taa Fransa'dan getirtmiştir. Hasanpaşa Deresindeki köşkünde de aylarca idmana çekip bir dirhem yağ bırakmamıştır. Kısacası, hayvancağız yüzdeyüz sinirdir. Sait Paşa, köşkünün bahçesinde, dostlar önünde, sık sık dövüş yaptırır. Öğle vakti gelip çatınca da konuklarına çorba, haşlama et, pilav, zerde şölenleri çeker. Ne ki, 15 kişi kadar tutan bu topluluğun karşısında Sait Paşa Kombatan'ı hiç mi hiç çıkarmamıştır. Ona çok güveniyor, her horozu on dakika da parçalayıp graklatacağına inanıyordur. Kürt Mehmet'in Zorlu'su

ise koyu kırmızı renkte. Hasmı'nın yarısı kadar var yok.

Horozlar Unkapanı'nda Çavuş'un Kahvesinde kapışmışlardır. Zorlu, trafik polisi gibi işliyor. Boynunu kısmış, tokadını vurabilmek için zıp zıp zıplamakta. Kombatan şavullamıştır. Hasmının saldırıları karşısında -bunları Ulunay anlatıyor- ne yapacağını bilmez bir duruma düşmüştür. Yine de Zorlu'da boşluk aramayı bırakmaz. Oh, oh, yağ olsun, bal olsun. Kombatan bir punduna getirip olanca gücüyle bir kulak tozu indirir. Zorlu sarsılır. Başını Kombatan'ın iki bacağı arasına sokar. Yeterince soluklandıktan sonra geri çekilip, açıktan, okkalı bir tokat şaplatır. Sonra da hasmının boynunu eğip gırtlağına yapışır, bir ikileme yapar. Kombatan'ın ayakları Üç Ahbap Çavuşlar'ın gözlüklüsü gibi birbirine dolaşmıştır. Artık Zorlu dört tokat çekiyorsa, o buna bir tokatcıkla karşılık verebiliyordur. Yenilgiye çoktan kabul yüzü göstermiş gibidir. Bir ara doğrulur. Küçük horoz bu kez de gagasıyla onun gırtlağını kavrar. Öyle bir miralay indirir ki Kombatan alandan uçup toz olur. Sait Paşa yanındaki havadarına döner:

- Hayvan nereye gitti?

- Uçtuğunu gördüm ama, nereye gittiğini görmedim.

Ararlar, tararlar, Kombatan'ı bitişikteki arsada, kuma batmış olarak bulurlar. Kürt Mehmet konuşacaktır artık:

- Elbette orada olacak. Bunun adı Kombatan değil Kumabatan. Başka nereye batabilir?

Hay okurlarım, hay çelebim, şu bir düşüncedir ki, son elli yılın ünlü horozlarını burada torba gibi silkelemenin de büyük yararı vardır. Üsküdarlı emekli polis Behlül'ün Nakavt Kralı adında bir horozu olmuştur ki 1953'te Türkiye şampiyonluğuna yükselmiştir. Bu horoz Tavukpazarı'nda marangoz Lütfik Meter'in damızlığındandır. Lütfik Meter'in horozları da, 1943-1962 yılları arasında, tam yedi yıl başta kalmıştır. Manuel Dolmacı'nın 1948'de baş horozluğa çengel atan Nazar Boncuğu adlı horozu da onundur. Dolmacı -onun bir adı da Kunduracı Mehmet Ağa'dır- Fıstıkağacı'nda oturur. Elli yıl, horoz elinde yaşamıştır. Manuel Usta'nın bir de Gogo adında bir horozu olmuştur ki bir

gözü kördür. Suadiyeli Avni Bey'in çil horozu meydan okumuşsa da Gogo onu beş dakikada kuru patlıcana çevirmiştir. Lütfik damızlığından bir horoz da Koç adını taşır. Nakavt Kralı'nın kız kardeşinden gelme bu horoz 1951 yılında, 1.000 Türk Lirasına, İran'a satılmıştır.

1948 yıllarında Marangoz Ömer'in Çarşaflı Kırmızı'sı ile Dökmeci Kadri'nin Hint horozu da alkış almış horozlardandır. Daha önceki yıllarda da İzzet Çakın'ın kırmızılısı çok horoz bozmuştur. Şöyle işittim: İkinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda, Suadiyeli Nalbant Mehmet ile arkadaşı İstrati'nin Garabet'i karşısında da korkudan yılancık çıkaran horozlar olmuştur. Horoz'un adı da "Dayan Garabet Ağa" sözünden Garabet kalmıştır. Kuruçeşmeli kömür hamallarından Kürt Mahmut bir gün Nalbant'a şunu önerir:

- Filoryacı Necati'nin ufak bir çilini 15 dakika senin baş horozuna bırakayım. Ardından da Kasımpaşalı Eşekçi Hasan'ın Yahudi'sine bırakırım.

Nalbant buna eveti basınca, o hafta horozlar tutuşur. Garabet, Filoryacı'nın çilini kayıba kaldırır, ama Yahudi ile yenişemeyip berabere kalır. Bu da onun başhorozluktan ıskarta edilmesine yeter.

O tarihlerde, Belediye görevlisi Ramili Tosun Bey'in baratalıları da çok puan toplar. Baratalılar ligorinler (yumurta tavukları) gibi tarak biçiminde ibik taşırlar. Sakalları da öteki horozlardan daha kabadır. Emekli emniyet müdürlerinden Adnan Sanerk, bütün yaşamı boyunca, bu baratalılara vurgun yaşamıştır. Bilenler bilir ki, baratalıdan başka fıstık, silme ve eğri fes ibikleri de sayılmıştır. Silme ibik düz olur ve de başa yapışıktır. Fıstık ise sivri ibiklere verilen addır. Sağa ya da sola yatık ibiğe ise eğri fes denir.

Breh, breh, breh, Kasımpaşalı Bakkal Acem İbrahim'in Zekeriya'sı da yıllarca başa dövüşmüştür. Zekeriya'dan gelme bir başka horoz ise, Beşiktaşlı Münir Kaptan'ın adını Eyfel Kulesi gibi dimdik tutmuştur. Ortaköylü Bakkal -Tanrı bakkalların sayısını

artırsın- Hafız'ın Düzce'den aport ettiği Silme adlı horozu da o yıllarda ortalığı birbirine katar. Silme'yi, bir kez, Lütfik'in Piçiko'suna bırakırlar. Hafız Bey bire iki koymuş ama Piçiko Silme'nin iki gözünü de kör etmiştir.

Çengelköylü Binbaşı İhsan Bey de 1934 yılında Kasımpaşa'da Remzi'nin Yerine bir horoz getirir ki Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin damızlığından olduğu dillenir. O hafta Ortaköylü Bakkal Hafız da bir gözü kör olduğu için Kör diye anılan bir horoz çıkarır. Gerçekte bu horoz Acem İbrahim'in Zekeriya'sından gelmedir. Kör ile İhsan Bey'in horozu mahmuzlu dövüşe yatarlar. Kör'ün öbür gözü de görmez olur. Aman be, Kör de İhsan Bey'in horozunun sırtına bir mahmuz sokmuştur. Kör'ü hemen keserler, öbürünü de Ortaköy'de Mehmet Paşa Konağı'nın soluna düşen Musevi Okulu'nun -ki 1928 yılında yanmıştır- arsasındaki gecekonduda yaşayan Hamal Sarkis Beye satarlar. O da, pinliğini, pisliğini alabilmek düşüncesiyle mahmuz yerlerini ağzıyla emerse de hayvancağız pek yaşamaz.

Nakavt kralları sadece bunlar da değildir. Arnavut İsmail'in Samani'si, Sedat Hoca'nın Karyağdılı'sı, Albay Necip Bey'in Yeşilleri, Başçavuş Murat Bey'in Kral'ı, Aşçı Tahsin'in Çil'i, Şekerci Necati'nin İzmitli Çil'i, Seyfi'nin Beyaz'ı da yıldızı yüksek horozlardandır. Veliaht Yusuf İzzet'in damızlığından bir horoz da Kasımpaşa'nın sayılı kabzımallarından Limoncu Ali Ağa'nın eline düşmüştür. Sergisi Tütün Gümrüğü'nde bulunan Ali Ağa koç da besleyip güreştirir. Yanında da 25 kişi çalışır. Ali Ağa'nın bir Hintli'si Contalı Kirkor'un horozuna yenik düşmüştür. Oysa Limoncu, horozunun mahmuzlarını balmumuyla kapatıp ona kör mahmuzlu süsü vermiş, Contalı'yı faka bastırmak istemiştir. Dövüş başlayıp da Contalı işi çakınca Limoncu'ya yaklaşmış ve şu zehir zemberek sözü suratına fırlatmıştır:

- Bana bunu da mı yaptın? Ama yine de horozunun ölüsünü önümden alacaksın.

Contalı Kirkor da kunduracıdır. İşliği Beyazıt'ta Çatalhan'dadır. Hindistan'dan gelen kimi Hintlilerden bir horoz satın almış,

onlardan yavru üretmiştir ki Hint horozu dedikleri bundan başkası değildir. Cemil Beyle Kolağası Kâmil Beyin Hint horozları da bu soydandır. Kâmil Bey Abdülhamit çağından kalmadır. Bakırköy Yenimahallesi'nde oturur. Zifir adlı horozu ile bal köpüğü renkli Hintli'si zamanında büyük klarklar çekmiştir. Yüksek Mühendis Hisarlı Cemil Bey ise 1932-1933 yıllarında başta kalan horozlar yetiştirmiştir. Bunlardan biri Reyhan, öbürü de Hintli'dir. Cemil Bey Küçüksu'da sarayın arkasındaki köşkte oturur. Sayılı fırtınalardan Çerkes Arif Bey'in de yeğenidir. Bunları da söyleyelim ki evlerin de insanlar kadar önemli olduğunu anlatmış olalım.

O günlerin horoz yetiştiricilerinden ikisi de Gazeteci Bahaettin ile Yağiskelesi'nde şoför Mennan'dır. Mennan daha sonraları Küçükpazar'da Belediye başkomserliği yapmış, arkasından da İzmir'de Etfaiye müdür yardımcılığında görünmüştür. Kalpakçılar'da Caferiye Hanı kapısında manav Acem Timur da otuz yıl (1929-1959) çok vartalı horozlar üretmiştir. Hazretin özellikle Samani ve Pazarcı adlı horozları ünlüdür. Pazarcı'nın yavruları ise başa değin ilerlemişlerdir. Tepebaşı'nda, dükkânı 24 saat, gece-gündüz açık olan Acem Hüseyin de Çekikovan'ı ile -bu horoz da Manuel Dolmacı'nın damızlığındandır- 1933 yılında öbür horozculara ilan asmıştır. Bu meydan okumayı işiten Eyuplu Fehmi Bey beyaz bir horoz getirmiştir. Bir Hint horozudur bu. Kilosu da Çekikovan'dan* artıktır. Eyuplu ile Acem arasında, dövüş meydanında, şu sözler karşılıklı olarak aksuataya konur ki bugüne değin hiçbir tarih kitabında yazılı değildir. Eyup'lu Fehmi:

- İlanın horozunu istiyorum.

Acem Hüseyin:

- Horoz meydanda geziyor.
- Bunu istemiyorum, ilandaki Çekikovan'ı istiyorum.
- Fehmi Bey çok konuşma. Horozun inatsa (kaçmazsa) ölüsü-

* Çekikovan, anlaşılan adını sessiz filmin çocuk yıldızı Jackie Coogan'dan almıştır. 1929 yılından önce Türkiye'de pek tutulan bu yıldız özellikle Şarlo ile çevirdiği bir filmde seyircilerin yüreğini paralamıştır.

nü alırsın, inat değilse (kaçarsa) parasını verirsin.

Çekikovan'ı Karagülle adında biri kumanda ediyordur. Beyaz'ın yönetimini ise Eyuplu Fehmi kendi üstünde tutmuştur. Beyaz, kilolu olduğu için Çekikovan onu dengeleyemiyordur. Bir an gelir ki Karagülle "Ben bu kumandayı yapamayacağım" diye çekilir. O zaman Halıcı Mehmet: "Bırak bana" diyerek kumandaya yapışır. Bundan sonra iki horoz solu sağa, sağı sola vurmaya başlarlar. Aralıkta dövüş, az-biraz ağırlaşır gibi olur. Çekikovan, Beyaz'a bir tokat savurur. Beyaz bozuk çalmaya başlar. Çekikovan'dan bir miralay daha. Beyaz şimdi yerlerde. Çekikovan karşısında horoz göremeyince ötmeye başlar. Üüüürüü üüü, üüür'ü üüü... Beyaz, gün açılıyor sanarak ayağa kalkmak ister. Çekikovan'dan üç tokat daha. Hemen kayıba kaldırırlar. Dövüş otuz beş dakika sürmüştür. Başlangıçta Fehmi Bey Acem'e şöyle sormuştur:

- Ne kadar paranız var?
- Dalya.*
- Çok.

Eyuplu, arkadaşlarından para toplamış, 65 lira gelmiş. Dövüş onunla yapılmıştır.

Gözlüklü İsmail Beyin de Çekikovan adında bir horozu vardır. Bu da Manual Dolmacı'nın yetiştirmelerindendir. Gelin görün ki, 1938'de ömür dersini bütünleyen polis emeklisi Erzurumlu Remzi'nin Beyaz'ı Çekikovan'a iyi bir dayak atmıştır. Dövüş, Remzi'nin Kasımpaşa'daki yerinde yapılmıştır. Beyaz'ı aynı gün başka bir horoza bırakırlar. Kılıçali'de oturan Gözlüklü İsmail Beyin horozlarındandır bu da. Dövüş pas tutmaz tokatlarla geçmiş, sonunda Beyaz, Sultan Cem gibi kaçıp denize girmiştir.

Geldik şimdi son söze ki gerçek olan söz budur. Horoz yetiştirmek için yüreğine ateş düşenler, tan atma vaktinden gün batımına değin, kaşları gözleri solsa da, horozların yaramazlığını yararlığa döndürmeye çalışırlar. Eğrisi de, doğrusu da şu ki, onlar-

* 100 papel.

sız hiçbir kent tadını bulamaz. Bu da böylece sıraya konduktan sonra, zamanımız horoz meraklılarını sayalım. Bizim unuttuğumuz olursa ey okur sen aklımıza düşür ki yazımızı yanlış kantarlamış olmayalım. Gün görmüşler de su geçirmez kanılara kapılıp hatırımızı yıkmasın.

İşte onların adları ki, siz ne derseniz deyin, ben koskoca bir maşallah çekerim: Kanlıcalı Sırrı Kasidecioğlu, Gaziosmanpaşalı Terzi Cemil, Küçükçekmece'de oturur esnaftan Kadri Bey, Üsküdarlı polis görevlisi Ömer Küçüksaraç, Küçükyalı'da oturur Sabri, yine Küçükyalı'da oturur Kürt Hilmi Bey, Kısıklı'da oturur, Kral Faruk'un akrabası, Yüksek Makine Mühendisi Kerer Bey, Denizyollarında görevli Paşabahçeli Necdet, Suişlerinde çalışır Beykozlu Yusuf, Ziraat Mühendisi Maltepeli Sabahattin Bey, Başçavuş emeklisi Adalı Süleyman, yine başçavuş emeklisi Üsküdarlı Ahmet Yasankul, Elektrik'te çalışır Sarıyerli Bülent, Üsküdarlı Şenol Kalaycı, eski milletvekillerinden Musta Bey, Tramvay Deposu'ndan emekli Safi Bey, Üsküdarlı şoför Şahap Bey, hukuk fakültesini bitirmiş Topkapılı Öğrenci Hikmet, Eyup'ta oturur Adanalı Kemal.

Horoz beslemiyen meraklıların anlatılması içinse sözü uzatmak gerekir. Bunlar horozları ya kira ile tutar ya da bir dövüş için satın alırlar. Dövüşten sonra da hemen elden çıkarırlar. 1935'te ince hastalıktan giden Fatihli Meyhaneci Muhittin bunlardan biridir. Maliye görevlisi -ki 1970 yılında, 85 yaşında boşluk ve yalnızlık dünyasına konmuştur- ile Greko-romen güreş antrenörü Dalyan Bey de aynı dereden su içerler. Bülbüldereli Yorgancı Mehmet, Üsküdarlı Memduh, yine Üsküdarlı Bakkal Bahaettin -ki dükkânı ve evi Valide Camii köşesinde bulunmuştur- bunlar da besleme işine yanaşmazlar.

Demek isteriz ki Unkapanı'nda Çavuşun Kahvesinden, Soğanağa'da Halıcı Ahmet Ağa'nın evinden -ki bahçede bir yanda halı yıkanır, bir yanda horoz dövüştürülür-, Kasımpaşa'da Remzi'nin yerinden, Mercan Hanında Kürtler'in kahvesinden, Zeyrek'te Çorapçı Salih'in evinden, Rami'de Etfaiyenin karşısında-

ki Spor Kulübünden, Topçular'da Camekânlı Kahve'den ya da Dokumacı Hamit Bey'in işyerinden, şimdilerde ise Şekerci Necati'nin yerinden, Topçular'da camiyi geçince, hemen ordaki bir evin üst katındaki Arnavut İsmail'in Kahvesinden zaman zaman bir yıldız doğar. Bu yıldız dolup olgunlaşınca yeni bir nakavt kralı fırlar ki herkeslere feleğini şaşırtır.

Gagası çıkan ya da bozulan horozların ise sonu korkunç olur. Kimileri bu görünüm karşısında: "Akşama dört dörtlük meze ile çakıntıya var mısın?" der ama olaylar ve gerçekler iyice terazilendiğinde, hadi yine horozcuların ağzıyla konuşalım, pilavın piştiği ve de tencere istediği anlaşılır.

Iskartaya çıkan horozun durumu ise, sepetlere tutulan tekirbalığının durumundan başkası değildir. Her ikisi için de olan olmuş, biten bitmiştir.

Bu hesabı bilmeyen okurlar, bilene sorarsa iyi iş eyler. Çünkü bu bölümün ayrıntıları yerinde anlatılmak üzere burada buncağızla yetinildi.

İmparator Bıyıkları

20 Ekim 1917 Cumartesi akşamı, 19.30 sularında, Dolmabahçe Sarayında, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Türkiye'ye üçüncü gelişi -ilk ikisi 1889 ve 1898 yıllarındadır- yüzü suyuna verilen şölende, İmparator'un karşısına Veliaht Vahdettin Efendi ile 6-7 yıl sonra Halifelik katında boy gösterecek olan Abdülmecit Efendi kurulmuştur. Abdülhamit'in kardeşi Şehzade Süleyman'ın oğlu -ki Enver Paşanın da kaynıdır- Abdülhalim Efendi, V. Murat'ın torunu Osman Fuat Efendi ile Sultan Reşat'ın Ziyaettin ve Ömer Hilmi adlarını taşıyan iki oğlu da bu Osmanlı bardakları dizisindeki yerlerinden geri kalmamışlardır.

Osmanlı şehzadeleri, yemek boyunca, kimi zaman sol yana, kimi zaman sağ yana, kimi zaman da karşıya doğru pıtı pıtı bakışlar dağıtmışlarsa da, bunlardan Abdülmecit, Ziyaettin ve Ömer Hilmi Efendiler gözlerini, bir an bile, İmparator'un bıyığından ayırmamışlardır. İmparator da bunlara Türkiye'de "Wilhelm Bıyık" diye anılan, iki ucu tavana yönelik bıyığını bol bol sergilemekten kaçınmamıştır. Dahası, İmparator yemekten sonra, Somaki ve Zülveçheyn salonlarında da, üst dudağının üzerindeki kılları Devlet ileri gelenlerinin gözlerine sokmak için elinden geleni yapmıştır.

Şölende bulunanlardan Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşanın da II. Wilhelm'in, akrep kıskacını andıran bıyıkları karşısında ağzının sulandığı söylenebilir. Çünkü o da Sultan Reşat'ın iki oğluyla Abdülmecit Efendi gibi, suratının ortalık ye-

rine bir Wilhelm oturtmuştur. Gerçi Abdülmecit Efendi ile Ömer Hilmi Efendi'nin bıyıkları, az biraz "prasa" denilen ve üst dudaktan başka, iki yanağın yarısını da örten bol kıllı, bıyığı da andırmaktadır ama, bıyık ve sakal üzerine derin bilgisi olan Veliaht Vahdettin'e sorulsa, o bunların uçlarının yukarı doğru burulmuş olmasını Wilhelm bıyık sayılmalarına yeterli görecektir.

Ne var, o yıllar, Wilhelm bıyık artık piyasadan çekilmek üzedir. II. Wilhelm'in İstanbul'a daha önceki gelişlerinde moda olan ve Almanya'da öğrenim yapmış Türk subaylarıyla yaygınlık kazanan Wilhelm bıyık XIX. yüzyılın son yılları ile XX. yüzyılın ilk yıllarını yakıp savurduktan sonra artık eski alengirli çağını yitirmiş bulunmaktadır.

Eski Veliaht Yusuf İzzettin Efendi'nin bıyığı da Wilhelm'dir. Ama o, bir süre önce babası Sultan Aziz gibi, makasla bilek damarlarını açıp kendini öldürdüğü için, bugün burada değildir. Yoksa, o da şölenleri hiç mi hiç kaçırmaz. Kendi sofrasında da konukların eksik olmamasına pek dikkat eder. Konağına sık sık damlayanlar arasında da Amerika'nın İstanbul Elçisi Henri Morgenthau -ki Türk düşmanı azılı bir boğadır- başı çeker. Sultan Aziz'in oğlu, onunla birlikte olduğu sıralar, boyuna Amerika'dan, Amerikan kurumlarından açılmasını yeğler. Bu arada Elçi'ye, Amerika'da geçerli kimi yöntemleri ilerde Türkiye'de de uygulamak istediğini fısılar.

Morgenthau, İstanbul'dan 18 Ocak 1916 günü ayrılmıştır. Sirkeci'den trenle Berlin'e gidecek, oradan da Amerika'ya süzülecektir. Rastlantıya bakın ki, Yusuf İzzettin Efendi de alıret yolculuğuna o gün çıkmıştır. Enver Paşa ile Talat Paşa, Elçiyi geçirmek için Sirkeci'ye geleceklerdir. Bu olay üzerine, uğurlama işini, bozuk ve soluk bir yüzle Emniyet Müdürü Bedri Bey üstlenir.

Yusuf İzzettin Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya yanında savaşa girmesine karşı olmakla tanınmıştır. İttihat ve Terakki ile de bir türlü uzlaşamıyordur. Bu yüzden, ağızdan ağıza verilen laflar onun İttihat ve Terakki eliyle öldürtüldüğü yolunda olmuştur. Ama resmi doktor raporu, ölümü intihara bağlamıştır.

İstanbul'daki bir Fransız, rapor açıklandığı vakit, şu sözleri yuvarlar:

- Veliahtı intihar ettiler.

Biz gelelim yine bıyıklarımıza. Bugün burada Yusuf İzzettin'in yerine veliahtlık kesen Vahdettin Efendi'nin -ki Yusuf İzzettin daha dünyada iken kendi kendini ikinci veliaht ilan ederek veliaht eskisinin ölümüne yol açan kuruntuları beslemiştir- bıyıkları ise uçları kesilmiş top bıyıktır. Onun üstünde oturan Osman Fuat Efendinin bıyığı ise ılımlı bıyıktır. O çağda kamu görevlilerinin ve okuryazarlardan çoğunun bıyıkları da böyledir. Dudak kenarlarını geçmeyen bu bıyık altında dudak iyisinden görünür. Buna kırpık bıyık da denir. Yahya Kemal gençliğinde ve orta yaşlarda hep bu bıyıkla şiirler yazmıştır. Bunun bir de karanfil bıyık denilen bir türü vardır. Onda bıyığın alt kenarı kesilmez. Yalnız alttaki kıllar da başı boş bırakılmaz, kıvır kıvır toplanır. Bugün burada kekada oturan Abdülhalim Efendinin bıyığı da karanfil bıyıkların en estiriklisidir. O yıllarda Enver Paşa'ya zaman zaman akıl hocalığı yapan İsmet İnönü de karanfil bıyık parlatır. Ne ki, 1903 yılında, topçu teğmeni olarak Osmanlı ordusuna katıldığı vakit bıyıkları Wilhelm'den başkası değildir. Atatürk de, 1905 yılında kurmay yüzbaşı olduğu vakit Wilhelm bıyıkla görünür. İki yıl sonra kolağalığına yükseldiği vakit de aynı bıyık biçimini sürdürür. Ama 1911'de Derne'de iken ılımlı bıyığa yönelir. Ertesi yıl da karanfil bıyıkta karar kılar.

O yıllar Yakup Kadri de karanfil bıyık atar.

Bunlara karşılık, 14 Ekim 1918 günü sadrazam, başkomutan ve genelkurmay başkanlığına getirilen, 25 gün sonra da görevinden alaşağı edilen Ahmet İzzet Paşa da uçları süngü gibi olan Wilhelm bıyıklara pek düşkündür. 1899 yılından 1903 yılına değin Almanya ordusunun çeşitli sınıflarında görgü ve bilgisini artıran General Halil Sedes ile 1910 ve 1912'de iki kez Bahriye Nazırlığı'na kondurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşanın oğlu Mahmut Muhtar Paşanın bıyıkları da II. Wilhelm'e selam çakar. 23 Ocak 1913 günü Enver ve Talat Paşaların yönettiği Babıâli Bas-

kını'nda öldürülen Harbiye Nazırı Nazım Paşa da onların izindedir. Yazar Ahmet Şuayip ve Beşir Fuat'la 1910 yılında, Bahçekapı'da, Kasapyan Eczanesi karşısındaki boğaçacı fırını önünde İttihatçılar'ın vurdurduğu Ahmet Samim de Wilhelm bıyığa yakınlık göstermişlerdir. Cenap Şahabettin'le Şahabetin Süleyman da, bunlara isterseniz Ziya Osman Saba'nın babasını da katabilirsiniz, gençliklerinde Wilhelm bıyıkla Beyoğlu Caddesini tartakmartak getirmişlerdir. Selim Sırrı Tarcan da 12 Mayıs 1916 günü Türkiye'de ilk kez beden eğitimi bayramı kutlamaya hazırlanırken Wilhelm bıyıkla çok dolu günler geçirmiştir. Sultan Aziz'in damatları (Zülküfl ve Ali Halit Paşalar) ile başta Nurettin Paşa olmak üzere Abdülhamit'in damatları da Wilhelm bıyık üzerine çalışır. Abdülhamit'in yedi şehzadesinden Selim Efendi ile Abdülkadir Efendinin bıyıkları da Wilhelm'e göz kırpır.

Ey gözüm ışığı okurlarım, o çağlarda -daha eski yıllarda da böyledir ya- kaytan bıyık, pala bıyık, pos bıyık, yastık bıyık da pek yaygındır. Kaytan bıyık üstten derince alınır. Uçları da kaytan gibi inceltilir. Kimileri ucuna bir de düğüm atar. Arap harflerinden "vav"a benzediği için buna da "vav bıyık" denir. Pala bıyık ise yanaklardan en az dört parmak dışarı sarkar. Bunlar kabadayı, zorba, yeniçeri bıyığıdır. Ama kelli felli kişilerin de pala bıyığa eyvallah dedikleri görülür. Sultan Aziz'in damadı Mehmet Şerif Paşa ile Sultan Murat'ın Galip Paşa ve Refik Bey adlarındaki damatları -bu ne kadar çok damat!- da pala bıyıktır. Tevfik Fikret de pala bıyığa gönül bağlayanlar arasındadır. Hüseyin Cahit Yalçın ise ona yalnız delikanlılığında yüz vermiştir. Pierre Loti'nin de şair Leyla Saz Hanıma imzaladığı bir fotoğrafisi vardır ki Hazret orada pala bıyık ile görünür. Sakalı da didondur ama daha sakallara dokunmayalım.

İstanbul şehreminleri içinde Sezai Bey'le Kâni Bey de pala bıyığı savunurlar. Ziya bey ise Wilhelm bıyık büyütmüştür. Halil Bey'le Bedri Beyi sorarsanız onlar da karanfil bıyığa yatkındırlar. Haa, onu unuttum, Borazan Tevfik'in bıyıkları da karanfildir.

Şuracığa şunu da kıstıralım ki vav bıyıkları da en çok damat

beyleri şenlendirir. Sermet Muhtar Alus'un demesine göre vav bıyıklılar akşamları Tepebaşı Bahçesi'ndedirler. O çağın, 1900 yıllarının, ünlü kokonalarından Benli Anjel, Nemseli Anna, Kara Katina ve Deli Eleni'nin ayak tozuna yüz sürerler. Alus, Büyük Çamlıca Bahçesine kira paytonlarında gelen şık şık beylerin de sümbül bıyıklı olduğunu belirtir. Bu bıyık da bıyık uçlarının sümbül gibi helozonlaştırılmasıyla elde edilir. Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin oğlu, Şurayı Devlet Mülkiye Dairesi Üyesi Muhtar Bey'in bıyığı da sümbüldür.

Pos bıyığa gelince, o da alt kenarı dalgalanmaya bırakılan bıyıktır. Buradaki kıllar, parmak uçları ile toplanıp üst dudağın nefes alması sağlanır. Ama bıyık burulmaz, yanak çizgilerinden dışarı taşırılmaz. Uçları toptur. Mehmet Rauf'un Birinci Dünya Savaşı'nın ilk günlerinde çektirdiği bir fotografide bu pos bıyığı suçüstü yakalayabilirsiniz. Yok, onun değil de Besteci Şevki Beyin resmiyle onurlanmışsanız, karşınızda yine pos bıyık vardır. Pos bıyığın alt kılları toplanmayıp ağzı örtmesine meydan verildiğinde de Bektaşi bıyığı elde edilmiş olur. Bunun biraz daha kibarcası Mevlana kesimi bıyıktır. Ahmet Rasim bir ara, Bektaşi bıyığına yatmıştır. Ama yazılarında hep karanfil bıyığı yüceltir. Onun yerden yere vurduğu tek bıyık Wilhelm bıyıktır. Ona keçiboynuzu adını verir. Tavşan bıyık, tek bıyık, teke bıyık, fırça bıyık da onu açmaz. Bunların, hiç mi hiç, yüzde durdurulmamasını ister.

Filozof Rıza Tevfik'le Doktor Besim Ömer Paşa da Bektaşi bıyıklıdır. Bektaşi bıyık büyüten biri de Tanburi Cemil Bey'dir. Buraya izin verirseniz Şeyhületibba -Cildiye mütehassısı- Talat Çamlı'yı da kıstıralım. Çünkü o da Bektaşi bıyıklıdır. İşten anlayanlar Hazretin Bektaşi Babası olduğunu da söyler. Evi Çamlıca'da Abdülhak Hamit'in köşkünün altındadır. Talat Çamlı uzun mu uzundur. Mat bir yüzü ve beyaz saçları vardır. Giyim, kuşamı babayanilik üzerinedir. Her sabah, bastonunu tüfek gibi omzuna vurur ve dere tepe yürüyüşe çıkar. Öldüğü vakit, yaş ibresi yüz onu göstermiştir.

Yeniçeriler de, oldum bittim yastık bıyığa değer atmışlardır.

Bu da bir tür pos bıyıktır. Ne var, bıyıkla birlikte, alttaki sakal kılları da uzatılır. Bunlar da bıyık uçlarının üstüne yattığı ya da yaslandığı için bir yastık oluştururlar. Prasa bıyık ise uçlarına dokunulmamış pala bıyıktan başkası değildir. Üst dudakta bir çalı yığını görünümü uyandırır. Bu bıyık, ağzı dolduracak posluk da sergiler. Kemani Tatyos Efendinin bıyıkları prasadır. Bir ara İspanya'ya özel elçi olarak gönderilen ve Kral'ın her sözünü "Oui, Monsieur" ile karşılamaktan başka bir şey yapmayan Rahmi Paşa da prasa bıyıklara baygındır.

Şimdi hangi bıyık, hangi bıyığı haydalayacak ona bakalım.

Sizin bundan haberiniz var mı, bıyık telleri gürlemez ve güve yeniği gibi kavruk kalırsa ona pis bıyık denir. Ahmet Rasim'in lafını ettiği tavşan bıyık da bunun dört yıldızlısıdır. Tek bıyık ise, pis bıyıkların en kovlanmışıdır.

Bir de Charlie Chaplin (Şarlo) ile Hitler'in monopolye hakkını ellerinde tuttukları sinek bıyık vardı. İsmet İnönü de, Cumhuriyet'ten sonra, ilk başbakanlığında, sinek bıyık kullanmıştır. General Ali Fuat Cebesoy'da, sinek bıyıktan ayrılmamıştır. Sinek bıyığı ile ün salmış kişilerden ikisi de Ahmet Haşim'le şarkı bestecisi Lemi Atlı'dır. Burnun iki ucunu hiçbir biçimde aşmayan bu bıyığın yarım porsiyonuna da badem bıyık denir. Üst dudağın ortasındaki çukurun içine yuvarlanan ve dışarı taşmamaya büyük özen gösteren bu bıyığı da banka odacıları kapışır. Buna kimileri de sümük bıyık der.

1940 yılından sonra Duglas bıyık modası da almış yürümüştür. Sinema yıldızı Douglas Fairbanks'ın bıyık kesiminden esinlenen bu bıyık çizgi halindedir. Alt kenarla dudak arasında bir milim yer bırakılmıştır. Buna karşılık, üst kenar derinden alınmıştır. Duglas bıyık ağız bitimini bir milim geçinceye değin uzanır. Yalnız ağız kenarına doğru, az biraz genişler. Bu bıyık, bir ara, daha da incelmiş ve kuyruk bıyık da iplik bıyık adlarını almıştır.

Ne ki, Cumhuriyet çağıyla bıyık ortalardan, oldukça silinir. Ama, 1970 yıllarında, günlük siyasaya yapışan delikanlılar ara-

sında bıyık salgını yeniden başgösterir. Hippilerin de alkış tuttuğu bu akım en çok pos bıyık, Bektaşi bıyığı, sarkık bıyık üzerine çalışır. Sarkık bıyığın aşağı doğru çokça süzülmüş olanlarına da Stalin bıyık adı verilir.

Şimdi de sakallar mı bıyıkları, bıyıklar mı sakalları söğüşler onu araştıralım. Bizim bu sözünü ettiğimiz yıllarda en büyük sakal pompacısı II. Abdülhamit'tir. O, herkesi sakal içinde görmek ister. Hele göbeğe değince uzamış tahta sakallar karşısında bütün sevgisi ayaklanır. Albay Faik Beyin Hünkâr Yaveri olmasının nedeni de uzun ve kaba sakalıdır. Şuna dikkat edilsin ki, Faik Bey, lakırdısı çekilir, hovarda ve incelik uzmanı bir kişidir. Bağnazlıkla hiçbir ilişkisi yoktur. Sadece günün adamıdır. Ahmet Rasim onun için bir öykü de anlatır. Bir gün Faik Beyin de bulunduğu bir sofrada yenilmiş içilmiş, tam kalkılacağı sıra, Yaver Beyin yanında oturan bir muzip onun sakalını tutarak, elbeziymiş gibi ağzını silmiştir. Sakallı Albay hiç istifini bozmamış, ama şöyle demekten de kendini alamamıştır.

- Ne yaptın be? Senin ağzını sildiğin bu sakal benim mutluluğumun zırhı ve piştovudur. Ben onun yüzü suyuna albay oldum. Daha liva olacağım, ferik olacağım.

Sultan Hamit'in yaverlerinden Çerkez Mehmet Paşa da kabasakaldır. Kimisi onu Kabasakal Mehmet Paşa diye de çağırır. Abdülhamit'in kadınlarından Bidar Kadın'ın kardeşidir ve de hafiyeler hafiyesidir. Şehzade Abdülkadir Efendi ise Naime Sultanın da öz dayısıdır. Mehmet Akif onun sakalını ocak süpürgesine, bıyıklarını da diken yemişli çalılara benzetir.

Şu korkuluk gibi dimdik duran herif mi paşa?
Tasavvur et: İki arşın kazık kadar bir boy,
Getir de üstüne kalpaklı bir kemik kafa koy,
Ocak süpürgesi şeklinde bir sakal yaparak,
"Senin bu işte yüzün, al!" deyip o yüzsüze tak.
Ocak süpürgesi, lakin süpürmüyor, yıkıyor·
Nedense bittiği yerden cenazeler çıkıyor!

Budak delikleri tarzında aç da çifte oyuk.
Büyükçe bakla kadar alının az altına sok.
Bilir misin çalı altında gizli inler olur:
Yılan sabah çıkar, akşam usulcacık sokulur;
Bıyık o kırda yetişmiş diken yemişli çalı;
Ağız da in gibi asla görünmüyor kapalı.

Tütün Rejisi Genel müdürü Louis Rambert de Paşa üzerine küçük bir ışık fırlatmak için 23 Kasım 1902 günü,, günlüğüne şunları yazmıştır:

- Geçen gün Sultan Abdülhamit'in buyruğunu uygulamakla görevli Çerkez Mehmet Paşa avukat Kirkor Zöhrap'ın evini bastı. Burada birkaç arkadaş gizlice kumar oynuyorlarmış. Hafiyenin biri bunu haber vermiş. Paşa Hazretleri de, kumar düşkünlerini dağıtmak için Padişahça görevlendirilmiş.

7 kez Sultan Hamit çağında, iki kez de Meşrutiyet'te Sadrazam olan Küçük Sait Paşa da kabasakaldır. Dervişler daha çok tahta sakalları yeğ tutarlar. Abdülhamit'in son yıllarında Arnavut ileri gelenlerinden Gani Beyi, Beyoğlu'nda, bir muhallebecide vuran, sonra da Atina'ya kaçan Hafız Paşanın sakalı da tahtasakaldır. Sultan Vahdettin bu gibi sakallara helvacı sakalı der. Ahmet Rasim ise Azerbaycanlı Üzeyir Hacı Seyli'nin *Arşın Mal Alan* operetindeki başkişinin sakalını göz önünde tutarak "Arşın Mal Alan Sakalı" adını kondurur. O yıllarda Gazi Ethem Paşa ile Serasker Rıza Paşanın sakalları da helvacı sakalıdır.

Doğrusu Osmanlılar sakala büyük bir saygınlık gösterir. Hele yeniçerilerin sakal bırakması yasadandır. Tımar ve zeamet sahipleri de kibarzade sayıldıklarından çokluk sakal salıverirler. Bu yüz kıyafeti, Osmanlı ordusunun kuruluşundan -1329 yılı- 1826 yılına yeniçerilerin ortadan kaldırılışına değin hiç değişmemiştir. Tahta çıkan bir Osmanlı padişahının ilk işi de sakal bırakmaktır. Yalnız Yavuz Sultan Selim sakalı yüz vermemiş, pala bıyıkla yetinmiştir. Padişahlar içinde sakal bırakmayan bir ikinci kişi de Sultan Vahdettin'dir. Gelgelelim, şehzadelerin sakal bırakması

yasaktır. Onlar sadece bıyıkla dolaşırlar. Yüksek bir göreve getirilecek olurlarsa, o vakit sakal bırakabilirler. Tahta çıkan şehzade de *irsal-i lihve* (sakal bırakma) adı verilen bir törenle sakala başlatılır. Sakal duasını içeren bu törenden sonra da önemli kişilere süslü giysiler, kaftanlar (hil'atler) giydirilir.

Sadrazamlar da sakalların imiğine sarılırlar. Bunlar arasında sadece Meşrutiyet sadrazamlarından kimileri, Talat Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Salih Hulusi Paşa ve Damat Ferit Paşa sakalsızdır. Şeyhülislamların, mollaların ve tüm ensesi kalın görevlilerin de sakallı olması gerekir. Hele şeyhülislamlarda sakalın aklığı da aranır. Mekkizade şeyhülislamlığa konacağı vakit, bu yüzden birtakım zorluklar çeker. Daha yaşını başını almadığından sakalına kır düşmemiştir. Onu o yere oturtmaya çalışan II. Mahmut'un akıl hocası Halet Efendi de kendisine gizlice haber salmaktan başka çıkar yol bulamaz:

- Hiç olmazsa sakalında birkaç beyaz kıl peydah etseler.

Mekkizade de öd ağacı yakıp sakalını tütsületir, birkaç kıl ağartıp şeyhülislamlığa oturur. Diyeceğim, aklın konmadığı yere, sakal kondurulur. Uzun yıllar elçiliklerde bulunmuş olan Galip Kemali Söylemezoğlu 1900 yılında ilk görevi olan Bükreş Elçiliği Başkâtipliğine atanabilmek için sakal bırakmak zorunda kalmıştır. Halit Ziya Uşaklıgil, Sultan Reşat'ın başkâtipliğine gelmek için sakal bırakmamıştır ama sonradan Padişahın bir olupbittisiyle sakal bırakmak durumuna düşmüştür. Sonra da sakala alışmıştır. Saray'dan ayrıldıktan sonra da, Sultan Reşat'ın ölümüne değin onu kestirmemiştir.

Şinasi de, gençliğinde Tophane kalemine gidip gelirken saçlı sakallıdır. Ama Fransızcayı öğrenip Paris yolu tutunca sakalını dibinden kazıtır. Dönüşte de sakal öykülerine kulak asmaz. Davranışı hoş karşılanmazsa da, sadrazamlık koltuğunda Mustafa Reşit Paşa oturduğundan, kimse sesini yükseltemez. Ne ki, beş yıl sonra, Koca Reşit Paşa sadrazamlıktan çekilince, Şinasi'ye de yol görünür.

Buna benzer bir öykü de Ahmet Rasim'in başından geçmiştir. Ama o sakalını Paris'e gideceği için değil, evleneceği için kazıtmıştır. İşin güzelliği Ahmet Rasim'in arkasında Selanik Valisi Rahmi Bey de vardır. Curnallar işleyip de Nafia Nezareti Selanik Valiliği'ne kovuşturma açılmasını buyurduğu vakit vali şu yanıtı yapıştıracaktır:

- Bu konuda araştırılacak nokta yoktur. Komserin -Ahmet Rasim'in o günlerdeki görevi Selanik Manastır hattı komserliğidir- görevini yapması için sakalın gereği ve önemi olabileceğine inanmıyorum. Rasim Bey dürüst, yurtsever bir görevlidir. İşini sakalsız da başarmaktadır.

Bundan sonra *Salâh Bey Tarihi*'nde şöyle denmiştir ki, bıyıklar gibi, sakalların da birçok çeşidi vardır. En çok dile düşenleri de top sakal, çember sakal, hilâli sakal, balta sakal, çatal sakal, köse sakal, ayna sakal, keçi sakal ve seyrek sakaldır. Ahmet Rasim seyrek sakallara da "maydanoz tarlası sakal" adını verir. Yahya Kemal Priştineli Abdurrahman Paşanın oğlu Ali Daniş Beyin seyrek sakallı olduğunu söylemiştir. Keçi sakal da seyrek sakaldan pek değişik sakal değildir. Ama sakal, yalnız çenede ve sivri olarak bırakılır. Ayna sakal ise, saçı sakalı birbirine karışmış kişilerin sakalıdır. Nedir, Osmanlılarda en çok top sakalla çember sakala raslanır. Top sakal yüzü bir kapruz dilimi gibi çevreleyen sakaldır. Onun daha kabasına ise çember sakal denir. Sultan Mecit ile Sultan Aziz'in sadrazamlarından Mütercim Rüştü Paşa, Sultan Mecit'in sadrazamı Giritli Mustafa Naili Paşa ve *Telemak* çevirmeni Yusuf Kâmil Paşa top sakallıdır. Ziya Paşa, Ahmet Vefik Paşa, İttihatçılardan Cemal Paşa da top sakal taşır. Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, II. Abdülhamit'in sadrazamlarından İbrahim Ethem Paşa ile Ahmet Cevat Paşa ise çember sakallıdır. Muallim Naci de çember sakala yatar. Bunlara isterseniz, Tunuslu Hayrettin Paşayı da boca edebilirsiniz. O da Kızıl Sultan'a sadrazamlık yapmıştır.

Abdülhak Hamit'in sakalı ise sivridir. II. Meşrutiyet sadrazamlarından Hakkı Paşa -İtalyanlar Trablus'a onun zamanında el

koymuştur- ile II. Abdülhamit'in sadrazamlarından Avlonyalı Ferit Paşa da sivri sakaldır. Sivri sakallardan biri de Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Beydir. Arabasının içinde, güpegündüz kurşunlanarak öldürülen Sadrazam Mahmut Şevket Paşanın sakalı ise dört köşedir, adı da tuğla sakaldır.

Sakallara söz yetişmez. Kimileri de sakallarına çatal biçimi verir. Bu gibilere de çatalsakal adı kondurulur. Bu, daha çok tatlı su Frenkleri arasında yaygındır. Bir zamanlar cevizibevva lokumları ile ün salan şekerci Çatalsakal'ın sakalı da böyledir. Ahmet Rasim *Şehir Mektupları*'nda tuhafiyeci bir çatalsakaldan da açar. Geçen yüzyılın sonlarına doğru, bir çatalsakal da Sirkeci'de görülmüştür. O da orada birahane işletir. Bebek'te oturan ve hesapça 35 yıl Boğaz'da, Şirketi Hayriye vapurlarında, kaptanlık yapan Makaroviç'in ise favori azmanı sakalı vardır. Ömer Kaptan onun fotografisini şöyle çizer:

- Sakalı favori biçiminde. Kıllar çene hizasını aştığı halde, çene tarafı traşlı idi. Geviş getiren yaratıklar gibi, karnından ağzına hiç durmadan aktardığı maddeyi çiğneyerek yeniden karnına indirirdi. Hep yanında gezdirdiği seter cinsi köpeğini (uzun tüylü İngiliz av köpeği) kumanda odasından uzaklaştırmazdı.

Şimdi de geldik didon sakala. Bu da Kırım Savaşı'nın, daha doğrusu Kırım Savaşı'na Türklerin yanında katılan Fransızlar'ın bir armağanıdır. 1855 yılında İstanbul sokaklarını dolduran bu Fransız erleri söze başlarken hep *dis-donc* (didon) dediklerinden İstanbullular da onlara didon adını yakıştırmışlardır. Sakallarına da didon sakal denilmiştir. Didon sakal çene ucunda bırakılmış bir tutam sakaldan başka bir şey değildir. Fransızlar bu sakala *barbiche* adını verirse de bizde de didon almış yürümüştür. Leyla Saz Hanım onun türküsünü çıkardıklarını da söyler:

Didonun elinde burgu
Hanım didona vuruldu
Üç olmadan duyuldu
A benim altın direğim
Buna çok yandı yüreğim

O yılları yaşamış İbrahim Sarım Paşanın sakalı didondur. Keçecizade Salih Fuat Beyin koleksiyonundaki bir fotografiye bakılırsa Sadrazam Ali Paşa da, bir ara, didon sakalla yatıp kalkmıştır. Eski Darülfünun müderrislerinden Mehmet Ali Avni Beyin de didon sakalı vardır. Onu ölünceye değin de korumuştur. Prof. Dr. Asaf Derviş Paşa ise gençliğinde didon sakala bulaşmışsa da sonradan ona arka dönmüştür. İstanbul şehreminlerinden Tevfik Beyle Celal Bey de didon bırakmışlardır. Fotografilere inanmak gerekirse, o gönül pişirici -bu deyim Samiha Ayverdi'nindir- Kenan Rifai de yüzünü didon sakala uzatmıştır.

1860 yıllarında Abdülmecit'i tahttan indirmek için gizli dernek kuranlar arasında yer alan Didon Arif Beyin de -Kuleli olayıdır bu- didon sakal taşıdığı düşünülebilir. Ne var, didon adı ona daha çok, o vakte göre şık giyinmesinden, tırnaklarını uzatmasından, kısacası firengâne davranışlar göstermesindendir. Didon Arif Bey aydın düşünceler kaynattığını belli etmeye pek düşkündür. İhtilalci geçinir ve şu sözü ağzından hiç eksik etmez:

- Ah bir *révolution* olsa, bayrağı çekip öne geçeceğim.

İstanbul'un renkli kişilerinden Nazmi Acar'la gazeteci Ümit Deniz de didon sakal taşıyıcısıdırlar. Karikatürcü Ferruh Doğan'la Bedri Koraman da didon sakaldır. Bir ara Mengü Ertel de didon sakalla boy göstermiştir. Erol Simavi, Fecri Ebcioğlu, Cevat Çapan, şair Mehmet Kemal, eski *Seçilmiş Hikâyeler Dergisi* sahibi Salim Şengil de didon sakal büyütürler.

Sakallar içinde bir de yüz örten sakal denilen ve yüzü hafifçe saran bir sakal da vardır. Sadrazam Ali Paşanın büyük oğlu Hattat Ali Fuat Beyle besteci Rahmi Bey'in sakalları bu türdendir. Sadrazamlık koltuğunda oturduğu halde Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na katıldığını sonradan haber alan Sait Halim Paşanın sakalı da öyledir. Ama onun sakalına hilâli sakal da denilebilir. Çünkü hilâli sakal da yüz örten sakaldan pek başka değildir. Keçecizade Fuat Paşanın sakalı az çok, yüz örten sakallardandır. Sultan Mecit'in sakalı için de aynı şey düşünülebilir. Nedir, Sultan Mecit'i, Osmanlı tahtına oturuşundan iki ay sonra, 6 Eylül

1839 günü, gören Feldmareşal Helmuth von Moltke onun siyah ve görkemli bir sakalı olduğunu söylemiştir. Sultan Aziz'in yüzünü de sivrice hafif bir sakal örter. II. Mahmut'u görmüş olan Miss Julia Pardoe da onun gür ve iyi tarak vurulmuş bir sakalı olduğunu belirtir. II. Abdülhamit'le Sultan Reşat'ın sakalları da gürdür. Ne ki, Sultan Reşat sakalını da, sakalının üstünde yaylanan pos bıyığını da boyar. Onun tahta çıkışının ilk aylarında Dolmabahçe Sarayına gelen Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey Padişahın sakal ve bıyığını boya içinde görünce Başkâtip Halit Ziya Uşaklıgil'e takazada bulunmuştur:

- Hünkâr saçını, sakalını boyamış. Kendisine söylemediniz mi?

Şu var ki, Sultan Reşat, çevresinde görev alan kişilerin de saçlarını sakallarını boyamasını ister. Bir akşam, Musahip Besim Ağa eliyle Halit Ziya'ya küçük bir şişe göndermiştir ki içinde bulanık bir su göğüs titretiyordur. Besim Ağa, reçetesini de verir:

- Bu su, boya değilmiş. Saçlara sürülünce onlara kendi rengini verirmiş. Padişah Hazretleri, denerseniz, memnun olacağınızı düşündüler.

Sakal boyama işinde Abdülhamit de kardeşinden geri kalmaz. Ama kendi saçını kendi boyadığı için başarılı sonuç alamaz. Sakalına bakarsanız, o da yamrı yumru kesilmiştir. Çünkü onu da kendi düzeltir. Abdülhamit'in Başkâtibi Kara Tahsin anılarında bu tutumun nedenini şöyle açıklar:

- Sultan Hamit'in Mustafa Bey adında bir berberbaşısı vardır. Saçları uzadığı zaman Mustafa Bey çağrılır, ondan önce de Mabeyn görevlilerinden biri oraya getirtilirdi. Başkâtip bulunduğum sürece bu saç kesme işleminde hep beni bulundururdu. Hünkâr bir sandalyeye oturur, bana da bir iskemle gösterirdi. Berberbaşı saçlarını keserken Sultan Hamit de hiç durmadan konuşur, şen ve şakrak görünürdü. Saç kesme töreni bitip Mustafa Bey Hünkârın eliyle verdiği bahşişi aldıktan sonra ben de huzurdan çıkardım. O vakit, Hünkâr da Harem dairesine çekilir, kendi sakalını keserdi. Sakalını Berberbaşıya kestirmemesinin nedeni, yapılacak bir ha-

tanın yüzü değiştirmesi kaygısı idi. Saç kesilirken, başka birinin orada bulunmasına gelince, Hünkâr Berberbaşıya güvenmekle birlikte, her olasılığa karşı bir önlem olmak üzere buna dikkat ederdi.

Bilmek gerektir ki, Abdülhamit'in saç ve sakal boyasını da sarışın ve görkemli bir güzelliğin izlerini yıllarca sürdüren analığı Perestu Kadınefendi -Abdülmecit'in dördüncü karısı- hazırlar.

Sakal bakımına II. Mahmut da büyük özen gösterir. Miss Julia Pardoe'ya inanmak gerekirse o büyük bir kozmatik tüketicisidir. Saçlarını kıvırtmayı da savsaklamaz. Ne ki, o çağlarda sakalını, bıyığını boyamayan kişi azdır. II. Mahmut'un kanadı altına sığınmış Antepli Şair Hasan Efendi de boyasız sakatı gezdirmez.

Damatlara verilen düğün armağanları arasında sakalla, bıyıkla ilgili çamsakızları da az değildir. Haluk Y. Şehsuvaroğlu bir yazısında, II. Mahmut'un kızlarından Atiye Sultan'la evlenen Fethi Ahmet Paşaya altın üzerine mine ile Abdülmecit tuğrası işlenmiş, mızıkalı bir sakal tarağı armağan edildiğini yazar. Tarak sakala sürüldükçe tiriminili bir hava çalıyordur.

Meşrutiyet'ten sonra sakallar ortalardan silinip de sadece bıyıklar yaşamaya başlayınca, bıyık bakımı da yularını kırmıştır. Bıyıklar için çeşitli kozmatikler, yastıklar, maşalar kullanılır. Hele Wilhelm bıyık büyütenler, bıyık uçlarını şaha kaldırmak yolunda her çareye boyun verirler. Sultan Reşat'la Sultan Vahdettin'in Başrnabeyincisi Lütfü Simavi Beye bir gün Vahdettin bıyıklarının dik durma nedenini sormuş, o da bıyık yağı kullandığını açıklamıştır. O vakitler, çokları bıyıklarını Klemesk yağı ile terbiye eder. Kimileriyse, gece yatmadan önce, bıyıklarını bezle bağlarlar.

Ey okur, aferinler bize ki, ortada ne sakal bıraktık, ne bıyık. Bir de Meşrutiyet hovardalarına el atalım ki çabamız tam olsun. Çünkü bıyık bakımını becermekte onların üstüne yoktur.

Karşıdan bir payton söktü.

Şimdi dikkat edilsin.

Çalakamçı gelmektedir.

İçinde şık şık beyler.

Yüzler, eller Kold Krem.

Aynalar yelek cebinde.

Rödengotun iç cebinde de bıyık fırçasıyla saç tarağı.

Bozukluk çantasında ise su gibi bir kozmatik.

Bunları biz şavulluyoruz. Ahmet Rasim anlatsa, kozmatiğin ünlü perükâr Vijin'den, öbür meyanelerin de *Potillion* mağazasından sağlandığını söyleyecektir.

Ah, yüz bin pardon. O çağda bozukluk çantasının adı da *portemonnaie*'dir. Bilen bilir ki, daha nice firengâne işler, firengâne lakırdılar kurtarılmıştır o yıllarda. Topunu anlatmakla akılllar şaşkınlıkta kalır. Anlatmamakta ise ince öğüt vardır.

Gerdanlık

Geldik Boğaz'ın nişanlarına ki çalmak ve oynamak onun uğurlu gizemlerindendir.

Yani sazendelik, hanendelik ve de çançanlık ruhun derinliklerindedir. Yani eller ve ayaklar, gözler ve kulaklar yaşamın önünü açan bir ışıktır ki Boğaz'ın yanağından gelir.

Boğaz'ın nışanı budur ki, yazlar bitip tükenmek bilmez.

Ha bre, ha, ha bre ha, yüzyıllarca sürgit olur.

Zemherinin ya da hamsinin en zıkkım günlerinde yukarı Boğaz'dan Üsküdar'a ya da aşağıdan, Sarıyer'e, Yenimahalle'ye değin koşup da sıcak bir fırından içeri daldığınızda, üstünüzden o voyvo buz parçacıklarını atar atmaz, altından çin ipeği, saydam, elle tutulmaz bir şeyler çıkarsa, bilin ki o, Boğaziçi'nin yazıdır.

Hoca Sadettin Efendi İstanbul'u şöyle anlatacaktır:

- İstanbul sağlam bir kale ve dayanıklı bir hisardır ki, pek geniş olduğundan, içinde nice dağlar, düzlükler vardır. Nice gezi yerleri, gemi iskeleleri bulunmaktadır. Havası yumuşak, suyu tatlıdır. Tümüyle öyle bir gerdanlıktır ki böyle bir takıya istekli olanlar için akla sadece o gelir.

İstanbul'un en ünlü gerdanlıkları arasında Sarayburnu'ndaki Hasbahçe başı çeker. Çok evvel vakitlerde Halkalı Bahçesi, Siyavuşpaşa Bahçesi, Üsküdar Bahçesi de padişahların gülücüklerini yeşerten yerlerdir. Bugünkü Florya Plajı ile arkasındaki ge-

niş alan da İskenderçelebi Bahçesi diye anılır. İskender Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın defterdarıdır. Padişahın Irakeyn seferinde Sadrazam Makbul Frenk İbrahim Paşanın suç atmasıyla boynunu ipe kaptırmıştır. Ölümünden sonra da, dillere destan bahçesine devlet adına el konulmuştur. Ne ki, XVIII. yüzyılda, Şehremini'deki baruthanede 310 kantar barut patlayıp da ameleden yedi nefer kimse, 22 çark beygiri helak olunca ve de Aksaray, Fatih, Edirnekapısı ve Silivrikapısı'na varınca yüksek evlerle camilerin yukarı camları kırılınca, baruthane İskenderçelebi Bahçesi'ne taşınmıştır. Çok geçmeden de, 1707 yılında, burda da bir patlama olmuştur ki Raşit Tarihi'nin üçüncü cildinde şu sözlerin yer almasına yol açmıştır:

- İskenderçelebi Bahçesi denilen yerdeki baruthane havanlarından birine, kaza ile bir kıvılcım isabet etmekle infilak oldu. Baruthanenin bütün binaları yerle bir yıkıldı. Ameleden sekiz nefer biçare helak oldu.

O zamanlar Üsküdar'ın, Kadıköy'ün dört bir köşesi de bağlık, seyirliktir. Yalnız Kadıköy'de 600 bağ vardır. Üstelik elçilere verilen şaraplık üzümler bu bağlardan kesilmez.

Tarih sahibi Ahmet Refik şöyle der:

- Gariptir ki, Sarayı avuçları içine alan iki üfürükçü hoca da bağlarını ve saraylarını Üsküdar'da seçmişlerdi: Şeyh Şeca ve Cinci Hoca, III. Murat Manisa'da şehzade iken Şeyh Şeca bahçıvanlık ederdi. III. Murat'ın, babası yerine padişah olacağını, bir düş üzerine tabir etmesi Şeyhi sonunda padişah şeyhi, padişah duacısı katına çıkardı. Raziye Kalfa ile birlikte Sarayın en gözdeleri sırasına geçti. Halkı yalan dualarla oyaladı. Az zamanda, Üsküdar'da bahçeler, mahzenler, kayıkhaneler, meyhaneler açtırdı. İstanbul'un "nazenin nigarları" ile ömür geçirdi. Şeyh Şeca bütün bu zevklerini Üsküdar Bahçesinde yaptı. Cinci Hoca ise, Üsküdar'daki sarayının duvarları içine küpler dolusu çil akçeler gömdürdü. Cinci akçesi, İstanbul piyasasında en *halisülayar* akçe olarak revaç buldu.

Hepsini anlatalım ki, başımızın keli iyice görünsün.

İstanbul'un en ünlü seyiri Kâğıthane'dir.

Haydi yavrum, biraz da Arapça, *şevk* ve *cezbe* onun seyirttiği yakadan kopar. Gelin görün, Veliefendi, Çörekçi, Bayrampaşa da İstanbul'un saçı ağarmış seyirlerindendir. Veliefendi'ye Sultan Abdülaziz, Mısır dönüşü *selam-ı şahane*'sini sunmuş, onuruna düzenlenen pehlivan güreşleriyle koç ve horoz dövüşlerini seyretmiştir.

Maskarabaz seyirlerden biri de Çırpıcı Çayırı'dır ki mayıs ayı girdi mi, İstanbullular orda her cuma yelken üzerine biner. Her ayak vuruşu bir cop sesidir. Ama meyhane bulaşığı sarhoşlar onu top sesi sanır. Çayırda akan derenin üstü de köprülerle ipe dizilmiştir. En baştaki, Davutpaşa fırınının önündeki Gençosman Köprüsü. İkincisi Mevlevihanekapısı'ndan dosdoğru gelen ve çoktan yalnızlığa bırakılmış olan yolun bitimindedir. Üçüncüsü ise Silivrikapısı'ndan gelen mesiregâhın üzerindedir.

Unutmadan, Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i kurtarmak üzere ordusuyla İstanbul'a geldiği vakit, şehre girmeden önce ordugâhını Çırpıcı Çayırı'nda kurmuştur.

Çırpıcı'ya, Veliefendi'ye arabalar ve evde yapılan dolmalarla gidilir. Akşama kadar da kalınır. Buralarda çadır kurup sazlı, sözlü bir hafta cümbüş edenler de görülür.

Evliya Çelebi, Çekmece göllerinin de bir seyir olduğunu söyler. Ona göre, İstanbul'un kaygısız dostları kayıklarla buraya gelip pisi balığı avlarlar. Ağızlarının tadını bildikleri için de taze taze tereyağı ile kızartıp yerler. Çünkü dünyanın hiçbir yerinde bu balığın benzeri yoktur. Yassı, yuvarlak, beyaz, küçük, bir okka ağırlığında bir Tanrı sofrasıdır ki hiç mi hiç balık kokusu duyulmaz. Ama mübarek hayvan az bulunur. Morina balığı da ele az düşer ama, o hiç olmazsa Tuna Nehrinde ibadullahtır.

Ondan sonra Azizimiz, Asıkyüzlü Salâh Bey seyirleri çoğaltı. Bir seyiri Hasköy'ün üst yakasındaki Aynalıkavak Bahçesi'ne koydu. Bir seyiri aldı Langa bostanlarına, bir seyiri aldı Edirnekapı'sı surlarının dışına saldı. Bir seyiri Eyüp'te Bostan İskelesi

yanına, bir seyiri Yenikapı'daki odun yığınlarının tepesine yerleştirdi.

Ondan sonra Azizimiz, Boğaz'daki gerdanlıkları da çoğalttı. Beykoz, Çubuklu, Sultaniye, Kanlıca, Mihrabad, Havuzbaşı, İstavroz, Sarıyer suları -onların hesabı da ilerde görülecektir-, Büyükdere Çayırı, Kalender, Ortaköy Deresi, İstinye, Emirgan ve de Baltalimanı Çayırı her dakika aleyk alıp aleyk vermeye başladı.

Ondan sonra küskün suratlı Efendimiz, Beşiktaş dolaylarındaki Ihlamur'u, Hacıhüseyin Bağı'nı da donattı. Yahyaefendi seyirinin ününü genişletti. Yahya Efendi, Kanuni Sultan Süleyman'ın süt kardeşidir. Varlık beşiğini Trabzon'da süslemiştir. O zamanlar Yavuz Sultan Selim de orada validir. Küçük Yahya'nın annesi Vali Konağı'na istediği zaman giriyor, istediği zaman çıkıyordur. Çünkü geleceğin Kanuni Sultan Süleymanı'nı o emziriyordur.

Bre aferin oğlum, Yahya Efendi İstanbul'a geldikten sonra Müftü Ali Çelebi yanında yetişmiş, medresenin *sahni seman* derecesinde müderrisliğe ulaşmıştır. Günlerden bir gün, Kanuni'ye bir mektup yazar, sütkardeşliği ile cemaziyülevvelini önüne sürer. Acıdır, bu, onun 60 akçe ile emekliye ayrılmasından başka işe yaramaz.

Adaaam, Yahya Efendi'ye dağ üstü bağdır. Adamcağız kütük gibi yarılan kalbiyle Beşiktaş dolaylarında bir yer edinir. O günden başlayarak kendini geceli gündüzlü Tanrı'ya adar. Bahçesine kendi elceğiziyle çınarlar, söğütler, sakız ağaçları, selviler, cevizler diker. Kısa zamanda orayı bir ağaç denizine çevirir.

Yahya Efendi 1570 yılında dünya urbacığını çıkarıp ahret urbacığını giyince, burası öylecene bir ziyaret ve seyir yeri olur. Her çarşamba, tarikattan olsun, olmasın, kalabalık bir halk, dervişlerin zikirlerini dinlemek üzere buraya gelmeye başlar. Ondan sonra Azizimiz, Burunbahçe'ye de bir gerdanlık takmıştır.

Burunbahçe, Çubuklu ile Paşabahçe arasında bir yerdir. Fıstık çamları ile bezelidir. Kıyıda bir balıkçı kulübesi vardır ki çam

dallarına asılmış balık ağlarıyla -denizden bakıldığında- çok iyi resim verir. Burunbahçe'nin özellikle lüfer avı mevsiminde pek heyheyli geceleri olur. Hele lüferler yaka paça ıskaraya verildi mi -ıskaraya vermedinizse lüfer yedim, diyemezsiniz-, hoptirinam ninam, pek pek kibarca rakı âlemleri parlatılır.

Ondan sonra Efendimiz Hazretleri, Büyük ve Küçük Çamlıca seyirlerini de çoğaltmıştır. Selimiye'deki Duvardibi'ni, Bağlarbaşı'nı, Bağlarbaşı'nın iki geçeli meyhanelerini, Haydarpaşa Çayırı'nı da bürümcek denilen papazilere sarıp sarmalamıştır. Ama lafı asıl anlatacağımız seyirlere getirerek ve sevinerek bildirelim ki Kadıköy'e de Fenerbahçe, Kuşdili, Kurbalıdere ve Mama gerdanlıklarını yapıştırmıştır.

Aman Yarabbi, burada her yeşilden, her bahçeden insan var.

Gülü koparan gelmiş, ipi koparan gelmiş.

Redingotlarının rahmetullahi çalımlarından tutun da konçlarının yukarı kısımları beyaz toz rengi çizme taşıyanlara değin çeşit çeşit adam volta atıyor. Hüseyin Rahmi'nin romanlarından fırlamış monbeyler ise lacivert çuha üzerine sarı iri düğmeli elbiseler giymiş. Topu da, burunları yere düşse, eğilip almazlar. Kimilerinde ise kravatlar çarpık, pantolların dizleri çıkık. Ne var, bunlar da hurda kadife yeleklerinin üstündeki altın kösteklerle -bunların taklit olduğu yüzde yüzdür- şişiniyorlar. Kadınlara sırnaşanlar, yılışanlar gırla.

Sermet Muhtar Alus'a bakılırsa, Kuşdili Çayırı'nda, Mahmut Baba türbesinin karşısına gelen tepelerde mısır koçanı kemiren, fındık-fıstık geveleyen, bağdaş kurmuş hatunlara, pembe başörtülü, havai mavi bluzlu, kanarya sarısı iskarpinli küçük hanımlara, ve alay alay, boy boy çocuklara raslanır. Erken saatlerde altıkol iskambil oynayanlar bile vardır. Dönüş saatlerinde de çayırın önüne, boylu boyunca arabalar sıralanır. Kuşdili, o saatlerde, Fenerbahçe dönüşünün kalabalığını da almıştır. Arabadan biran Çayır'a atlayan, bir boyacıya potinlerinin tozunu aldırtan, ordan geçen bir tanıdığın koluna girip lakırdı yakası açan, öndeki guguruk başlı çıtkırıldımın ya da Düttürü Leyla'nın hançer kirpikleri

karşısında eleman çeken mi ararsınız, piyasa ederken sıralı-sırasız bir *naturellement* yuvarlayan ya da uzaktan bir *beauté* gördüğü vakit: *"Mais... mais parfaitement. c'est elle**" çığlığını atan mı? Kamberlerin hiçbiri eksik değildir. Sermet Muhtar: "Yalnız randevu sözcüğü zamanın gereği, sakınılacak sözcüklerdendir. Çevreyi iyice kollamadan kullanılması *begayet* tehlikelidir." diyecektir.

Buralarda, Rum hizmetçilerin eşliğinde gelen küçük hanımlara da raslanır. Ne ki hizmetçilerin burdaki adları, Hüseyin Rahmi'ye göre, *mademoiselle de compagnie* yani *refakatçi*'dir. Yanlarındaki atlas torbanın içinde de Fransızca bir kitapla el işi bulunur. Çokluk Kuşdili'nin tenha bir köşesindeki ya da Acıbadem eteklerindeki bir ağacın altına çekilerek açılır-kapanır iskemlelerine otururlar. Kimi zaman okur, kimi zaman da piçilya örerek gelip geçenlerin çullarını, çaputlarını tefe koyup çalarlar. Önlerinden zemheri zürafaları, zibidi hanımlar geçtikçe de kahkahakuhkuhu.

Çayır'ın belli gediklileri de vardır. Sermet Muhtar onların topunun künyesini çıkarmış, dişlerini sökmüştür. İşte kalıplı fesinin altında bombe yastık gibi kıvırcık saçları kabaran ve ehlidiller arasında birinci iklimi elde etmiş olan Hanende Bülbül Asaf Bey! Sağa bakmayın, keman budalası Asım Beyle Pembe Köşklü Kenan Bey Avrupa ahvali üzerine çene yarıştırıyorlar. Aaa, bu önümüzde giden, hanımlar arasında "Çayır Lüksü" diye anılan Yakışıklı Rifat Bey değil mi? Öyle ya, yanında da adı "Küçük Lüküs"'e çıkmış, arkadaşı Yusuf Bey. Oh, oh, bugün burada gökela gözlü Basri Bey'in ağası iriyarı Cemil Bey de var. Yo, bu o Cemil bey değil. Sizin dediğiniz sarı saçlı Neyzen Cemil Bey. Durun o tarafa da yaklaşmayın, "Lokman Hapı" adıyla bilinen Kara Fazıl Bey, sonradan gazete satıcılığı yapacak olan Muzikai Hümayun üniformalı Suat Bey'le fıskosa yatmışlar. Bizi görür-

* Naturellement: Elbette.
Beauté: Güzel kadın.
Mais... mais parfaitement, c'est elle: Ama bu, o kadın, vallahi o.

lerse yakamızı zor bırakırlar. Aa işte boyuna, kendi kendine, hafiften gazel çeken Hafız Galip Efendi de göründü. Arkasından gelen de Yamalı Arif Bey.

Kuşdili, ilk bakışta Allahlık bir yerdir. Sayısız selviler, mezarlar, yazıtlar. Mahmut Baba türbesinin parmaklığında dilek düğümlerinin bini bir paraya. Ezan okundu mu donanma gibi mumlar, fenerler yanar. Çayır, dolunayda da çok ibadullah çeker. Ayışıklı gecelerde Yoğurtçu'ya dolananlar da az değildir.

Kurbağalıdere ise gerçekten kurbağalı deredir. Sonbahara değin vrak da vrak. Derede yosunlu, çamurlu su hiç eksik olmaz. Üstünde de milyarlarca böcek ve tatarcık, Sermet Muhtar'ın anlatmasına göre arabalar hep sudan geçer. İçindeki hanımların çığlıklarına kulak asmadan arabacılar suya saldırırlar, paçaları sıvayıp çamur deryasına girerler, fırsat bu fırsattır diye arabalarını dört dörtlük bir yıkamadan geçirirler. Dördüncü Murat'ın Bağdat seferinden kalma yarım yumru köprüye yüz verenler zavallı yayalardır.

İlerde büyük çınarların altında da Tersanelilerle Tophaneliler yarışır. Mihver dönerler, amuda kalkarlar -burada bir barfiks de vardır- daha sonra da çayırda güreş tutarlar. Yorgancı Kâmil Efendi'nin oğlu Zekai'nin kahvesi de burdadır. Ağaçlar altında bir de salıncak. Babeyli balabula bümbürleyli bopbop!

Haydarpaşa İstasyonunun bulunduğu yerle çevresi de denizderya. Üsküdar geçit noktasına değin her yer Bahrisefit. Vapur iskelesi, Kadıköy'e giden rıhtımın başında.

İstasyonun bitişiğinde, çayır tarafına bakan bir gazino. Rıhtım tarafında da içerlek bir kahve. İkisinde de cumartesi, pazar akşamları incesaz. Bir sürü dümbürdeyli, özellikle Yeldeğirmeni'nin kibarlığa belenmiş Yahudi aileleri burada sık sık görünür. Hırdavatçı Profeta, halı bezirganı Hazan, sonradan Kınacıyan Han'da komisyonculuk yapacak olan Maarif'te sansürcü, her dem şakrak İzak Farhi, Çamlıca'da otobüsçülük oynamış olan Albert bunların belli başlıcalarıdır. Musevilerin güzellik kraliçesi Matmazel Eliza da Albert'in yanında görünür hep.

Haydarpaşa Çayırı mahşerallahtır.

Ağaçlar altındaki sandalyelerin topu da doludur. Ayaktakileri ise say say bitiremezsin. Kadıköy'e giden rıhtım üzeri denize yaslanmış çardaklı kahvelerden, aynalı muhallebicilerden geçilmez. Burada biri kadınlara, öbürü erkeklere, iki deniz hamamı da vardır. Beyoğlu'ndaki Çiçekçi Sokağı'nın, Timoni'nin dilberleri burada denize girerler. Sonra da karşıki muhallebicide muhallebi ile mide yapıp -daha önce çavdar ekmeği ile peynir ve zeytin atıştırmışlardır- piyasaya karışırlar.

Haydarpaşa Çayırı, Züğürtler Yaylası diye de anılır. En çok da Hıdrellez'lerde kalabalıklaşır. İdare-i Mahsusa vapurları öbür günlerde İstanbulluları Kadıköy'e kırk paraya taşırsa, Hıdrellez'de 60 paraya taşır. Bunun için özel biletler bile basılır. Gerçi Kadıköy vapurlarıyla aşık atan kayıklar da vardır, ama lodosta bunlar pek işe yaramaz. Hıdrellez'de Haydarpaşa Şimendifer İdaresi de ek katar çıkarır. Bunlara dikkat etmek gerekir. Muzipliği seven makinistler, katar giderken islim salarak yolun çevresinde toplanan kadınların çarşaflarını ya da yeldirmelerini ıslatmaktan geri kalmazlar.

Tarik gazetesinde 6 Mayıs 1884 günü çıkan bir yazıda Çayır şöyle tartaklanır:

- Haydarpaşa'ya bakan sırta bir hayli çadırlar kurulmuş ve kadın-erkek oralara koşmuştur. Yemek yemek ya da akıllarına geleni yapmakla eğleniyorlardır. Haydarpaşa'dan Ayrılık Çeşmesi'ne doğru demiryolunu izleyen yolun iki yanındaki çayırlarda ateşe atılarak yağı kokutan kokmuş köftelere ne buyurursunuz? İşte bu yolda, kadın-erkek, çoluk-çocuk, büyük-küçük herkes gerek yaya, gerekse araba ile gezip tozmaktadır. Yol, sabahleyin Belediyece sulanmış ise de gelip geçenlerle rüzgâr onu toz deryasına dönüştürmüştür. Bu yüzden burada volta atanlar da tozuyup tozlanmışlardır. Seyir yerine gelen birtakım şıklar ise arabaları dikizlemekte ve peri sandıkları hanımların öyle eski çoraptan bozma eldivenler üzerine yalancı elmas yüzükler takıp takıştırmış olmalarına şapalaklaşmaktadırlar. Satıcılar ise pazarlıktan başka

bir şey düşünmüyorlar. Kısacası, herkes aşağı yukarı bir koşu içinde. Kimileri memnun, kimileri de, yok yere yorulmuş olmaktan mahzun! Şimendifer istasyonunun karşısındaki bahçeli kahvede ise bir bando nızıka. Kahvenin üst kesimine kurulmuş Abdi Paşa çadırına ise kimi ağırbaşlılar doluşmuş.

Caceyli calacula cümbürleyli copcop!

Bu bölümün takatı da buraya kadar.

Ey Latifi koş gel, sen de buraya menekşe enfiyesi bir söz oturt ki kimse göz siyahını ayıramasın:

- Zamanı içinde tek olan İstanbul şehridir ki dünya ucubesi bukalemun ve eşi az bulunur seyirlerle kaplıdır.

Dön Baba Dön

İmdi, ey Asıkyüz bu şanlı kalem Mama vartasına uğrayacaktır. Mama, Kadıköy'de, Merdivenköy dolaylarında bir seyirdir. Bektaşi Tekkesi'ne varmadan, soldaki ağaçlar altında kurar cümbüşünü. Oraların alıkıran başkeseni de ünlü Musahip Lütfü Ağa havadarlarından Osman Bey'dir. İncesazla hokkabaz da hiç eksik olmaz. Ne ki daha sonraları perdesinde Kırmızı Horoz ile Tırıng ilanları bulunan bir sahne getirilip kondurulmuştur. Bu, Mama'nın en parlak zamanıdır ki dümeni Kavuklu Hamdi'nin elindedir. Yaşını başını almış beyler, efendiler ve de paşa eskileri onu alaşağı ederlerse alkışlarıyla ederler. Bunlar çınar ve sakız ağaçları altına yerleştirilmiş boynu bükük masalarla sandalyelere tünemişlerdir. Kadınlar kesimi seyrek bir kafesle üstünkörü ayrılmıştır. Kapının önünde Şişman Ahmet'in zurnası taksim etmektedir. Kavuklu Hamdi'nin oğlu ve Sermet Muhtar'ın sütninesi Berrak Hanım'ın kocası Enver Efendi gişe önlerinde dolaşıp duruyor.

Tarara bum tara.

Hamdi eşi bulunmaz bir güldürücüdür. Zekâsı, kavrayışı, hazırcevaplığı üstüne yoktur. Düşlere sarmalayıp anlattığı öykülerinde hiç mi hiç bayağılığa düşmez. Her akşam kendi rekorunu yenilemezse, eşitler. Sermet Muhtar'ın demesine göre, gençliğinde çok hovardalıklar savurmuş, çok paralar yemiştir. Sonra da meraklı ve sinirli olmuştur. Her şeyde kuruntu yaratacak bir şey bulur. Lodosta vapura binemez. Bir kez Kadıköy'e kapağı attı mı, kış geçinceye değin bir daha ordan çıkmaz.

Mama'da Abdürrezak-ı Şirin Mezzak'ın kumpanyası da aralık aralık görünür. Hazret Beylerbeyi'nde oturduğundan yazları Anadolu kıyısındaki bahçeleri dolaşmayı yeğler. Bağlarbaşı, İcadiye ve Libade'de görünürse çokluk *Kanlı İntikam*'ı oynamak için görünür. Cuma ve pazarları ise Kuşdili dolaylarındaki salaşlara atar kendini. İmdi gerektir ki Anadolu yakasındaki öbür seyirleri de fıştıklayıp kıyamete dek anılalım.

Fenerbahçe araba ve bisiklet demektir.

O kadar güzel arabalar ki, al kucağına kedi sever gibi sev.

Ahmet Rasim: "Çekçeklerden tutun da paraşol, bağ arabası, payton, brika, kupa, lando, yarım lando, tekatlı, çiftatlı... topundan birer tane var" diyecektir.

Fenerbahçe biraz da Refik Halit demektir. Cuma ikindilerinde, meltemin savurduğu toz tipisi içinde konak ve kira arabaları ile, daha kerevet konması düşünülmemiş olan şilteli muhacir arabaları, birbiri ardından gelir yazarımızın önünde alay tutar. Refik Halit en çok da konak arabalarına biter. Üzerine ışıklı denizin yansıdığı parlak cilalı kabuklar gözlerini alır. Besa be, her şey parlıyordur. Kesme billur camlı fenerler, koşumların madeni parçaları, nikel basamaklar, *Bender* markalı tekerlek kapakları, deve derisi körük, atların tüyleri, yeleleri, kuyrukları, gözleri, burun delikleri... fosur fosur alevdir topu da. Yazarımız, yürümek isteği ile boyuna başlarını sallayan, durdukça eşinen, birbirleriyle karşılaştıkça kıvrak kıvrak kişneyen ve yanlarından velosipet yani şeytan arabası, yani filispit, yani bisiklet geçtikçe ürkmüş görünmek için şöyle bir irkilen atlara da ayrı bir değer gösterir.

Şöyle bilin ki, bu pırpırı arabaların arabacıları da dimdik dururlar. Sırtlarında uzun mu uzun bir kaput vardır. Düğmeleri de birbirine değdikçe mantarı çıkarılan şişe gibi flok diye öter.

Arabalar Refik Halit'in önünden geçerken, erkekler tam numara alabilmek için boyunlarını sıkan yakalığın katılığını, sırtlarındaki pardesünün bal rengini, dizlerindeki örtünün aslan resmini elden geldiğince belli ederler. Gençler de bıyıklarının ütüden ve maşadan yeni çıktığını, üstelik de pomadaya yatırıldığını gös-

termek için başlarını arabadan uzatmaya büyük bir önem verir. Yarışma kurallarına göre orta yaşlıların sakallarını dibinden traş etmesi, saçlarını da iyi taraması gerekir ki onlar da bunun böyle olduğunu pencerenin yanında durmakla kolayca gösterirler. Aralıkta bütün yarışmacılar altın başlı hezaren bastonları olduğunu anlatmak üzere onları ikide bir pencere camına vururlar.

Tarara bum tara.

Kibar kadınlar da, ufacık pelerinli simsiyah, upuzun çarşaf giymişlerdir. Ama başlarını yine çarşaf kumaşının bir parçasıyla sımsıkı sarmamışlar, yüzlerine boyunlarının beyazlığını gösteren peçeler indirmemişler, kulak hizalarından birer büklüm saç taşırmamışlar, ellerine beyaz glase eldivenler geçirmemişler ve de tafta etekliklerinin arasından yine glasa iskarpinlerinin burunlarını göstermemişlerse vay hallerine! Refik Halit onları yere baktıracak zifir sözler söylemez, ama başını da bir kezcik olsun onlardan yana çevirmez. Dön baba dön.

Arabalar döndükçe -seyir yerinin tam ortasında olur bu iş-, arabadakilerin de, dışarda onları dikiz geçenlerin de başı döner. Hele muhacir arabalarındaki şiltelere bağdaş kurmuş maşlahlı hanımların içleri dışlarına çıkar: Sözün kendisi budur, kimi zaman da arabalar zıngadak durur. Yanyana gelip, sevdalıların gönüllerindeki ateşi Urfa yağıyla cilalamak içindir bu. Yalnız Hükümeti Hamidiye çağında olduğumuzu unutmayalım. Kıpkırmızı fesli bir padişah hafiyesi arabaların ağırlaşmaya başladığını görür görmez lafını diker:

- Ne din kaldı, ne iman. Arabaların böyle yanyana gelip durması *adab-ı islamiye*'ye ve *şer-i şerif*'e aykırıdır. Yarın Sarayı Hümayun'a gidip gereğini yapacağım. Zat-ı Şahane'nin bu rezaletlerden haberi yok ki... Kabahat bendelerinde. Burasını ikiye ayırmalı. İçinde kadın olan arabalar bir yana, erkekler öbür yana.

Pes, bundan anlaşılır ki Refik Halit nükte edecek, senin sözlerinden topumuz habersiz değildir diyecek, bu da hafiyeye kendi durumundan haber verecek, yani ki demek olur, hafiye de kendi durumunu öğrenecek:

- Pek münasip olur efendimiz. Dahası, aciz düşünceme göre bir de kafes çekmeli.

Bu adam da kim?

Al maroken döşemeli paytonda deli dana gibi yayılan bu türş yüzlü adam da hafiye, ama o tüm hafiyelerin üstünde. Abdülhamit'in başhafiyesi Fehim Paşa. Eğer yaşarken yararlı kul olmak istersen ona yaklaş. Boyun-posun doğrulur, endamın genişler. Fehim Paşa, Tunus kapıkahyasının kızını zorla arabasından almaya kalktığından beri pinpirik ve bir deri-bir kemik hanımlar tazelerle kızları onun gözünden kaçırmaya çalışırlar, ama sen aldırma. Dedikodu çoğalsa da sen zehir hafiyenin üstüne atıl. Ayağını öp, koluna asıl, göğsüne kapan, kulaklarına yapış, gerekirse de boynunu, kırk, döndürüver.*

Dön baba dön.

Al marokenli adam kaykılmaya son vermiş, bedenini ayaklarını toparlamıştır. Şimdi de sağ elini yerden temennaya geçirmiştir. Çünkü karşı yakadan gelen bir paytonda da yine Abdülhamit'in başhafiyesi Kabasakal Mehmet Paşa yer almıştır. Ona Çerkez Mehmet Paşa da denildiği için Hazret, Fehim Paşa'nın selamını karşılarken, sağ elini kabasakallığı, sol elini de Çerkezliği adına kullanarak çifte temenna basmıştır.

Artık siz bilin, Kayışdağ, Alemdağ, Karaman Çiftliği de ışıltılı seyirlerdendir. Bunların içinde en şavklısı belki Alemdağ'dır. Ne ki yolu çok uzun ve de çok hafakanlıdır. Göze alamayacak olursanız Karaman Çiftliği daha beridedir. Küçükbakkalköyü'nden bir yol ayrılır. Ağaçlıklı, ama mendebur bir bayırdır. Suyu tatsız tuzsuzdur ki atıştırdığınız dolmaların, kuzunun yağı elinizde kalır. Bulaşıkları da, olduğu gibi geri getirmek zorunda kalırsınız. Kayışdağ yolu ise uzunluk bakımından Alemdağ ile Karaman Çiftliği arasındadır. Oraya da Erenköy'den gidilir. Çöl için bir kumu eksiktir. Tek bir ağaç yoktur. Taşlar, kayalar üstünden sırık arabalarıyla sekerek varılır. Varınca da kahveciden hasır istenerek hemen *hasırnişin* olunur. Sermet Muhtar der ki:

* Bk. Amerikalı Tolstoy.

- Hanımlar hasır üstünde, yedi döşeğinde yatıyormuş gibi mecalsiz yatarlar. Ağaçların altı da yeter derecede kalabalıktır. Gelenlerin arkası da kesilmez. Bir bakarsınız altı, yedi Üstüdar talikası sökün eder. Ellerinde torbalar içinde utlar, kemanlar, tefler, darbukalar. İkindiye doğru da neler olmaz! İlkin, "Yazı mı, tura mı" sonra "Masana, nedir o, bir yelpaze" oyunları döndürülür. En sonu "Fahişe Bohçası"nda karar kılınır.

Ey anlattıklarımızdan saçı yoluk, gözü de cımluzrak düşen okur, bu kez kulağını Kuzguncuk'ta Frenk Tepesi derler seyiryeri üzerine kantarlayacağımız laflara ver ki birinci iklimden olduğun bir daha ortaya çıksın.

Frenk Tepesinin konumu, coğrafya bilimi açısından pek şorolodur. İki yanı bayır. Nah böyle bir burun. Buruna kadar ilerleyin de hem Kavaklar'ın, hem de Adalar'ın iffetini seyredin. Buraya Kayzer Wilhelm gelip vizite vermiştir ki: "Yenibahçeli Şükrü'nün zeybeğini görmediniz, Frenk Tepesinde de bir kahve içmedinizse, İstanbul'u gördüm diyemezsiniz" incisini döktürmüştür.

Tepe çok rüzgârlıdır. En çok yaz ayları gelinir. Ama gelincikler açtığında ya da çilek mevsiminde de kendinizi tutamaz gidersiniz. Çünkü gelincik tarlalarına doyum olmaz. Tepenin sağ yanı Beylerbeyi Sarayı, sol yanı Kuzguncuk. Nakkaş Mezarlığı seyiryerinden sonra başlar. Anadolu yakasının ilk gazhanesi de bayırın tam altından Üsküdar-Kısıklı hattından elektrik almadan önce yıllarca çevreye havagazı basan bu gazhanedir.

Tepenin orda da bir kahve. Arap Mehmet'in kahvesi ki kadınlar yaklaşamaz. Ne ki, burda kaç-göç yoktur. Aman, amanlar Zümrütlü Hanım derler, Vali Reşat Bey'in hanımı cevahirlerini takıp takıştırarak gelmiştir. Emine Sultan -Şerif Paşanın hanımı- o da cevahir içinde. Şerif Haydar'ın karısı İngiliz'dir, o da kızlarını alıp gelmiş. Kimi zaman ağabeyleri, büyük musikici, Şerif Muhittin Targan da yanlarında olur. Küçük Matmazel Sare Hanımın bütün teyzeleri* de burda. Paşa enişteleri ha keza! Adliye

* Bk. Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi.

Nazırı Cemil Molla'nın kapısı zaten Tepe'ye açık. Oh, oh Mazlum Bagana, Şevket Bagana onlar da ha-kezadalar. Şimdi bunlar hep belli oldu. Mahmut Bey de Frenk Tepesine doğru ilerliyor. 35-40 yıl Kuzguncuk muhtarlığı yapmıştır ki her dem tazedir.

Kadınların tümünde yeldirme, kaşpusyer. Çarşaf-marşaf yok. Kocaları Bağdat'ta, Basra'da bulunmuş olanlarda da sırmalı ve dünya güzeli maşlahlar. Başörtüler de şifon. Mitenler. Yarım eldivenler. Şemsiyeler de var. Nedir, bunlar Göksu şemsiyeleri değil. Süsle püsle hiçbir ilişkileri yok. Sadakordan, güneşten korunmaya yarar. Kadınlı, erkekli bütün Musevi alabandası ile Rumyozlar da bugün burda. Palikaryalarla koriçalar laternalarını da getirmişler.

Al sana papaz, sular karardı, akşamın nöbeti bize erişti. Biz de korkudan yılancık çıkardığımıza imza eylemişizdir.

Artık öyle bir noktaya ulaştık ki bundan sonra buraya Haşim'in Boğaz safası yakışır. Şairimiz zifir mi zifir bir gecede Haydarpaşa'dan Beykoz'a yürümüştür. Nedir, bu yürüyüş ayakla değil de, otomobille olmuştur. Bu da Haşim'i samur kürk giymişcesine sevindirmiştir. Çünkü o güne değin bu yolun karanlığı ayarında bir gece karanlığı görmemiştir. Mercanlar, süngerler, yosunlar, sedefler ve balıklarla dolu bir denizaltı karanlığıdır bu. Şimdi artık lafı Haşim'e bırakalım ki, biz de bu bölümün perdesini çekmek üzere kulise geçelim:

- Bu el değmemiş karanlığın en garip yolcuları kedilerdir. Fenerlerin ışık konileri harekete geldikçe, gecenin her noktasında, çifte çifte fosforlu noktaların kuvvetle yanıp söndüğünü görürsünüz. Sanki karınlarını ağzına kadar dolduran erimiş bir ateşi gözlerinden, yeşil bir alev halinde akıtan bu garip yaratıkların arasından geçtikçe, insan kutsal bir karanlığın saklısını dağıtıyorum kuruntusuyla adeta günah işlemiş gibi korkuyor. Sanki yere yıkılmış bir gökyüzü parçası üzerinde yürüyorsunuz ve sanki bütün bu yanan gizemli kedi gözleri, bu gökyüzünün yere dökülmüş hiddetli, korkunç yıldızlarıdır.

Sular

Hangi birini yazalım, dünya bir deli çıplak Ferhat!

Ahmet Rasim, Sular'a akacağı gün, gece erkenden yatar. Gerçi gece yarısı dondurmanın kurusunu satan satıcıların sesiyle uykusu parçalanırsa da saat beşte yine ayaktadır. Köprü'den kalkan ilk vapura -o yıllarda Bakırköy'de oturuyordur- da atladı mı, ver elini Mesarburnu.

Söylenmiştir, orada Hidayetin Bağı'nda iki tek atmadan da yola çıkmaz.

O yıllar Büyükdere-Sarıyer arası çıldır çıldır yalıdır. Ottenfels yalısından tutun da Eseyan, Franchini, Gümüşyan, Kayseriliyan, Sobacıbaşı yalılarına değin her şey afur alıp, afur satıyordur. Buralarda burunlarından afur dumanları çıkan bir de Büyükdere Mösyöleri vardır ki onlarsız Büyükdere düşünülemez. Ahmet Rasim, bunların insan balyaları arasında sıkışık kalmamaları için parlak kağıda basılmış fotografilerini çekmiştir:

- Topu da hoppa ve züppe. Bıyık Wilhelm'dir ki, pomadalar iki yandan akar. Yanak kızarıncaya değin perdahtan geçirilmiş. Toz mavi gözlük. Dik ve bükme yaka. Parmaklarda, üzerinde *souvenir* yazılı üç, ya da dört yüzük. Sırtta yarım frak. Kimilerinde ise *jaket Fransez* adıyla ünlenmiş kırpık ceketler. Yelek pikeden. İnce kordon ya görünür, ya görünmez. Paçası az-biraz bol pantol. Çoraplar kırmızı benekli.

Sulara gitmek için tak-tak arabaları, muşamba tenteli, yaylı ve tek atlı arabalar sizi iskelenin gerisinde bekler. Guides-Joanne: "Hangi yöne giderseniz gidin, beş kuruştan çok vermeyin" diyecektir, ama siz ona kulak asmayın, kendi hovardalığınıza göre bir şey seçmek isterseniz yedi buçuğu, dahası iki çeyreği basın.

Burada eşeksüvar olmak isteyenler için eşekler de sıraya dizilmiştir. Çoğu kırmızı kadife palanlıdır. Yolda da sık sık *stoper* eder.

Sarıyer'deki sular beş tanedir: Çırçır, Hünkâr, Şifa, Fındık ve Kestane. Yolculuğa uygun reçete şöyledir: Kafalar çıkarılıp delirek bir kazığa bağlanacak. Kaşlar, gözler soldurulacak, ağız torba gibi sarkıtılacak. Saçlar çapraza alınacak, karaciğer karınonyolaya sokulacak. Omuzlar ise sarhoş devenin eğri çuluna döndürülecek.

Mesarburnu'ndan -Sarıyer-Çırçır ya da Hünkâr bir buçuk kilometre çeker. Araba ile on dakikadır. Ayağına çabuklar ise 20 dakikada alır. Ama tabanvaycılar bu yolun hiç bitmeyeceğini sanır. Erkeklerin fesleri altında yazma mendil vardır. Ceketler de omuzlarda. Ellerde de sefertasları, sepetler, çıkınlar... Topu da sıcaktan börtmüşler. Kadınların ise ellerinde, kucaklarında, ya da memelerinde yavrular. Tazeler çoğunlukta. Ne ki, islimi kesilmiş kocakarılar, al-çuha olmuş ortayaşlılar da eksik değil. Sermet Muhtar Alus yayacıların, dilleri bir karış dışarda, yerlere çöküp, sık sık mola verdiklerini, yine de *şevk ve şadi*'yi hiç bozmadan yollarını sürdürdüklerini söyleyecektir.

Gerçek cümbüş arabalardadır. Utlar, şarkılar, türküler gırla. Bu şevke ve şavka eşeksüvarlar da katılır, ama onlar daha çok manilere, semailere göz kırparlar. Sarıklıklar ve cübbeliler ise ayınları çatlata çatlata gazel çekerler. Sesleri de pek yanık olur.

Şimdi kendimizi yeniden vapur iskelesinin önüne dineltelim.

Sulara ayakla nasıl tıpın-tıpır edileceğini göstereceğiz.

92 yıl geçtiği halde o yolu hâlâ düşlerimizde görürüz.

Mesarburnu'ndan ayrılır ayrılmaz sağa sapılır. Yüz metre sonra da Kestane Suyunun denize döküldüğü yere gelinir. Suyun

kaynağına çıkmak için de Dere'nin sağ kıyısı izlenir. Böylece Sarıyer koyağına girilmiş olur. Köyden çıkınca da Derenin öbür yakasına atlanarak sel yatağı kendi haline bırakılır. Dere şimdi sağdadır. Az sonra bir mezarlığın -Türk mezarlığı- içinden geçilir. Daha sonra yol sola döner ve iki geçeli köy kahveleri arasından süzülür ki soldakinde oturup bir kahve içebilirsiniz: burada gölge bir parmak kalınlığındadır. Daha ilerde yol yeniden Dereye ulaşır ve sol kıyıyı izler. Artık iki yan da bağlık, bahçeliktir. Böğürtlenler, hanımelleri ve de şerbetçiotları pıtraktır. Hadisene, hadisene, bu kez bir köprüye varılır. Yol orada ikiye ayrılacaktır. Sağdaki sizi beş dakikada Çırçır Suyuna ya da Gül Vadisine iletir. Ama siz sola sapın yani köprüyü geçin. O zaman hemen sağda Fındık Suyuna giden bir yol belirir.

Fındık Suyu, Sarıyer suları içinde, kaynağı en derinde olanıdır. Sindirim estepetasında üstüne yoktur. Saadi Nazım Nirven: "Organoleptik niteliğinde berrak ve serin, 5 Fransız sertlik derecesinde güzel ve tatlı bir sudur" diyecektir. *Mir'at-ı istanbul* yazarı Mehmet Raif Efendi 1898 yılında bu suyun başında bir yazıt görmüştür ki üzerinde şunlar yazılıdır:

Ne Hünkâr, ne de Kestane Suyu değil böyle bir mâ
Cümle sular tahtında bulunmuştur müceddet işbu mâ
Şürp olunca taamı mahvedip sadra şifa
İsmi poste, şürbü doste, sahibi Elhaç Mustafa

Fındık Suyuna giden yolun karşısında dik bir patika da vardır ki, o da sizi 2-3 dakikada Kestane Suyuna yetiştirir. Burada kalmayıp tepeye doğru tırmanmayı sürdürürseniz, çok görkemli bir ormanla burun buruna gelirsiniz. Meşe, ıhlamur, karaağaç, kestane, fındık, gürgen, atkestanesi insanın içini yeşile boyar. Buradan Gül Vadisinin de öyle bir görünümü vardır ki bedahşan yakutu kaç para?

Oh, artık korkmayın, beş dakika sonrası da Hünkâr Suyu'dur.

Hünkâr Suyu ağaçlıklı bir alandır. Ortasında havuz, gerisinde kahveci sundurması. Yanında salaş bir tiyatro şanosu. Şanonun

çevresi de erkeklerin yeri. Yukarda, önleri kafesli setler de hanımların. Cuma ve pazarları da saz. Ya Karakaş'la Memduh'un takımı ya da ünlü Tatyos. Tatyos, kimi zaman da kemanını Kanuni Şemsi, Karakaş ve Tanburi Yuvakim'le birleşerek öttürür. Ahmet Rasim: "Dinlenecek bir saz takımı varsa, o da Tatyos'undur" der.

Burada bize düşen sanatını maskesiz sürdürmüş olan Tatyos Ekserciyan adına bir ağıt yakmaktır. Bunca koşudan sonra en yakışık alanı budur. Yalnız her zamanki gibi, bırakalım da, ağıtı yine Ahmet Rasim çeksin. Biz de yapabiliriz ama, bakarsınız bir dil sürçmesi, tepetaklak geliriz. Büyük yazarları da kendimize güldürürüz. Hoş onların dil ve anlatım tökezlemelerini çakacak takatları yoktur ama, olsun biz işimizi dürüst, kendimizi de sağlam tutalım.

Önce çalgıcı ve bestecimizin yaşamı üzerine biraz bilgi verelim ki kimse billahlı, fillahlı gözyaşlarına gömülmesin. Yaşam öyküsü kitaplarında yazılıdır ki Tatyos Efendi 1858 yılında Ortaköy'de doğmuş, 1913 yılında da Kadıköy'de tertemiz ruhunu havaya uçurmuştur. Çocukluğunda bir süre Ortaköy'deki Ermeni okuluna gidip gelmiş, bir süre de çilingir çıraklığı yapmıştır. İkisi de içini açmayınca dayısı Movses Papazyan'a yanaşmıştır ki o da, ona ilk musiki ve keman dersini vermiş, geçim sıkıntısı ile dolu o ünlü yaşamının kapısını aralayıvermiştir. Dayısından sonra Civan ve Astik Ağalar da ona katıksız bilgiler sunmuşsa da kemanda gerçek ustası Kör Sebuh'tur.

Tatyos Efendi piyasa sazendeliğine girişini, 17 yaşında, Kuledibi'ndeki Pirinçci Gazinosunda yapmıştır. Gerçek ününe ise Direklerarası'nda Mehmet Efendi Kıraathanesi'nde -sonraları Milli sinema- ulaşır. Daha sonraları ise, yine Şehzadebaşı'nda, Fevziye Kıraathanesi'nde, içleri, dışları apak insanlar karşısında kemanının tellerini ustalık perendeleri ile süslemiştir.*

Şimdi de Ahmet Rasim lafı orta yerinden alsın mı:

* Bk. Kahveler Kitabı.

- Zavallı musikişinas ömrünün sonunu yoksulluk ve sefillik içinde geçiriyordu. Birçok yıldan beri çektiği karaciğer hastalığı, yıllar yılı uğradığı parasal darlığın yüzüne serptiği sarılığı siyaha dönüştüre dönüştüre biçareyi kara toprağa değin sürükledi. Bir zamanlar kemanını dinlemek için toplaşan binlerce dinleyiciden dün cenazesinde 10-15 kişi bulunamadı. Türk musikisine Rast, Kürdilihicazkâr, Karciğar, Suzinak ve Hüseyni Saz Semailerini ve çeşitli makamlardan pek çok şarkı armağan etmiştir. Notası çok güçlüydü. Kemanı bir zamanlar musikiseverlerce pek aranırdı. Şarkı aranağmelerinde kimse onun katına çıkamamıştır. Peşrevlerindeki tatlılıkla da ayrıca ün kazanmıştır. Karciğar makamını onun peşrev ve saz semaisine borçluyuz, desem çok görülmez. Bu makamdan: "O mahitab-ı aşka..." sözleriyle başlayan çenber yönteminde bir de bestesi olduğunu biliyorum. Kendisi gibi yine bu sanatın hor ve hakir darbeleri altında ezilip yaşamı bırakan Kemençeci Vasil, her ne zaman onun ustalığından açılsa: "O yapsın, ben çalayım" derdi. Gerçekte pek çok da rastladım. Tatyos da Vasil'i ağlamadan dinleyemezdi. İçkiye son derece düşkündü. Son zamanlarda bu yüzden kemanı da eski ününü yitirmiştir.

Bu ağıtın ardı, tehey, musiki ve utanma sahibi kişilerin gönlüne çöker. Tatyos son zamanlarda kendi kendine de değer gösterememeye başlamıştır. Son bestelerinden biri olan bir Kesik Kerem'de içinin türşünü -etkisini- şöyle dile getirir:

Ehlin dilin yoktur kadri
Uğraşma Tatyos gayri
Eserin çok, kıymetin yok
Talihine gel küs bari

Cumaları Hünkâr'da hokkabazın okkalısı Usta Kanarya ile yardağı Portakaloğlu da görünür. Kimi zaman da Boyacıoğlu. Onun yan boşluğunu da Ortaköylü Yasef'in oğlu doldurur. Öğleden sonra Komik Hamdi, Şeyh Hakkı, Kel Hasan da tiyatrocuklarını sergilerler. O vakte kadar kafeslerin arkalarında -bunları

Serinet Muhtar anlatıyor-, gerideki yamaçlarda bir kaynaşmadır gider. Yemek getirmeyip de orada kuzu ve şiş kebabı çevireceklerin, patlıcan silkme pişireceklerin başı dertte. Hesaplı gelenler 50 dirhemliğini, 100 dirhemliğini pantollarının arka cebine sokmuşlar. Aralıkta bir-iki yudum çekiyorlar. İncesaz, hokkabaz, tiyatro kimin umuru! Herkes tıka-basa. Karınları Hüt Dağı gibi. Onların yedikleriyle bir ordu beslenir.

Ya ağustos sıcağına ne demeli? Kuyumcu Çarşısının bezirgânları ile bunların dört kaşlı, dört bıyıklı duduları, evde kalmış, dubalaşmış kızları, göbekliler, piryol ve tontonlar ve de bıdıklar... Topu da hasırların üstünde sergi. Horul-morul ses büyütmekteler. Çapkınların, tazelerin saatleri de şimdi şimdi işlemeye başlamıştır. Gelsin işaretler gitsin işmarlar. Beyaz, benden sana niyaz. Al, kalbimi çal.

O çağ, İstanbul'un bolluk ve folluk yıllarıdır. Yaşmaklı, feraceli hatunlar Çırçır'da göründü mü Kahveci Alyanak Hüsnü Bey onları koşarak karşılar. Kafesli setlere kendisi götürür. Hüsnü Bey nazik, terbiyeli, temiz ve de ikramcıdır. Gelenlerin önüne ilk iş olmak üzere, yaldızlı Bohem sürahi ve bardaklarla su koşturtur.

Şu da bilinsin ki, Fındık ve Kestane sularında saz nanay mı nanaydır. Buralara gidenler ahenkçilerini de yanlarında taşırlar. Çırçır ise Hünkâr gibi sazla havalanır. Burada da çokluk Kemani Kirkor, Kanuni Şemsi, Udi Selim, Hanende Karakaş ve de Tatyos sanatlarını gösterirler. Refi Cevat Ulunay bir kez Çırçır'da Hanende Kel Ali Bey'i dinlemiştir de aklının menteşeleri erimiştir.

Pes, bir yanda Çırçır Suyunun dar ve dolambaçlı havuzunun çevresinde sıralanmış ördek heykellerinin ağzından şırıl şırıl sular akmakta. İşte, havuzun üstüne doğru bir çıkıntı yapan kameriyede incesaz takımı, yandı pilav tavası bir Beyatiaraban çekiyor.

O ne? Saz birdenbire durdu. Sesler kovuğuna çekildi. Sular akmaz oldu.

Bu kitapta 11 padişah, 26 paşa, 5 sadrazam, 2 şeyhülislam, 24 şair eskisi bir sürü de hanende ve sazende kullanılmıştır.

İnanmak gerekir ki Kel Ali Bey Çırçır'a elado der demez bütün insanlar, bütün ağaç ve bitkiler (yani eşçar ve nebat) durup ve de fener çekip başlarını ona döndürmüşlerdir.

Ali Bey sırtında Haydarisi, omzunda nevale zembili ile görünmüştür. Kahveci çırakları koşup, yere şipşak halı sermişler, üzerine de seccade döşemişlerdir.

Bu insan bülbülünün şakımasını dinlemek çok estirikli bir mutluluktur. Pes, Ali Bey, bir yandan sağdan soldan inip çıkan temennalara karşılık yetiştiriyor, bir yandan da taksim hazırlıklarını bütünlüyordur.

Ona Kadıköylü Ali bey, Enderunlu Ali Bey de derler, 1830 yılında Kastamonu'da doğmuştur. Küçük yaşta Enderun'a alınmış, Tellalzade'ye öğrenci yazdırılmıştır. O sıralar, gizliden gizli keman gıygıylamayı da kapmıştır. Nedir, Tellalzade, onu bir gün keman öttürürken yakalayınca kemanı elinden alıp ayağına pas pas eder.

- Senden yalnız okumanı isterim, başka bir şeyle ilgilenmeyeceksin.

Ali Bey Enderun'dan çıktıktan sonra Yusuf Kâmil Paşa'ya çatmıştır. 25 yıl aksatmadan Paşanın konak ve yalısında musiki öğretmenliği yapan Kadıköylü bir aralık Hidiv İsmail Paşanın çağrısıyla Mısır'a gitmişse de ordaki sazendelerle anlaşamayıp geri dönmüştür. Ne ki, İsmail Paşanın üstelemeleri karşısında bu kez kendi saz takımını (Kemani Kirkor, Tanburi Kapris, Kanuni Garbis, Lavtacı Andon) yanına alıp yeniden Mısır yolunu tutmuş, Hidiv'in pek çok pohpohunu ve de parasını almıştır.

Gelin görün, İstanbul dönüşü, elinde, avucunda ne varsa tümünü har vurmuş, sonunda yeme-içme derdine düşerek Kadıköy'de kiraladığı bir kahve köşesinde, şuna buna şarkı ve beste dersleri dağıtmaya başlamıştır. Ne ki, Hafız Osman Efendi, Ali Beyin ününden ötürü kahvesine gittiğinde, onun derecesiz yoksulluk çektiğini görerek çok üzülmüştür.

Kel Ali Beyin gençliğinde çekilmiş tek fotografisi vardır ki onda sakalı matruş, bıyığı da yastık bıyıktır. Sonraları sakal salmış, bir süre kır, son yıllarında ak sakal gezdirmiştir. Uzunca boylu ve de etine tıkızdır. Sesi karıktır ama bu, cihanbeğendi sesine ayrı bir tad katıyordur. Hançeresindeki olağanüstü yetenek, nağmelerini istediği perde üzerinde kolayca dolaştırmasına yardım ediyordur. Kemençeci Vasil, Ali Bey taksime başlayınca, bütün dikkatlerini ona çevirir. Ahmet Rasim, bir gün kendisine bunun nedenini sormuş, o da şu karşılığı vermiştir:

- Onun gırtlağında bir makine var ki, bizim yaylarımızla parmaklarımızda olsa, güç veririz.

Kadıköylü'nün sesi üzerine musiki ustalarından Fenni Bey İbnülemin'e şunu fıslamıştır:

- Ali Bey'in çok titreşimli, etkili ve yanık bir sesi vardır. Bir gün Hicaz makamında taksim geçerken -ünlü Kemani Ağa da peşrevlik ediyordur- seyri o makama adamakıllı ters olan Hüseyni'ye atlamış, ama bunu öyle ustalıkla yapmış ki Kemani Ağa da, işi çakmayarak, ardından gelmiş. Nedir, mecliste çok soğuk bir hava esmeye başlayınca Ali Bey yaptığından çok utanmış. Bana sonradan bunları anlattığında: "çok rezil oldum" demişti.

Öykü:

Şirketi Hayriye Müdürü Hafız Vehbi Efendi'nin Bebek'teki yalısında bir gece bir musiki meclisi kurulmuştur. Son yıllarını yaşayan Ali Bey de boğazı sarılı ve yaralı olarak orada bulunmuştur. Keçecizade Reşat Fuat Bey de o akşam oradadır ki Kadıköylü'ye saz ile Lavtacı Mihriban Hanım'ın eşlik ettiğini görmüştür. Mihriban Hanım, Zeynep Hanım'ın -Yusuf Kamil Paşa'nın eşi- sazende cariyelerinden, Ali Beyin de eski öğrencilerindendir. Ali Bey okurken, o eski ve mutlu günleri anımsadığı için karşısında Mihriban Hanım ne yapar? O da, kendisini tutamayarak lavtasını gözyaşları ile sulamıştır. Meclistekiler durur mu? Onlar da ağlaya ağlaya yalının odalarını inletmişlerdir. Kısacası, o gece ne kadar saz ve şarkı döktürüldüyse, o kadar da gözyaşı saçılmıştır.

Evrenin tazeliği ve parlaklığı Sular'dadır.

Mehmet Raif Bey Çırçır'da da iki sütun görmüştür ki birinde Çırçır Suyu'nun, İskender-i Zülkarney'in arayıp da bulamadığı abıhayat'ın ta kendisi olduğu ilan ediliyordur:

Habbeza Çırçır Suyu renkli, letafette güher
Sahibi Elhaç Raşit Ağa, hayratı ol eser
Bir mücessem nurdur, abıhayatın aynidir
İçmeyen hacetinden, lezzetinden bihaber
Bir içim sudur letafette yahut ruh-i revan
Nuş edenler zan eder bu dünyada Kevser içer
İster iç, ister vuzu'et, cismü cana panzehir
Lezzeti Kestane'den, Hünkâr Suyu'ndan muteber
Hasteganın, teşneganın canına canlar katar
Öyle saftır, halisâ, koymaz gönüllerde keder.

Saadi Nazım Nirven ise, onun için şunları söyleyecektir:

- Suyun kısa galerisi ufak bir hazneye ve buraya kaplanmış mermerlerin oluk taşından dışarı akar. Sarıyer Deresinin yatağını çevreleyen ve buraya bakan tepelerden birinin kenarında, patika hizasından aşağıda kalmış bu haznenin küçümencik giriş yeri eski bir demir parmaklıklı kapı ile örtülü ve bu hazne toprak tümseğin üstü de bir kır kahvesi halindedir. Suyun verimi yaz kış değişmez. 24 saat için bir buçuk metre küptür. Sertlik derecesi altı buçuktur.

Seyirleri akşamüstleri bir telaştır alır.

Mesarburnu'ndan Köprü'ye gidecek son vapur, akşam ezanından önce kalktığından yürek pıtpıtları içinde toparlanıp fırlanır. Seyirlerin önü ana-baba günüdür. Ne talika, ne eşek. Yine var mı tabanvay, yok mu tabanvay! Toz toprağa belene belene, tıkanıklık geçire geçire kapağı iskeleye atana bizden kocaman bir aferin!

Ahmet Rasim Bendler'e gideceği gün de Büyükdere'deki lokantalarda midesini dudaktan kalbe doldurur. Bendler, Belgrad

Ormanı içinde yedi tarihsel bendle, kocaman kocaman havuzlardan oluşur. Ormanın yaklaşık 28 km. çevresi vardır. Buradaki ağaçlar boylarıyla dikkati çekmez, ama çok hoş ağaç kümelenmelerine meydan verir. Ormanda sülün, karaca, kimi zaman da geyik ve ayı avlanabilir. Ağaçlar arasında gürgen, meşe, çınar, kayın ağacı, çam, karaağaç, kavak ve pırnal en önde yürür.

Ne ki, Bendler'in yolu uzun ve yorucudur. Bu yorgunluğa katlanamayanlar, yine Büyükdere'den gidilen Sultan Suyunu yeğlerler. Kahvecinin kamburluğu yüzünden buna Kambur Suyu diyenler de çoktur. Büyükdere seyirleri arasında Fıstık Suyu, Ali Ağanın Suyu, Karakâhya Bahçesi de çok aman-aman çeker. Bu sonuncusu 1931 yılında Meyve Islah İstasyonu olmuştur.

Biz yine Kel Ali Beye dönelim.

Bu kez Hafız Vehbi Efendi yalısında Kadıköylü ile Lavtacı Mihriban Hanımı gözyaşlarına boğan eski günlere çengel atacağız.

Sevda yahu!

Sevda yahu!

Ali Bey, Zeynep Hanımın Bebek'teki yalısında -şimdiler Mısır Başkonsolosluğu- musiki öğretmenidir ki yalının cariyelerinden Gülperi adında bir kıza tutulmuştur.

Yani ateşi kırk arşın alevlenmiştir.

Başına ağrılar girip, çatkılar çatıyordur.

Gülperi gerçekten peri gibi bir Çerkes kızıdır. Karınca belli, ensesi yelli.

Ve sizler yine alkışlıyorsunuz, Bebek'teki yalının solisti Zeynep Hanım -burada artık Hanımefendi-, haberi duyar duymaz, kızı hemen Kadıköylü'ye verir.

Doğrusu, Gülperi'nin kanı da Ali Beye alev kesilmiştir. Evin içinde şıpşıp terliklerle, tırnak ucu gazyağı yakarak, yürek hoplamalarını gezdiriyordur.

Yazarken aklımıza gelen bu ayrıntıları savsaklamak belki insanlığa aykırıdır. İki sevdalı günlerin ve gecelerin yapraklarını

çevirirken kızcağız yakasını o adı inceye çıkmış hastalığa kaptırır.

Ah, felek yıktın beni.

Gülperi, göz açıp kapayıncaya dek, Kadıköylü'nün sonsuz aşkıyla, dünyanın sonlu nimetlerini yüzüstü bırakıp şanlı ölüm köprüsünden geçmeye gider.

Yavrum Ali Bey, sevda iki lam elif ve dört vavla düzülmüş bir terazidir.

Bir kefesinde siyah gül vardır ki gözyaşına işarettir.

Öbürü ayrılık kefesidir.

Aşkı içersen, ayrılığı da içersin.

Eyledin âşık beni ey gül beden
Ayrılıktır gönlümü ezip geçen
Şikâyet etmem efendim artık ben
Ayrılıktır gönlümü ezip geçen

Mavi Tuna Dalgaları

Pam-pam, pam-pam,
Pam-pam, pam-pam,

Güneş ufka üç mızrak boyu kaldığı yer ki saat beştir; Büyükdere Orkestrası, *Mavi Tuna Dalgaları*'nı gıygıylayarak Büyükdere Çayırına doğru ilerlemeye başlamıştır.

Bugün orda, Tarabyalılarla Büyükdereliler arasında ayaktopu maçı var. Ağırbaşlı, yani şiir ve tarih yalamış bir yazar için, bu maçı kornasına koyup bart bart öttürmemek pek ayıp kaçacağından, biz de vakit yitirmeden oraya koşalım. Böylece tribünlerde, yani Büyük Çınarın altında uygun bir yer tutmuş oluruz.

Büyükderespor'un kaptanı Abraham Paşa'dır. Takımda orta alan oyuncusu olarak görünecek ve Mikro adını kullanacaktır. Kaleyi de bugün Madam de Veer koruyor. Onun da oyundaki adı Madama'dır. Gerçekte o Tarabya takımındadır, ama bu maç yüzüsuyuna, büyük paralar karşılığında Büyükdere'ye transfer olmuştur. Sarıyer'li Deli Şahende Hanım da Mikro'nun takımındadır. İlk kez futbol sahnesine çıkmış bir Türk hanımıdır ki pençeli güzelliği tüm Sarıyer delikanlılarını tabur tabur evinin önünden geçirtiyordur.

Şunun da bilinmesinde yarar vardır ki, Şahende üşütüğü kimseleri beğenmediği, isteklilerine burun kıvırdığı için sonunda kızkurusuna dönüşecek ve -zaman ne çabuk geçiyor demezseniz- 6 Aralık 1927 günü, Sarıyer'de -gözyaşlarım bu acılı dakikalar-

da beni yalnız bırakmayın- permanganat içmek yoluyla ömür defterini kendi elleriyle kapayacaktır. Ama bugün burada tüm erkekleri çatlatmak üzere ileri alanda yer tutmuş, sağ açığa tünemiştir.

Eski deyimiyle söyleyelim, sol açığı da büyük bir hınzırın dölünden peydahlanmış Herkül Yani doldurmaktadır. Öbür adı da Uykucu Yani olan sporcumuz bundan sonraki yaşamını da Büyükdere içinde yuvarlayacak ve vaktin birinde, bir sabah, seksen beş yaşında, aklı bir karış havada, Piyasa Caddesinde koşmaya başlayacaktır:

- Tanrısını seven benimle alay etmesin. Hangi aydayız? Günlerden ne? Ayın kaçı?

Sizin anlayacağınız Herkül, mart ayı başlarında bir akşam yatağına girmiş, sabahleyin de uyanmamıştır. Daha doğrusu, horulmoruldur. Nedir, gözlerini aralayıp ayağa kalkamıyordur. Bir saat, iki saat, on saat. Akşam da gelip çökmüş, ama Yani gözlerini yine açmamıştır. Yine de horul-morul ve de yeşil maruldur. Kız kardeşi Matmazel Angeliki ne yapsın? Karyolayı sarsmaya başlar. Ondan da sonuç alamayınca karyolayı tuttuğu gibi havaya kaldırarak -o da bir Herküle'dir- ters yüz eder. Yani'yi kuru tahtalar üzerine silkeler.

Allah allah, Yani yine de bana mısın demiyordur.

Gelen doktor da takatsızlık gösterince hasta vitamin iğneleriyle baş başa kalır. Kısacası şöyle anlatılmıştır ki ahı gitmiş, vahı kalmış Herkül, gözlerini odasının tavanına ancak 5 Eylül 1964 sabahı açar. Altı aydır mışıl olduğunu öğrenince de eşekten düşmüş karpuza döner. O anda saçı, sakalı birbirine girift olmuştur. Ertesi gün Büyükdere'ye gelen bir gazeteciye de çok uzun, Maskeli Süvari William Desmond'un dizi filmleri gibi bitmez, tükenmez düşler gördüğünü açıklayacaktır.

Boğaz'ın kütüğünü çıkarıyoruz biz.

Lafı Büyükdere takımı üzerine tutmak gerekirse, ey Okur, bilki Manas Efendi de orta alana omuz vermektedir. Hali vakti yerinde, yemesini içmesini bilir, mangal yürekli bir kişidir. Ayrıca

saz ve söz tiryakisidir. Kışın Beyoğlu'ndaki evinde, yazın Büyükdere'deki yalısında şölenden geçilmez. Ama sofrasında yemek, içmek etmekten çok Manas Efendinin fıkralarına, gülmecegüldürmecelerine kulak kabartılır. Dış krokisine gelince, göbekli ve bodurdur. Kimileri ona orta boylu derse de bu bir kibarlık estepetasıdır. Püsküllü ensesini okşayan bir fesi ve de yeleğinde, ucu pırlantalı altın saat kordonu vardır. Kimi şutları göbeği ile karşılarsa şaşmamalıdır. Manas Efendi birkaç ay önce dünyasını değiştirmiştir, ama bugün buraya Büyükdereliler'in ricası üzerine gelmiştir.

Sıra geldi Madam Personisi Beye.

O da orta alan oyuncusudur. Kocası Personisi Bey de Osmanlı diplomatı olup birçok Avrupa başkentlerinde maslahatgüzar olarak bulunmuştur. Nahit Sırrı Örik'in demesine göre Hazret hep iki dirhem bir çekirdektir. Gözünden monoklunu, elinden de eldivenle bastonunu hiç eksik etmez. Ayağında da Frenklerin *guêtre* dedikleri tozluklar vardır. Midilli'de doğmuştur, ama Rum mu, İtalyan mı belli değildir. Madam Personisi Bey ise bir *afet-i can*'dır. Yüz çizgileri, göğüs, kollar, kalçalar Fransız İmparatoriçesi Eugénie'yi çat diye çatlatacak bir güzelliktedir. Türkçeyi de öyle eksiksiz konuşur ki onu dinleyenler bir İstanbul Hanımefendisi karşısında olduklarını sanır.

Madam Personisi Bey, diplomatlıkta kocasından hiç de aşağı kalmaz. Son kez gittikleri memlekette beş yıl kalmışlarsa, dört yıl on bir ay Krala kapatmalık etmiştir. Kral kendisinden ve kocasından öyle memnun olmuştur ki, ayrılacakları zaman büyük gözyaşları dökmüş ve Personisi Beye yaşamında bu kadar görgülü bir diplomatla karşılaşmadığını söylemiştir.

Büyükdere Piyasa Caddesinde yalıları olan Gümüşyan Efendi ile Azaryan Efendi de -yaşasın anakronizm- geri alan oyuncusu olarak afi satacaklardır bugün. Yansız gözlemciler maçtan önce, Azaryan Efendi'nin öyle cevizibevvalı bir lokum olmadığına reçete yazmışlardır. O da reçete ile birlikte Birinci ve İkinci Rütbeden Mecidi, Birinci Rütbeden Osmani nışanını sağ göğsüne -

çünkü kalenin sağını korumaktadır- takmıştır.

Dinleyin a Şehleventler, Azaryan Efendi 14 yaşında, yani daha yavru kuş iken Devlet kendisini Fransa'ya göndererek, Sainte-Barbe Askeri Okulunda okutmuştur. Hazret 1868 yılında da Hariciye Nezaretine kâtip olarak girmiş, altı yıl Korfu'da, sekiz yıl Galatz'da başkonsolosluk oynamıştır. Serasker Hüseyin Avni Paşa, Hazreti kardeşi gibi sever. Lahm, şahm ve kıyafette yani şişmanlıkta ve pişmanlıkta ikisi de hık demiş birbirlerinin burnundan düşmüştür. 11 Mayıs 1876 günü Mahmut Nedin Paşa ikinci sadrazamlığından aşağı indirilince Azaryan Efendi özel bir vapur kiralayarak Mudanya'ya göndertmiş, Bursa'da vali olarak bulunan Avni Paşa'nın bir an önce gelerek sadrazamlığa giden yolları yoklamasını istemiştir.

Başmabeyinci Hafız Mehmet Bey de Avni Paşa'nın dakika yitirmeden yetişip yine sadrazam olmasına çalışmış ise de, geçmişte Avni Paşa'nın Saraylı kadınlardan kimisine el atmış olmasını Zatı Şahane daha unutmamış bulunduğundan iş yatmıştır.

Azaryan Efendi 50 yaşlarındadır. Ne ki on sekizinde bir delikanlı görünümündedir. İkinci Meşrutiyet'te Ayan üyeliğine atanacağı için şimdiden afur-tafur talimleri yapmaktadır. Ne ki bu çalımlarla birlikte Ayan üyeliğinin de vızvız türünden işler olduğunu ancak, 1922 yılının Nisan ayında çakabilecektir. Çünkü o gün, Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesinde, Sahne Sokağının altındaki eczanede bulunduğu sıra çıkan yangında bitecektir.

Doğrusu, Şirketi Hayriye'den Kamber Beyefendi ile Yenimahalle'li Hakkak Mıgırdiç Enderyan Efendi de gerçek bir piredir. Bunlar da, eski deyimle, sağ ve sol içi doldurmaktadır. Akıncıların orta oyuncusu ise Bayan Blanş'tır. Hatunun Büyükdere takımında yeralışı bütün Tarabyalıları öfkeye bindirmiştir. Neden derseniz, Bayan Blanş daha 24 saat önce Tarabyalılara, Büyükdere takımında oynamıyacağı üzerine yeminler, kasemler etmiş, oynayacak olursa Tarabya'yı seçeceğini söylemiştir.

Bayan Blanş'ın Boğaziçi'nde ipini çekmediği kapı yoktur. Tam bir acuzedir ve de "Harem takım dalkavuğu"dur. Nasirüddin

Şahın, İran tahtında oturduğu yıllarda Osmanlı Elçiliği görevlisi bir Türk'ün ailesiyle birlikte İran'ı bile boylamıştır. Tahtıravanla gidip gelişini, yollarda çektiklerini, Tahran şehrinin çıtı pıtılığını yalılardaki hanımlara masal gibi anlatır. Hele çocuklar karşısında tam bir şaklaban kesilir.

Gelin görün, acuzenin geçmişi oldukça karanlıktır.

Kimisi onun İsviçre'li olduğunu, bir ailenin onu mürebbiye olarak getirdiğini, sonradan İstanbul'u sevince de bir daha burdan ayrılmadığını söylerse, kimileri de Asmalımescit'te Madam Filomen'in İşbulma Yerinde iki lira aylıkla çalıştığını öne sürer. Bayan Blanş'ın karanlık bir serüveni de vardır. Bir yılbaşı gecesinden yüzü gözü bağlı, kolu boynuna asılı olarak çıkmıştır. Kendi anlatmasına göre çok kibar, çok Avrupa bir aile ile yılbaşı balosuna gitmiştir. Balo Fransız Elçiliğindedir. Yüksek gradolu görevlilerden biri kendisine "A votre santé"lerle karışık şampanyalar içirir. Eh, o kadar için de, az-biraz çakır keyf olmayın, olmaz. Bayan Blanş'da doğa yasasına uyarak biraz *grisé* olmuştur. Hay Allah, Fransız delikanlı da, tam o dakika onu valse kaldırmıştır. Ay aman parkeler de pek cilalı imiş. Bir dön, iki dön, üç dön. Şırraaak, Bayan Blanş, ayağı kayarak yüzüstü yere kapaklanmasın mı? İşte buna üzülürüm. Yaralarla bereler bu tökezlemenin bir anısıdır.

Ama öyküyü bir de başkalarından dinlemeli.

- Kimbilir yine hangi Kefalonyalı, Maltız ya da Giritli korsan bozuntusuyla Galata meyhanelerinde şarap körkütüğü olmuştur! Sonra da bodruma yuvarlanarak gözünü başını sarmıştır.

Al bundan da bir paralık. Futbolcu bayan, Sermet Muhtar Alusların Göztepe'deki köşklerine gidip gelirken bahçıvan yamağı Deli Emin'e iyisinden vurulur. Delikanlı on sekizinde. Elayak, boy-pos, kaş-göz afeti bir Arnavut. Kertenkele gibi düz duvara tırmanır. Kart Madama -bunları artık Sermet Muhtar'ın anlattığını çakmışsınızdır- Bank-ı Osmani'deki tüm dünyalığını Deli Emin'in ayakları dibine serip onu ayarttıktan sonra sımsıkı evine kapanır. Oysa daha önceleri, kışın konağa, yazın yalıya mı

geliyor, iki üç hafta kalmadan gitmiyordur. Hele pazarları, ya da Paskalya günleri kovsanız şurdan şuraya adımını atmıyordur.

Bereket Arnavut Güzeli de haylaz çıkmamıştır; görevini karının ölümüne değin büyük bir bağlılıkla sürdürmüştür. İki sevdalı, gül gibi geçinip gitmişlerdir. Bayan Blanş, nesi var, nesi yok sevdalısının üstüne yazdırmıştır.

Ne ki, bu durum Madama'nın üstündeki uyuzluğu kaldıramamıştır. Söylemek istemezdik ama, Bayan Blanş yüz fukarasıdır. Üstelik bodurdur. Üstelik kamburdur. Ama çekirge gibi uçarak öyle bir şut çeker ki Bombacı Bekir'in lafı olmaz.

Pam-pam, pam-pam.

Büyükdere çalgıcıları artık Çayır'ı *Mavi Tuna Dalgaları* ile yıkayıp fırçalıyorlardır.

Geldik mi, şimdi de Tarabya takımına?

Kaptan, Woods Paşa'dır ki onun da oyundaki adı Çengel'dir. Yeri de solaçıktır. Hazret 1870 yılında Mektebi Bahriye-i Şahane'de Kaymakam İzzetlu Woods Bey adıyla görev almış, 1877 Türk-Rus ve 1897 Türk-Yunan savaşlarında yararlı hizmetler vererek amiralliğe değin yükselmiştir. Üstünde padişah başyaverliği ile Teftiş-i Askeri Encümen-i Ali üyeliği de vardır.

Tarabya'nın sağ açığında ise, işte buna güleceksiniz, İtalya'nın İstanbul Elçisi Baron İmperiali yer almıştır. Tarabyalılar, ileri alanda, Bayan Blanş'ın karşısına yine bir madama dikmişlerdir ki o da Belçika'nın eski İstanbul Elçisi Mösyö Neyt'in eski karısından başkası değildir. Kocasından ayrıldıktan sonra, İstanbul'la hiçbir girdisi, çıktısı kalmadığı halde, her yaz Tarabya'ya damlayıp şendulluk numaralarına yatıyordur. Bugünkü maça, *Aero-Expresso* adındaki bir İtalyan Ortaklığının deniz uçağı ile -yaa, o yıllar Büyükdere'de bir deniz uçağı istasyonu da vardır- getirtilmiştir. Uçak, Brindisi ile Büyükdere arasında mekik dokuduğu için kısaca *B. B.* diye anılır. Öyle ki Madam Neyt, uçağın koltuğuna kurulur kurulmaz, *B. B.*'nin ilerki yıllarda dünya yakışığı Brigitte Bardot'yu anlatmak için de kullanılacağını düşünecektir. Bu yüzden onun da oyundaki adı Brigitte olmuştur

Brigitte, lavanta düşkünüdür. Bugün de Çayıra, en pahalı kokulardan Opoponax sürünerek gelmiştir. Pudra olarak da Lis pudrası kullanır. Dudaklarına da Panzuk Eczanesinden alınmış pembe bir diş macunu sürer ki bu da Opoponax'ın kokusunu daha bir keskinleştirir. Bilmem burada açıklamak doğru olur mu bu allık niyetine piyasaya sürülen diş macununu Salâh Birsel'le ablası Şehbal Hanım, İkinci Dünya Savaşında ortalarda tek bir *pâte dentrifice* kalmadığı günlerde, alıp dişlerine vurmuşlar ve dişlerinin tüm beyazlıklarını dökmüşlerdir.

Takımın sol ve sağ içlerini ise Sarraf Vasilyadis doldurmaktadır. Vasilyadis'in iki oyuncu yerini tutması çok vıdıvıdılara yol açmışsa da Bankerin Kulübe büyük bir para yardımında bulunduğunun açıklanması herkesin gıkını ve de vıkını kesmiştir.

Büyükderelilerden geri kalmamak, vapur seferlerinin de aksamasını önlemek amacıyla Tarabyalılar da takımlarına Şirketi Hayriye'den Taki Bey'i almışlardır. Hazret, Şirketin yönetim kurulu üyesidir. Sarıyer'deki Mezarburnu'nu Mesarburnu'na çevirten de odur. Bu yüzden çayıra çıktığı vakit Tarabyalılar kadar, Sarıyer ve Büyükderelilerden de *vafir* alkışlar almıştır. Taki Beyin iki yanını da Avusturya-Macaristan Elçiliği Sekreteri Bay Kis ile Selim Paşa Melhame -onun elekten geçirilmesine de tırnak ucu kalmıştır- süslemektedir. Üçü de orta alan oyuncusudur. Bay Kis sporcuoğlu sporcudur. Monoklunu denizde yüzerken bile gözünden çıkarmaz.

Burada hazırola geçmek gerekecektir.

Tarabya takımının sağ beki de Abdülhamit'in sertabibi ve baş dalkavuğu Doktor Mavroyani'dir. Ona "Abdülhamit'in *mahrem-i esrarı*" diye bakılsa da olur. Dolmabahçe ve Çırağan saraylarında oluşan o tüyler ürpertici olayları Sultan Hamit'in hep aklında tuttuğunu görerek, padişaha Beşiktaş ile Ortaköy arasındaki tepelere Yıldız Kalesini -buraya daha önceleri Sultan Mahmut aynı adla bir köşk kondurmuştur- dikmesini öğütleyen odur. Abdülhamit'in ona pek çok güveni ve sevgisi vardır. Onu, kimi zaman yanında bile yatırır.

Mavroyani kadınlara kesikliği ile de tanınır. Ne var, bugün kadınlarla ilgilenmeyeceğine söz verdiği için takıma alınmıştır. İlk karısı, İstanbul'un kibar Rum ailelerinden bir hatundur. Onun ölümünden sonra Sara adında bir kadını kapatmıştır. Kadın 18 benlidir ve de Fransız gülmece güldürmece yazarı Cavanna gibi, Rusça bir yazıyı okumak için ayna karşısına geçmenin yeteceğini bilir.

Kaşkarikocu kapatma pinpon Mavroyani'yi öylesine büyülemiştir ki, Sertabip sonunda onunla evlenmek zorunda kalmıştır. Gelgelelim, Sara kısa zamanda Mavroyani'yi bir âşığı ile aldatmaktan geri kalmaz. Yoo, kokotumuzun dürüstlüğüne laf yok. Âşığını da bir başka âşıkla, onu da bir üçüncü aşıkla aldatıyordur. Bunlar bir alay hıytırık ve yakası kirli lobutçu makulesidir. Ne ki Madam Sara, kocasının zehir hafiyeliğini hiç mi hiç hesaba almamıştır. Mavroyani de bundan yararlanarak gelir, bir gün karısını, aferin Sertabip, âşığıyla bastırır. Başka bir şey daha yapar. Baskından önce kalbini bir başka kadına kaydırır.

Bu gibi baskınları Hüseyin Rahmi çok anlattığı için biz anlatmayacağız. Yalnız şunu açıklamadan geçmeyelim ki Mavroyani karısını evden kovmuş, dahası onu Sakız Adası'sına sürdürmeye kalkışmıştır. Şu var ki, Mavroyani bir günlükçüdür. Her gün tıpır-tıpır günlük yazar. Madam Sara, doktorun bütün yaşamı boyunca tuttuğu günlüğü aşırınca da işler karışır. Ey Mavroyani caniyane isteğinden vazgeçer misin, yoksa vazgeçirelim mi? Sana 24 saat izin. 24 saat sonra günlüğün Sultan Hamit'in ellerindedir.

- Aman Sara, canım Sara, Sakız Adası da nerden çıktı? İster burda kal, ister para vereyim Paris'e git; ama beni yüreği yarık bırakma, şu günlüğü bana ver.

Sara Hanım geveze mi gevezedir. Oh, oh, oh, günlüğün kimi parçalarını çoktan şurda burada açıklamıştır. Tersliğe bakın ki, bunlar da Yıldız dolabı ile ilgili açıklamalardır. Bu nankörce içdökmelere, Mabeyinci Ragıp Paşanın çabası da binince Mavroyani özel doktorluktan uzaklaştırılır yerine de Ragıp Paşa'nın kardeşi Arif Paşa yerleştirilir.

İnşallah öykümüzü kısa keseriz. Mavroyani, Saraydan kovulduktan sonra bir de sürgüne gideceğini çakmıştır ki bu onu Rus Elçiliğine sığınmaya iletir. Ne yaptın Sertabip eskisi, Abdülhamit'in gözünden bütün bütüne düştün. Hadi Rus Elçiliğinden çık da koş, Abdülhamit'in ayaklarına kapan:

- Padişahım, dünyaya geldiğim günden beri sana hizmet ediyorum. İkiyüzlü ve de çanak yalayıcı olmadığımı bilirsin. Ben görevini seven bir doktor olarak bir günlük tuttum. İyilik ettiğim bir kadın beni aldattı. Defterimi çaldı. Beni sürgüne gönderebilirsin. Ben yine senin sadık kulunum.

Bu sözler Sultan Hamit'in yüreğini yalınayak bırakmıştır. Onu sürmekten vazgeçerek eski görevinde tutar. Yalnız Mavroyani'nin evvelce aldığı iki yüz lira aylık yüze indirilmiştir. Aralıkta Sultan Hamit, eski sertabibi için bir kolaylık ve incelik de hazır etmiştir. Mavroyani'yi bir daha kendine yaklaştırmamıştır. Mabeyin kamerillası ise, onun Saraydan uzaklaştırılmadığını görünce, hiç değilse Washington Elçisi olan oğlunu görevden aldırır.

Sol bekte de Kumbari adında yine bir Rumyoz fink atıyordur. Kumbari uzun yıllar Sarayın müneccimbaşılığında -bu işe onu Mavroyani getirmiştir- bulunmuştur. Zamanla da gökbilim uzmanı olduğunu öne sürerek Avrupa'dan bir sürü alet getirtmiş, Yıldız'da bir gözetimevi kurdurmuştur. Nedir, kısa zamanda Kumbari'nin aletleri kullanılmasını bilmediği ortaya çıkmış, Saray da Napoli Gözetimevi Müdürü Prof. Palmieri'yi İstanbul'a çağırmak gereğini duymuştur. Yani Kumbari böyle bir Kumbari'dir.

Tarabya kalesini de bir içimsu Germaine koruyordur. Madam Apikyan'ın kızı olan Germaine bugünkü maç için giysilerini taa Paris'ten, Ney Hemşireler'den aport etmiştir. Tek omuz olarak biçilmiş dekoltesi çok açıktır. Entarisi, özellikle göğsündeki delik işi ile dikkati çekiyordur. Yine delik işi bir torbası da vardır ki içine şişlerini ve yünlerin tıkmıştır. Kalenin önü çokça karıştığında onları çıkarıp yün örmeyi yeğ tutacaktır.

Tarabya ile Büyükdere arasındaki bu maç 386. karşılaşmadır. İki köy hemen hemen yüzyıldır -yani futbol diye bir nesnenin varlığı bilinmediği sıralar- yılda üç ya da dört kez karşı karşıya gelmekte, Yukarı Boğaz halkına yürek pıtpıtları pompalamaktadır. Şimdiye değin Tarabyaspor 210, Büyükdere de 175 maç almıştır. İki takımın bir özelliği de hiç mi hiç berabere kalmamalarıdır. Berabere kalacakları anlaşılınca takımlardan biri öbür takıma arka çıkarak bir gol yemekte böylece maçtan yüz akıyla çıkmaktadır. Bugün Tarabyalılar maçı kolaylıkla yani Büyükdereliler'in gözlerini oyarak alacaklarına inanmaktadırlar. Büyükdereliler ise bangır bangır ötmekte Tarabyalıların derilerinden Çerkez tavuğu yapacaklarını ilan etmektedirler.

Gelelim maçın hakemine.

Bunca kocaman, bunca şinanay bir maçı da yönetse yönetse bizim Duhani yönetir. Duhani dünyanın en büyük vıdıvıdı yazarıdır. Gerçek adı da "Bay İstanbul-Paris"tir. Yani bir ayağı Beyoğlu'nda ise, bir ayağı da Paris'tedir. Paris'e inince de burnunu *Blanche* Meydanında ki *Moulin-Rouge*'dan dışarı çıkarmaz.

Duhani Çayır'da görünür görünmez bütün yağ tulumu ve de hoşforoş kadınlardan alkış almıştır. Çünkü öbür bölümde göreceksiniz, bu madamaların çoğu Paris terzilerinden giyinir. Paris damgası taşıyan en mazaldako yaratılar önünde bile naralar vururlar. Duhani de sevda yolundaki ilk dersini *Moulin-Rouge*'da tanıdığı Andrée adındaki bir kızdan -eyvah ki o da sonradan Boulevard de la Madeleine'e yani kaldırıma düşecektir- aldığı için İstanbul kadınları katındaki yeri yüksektir.

Pam-pam, pam-pam.

Mavi Tuna Dalgaları şimdi çınarların tepesini tutmuştur.

Biraz sonra maç da başını ağaçların arkasından çıkarıp uzatacak.

Sen ey okur, bu kez de bayılmazsan, bir daha hiç bayılmazsın.

Büyükdere Çayırı

Ama ondan önce, biz size bu Çayırın ne çayır olduğunu anlatalım ki yeryüzünde yolunmadık tek yonca nasıl bırakılırmış onu gösterelim.

14 Haziran 1812 Perşembe günü Padişah-ı Azim ve Şehinşah-ı Muazzam Efendimiz Hazretleri (Sultan Mahmut) Beşiktaş Sarayından zevrakçeye atlayarak Büyükdere Çayırına gelmiştir.

Silahtar Ali Beyefendi ve Çuhadar Hafız Ali Ağa ve Padişah ata binerken üzengiyi tutan Rikabdar Hüseyin Bey, Darüssaade Ağası Kasım Ağa ve Padişah Haznedarı Lala Amber Ağa ve Padişah sarığını taşıyan Hasodalı Ağa ve öbür ağalar da kancabaşlar ve yağlı üçer ve beşer ve yedişer çifte kayıklarla Velinimet-i Âlem Efendimizin ardından Boğaz'ı süslemişler, onun yıldız, keşişleme ve karayelini yere baktırmışlardır.

Büyükdere'ye varıldığında, ordaki Donanma-ı Hümayun şadımanlık toplarla yeri ve zamanı titretmiş, iskele başında Padişahı karşılayan çuhadarlar, solaklar, peykler ve hasekiler de Padişah huzuruyla şan kazanıp sevinçlere boğulmuşlardır.

Öğle yemeğinden sonra, Saray ağaları güzel görenekleri ve güzel sayılmış işleri gereğince Büyükdere Çayırında İkinci İmam Abdülkerim Efendi'ye uyarak namaz kılmışlardır. Namazdan sonra ise seksen atlı meydana atılmış ve hünerler göstermeye başlayarak Padişahın dikkatini oyalamışlardır. Bunların havayı fırlatıkları lobutlar, bir, iki minare boyuna çıkıyordur. Her biri

böylece varlıklarını ve güçlerini ortaya koyduktan sonra atlarından inip Atkafalı Mehmet Ağa'nın ardında Padişah huzuruna gelmişlerdir. Sultan Mahmut kendilerine armağanlar verince de dayanamayıp yeri öpmüşlerdir.

Vakti idare edelim.

Sultan Mahmut akşam yemeğinin de burada hazır edilmesini buyurmuştur. Yemek sırasında da bir incesaz başlatılmış, sazende ve hanendelerin gizli sesler vermesine, ah ve aman olmalarına yol açmak için de Hazineli Kemani Ali Ağa, çok tutulan makamlardan biri olan Hüzzamdan bir taksim geçmiştir. Taksim bitince, yine Hazine koğuşu ağalarından Şakir Ağa, kendine özgü davudi sesiyle Ali Ağa'ya eşlik ederek bir dörtlük savurmuştur:

Gözüm ki kana bulandı şarabı neylcyeyim
Ciğer ki ateşe yandı kebabı neyleyeyim
Ne yare yaradı cismim ne bana bilmem hiç
İlahi ben bu bir avuç türabı neyleyeyim.

Daha sonra, yirmi kadar sesi tiz, edası temiz okuyucu zilli teflerle, yine hüzzam makamında, pek renkli bir şarkı geçmiştir:

Âşıka tan etmek olmaz müpteladır neylesin
Adama mührü muhabbet bir beladır neylesin
Zülfüne kalsa perişan eylemezdi dilleri
Anı da tahrik eden badı sabadır neylesin

Kemani Ali Ağa topal, tıknaz, dalgın ve kalendermeşreptir. Türlü tutku ve entrikanın kaynağı olan saray yaşamında herkesle hoş geçinecek kadar yumuşak başlıdır. Ününün en parlak çağını da o yıllar sürüyordur.

O vakitler, saz takımları çokluk, 13 okuyucu, 8 ney, 4 tanbur, 2 santur, 3 keman, 1 düdük, 2 nefir, 1 çenk ve 2 miskalden oluşuyordur. Kimi zaman sazendelerle hanendelerin sayısı altmışa da çıkar. 9 Ekim 1823 Cumartesi günü Ayazağa Çiftliğine biniş yapıldığında incesaz takımı da alaya katılmıştır.

Ey tarih, sabret bir daha kıyamete değin yazmayacağız.

O gün, ala sabah, Yıldız Köşküne çıkılmış. Sultan Mahmut orada beklenilmiştir. Padişah da dört beygirli hanto ile orayı onurlandırdıktan sonra yola çıkılmış. Levent Çiftliği caddesiyle Ayazağa'ya gelinmiştir. Silahtar Ağa ile adamlarının pek alaalaheyli ağırlamasıyla yemek yenmiş, sonra da *Tarihi-i Enderun* yazarı Hafız Hızır İlyas'ın da içinde bulunduğu yeni yetme okçular Padişahın ışık saçan huzurunda hizmete geçmişlerdir. Aşağıda ise kemankeşler birbirleriyle yarışıyorlardır. Aralıkta, biniciler de ortaya atılmış ve bunların her koşuda, gözlerini kırpmadan, yedişer ok attıkları haberi Padişaha iletilmiştir. Efendimiz de yeniden altınlar dağıtarak kemankeşlerin şad ve dilşat olmalarına izin vermiştir.

Sultan Mahmut, daha sonra da, havuz başındaki köşke gelerek, Hazineli Kemani Mustafa Ağa, Hanende Rifat Bey, Kilerli Keçi Arif Ağa, Kemani Topal Ali Ağa ve arkadaşlarının havuz başında başlattıkları faslı izlemiştir. Fasla: "Çini keysusuna zicir-i teselsül dediler" bestesiyle girilmiştir. Bir ara Hükümdar, gözüne havuzdaki yeşil boyalı iki küçük sandal ilişince, kayıklardan birine çavuşların, birine de musahiplerin binip yarışmalarını istemiştir. Başçuhadar Bekir Ağa da küreklere geçmeleri için Hafız Hızır İlyas'la, ustası kemankeş Mustafa Ağa'ya seslenmiştir. Bizim *Tarih-i Enderun* yazarı kendisine: "Gönül yüzünden çektiğim, çok, ama kürek çektiğim yok" karşılığını yapıştırmışsa da, bir büyüğün buyruğuna karşı gelmenin, bir insanın yaşam içinde ilerlemesine engel olacağını düşünerek hemen çavuşların sandalına atlamıştır. Hafız İlyas'ın ustası Mustafa Ağa da öbür kayığa geçmiştir. Ama o da bu işin öyle acemisidir ki, kürekte musahiplerin sandalını çavuşlarınkine bindirmekten ve iki sandalı da altüst etmekten geri kalmamıştır.

Bu kekada duralım mı, yoksa ilerleyelim mi?

Oh, oh, Musahipler sandalının dümen yerinde bulunan Kemani Ali Ağa da peluze gibi gövdesini dengede tutamayarak, cup, havuza yuvarlanmıştır. Suların derinliği boyunu geçtiği için de boğulmasına tek parmak kalmıştır. Bu curcuna padişahı öyle gül-

dürmüş, öyle güldürmüş ki şu buyruğun mührünü açmıştır:

- Musahipler bir yanda, çavuşlar bir yanda mehtap!

Bu arada, Silahtar Ağa da Kemani Ali Ağa'ya dört dörtlük bir bohça sunmuştur.

Biz bunları, insana akıl ve bilgi versin diye yazıyoruz.

O gün, akşam yemeği de herkese tabla tabla gelmiştir. Yemek sırasında, hanende ve sazendeler yine çalıp çığırmakla görevlendirilince de Derviş İsmail Efendi Saba-Buselik makamındaki bestesini ağır ağır okutmuştur:

Yar ile ateşmekân olsam da gülşendir bana
Lakin ansız gülistan dehr-i külhendir bana

Onun arkasından gelsin bir Yörük Semai:

Eyvah ki ilk dizesi Hafız İlyas'ın -laf aramızda, bunları bize anlatan Hafız İlyas'ın kendisidir- belleğinde kalmamıştır. Buna Karşılık ikinci dize çok yürek paralamıştır:

Ey senk-i dil etmez mi senin kalbine tesir

Bizden duymuş olmayın, fasılcılar arasında Tanburi Keçi Arif Ağa da vardır. O vakitler, keçinin acemisine *keçinin kuzusu* da denildiğinden Mabeyinciler Keçi Arif Ağa'ya "Şu karşıki dağda bir kuzu meler, şarkısını çığırınız" diye ışık yakınca Keçi'nin benzi bozulup: "Buyruğunuza kurban olayım" karşılığını verir. Öteki hanendeler de "Koyun sürüsüne çoban mı olduk?" diye Keçi'ye -onun bir adı da Şirin Arif Ağa'dır- aralık aralık taş atınca havanın esirginliği iyisinden artar.

Bu fasıl da türlü laklaka ile sona erince, yine kilerde olan ağalardan Çocuk Mesut Bey de, sesi Padişah ve hanendeler katında pek yüksek tutulduğundan:

Hiç eşin yok nevcivansın

Buna nasıl can dayansın şarkısını okur ve alkışını alarak çekilir. Yemek bitince de Sultan Mahmut, dönüşe alesta hantosuyla yola çıkar. Yetişenler Padişahın konuşmasını işitirler. Yetişmeyenlere şöyle denilir:

- Yatsıya değin gel de, ne yaparsan yap.

Bu izin de bir çeşit mehtap olur.

Kimse kimsenin soğanlarını övmez. Ey okur bil ki, Saray-ı Hümayun'da III. Ahmet çağından beri şiir, inşa ve musiki öğrenimine büyük değer gösterilmiştir. Bu sevgi ve özen III. Selim çağında bir kat daha artar. II. Mahmut çağında ise doruğa ulaşır.

Musahip Sait Efendi, Küpeli Çavuş denmekle ün salmış Apti Bey, Derviş İsmail Efendi, Tanburi Numan Ağa, Tanburi Zeki Mehmet Ağa, Şehlevendim Hafızaptullahağazade Refet Bey, Tellalzade İsmail Ağa, Vasıf Bey kardeşi Sadullah Efendi, şair-i mahir Çavuş İzzet Efendi ve daha öbür musiki erleri musikiye taze parlaklık ve taze süs katmışlardır.

Bu renkli adları kitabımızın mumuna birkaç gradoluk pırpır vermek için yazıyoruz. Bunlardan Musahip Sait Efendi sadece neyzen ve giriftzen olmayıp III. Selim çağından beri zarif kişilerin, özellikle de Beşiktaş Mevlevihanesi Şeyhi Elhaç Yusuf Dede Efendi, Yenikapı Şeyhi Abdülbaki Dede Efendi, ünlü Veliefendizade, Reisül Etibba Behçet Efendi, Cennetfilizi Abdülkerim Efendi, ünlü Halet Efendi ve Keçizade İzzet Molla'nın topluluklarında bulunmuş, konuşmalarından payını çıkarmıştır.

Tayyarzade Ata Efendi 1825 yılında Saray-ı Hümayun'a girdiği vakit Meşkhanede eski yöntem üzerinden musiki öğretilmektedir. Silahtar Ağa'dan izin alınarak, ayda iki kez olmak üzere, geceleri koğuşlarda, kapı yoldaşlarına, şarkı ve beste ve kâr ve nakış ve semai gibi şeyler -yatma zamanına yarım saat kalana değin- okunup çalınmakta ve yürekler havalandırılmaktadır.

Bu coşkunluğun daha büyüğü ve daha uzun boylusu ise padişah huzurunda çalınan ve Sarayda "Küme Faslı" adı verilen herkesin katıldığı çalgı şölenidir. Sarayda yetişmeyip dışarda musiki öğrenerek musahip olmuş ve Saray-ı Hümayun'da musahip iken çırak çıkarılmış musiki erleri de katılır bu ahenge.

Arada bir geziye çıkıyoruz, ama sonunda yine dönüp dolaşıp kendi kürkçü dükkânımıza geliyoruz.

Büyükdere Çayırı Boğaziçi'nin en ünlü seyiridir. İçinden Büyükdere ya da Bakladeresi akar. Bu çayırın ulu çınarlarının ünü

bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Fransız yazarı Théophile Gautier de, 1852 yılında İstanbul'a geldiğinde, doğru o ulu çınarları, özellikle de Frenklerin Godefroy de Bouillon Çınarı adını verdikleri ağacı görmeye koşmuştur. Ne ki, ağaçtan çok bir ormanla karşılaştığını sanacak ve sonradan izlenimlerini şöyle döktürecektir:

- Birbirine kenetli 7-8 gövdeden oluşan soylu ağaç yer yer yıkılmış bir kuleye benziyordu. Yarı yarıya inlerine girmiş boğa yılanlarını andıran dev kökler ise onu ayakta tutuyordu. Gövdeye saplanmış dallar, daha çok yatay ağaçlara benziyordu. Kabuğun altındaki odunun çürümesiyle beliren mağramsı siyah kovuklarda çobanlar ateş yakarlar. Bitkisel dev, kambur zambur gövdesinde dolaşan karıncalara ne kadar aldırmazsa, ateşleri de o kadar umurlamaz. İtalyan şairi Tasso'nun *Kurtarılmış Kudüs*'te serüvenlerini dile getirdiği, o üstlerinden yüzyılların yağmur damlaları gibi kayıp gittiği yiğitlerin* çadırlarını gölgesinde görmüş olan bu inanılmaz kocamanlıktaki yaprak yığını kadar görkemli ve de göz ve gönül doyuran bir şey düşünülemez. Ama kendimize şiire kaptırmayalım. Her zaman olduğu gibi tarih gelip yerleşmiş kanıları yalanlar. Bilginlerin demesine göre, Godefroy de Bouillon hiçbir zaman bu çınarın altında çadır kurmamıştır. Buna kanıt olarak da o çağda yaşamış Anna Kommenos'un söylenceyi yalanlayan bir yazısını ileri sürüyorlar. O yazı da şu: "On bin atlı ve yetmiş bir yayadan oluşan bir ordunun başında öbür kontlarla birlikte gelen Kont Godefroy de Bouillon, o zaman büyük şehre geldi. Birliklerini Cosmidion (Hasköy) köprüsünden geçirerek, Aya Phocas'a, Marmara Denizi yakınlarına yerleştirdi." İşte açık ve kesin bir bilgi. Ne var, Kont Raoul, öbür Haçlılarla birlikte ordusunu Büyükdere'ye yerleştirmiş, Asya'ya geçme zamanını orda beklemiştir. Bu tarihsel olayın gerçeği de zamanla unutulmuş olduğundan yüzyıllık ağaç, daha tanınmış olan Godefroy de Bouillon adını almıştır.

* Godefroy de Boullon komutasındaki Haçlı Ordusu anlatılmak istenmektedir. Bu, sekiz Haçlı seferinin ilkidir ki 1096-1099 yıllarını kapsar.

Bir Fransız doğabilimcisi de bu çınarın iki bin yıldan artık bir yaşı olduğunu kestirmiştir. Ağacın köküne yakın gövdesi yaklaşık 47 yardadır. Gövdeden 14 kalın dal çıkar ki bir bölüğünün gövde ile oluşturduğu çatallar zamanla toprak altında kalmıştır. Öbürleri ise yerden 7-8 ayak yüksektedir. En tepedeki dallardan biri de kırıktır. Gövdenin kovuğuna fırtınalı havalarda keçiler saklanır. Yazın ise kahve ocağı kurulur.

Hrant D. Andreasyan'ın, Sarraf Hovannesyan'dan aktararak söylediğine göre Çayırda, ağaçlar arasında, yıkık bir padişah köşkünün temelleri de vardır. I. Abdülhamit çağında kıyıdaki ağaçlar kesilerek buraya bir araba yolu da açılmıştır.

Sultan III. Mustafa çağında Büyükdere Çayırında büyük bir eğlence düzenlenmiştir ki o yıllarda Türkiye'de top yapımı ve topçu yetiştirilmesi işleriyle görevli olarak bulunan ve Mühendishane-i Berri Hümayun'un kuruluşuna omuz veren Baron de Tott da orada hazırbaş olmuştur. Çayırda birbirinden kırk adım uzaklıkta iki büyük sırık arasına bir ip gerilip uçlarına camdan kandiller asılmıştır. Eğlencelerin sürdüğü üç gün boyunca yergök de padişah tuğrası ile süslenmiştir. Aralıkta al filarlı, sıkma belli köçeklerle ip canbazları da halkı eğlendirmiştir.

Baron'u şaşkınlık denizine yuvarlayan şey de içinde katranlı paçavralar ile çam yağı yakılan dev şamdanlar olmuştur. Bunlar Çayırın ortasındaki oyuncularla onların berisindeki devlet büyüklerinin çadırlarını aydınlatmak üzere daire biçiminde, yüksek kazıklar üzerine oturtulmuşlardır.

Ortalıkta tiyatro gösteren de Yahudi güldürücülerden oluşan bir topluluktur. Bir tür kafesin arkasında -bunları Baron de Tott anlatıyor-kadın kılığına girmiş bir erkek oyuncu vardır. Bir Türk delikanlısı kılığına girmiş bir başka Musevi oyuncu ise onun belalısıdır. Aldatılan bir koca ile ayağı karıncalı bir kadın ise oyunun öbür oyuncularıdır. Yani aşk üçgeni, aşk dörtgeni olarak iyisinden kurulmuştur. Yalnız oyunculara bütün konu verildiği halde oyunun nasıl son bulacağı üzerine hiçbir ipucu gösterilmemiştir. Bu, oyuncuların biraz da oyuna pohpohlarıyla katılan seyirci-

lerin düşgücüne bırakılmıştır.

Dünya donya! Baron'un hoşuna giden bir şey de oyun sırasında, ezan sesi işitildikçe, oyuncuların oyunlarını durdurmaları ve başlarını Kıble'den yana çevirmeleridir.

Biz gelelim geriye! 3 Temmuz 1792 Perşembe günü III. Selim de Çayır'daki lahuri şaldan küçük bir çadıra onur vermiştir. Bunu duyan yabancı ülkeler elçileri de sağdan, soldan koşarak padişahsal manzarayı dikize almışlardır. Hassa ağaları, üstüfa kaftanlarıyla Taht-ı Hümayun'un berisindedir. Onların aşağısında dilsizler, dilsizlerin aşağısında atlas kaftanlarla rikap ağaları yer almıştır. Öbür yanda saf bağlayanlar ise Enderun ağalarıdır.

Padişah kösleriyle mehter takımı yerlerine geçerken de ortaya pehlivanlar atılmıştır. Devlet dostlarının gönüllerine sevinç çalarken, din düşmanlarının da kıskançlığını kamçılıyorlardır.

Navarin'de Osmanlı Donanmasının baskına uğraması sonunda çıkan Türk-Rus Savaşı sırasında Sultan Mahmut, 1829 yazında yine burada kurulan çadırlı ordugâhın başında görünecektir. Gazi Mahmut Han Efendimiz Yeniçeri Ocağını ortadan kaldırmış, yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediye'yi kondurtmuştur ama bu, daha yeni bir iştir. Bu yüzden 1828-1829 kışını da Rami Kışlasında, yine ordusunun başında geçirmiştir.

Tarihtir bunun adı, anlatmakla çıkar tadı. Rami'ye 15 Eylül 1828 günü, üçü otuz üç geçe, uğurlu saat olmakla gelinmiş, yeni yaptırılan büyük kışlaya şan verilmiştir. Sancağı Şerif Alayı üzere bir tören de yapılmış, din bilginlerinin, vezir ve vekillerin tümü alaya katılmıştır. Yalnız devlet büyükleri divan giysisi yerine al kaput giymişler, başlarına da şal geçirmişlerdir. Din bilginleri ise sırtlarına kaput, başlarına gecelik adı verilen yumuşak kavuk kondurmuş ve de kılıç kuşanmışlardır. Sultan Mahmut da kaput giyip mücevher kılıç kuşanmış ve başına şal sarmıştır. Asakir-i Hassa-i Muhammediye subayları da yalın kılıç olarak yanlarında yürümüşlerdir. Töreni seyretmeye koşan İstanbul halkı öyle ağlamaklıdır ki törende bulunan Asakir-i Şahane Tabibi Abdülhak Molla -ki Abdülhak Hamit'in büyükbabasıdır- çokca duygulan-

mış ve: "Hemen Cenabıhak bizi düşmanlarımıza galip eyleye. Amin" diye dua etmiştir.

Törenden sonra Kışlaya geldiklerinde de Kışlanın dört kulesi bayraklarla donatılmıştır. Sancağı Şerif'in Rami Çiftliği Kışlası'nın sağ yakasındaki kuleye konulması karar altına alındığından da Mahmut Han Efendimiz, Nakip Tatarcıkzade Aptullah Efendi, Şeyhülislam Abdülvehap Efendi, Rikap Kaymakamı Ahmet Hulusi Paşa, Asakir-i Mansure-i Muhammediye Seraskeri Hüsrev Paşa ve Kazasker Efendiler hazaratı dua ve övgü ile Sancağı Şerifi yerine koymuşlardır.

Sultan Mahmut'a Kışlada büyük kapı üzerindeki odalar ayrılmıştır. Eyüp yakasındaki kule de Silahtar Ağa Hazretlerine verilmiştir. Erler ise Kışlaya bakan tabya biçimindeki metrisler gerisinde çadırlandırılmıştır. Süvari olan ağalar da padişah dairesinin çevresindeki, kulelere değin uzanan odalara bölüştürülmüştür. Sancağı Şerif kulesinin altındaki dairecik de Abdülhak Molla'ya bırakılmıştır ki, onun bitişiğindeki odalarda da hünkâr imamı efendiler kalıyordur.

Yaz gelince de, Sultan Mahmut, Karadeniz Boğazını koruyanları yoklamak bahanesiyle Tarabya'ya göç eder. Bunun için Tarabya'daki Sarraf Matos Zimmi'nin yalısı, -burası sonradan miri saraylar arasına katılacaktır- Padişah için döşettirilir ki bu yalıdan önce Apostol Zimmi'nin yalısı, ki ondan önce Bibikaoğlu Yalısı, ki ondan önce bir Ayazma, ki Ayazma'dan önce Kalender Kasrı Hümayunu ve Kalender Bahçesi vardır. Matos Yalısı dolaylarındaki yalılardan uygun olanları da Silahtar Ağa, Sırkâtibi Mustafa Efendi (sonradan Paşa), başçuhadar ve de kahvecibaşı için kapatılmıştır. Matos Yalısının bitişiğinde yaptırılan dört küçük koğuş da Darüsaade ağalarıyla Enderun ağalarına verilmiştir.

Gelin görün, Sultan Mahmut, Tarabya Kasrında da çok kalmamış ve 1829 Eylül'ünde yine Rami'ye dönmüştür. 14 Eylül 1829 günü imzalanan Edirne Anlaşması ile savaş sona erince de o kışı yine Rami'de geçirmiş ve 1830 ilkyazında, düzenlenen bir

alayla, Rami Çiftliğinden İslambol Sarayı Hümayununa gitmek üzere yola çıkmıştır.

Topçular Caddesiyle Topkapı'dan içeri girilerek İstanbul halkının sevinç gösterilerine olanak sağlandıktan sonra Hazreti Muhammet'in Sancağı Yeni Saraydaki miskler ve amberler kokan özel yerine yerleştirilmiştir.

Tarihlerde zaman çabuk geçer, bir yıl, bir gün gibi geçer.

İslambol Sarayına gelindikten sonra Sultan Mahmut, Enderun-u Hümayun ağalarını orada bırakmış, sadece Muzikai Hümayun takımı ile güldürücülerin; ve Mabeyn kurena ve hademelerini alarak yine Tarabya Kasrının -Matos Yalısı'nın- yolunu tutmuştur.

Tayyarzade Ata Bey ile Hafız İlyas da bunu böyle bilmişler, böyle yazmışlardır.

Büyük Maç

Büyükdere Çayırı, saat 18.

Tarabya ile Büyükdere arasındaki geleneksel maç başlıyor.

Fifa kokartlı Duhani, elinde ayaktopu, ağzında düdüğü, iki yanında iki yardımcısı, alana doğru yürüyor. Ne var, biz şimdilik onlara boş verelim de kameramızı birbirinden nonoş karılar üzerinde gezdirelim.

Abdülhamit'in buyruğu ile 1889 yılında yaşmak ve ferace Saraylılardan başkasına yasak edilmişse de yine kolalı ve iki değirmili yaşmaklara, ipekli, yakası suradan astarlı, önü ve kol kapakları türlü harçlarla süslü feracelere bol bol raslanıyordur. Levanten, Rum, Ermeni ve de Musevi alabandasından karılar ise Paris ve Londra modasını yakından izlediklerini belli etmek için bellerini balarıları gibi sıktıkça sıkmışlardır. Geniş kenarlı, lahana tarlası anısı, katmer katmer tüylü, tıkış şapkalar çok Paris'tir. Eteklerin çoğu da çayırı, tozu-toprağı, çerçöpü ve de uğurböceklerini silip süpürüyordur.

Paris'teki Terzi Paquin'den giyindiği pek aşikâr bir madama dik yakalı, dantelli, Çin ipeği sarı bluzu ile kendi harap, ciğeri kebap erkekleri topa, tüfeğe yedirmektedir. Kadın, bluzun üzerine uzun kollu, ördek başı yeşili, kadife bir bolero da geçirmiştir ki kollardan, bluzun daha uzun olan manşetleri fırlamıştır. Bunlar da, ilk ağızda, boleronun kollarına yine Çin ipeğinden kapak geçirildiği izlenimini vermektedir. Bluzun yakası ise, boleronun

üstüne devriliyordur. Sol göğüs üzerine, omuza yakın bir yere de yakut bir broş oturtulmuştur. Yerlere değin inen yine yeşil kadifeden etek ise beli volanlarla sarmaktadır. O eski *turnür* modasına uyularak etekliğin altına, kadının poposuna yastık döşenmiştir. Ne ki bu, öyle alamet bir şey olmuştur ki geniş ve dantelli bir kuşak gelip de kadının belini sıkınca ortaya heyamolalı bir kümbet çıkmıştır. Kadının elinde açık filizi ve bu kez Birmanya ipeği, tirfilli bir şemsiye de vardır ki rengi bütün erkekleri kendi nigarına çekiyordur.

Seyirciler arasında Parisli Terzi Worth'un bir modeli olan yandan yırtmaçlı, *bluzan* bir urba da çok alkış almıştır. Açık eflatun gron'dan fistanın göğsüne büyükten büyük bir abajur yuvarlaklığı verilmiştir. Etek ise tavuskuşu kuyruğu. Beyaz iskarpinler üstünde mor bir fiyonk. Şapkaya gelince, tam bir muşmula piyatası. Onlardan birini atıştırmak istediğinizde, madamanın dudaklarına doğru uzanmanız -bu, yüzde yüz sonuç veren bir polimdir- ve iki kaşın arasına basarak avınızı yakalamanız gerekir.

Tavı kabarmış bir kokona da Worth'un bir başka modeli ile dikkati çekiyordur. Worth *krinolin* derler, çelik çubuklarla tutturulmuş kabarık eteklik akımına son verip onun yerine *manchegigot* modasını getirdiği için bu giysi de hiçbir tümseğe bindirilmeden ayaklara değin indirilmiştir. Buna karşılık, kolların omuz başları yeşil salata gibi kabartılmıştır.

Doğrusu, o yıllarda Fransız modası dendi mi akla ilk Worth adındaki bu İngiliz gelir. Paris'e 1845 yılında, 20 yaşında iken düşmüştür. Ama terziliğini de yanında getirmiştir. Richelieu Caddesi 83 numarada terzilik yapan Gagelin'in kanadının altına sığınmış, orda 12 yıl çalıştıktan sonra, 1857 yılında Boberg adındaki bir İsveçli ile ortak olmuştur. Bu ortaklık da 13 yıl sürmüş, 1870 yılında da ünlü İngiliz, Barış Sokağı 7 numarada (Rue de Paix) kendi terzihanesini açmıştır. Diktiği giysilerle ilkin Prenses Metternich'in gönlünü çelmiş, onun üstündekileri gören İmparatoriçe Eugénie de onu hemen Saraya çağırmıştır. İmparatoriçe'nin Lyon ipek sanayiini korumak ve kalkındırmak için -bu dü-

şünce kocası III. Napoléon'undur- Lyon ipeklisinden diktirdiği *siyasal entariler* adıyla anılan giysilerin topu da Worth'un elinden çıkmıştır.

Haydi kınalı kuzu, Paris terzilerinin bütün modelleri bugün burda. Callot Kız kardeşler, Redfern -o da bir İngiliz sicimidir-, Morhange ve Ortağı, Rudnitz ve Ortağı, Boué Kız kardeşler en güzel fistanlarını buraya yollamışlardır ki topu da dünyanın en büyük terzileridir. Çoğunda elli işçi çalışır. Aralarında 400-900 işçi çalıştıranlar da vardır.

Yandan-çarklı vapurlar gibi orsa-boca giden bir kadın da yakası lacivert ipek işlemeli satendüşeden bir bluz giymiş. Altında yine lacivert, kalçalara yapışık, yırtmaçlı ve zikzak dantelli bir jüp-etek. Belini, sarı ve lacivert -Tarabya forması- püsküllü bir kemer sıkıyor. Bu modele dikkat etmeli, yıllarca sonra İstanbul ufuklarında günün modası olacak. Kadının ayağında da yine lacivert bir sandalet. Aralıklardan pek bakımlı bir ayak mostrası ortaya çıkıyorsa da bu, kadının sol ayağındaki kemiği de belli ediyor. Hatuncağız boynuna da çangıltılı sarı bir kolye oturtmuş, başına ise sarı-lacivert, havuç dilimli, bir *brigand* (haydut) şapka kondurmuş. Biraz sonra Çayır'a Beykoz'dan sandalla gelecek olan Ahmet Mithat Efendi özellikle bu şapka ile ilgilenecek, onun *Müşahedat* adlı romanındaki bir madamanın başından yürütüldüğünü ileri sürmeye kalkışacaktır.

Kadın giysileri, daha doğrusu kadın tayfası karşısında ağzımızın sulanmasını okurlarımız çok görmeyecek olursa kalabalığın içinde bir de yine Paris'te, Terzi Doucet'de diktirilmiş yedi renk Acem dibası bir urbanın da bulunduğunu açıklamak isteriz. Göğüs, nervürlerle dopdolu. Kollar, yaz olmasına karşın Zerdeva ile donatılmış. Japon hardalı etek ise evaze kesimde tutularak önü açık bırakılmış. Kadının *maron-baget* çorapları da var ki eteğin aşağı bölümlerindeki düğmelerin iliklenmesiyle sağlanan hava pencereleri bunların kolayca filme alınmasına meydan veriyor.

Bu modeli gerçekte Doucet'in kendisi değil, yardımcısı Paul Poiret çizmiştir. Poiret, Doğu'nun canlı renkleriyle yumuşak ku-

maşlarını 1911 yılında sergileyeceği İran Festesi'nde yaygın duruma getirecektir ama, şimdiler Doucet'nin modelcisi olarak kalmayı ve gözlemlerini biriktirmeyi yeğliyordur.

Laf aramızda, Poiret tam bir zırtapozdur. Kadınları kaskatı korselerden çıkaran da odur. Onların boyunu, posunu belli edecek fistanları o dikmiştir. 1925 yılı onun son başarısını sergileyecektir. Son yılları da tam bir yoksulluk içinde geçer. Çünkü, XX. yüzyıl kadınına nasıl bir giysi gerektiğini Gabrielle Chanel çakacak ve adını "1925 Modası"na çıkaracaktır.

Kendimizi dağıtıyoruz ama, dağıtmadan da hiçbir şey yazılmıyor.

İki Dünya Savaşı arasında Worth ile Paquin'in ünü yine sürgit olur. Bunlar 1954 yılında birleşirlerse de, üç yıla varmadan topu atarlar. Redfern Terzihanesi ise daha 1933 yılında topu dikmiştir. Aralıkta Jean Patou, Madeleine Vionnet -ki biye kullanmada üstüne yoktur-, Maggy Rouff gibi terziler türemiştir. Bunlar Champs-Elysées'ye yerleşip Barış Sokağı'nın balonunu söndürürler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Alma semtinde de yeni terziler görünür. New York ve Londra'da şubeler açacak olan Dior da 1947'de peçesini açacaktır. O, terziliği yanı sıra, lavanta, kürk, eldiven, çanta, çorap, ayakkabı da satar. 1957'de de ölür. Ondan sonra ise Pierre Cardin, Carvin, Saint Laurent ve Pierre Balmain'in bandiyeraları dalgalanır.

Saat 18.01.

Duhani çayıra doğru yürümesini sürdürüyor.

Tarabyalılar, ardından da Büyükdereliler, birerle kolla, alana fırlayıp yerlerini aldılar.

Hakem şimdi yazı mı, tura mı atıyor.

Çayırın yüzü seyirciye kesmiştir.

Saat 18.05.

Duhani'nin uzun bir düütü maçın işaretini verdi.

Tarabyalıların ileri oyuncusu Brigitte de topu sola, Sarraf Vasilyadis'e geçirince oyun başlamış oldu. Ne ki Vasilyadis, Brigit-

te'in Opoponax kokusu karşısından kendinden geçtiği için topu Büyükdere'den Kamber Beyefendi'ye kaptırdı. Götürüyor. Uzattı. Sağ kesimde Deli Şahende ile Selim Melhame'nin itişip kakışması. Paşa topa vuruyorum diye Şahende'in poposuna okkalı bir tekme indirdi. Şahende yerlerde. Düüüt. Hakem sarı kart gösteriyor Melhame'ye. Top Herkül Yani'de. Vakfıkebir'li Taki Beyefendi Herkül'ün ayaklarına atılarak topu kaptı. Top Baron'da. Baron topu Sarraf'a geçirip işin içinden çıktı. Vasilyadis bulunduğu yerden topu sol kanata savurduktan sonra arabasına atlayarak -bugün buraya tek atlı paytonuyla gelmiştir- verdiği pasın konacağı yere uçtu. Orda bir bel bükülüşü ile topu Çengel'e aktardı. Çengel ilerliyor. İlerledi. Yan hakemin ofsayt bayrağı havada.

Şimdi Büyükdereliler Azaryan'ın ayağıyla ofsayt atışını kullanıyor. Mikro. Kamber. Yani. Herkül götürüyor topu. Ofsayt yok. Herkül, Apikyan'ın kızıyla karşı karşıya. Topu ve de pantolonunu düzeltti. Ama o anda o pek ünlü uykusu bastırdığından topu mopu bir yana itip, kalenin arkasına geçti horul-morula girişti. Şimdi de alana sırık domatesleri akıyor. Nah böyle karpuz gibi. Bir tanesi bir kilo çeker. Büyükdereliler yüzde yüz bir gol fırsatı yitirdiklerinden Karadeniz gibi çalkalayıp dalga vuruyorlardır. Germaine'in degajıyla oyun yeniden başladı. Top Brigitte'de. Süzülüyor. 50 kiloya indi. 49, 48, 47 kilo. Elverişli ve de paralı bir arkadaşını arıyor. Çengel kanat değiştirdi. Top onda. Karşısında Gümüşyan var. Ayağını uzattı, ama değmedi. Taç. Atış Büyükdere'nin. Manas Efendi atıyor. Brigitte kaptı. Tarabya'nın en başarılı oyuncusu Brigitte.. Bugün, daha çok *ruba di kamara* denilebilecek, pek açık bir urba giymiş. Etekler yerlerde. Kollar ise kısa mı kısa. Kafaya çıktığında bütün göğüs mostrası da çıkıyor. Ama bu kez Artist Yavrusu kafaya mafaya çıkmadı, topu sol göğsüyle sağ göğsüne boca ettikten sonra Baron'a geçirdi. Uykucu Yani'nin yerine Büyükdere'nin oyuna soktuğu Kambur Nazif ise kendisinden umulmayan bir kıvraklıkla topu kesti. Madam Personisi Bey Yeniden Kambur.

Kambur'un Büyükdere takımında yer alması sık sık Büyükdere'de Nafiz Bey'in yalısını kaşıklamasından. Ona raslamak isteyenler Büyükdere'ye değil, Boyacıköy'e gelmelidir. Orada *Karagöz* gazetesi sahibi Hacı Fuat Beyle bir yalı tutmuşlardır. Her gece -bunlara Tıflı Hasan, Muhsin, Borazan Tevfik de katılıyordur- binbir eğlencenin belini büküyorlardır. Nazif çifte çekmeceli kamburlardandır ki Rudolf Valantino yüzlü sözden hoşlanan her çevrede büyük saygılar görür. Tuzsuz Delibekir meclislerinin de semtine uğramaz. Neşelerinin ağzını büzmeye yanaşmadıkları için Kambur'da da, arkadaşlarında da para çokluk nanay yavrum nanaydır. Teşekkür ona ki, Kadri Bey -Sözlükçü Hüseyin Kadri Bey'in babası- Trabzon'da valilik aldıysa onlara para yetiştirmek için almıştır. Kesesi dolunca İstanbul'a dönecek bu neşeli mangırları konağına toplayacaktır.

Demek isteriz ki bizimkiler kekalarda yüzüyordur.

Yiyorlar, içiyorlar, tıngırdatıyorlar ve de okuyorlardır.

Sözü uzatmaya ne gerek, ay güne kavuşur, paralar da kısa zamanda suyunu çeker. Eyvah, Kadri Bey yine Trabzon'a dönecekse bizimkiler ne olur? Korkmayın, o vakit de Defterdar Emin Efendi vardır. O da dışarlıktaki görevinde azil belasına uğrayarak ya da kendi kendini görevinden alarak İstanbul'a damlamıştır. İlk işi de Şehzade'de ya da Koska'da bir konak kiralamak olur. Aşçılar, halayıklar, uşaklar gırladır. Saz ve sözle yatılıyorsa, söz ve sazla kalkılıyordur. Defterdardaki mangizler sıfırı tüketince de, gelsin kasap, gitsin bakkal. Az-biraz onlar da kafese konur. Öykünün sonunda da hayır dua vardır. Emin Efendi yeni bir görev alıp gider. Bizim yadigârlar da istiareye yatar.

İlk yarının son on dakikası. Brigitte koltuk altlarındaki Oponax kokusunu çıkarıp yerlerine *Mille Fleurs*'ü (Binbirçiçek) basmıştır ki Kambur'un havalandırdığı top Banker Vasilyadis'in arabasına düşmüştür. Vasilyadis sevinçten hop oturup, hop kalkıyordur. Duhani, onun poposuna bir diken saplandığını sanarak oyunu durdurtup sağlık görevlilerine işaret çakar.

Oyun yeniden başladı. Büyükdere savunmasına gelen topu Gümüşyan ileri veriyor. Top, Abraham Paşa'dan başkası olmayan Mikro'da. Çengel'le Mikro cilveye yattı. Top falsolu olarak gelip Madam Personisi Beye çarptı, ama o şu anda, alanda değil, Paris'te Champs-Elysées Caddesinde. Erkeklere sağlı sollu selam çakıyor ve "Trés heureux d'avoir fait votre connaissance"* diyerek gözüne kestirdiği hovardanın kolunda yan sokaklardaki otellerden birine yürüyor. Bu, şimdi düşten başka bir şey değil, ama Mütareke'den sonra, kocasını bırakıp Paris'e kaçınca, gerçeğe dönüşecek.

Madam Personisi Beyin umurlamadığı topu, taa gerilerden gelerek, Bay Kis yakaladı. Nedir öyle hızlı bir çıkış yaptı ki monoklu yere düşüp tuzla buz oldu. Şahende de koşup topu cam kırıkları arasından çıkardı. Sürüyor. Bütün yaşamı boyunca sokakları, annesi önde, kendisi arkada arşınlamaya alıştığı için şimdi şu anda da topu annesinin izini sürer gibi sürüyor. Kademede Çengel var. Aldı. Sıyrıldı. Büyükdere kalesine iniyor. Ceza alanı içinde. Şut. Kaleci şutu beklemeden dışarı çıktığından kale bir an boş kalmışsa da, sahibesinin yanından hiç ayrılmayan Madama'nın buldog köpeği şutu, bu yapılacak iş değildir, bir reveşata ile çevirdi.

Hakem oyunun sürdürülmesini işaret ediyor.

Buldog'a yuf, hakeme hem yuf!

Bütün Tarabyalılar dişlerini bileyi taşına vermişlerdir.

Brigitte öfkeden *Binbirçiçek* kokusunu da çıkarmış, yerine *Heliotrop*'u yapıştırmıştır. O öyle fürumaye kadınlardan değildir, soydan soptan bir madamdır. *Heliotrop*'un kokusu da köpüklerini bastıramayınca, bu kez Kırım Savaşı sırasında İstanbul'a düşen, *Lüben* derler, çok eski bir lavantaya el atar.

Madama topu dikti. Top Mıgırdiç'te. Taki Bey kaptı. Baron'a geçirdi. Ne ki, tam bu sırada da Fransız Hastanesi Başhekimi'nin karısı Bayan Euthyboule kapitone yastıklı paytonuyla Çayır'a gi-

* Tanıştığımıza çok memnun oldum.

rişini yapmıştır. Baron, ona çokça kesik olduğundan topu filan unutup arabaya doğru koşar. Taki Beyin pası da Kambur Nafiz'e yaradı. O da hemen Beyefendi'ye geçirdi.

Kamber-Kambur

Kambur-Kamber.

Beyefendi topu yeniden Kambur'a aktarmıştır ki o da kamburunun ikinci çekmecesiyle pek kıyak bir şut indirmiştir. Germaine kıpırdamaya zaman bulamamıştır. Daha doğrusu, elindeki şişlerle yünü atamamıştır.

Gool, gol, gooool!

Oyun sürüyor. İlk yarının son iki dakikası. Kambur'un golüyle Büyükdere 1-0 önde. Vasilyadis-Deli Şahende çiftetellisi. Şahende'nin bir geri pası Gümüşyan'da. Gümüşyan kaleciye kazandırdı. Madam Personisi Bey. Mikro. Yine kalecide. Madamanın uzun bir pası Blanş'ta. Kıvırıyor. Melhame'yi geçti. Kıvırdı. Uzaktan bir şut denemesi. Çok yumuşak. Dışarda. Germaine degajını yaptı. Top Baron'da. Çengel'e geçirdi.

Top çengelde sallanırken de düüt, düüt, düüt.

Duhani'nin düdüğü birinci yarıyı sona erdirdi.

Ey okur, biz de 15 dakikalık aralıktan yararlanarak, sana Selim Paşa Melhame'nin kim olduğunu açıklayalım.

Herkesi fıstıkiye boyadık, bir o kaldı.

Paşa, Tarım, Orman ve Maden Genel Müdürü Bedros Efendi'yi -ki onun yalısı da Yeniköy'dedir- tazılık işleriyle Abdülhamit'in gözünden düşürmüş ve de yerine kurularak umum müdürlüğü de nazırlığa çevirtmiştir. Boyu 1.80'dir ki tüm pastorize edilmiş kafalara tepeden bakar. Yüzü de safran sarısı olup kimi zaman hindiyi andırır. Geceleri de bembeyaz kesilir. Bir gün önce Saray'a bir curnal dayamış, onun karşılığında da bir şey koparamamışsa, o vakit de yüzü oklava gibi uzar. Alnı basık, burnu çıkıktır. Gözleri cehennem ateşiyle parıldar. Kolları sarkık, bacakları ise çengeldir. Dudakları her vakit yapma bir gülücükle açılıp kapanır. Yalnız sesi karık mı karıktır. Ağzından çıkan söz düşün-

cesinin tam tersidir. Saray'ın birçok üst düzey kişileri gibi Suriye güneşinde büyümüştür. Ağası Necip Paşa Melhame ile Beyrutlu Melhame Beşare Efendi'nin oğludur. İkisi de bulundukları görevleri basamak ederek ceplerini şişirmişlerdir. Ne ki Selim'in gerçek palazlanması, Mahmut Nedim Paşa'nın sadrazamlığında borsa oyunları ile zenginleşen Karapenler'in kızına nikâh basmasıyla başlar. Düyunu Umumiye'ye çevirmen olarak kapılanması da işin perçinidir. Bu göreve görünüşte Banker Zarifi'nin kayırmasıyla gelmiştir, ama arka planda Banker'in kızı Madam Mavrokordato vardır.

Paşa, vezir olduktan sonra da memleketin politikasına, ticaret ve maliyesine, kısacası, bütün guguklu işlere burnunu sokar duruma gelmiştir. Orman ve Maadin Nezaretinde devletin madenlerini istediklerine dağıtmış ve karşılığında büyük paralar almıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra yayınlanan bir kitapta onun üzerine şunlar söylenir:

- Borasit, kurşun, manganez, antimuan gibi birçok madenler Selim Paşa Melhame'nin ellerinde biçim değiştirerek Mısır tahvillerine, Alman, İngiliz ve de Süveyş Kanalı hisse senetlerine dönüşmüştür. Hazret, Transvaal madenlerinin çalkantılı durumu karşısında da kayıtsız kalmıştır. Bank-ı Osmani'yi kendi hesabına deste deste kâğıt almaya zorlamış, birçok tasfiyelerde piyasa farklarını cebine indirmiştir. Kâğıtlar düşünce de Bankaya dilini çıkarmıştır. Banka mahkemeye başvurmaya kalkınca da, mahkemeleri borsa işlerine bakmaktan alakoyan bir irade çıkartmıştır.

Selim Paşa Melhame kızı Feride'yi de, Osmanlı Devletinde görevli İtalyan Generali Romei ile evlendirmiştir. Bununla, Abdülhamit'e İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında çıkacak zorlukları Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'dan daha iyi kotaracağını anlatmak istemiştir. Nedir, nazırlık şöyle dursun. Roma Elçiliği bile elde edememiştir. Oysa İtalyan Elçisi Baron İmperiali bile onu Abdülhamit katında desteklemiştir. Gelgelelim bu istek ve destek Tevfik Paşa kalesine gelip çarpmıştır.

Melhame, Selma adındaki kızını da Alman Elçiliği görevlile-

rinden Bay Schlotheim'a verdiği vakit artık Avrupa politikasına iyiden iyiye ağırlığını koyabileceğini de sanır.

Gelelim Necip Paşa Melhame'ye. Onun da Amerikan Elçisi, özellikle de karısı Bayan Leischman katında pek gözde bir yeri vardır. Artık yabancı elçiliklerin bu iki kardeşi neden paylaşamadıkları belli oldu mu? Onları fırt fırt şölenlere, balolara çağırıyorlardır. Elçilerin tümü de onları kendi malı sayıyordur.

Necip Paşa da, kardeşi gibi Abdülhamit'in sevgili kullarındandır. Nafia Nezareti'ndeki müsteşarlığı iradei seniye ile olmuştur. Sadrazam Küçük Sait Paşa, onun atanmasını anılarında şöyle anlatır:

- İradede Necip Paşa'nın aylığı yazılı olmadığından birkaç kez bana gelip 15 bin lira ödenek verildiğini, Saraya yazılacak olursa hemen Padişah oluru alacağını söyledi. Son gelişinde yersiz üstelemelerde bulunduğundan hayır karşılığını verdim. Onun üzerine: "Ben yaptırırım" diyerek gitti. Gerçekten de ertesi gün kendisine yüksek bir aylık bağlandığını bildiren padişah buyruğu geldi. Bulgaristan komserliğinde de birçok giderleri olduğundan -o görevden ötürü de 200 lira aylığı vardı- onların ödenmesi için de irade çıktı.

Necip Paşa Melhame'nin işleri Devleti Aliye yararına da uymaz. Bir defasında Bulgaristanda, İstanbul gümrüklerine dokunan bir sözleşme yapmış, kimseye danışmadan da imzalamıştır. Sadrazam Rifat Paşa da Sarayda toplanan bir yarkurulda sözleşmeyi inceleyip de dokuncasını görünce onu yarkurula çağırtmıştır. Necip Paşa Saraya gelip de çağrılmasının nedenini öğrenince: "Size ve yarkurula açıklama yapmak zorunda değilim" diyerek öfkeyle odadan çıkmıştır. Rifat Paşa da: "Bu adam bize hakaret yağdırmak için mi buraya geldi?" demek zorunda kalmıştır. O gün orda Hariciye Nazırı Tevfik Paşa da vardır. Paşa, Sadrazam'ın bir dizi sızlanmadan sonra her şeyin olup bitişine boyun eğdiğini ve çok yürek yırtan bir "maza ma maza" çektiğini söyleyecektir ki Çopur Sait Paşa Sadrazam olduğu vakit bunu öğrenerek feleğini şaşırtacaktır.

Sultan Hamit'in armağanları Necip Paşa Melhame'ye de hiç yüz çevirmez. Tünel ayrıcalığı da bunlardan biridir. Aaa, helvanın üstüne bastık! Bu armağan dolayısıyla da çok laklaka dönmüş, çok vıdı vıdı kaynatılmıştır:

- Necip Paşa Melhame bu ayrıcalığı almak için Saray çevresinde yaşayanlara çok para yedirdi.

Laflar, Abdülhamit'in de kulağına gittiğinden Efendimiz Hazretleri ondan durumu sorar. O da Padişahı Alempenaha, yazılı olarak, şu karşılığı gönderir:

-İhsan buyrulmuş olan Tünel ayrıcalığı için kimseye bir para rüşvet vermedim. Söz bile vermedim. Dinim ve namusum üzerine kasem ve yemin ederim. Yalnız Bulgaristan'da bulunduğum sıralar paraya gerek duymuş, biraderlerim Selim, Habip kullarına ayrıcalığın yarısını satmıştım. Aynı zamanda Serasker Rıza Paşa oğulları Şükrü, Süreyya (Süreyla İlmen) kullarından aldığım bin liraya karşılık da hisse sattım. Bunlardan başka kimseye bu işlerden dolayı bir para vermeyeceğime tekrar namusum üzerine söz veririm. Maruzdur. Ferman.

Necip Paşa'nın Padişah'a yakın durduğu şurdan da bellidir ki 21 Temmuz 1905 Cuma günü Yıldız Camii Şerifi önünde, Sultan Hamit'in yaşamına son vermek üzere lastik tekerlekli bir arabada patlatılan, ama Zatı Şahane binek taşına ulaşan merdivenlere doğru ilerlerken Şeyhülislam Cemalettin Efendi ile birkaç laf alışverişinde bulunmak üzere durunca, fasoya ve fisoya dönüşen bomba olayını araştıran yarkurula başkan seçilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla Necip ve Selim Paşa Melhameler de hemen Avrupa yolunu tutarlar. Ne var, İstibdat çağının son yıllarında, elçilik katlarında bile iki kardeşin ipliği pazara çıkmıştır. Artık onlara her yerde Melhame yerine *Malfame* deniliyordur ki Frenkçesi adı kötüye çıkmış adam anlamınadır. Aralıkta, Alman Elçisi herkeslerin önüne geçmiş ve Osmanlı borçlarının birleştirilmesi konusunda Mösyö Revier'in hazırladığı tasarıyı kötülediği için Selim Melheme Paşa'nın yüzüne karşı şu zehir-zemberek lafları fırlatmıştır.

- Asaletmaap, bütün düşünceniz ve dayandığınız sayılar yanlıştır. Siz de bunların yalan olduğunu biliyorsunuz. Bunları bir raporda toplamaktan amacınız -Elçi, Paşa'nın bu işi rüşvet sızdıramadığı için yaptığını çakmıştır-, Sultan Hazretlerini kandırmaktır. Şuna inanın ki, bu sorunun çözüme bağlanması için bütün gücümü kullanacağım. Ve de buna hiçbir dedikodu karıştırmayacağım. Sizinle olan görüşmemin padişah katında değiştirileceğini bildiğimden bugün yazdığım bir yazıyı kendi elimle Padişah'a sunacağım.

Melhame Kardeşlerin öyküsü burada biter.

Ne ki, Sultan Hamit, yaşamının son günlerinde, Beyberbeyi Sarayındaki sürgünde, onlarla ilgili olarak bir laf etmiştir ki, onu buraya almayacak olursak yuf bizim de yazarlığımıza!

Efendimiz hazretleri, buyrun söz sizde:

- Selim Melhame... Necip Melhame... Bunların ikisi de çalışkan, iyi adamlardı. Değerleri bilinmedi.

Tarabya Yanıyor

Bize *suizan* edip hatırımızı yıkmayın.

Bu satırların yazılmasından amaç çatapatsız ve maskesiz insanları iyilik dualarıyla andırmaktır. Aralıkta alevli marsıkları da mangaldan çıkarıp cazzadak suya atmakla ibretler tiyatrosunu da ayağınıza getiriyoruz.

Ey ve ah, bu haberleri Keşmir derisi gibi parlayan İskender yürüyüşlü Duhani de öğrendi ki düdüğünü üfürerek Tarabya-Büyükdere maçının ikinci yarısını başlattı.

Tarabya'da iki oyuncu değişikliği var. Vasilyadis'in yerine Bank-ı Osmani Müdürü'nün eşi Lady Helen Vincent, Baron İmperiali'nin yerine de eski İngiliz elçisi Lord Curie'nin kızı Bayan Groot alınmış. Elçi eskisinin kızı İstanbul'daki İngiliz kadınları arasında cigarayı yaygın hale getirmekle bilinir. Onun da Ahmet Hamdi Tanpınar ya da Reşat Nuri Güntekin gibi ağzından cigara hiç düşmez. Paf-puf, Paf-puf. Şimdiki şu anda da cigarası gagasındadır. Üstelik ilgisini çekmek umuduyla dumanını Hakemden yana savuruyordur. Ne var, Duhani bunu hakemliğe karşı bir favul sayarak düdüğünü öttürür.

Atışı Mikro kullandı. Bayan Blanş. Mıgırdiç'e geçirdi. Deli Şahende. Lady H.V. bisikletine atlayarak, -o da maça bisikletiyle gelmiştir- Deli Şahende'nin yanına seyirttir. Ver, vermem. Ver, vermem. Lady sonunda topu söküp aldı. Sürüyor. Sürüyor. Manas kademeye girdi. Onun gibi kaç taneler Lady'nin ayağını öpü-

yor, nafile, H.V. bir an çalımını teraziledi. Sonra da on sekiz çizgisi üzerinden şutunu koyverdi. Goool, gol, goool! Durum 1-1.

Tarabyalılar canlandılar. Madam Personisi Beyin sürdüğü topu Bay Kis ayak koyarak çeldi. Bir ara pası, Top Lady'de. Manas'ı geçmek istiyor. Geçti. Azaryan Efendi kambura yattı. H.V. sırtüstü yerde. Düüt, düüt. Hakem penaltı noktasını gösteriyor. Büyükdere Kaptanı Mikro, Lady'nin ceza çizgisi dışında düşürüldüğünü öne sürüyorsa da Duhani oralı değil.

Penaltı'yı Brigitte çekiyor. Aferin Brigitte, maçtan sonra Summer Palace Oteli, unutma ha! Durum 2-1. Tarabya önde. Bayan Blanş hemen Kamber Beyefendi ile paslaştı... İki saat önce Büyükdere'ye yağmur yağdığından otlar pek kaygan. Beyefendi de çalıma geçtiğinden, küüt. Şimdi o da sırtüstü, çınarların yapraklarını sayıyor. Tarabya'dan Mavroyani gelerek topu ileri uzattı. Gümüşyan karşıladı. Kambur Nazif, Bayan Blanş, Deli Şahende. Önünde Selim Melhame. Paşa ikinci yarıda dalgakıran. Kimseyi geçirmiyor.

Deli Şahende'nin geri pası Mikro'da. Uzun bir top. Gökbilim Uzmanı (Kumbari) çeldi. Şimdi Brigitte. Önünde iki Büyükdere'li. Brigitte-Çengel paslaşması. Çengel soldan kayıyor, kaydı. Şut, top ağlarda.

O da nesi, yan hakemin bayrağı yine havada: ofsayt.

Hakeme yuf, yan hakeme hem yuf!

Bütün Tarabyalılar ayağa fırladı. Ama zaten ayakta olduklarından ayağa kalktıklarını anlatmak için kollarını havaya kaldırdılar. Şimdi, şimdi Çayıra bastonlar, bıyık maşaları, kravatlar, fesler, korseler, çoraplar, gözlükler ve de mektuplar yağmakta. Mektupların topu da Brigitte'e. Lady H.V. onlardan birini kapmak istediyse de Brigitte yelpazesiyle eline vurdu. Ah ve ey, şimdi Büyükdereliler de kollarını askıya almışlardır. Duhani herkesin oturması, yani sadece ayakta durması için düdük çalar. Yağma mı var, seyirciler de düüt, düüt, düüte geçmişlerdir. Sen düt, ben düt. Duhani dütlerin işe yaramayacağını anlayınca ayaktopluyla iki yardımcısını koltuğunun altına sıkıştırıp alanı yüzüstü bırakır.

Oyun ertelenmiştir.

İbadullah her şeyini bırakır, alışkanlığını bırakmaz.

Oyun doksan dakikaysa doksan dakika oynanmalıdır.

Islıklar, çığlıklar, naralar.

Ele, avuca sığmaz halk uğultusunu büyültüp gücünü öyle artırmıştır ki, bu kadar olur. Bu dibelek ve kapışık insanları yatıştırmak ey okur, bizim gibi güçsüz bir yazarın işi değildir. İyisi mi, biz yeniden eski zamana, 14 Haziran 1812 gününe dönelim ki, az-biraz sonra burada başlayacak olan yarışı anlatalım. İbadullahı tutabilirsek, ancak onunla tutabiliriz.

İşte Sultan Mahmut Han Efendimiz de girişini yaparak Büyük Çınarın altına yerleştirilmiş olan tahtına gelip kondu.

Ey gayri, kalabalığın inip binmesi de pof diye sönüvermeli, âlemin aynası açılıp parlamalı, renkler dolunayının çabası belli olmalı ve de ağır ruhlu insanların içi değişmeli.

Hayda be maşallah! Yarış lahanacılarla bamyacılar arasındadır. İlk onu açıklayalım ki sonradan "Yo söyledindi, söylemedindi" diye düşman-kıran gülleler atılmasın.

Sır saklayan böylece bilmelidir. Atlılarla cündilerin yarısı bamyacı, yarısı da lahanacı olmakla bağlı oldukları alaya gitmişlerdir. Mehterhane çalınıp cirit atılmasına padişah buyruğu çıkınca cündiler de alay başlarından takım takım meydana dökülmüş, birbirlerinin önlerinde birkaç kez boy ve pos kesmişlerdir. Yani bir ağırbaşlılık ve benbenlik çukurunda pek çok volta atılmıştır. Daha sonra, Bamya alayından ciritler süzülmeye başlar. Ay aman, korkakların da dizlerinin bağı çözülüvermiştir. Aralıkta, Padişah Hazinesinde görevli eski ünlü cündilerden Lezki Mehmet Ağa, Cami Ahmet Ağa ve Kilerli Haydar Ağa ve Küçük Raşit Ağa ve Tatar Han Ahmet Bey ve Kitapçı Hüseyin Efendi ve Haremağalarından Beşir Ağa ve Uzun Muhterem Ağa gibi dünyası büyük cündiler, ciritbilim üzerinde hünerler göstererek Lahana Alayına saldırmışlardır. Attıkları ciritler karşı takımı muma durdurmuştur. Lahanacılar ise canlarını ağızlarına alıp üstlerine üstlerine gelen ciritleri çevgan ile çarpıyorlar yani çeliyorlardır.

Lahanacılardan Lala Şuayip Ağa, Kazmacı Server Ağa, Yeniçeri Şakir Ağa ve Aşkar Ali Ağa ve Aptullah Ağa ve Topçu Şakir Ağa ve Aslan Salih Efendi gibi dizgin sahibi keskin cündiler de Bamyacılar'a ateş yağdırmışlardır.

Tarihi Enderun yazarı Hafız İlyas da bu inip binen yıldızlar karşısında şöyle diyecektir:

- Belki kıyamete kadar hasbıhal oldu.

Artık Lahanacılar utanmayı, mutanmayı bir yana itmişlerdir. Şimdi, şimdi ciritler Bamyacılar'ın üstüne yağmaktadır. Bamyacıların çoğu canı üzerindedir ki, lahana özler duruma gelmişlerdir. Hani bamyada da tad diye birşey kalmamıştır. Ama gözüpek olanlar at değiştirip yeniden ılgar ediyorlardır.

Böylece rind meydanı, cenk meydanına dönüşmüştür.

Büyükdere Çayırı da ufalmış, ufalmış nohut tanesinin içine girmiştir.

Teşekkür ona ki, Sultan Mahmut böylesine tufanlı cirit oyununun insandaki yaşam umudunu yok ettiğini görmüş ve herkeslerin cirit atmayı durdurmasını buyurmuştur. Onun sözü hakem sözü olmayıp padişah sözü olduğu için de bütün cündiler gıkını çıkarmadan alıp başını tutmuştur.

Şiir:

Ey biraz uyku biraz leylak
Kırılınca bir küheylan.
Ortasından şırraak

Gönlüm istemeyerek söylüyorum, biz artık buralarda durmamalıyız.

Yeniden Tarabya'ya dönerek Fransız Elçilik konağından içeri dalmalıyız. Çünkü biraz sonra, okurlarımızı eğlendirmek için yalıyı kundaklayacağız.

Yalı, Kefeliköy Caddesinde İtalyan Elçiliğinin biraz ilersinde aşı boyalı bir yapıdır. Boğaziçi'nin en eski berhanelerindendir. Fenerli Rum beylerinin elinde iken İpsilantiler Yalısı diye anılır. Aleksandr İpsilanti devlete hayınlık ederek -o zamanlar Eflak Voyvodasıdır- Rusya'ya kaçınca yalısına el konulmuş ve III. Se-

lim, 1807 yılında onu Fransızlara -o zamanlar Türkiye'de elçi olarak General Sebastiani bulunuyordur- armağan etmiştir. Fontmagne Baronesi burayı şöyle anlatır:

- Ne mermerden, ne de taştan yapılmış bir saray. İnce tahta işçiliği ile bezenmiş. Denizin nemi taştan yapıları etkileyeceğinden tahtadan yapılmış. Yüksek setleri, göğü tutan ağaçları bulunan bir bahçesi var. Bu güler yüzlü yapıya girerken insanın içi aydınlanıyor. Bir sürü pencere ki topu da denize bakıyor. Salondaki 19 pencerede de pancur, kafes hak getire. Sadece kenarda toplanmış ince beyaz tül perdeler. Güneş ve aydınlık olduğu gibi içerde. Köşelerde Bursa ipeklileri ile kaplı geniş divanlar. Yer, ince Hint hasırları, İzmir ve İran halılarıyla kaplı. Köşelerdeki raflarda ve ortadaki masada duran eşsiz Çin vazolarında renk renk çiçekler. Her şey Doğu'ya özgü bir dinginlik ve sessizliği dile getiriyor. Yalnız göğün ve denizin mavisi görünen odalarda, insan kendini gemide sanıyor. Fırtınalı günlerde, rüzgârın camları şıngırtılarla dövdüğünü, yağmurun da göz açtırmadan kırbaçladığını söylediler. Şimdilik hiçbir şey bizi korkutmuyor.

Bu, yalının XIX. yüzyıl ortasındaki fotografisidir. Théophile Gautier de onu, hemen hemen aynı yıllarda görmüştür:

- Alaturka biçimde, kerpiç temel üstüne, baştanbaşa tahtadan, mimarlık sanatı bakımından hiçbir değeri bulunmayan bir yapı. Ama koskocaman, havadar ve kullanışlı. Üstelik de dünyanın en güzel yerinde. Yazları o sarı sıcağın diş geçiremediği bir konak. Arkasında set set bahçeler. Karadeniz'den esen tatlı rüzgârlarla yaprakları boyuna sallanan yüzyıllık ağaçlar. Üst sete çıktınız mı, eşsiz bir manzara ile karşılaşırsınız. Asya kıyısı önümüzde yayılır. Uzaklarda Yuşa Tepesi. Avrupa kıyısında Büyükdere şipşirin, yay gibi. Boğaz, Anadolu ve Rumelikavaklarının gerisinde genişleyip Karadeniz'e karışıyor.

Ey ve ay, yalının yarısı, XX. yüzyılın başlarında içinden çıkan bir yangında yanmıştır.

Şimdi bu yangını perdelerimize getirmek için 10 Ağustos 1913 gecesine uçacağız.

Tarabya ayışığı içinde helak olmuştur.

Tokatlıyan Oteli'nin orkestrası yemek süresi boyunca opera parçaları çalmıştır. Öteki cimbirlek lokantalarda ise birkaç müşteri ya kalmış, ya kalmamıştır. Birden Tokatlıyan'ın arkasından bir duman alabandası yükselir. Fransız Elçilik Konağı yanıyordur. Koyda gezinenler Kefeliköy Caddesine koştuklarında, o ana değin Elçilik yalısı içinde yuvarlanan alevlerin -bunlar artık alev sütunu olmuştur- dört bir yandan binanın çatısını sardığını görmüşlerdir.

Yangın yerine ilk koşanlar arasında *Jeanne Blanche* adındaki Fransız karakol gemisinin subay ve denizcileri de vardır. Bunlar gönüllerinin bütün ganiliği ile alevler içine atılarak arşivle değerli belgeleri kurtarırlar. Mobilyaları da kaçırmak isterlerse de artık kendi yaşamları da vartaya düştüğünden onu göze alamazlar.

Biz şimdi yangının ayrıntılarına inebilmek için bir görgü tanığını konuşturacağız. Onu bize *İstanbul Indiscret* yazarı Willy Sperco iletmiştir. Onu da, 1960'lı yıllarda Ankara'da Fransız Elçisi olarak bulunan Baron de Juniac kamançe etmiştir:

- Evet o gece orada idim. Elçi Hazretleriyle karısı Madam Bompard bir gün önce Fransa'dan dönmüşlerdi. O akşam, yemekte bir sürü konukları vardı. Yanılmıyorsam, İngiltere Elçisi Sir Gerard Lowther'le eşi de konuklar arasındaydı. Avusturya-Macaristan Elçisi Marki Pallavicini de Madam Bompard'ın sağında yer almıştı. Öteki konuklar aklımda kalmamış. Bir yanık kokusu duyduğumuz ve musiki odası, bilardo salonu -ki orada III. Selim'in bir portresi asılıdır- ile yemek salonu arasındaki koridorlardan dumanların geldiğini gördüğümüz vakit Elçi ve konukların yemeğe oturması da yarım saati bulmuştu. Yemek odasından çıktım ve tuvaletten duman fışkırdığını görerek kapısını açtım. Birden faşşş, hava akımı yüzünden bir ateş parçası uçup tavana yapıştı. Olan şuydu: Yüz numarada bir kandil vardı. Minik alevi duvar kâğıtlarını yavaş yavaş yakmaya başlamıştı. Kapıyı açınca, yanmaya başlamış olan kâğıtlar da parlamıştı. Dumanla alev onlardan çıkıyordu. Binanın tümü tahtadan, üstelik de

kuru tahtadan olduğu için yangın çarçabuk bütün binayı sarıverdi. Elçi ile konuklar hemen bahçeye geçtiler. Yangın boyuna yayılıyordu. *Jeanne Blanche*'in denizcileri yardıma koşunca, su dolu kovaları elden ele geçirerek yangını söndürdük. Ama bütün eşya yandı. Madam Bompard valizini daha yeni boşaltmıştı. Mücevherleri de komodinin çekmecesinde idi. Giysiler, mücevherler, onlar da yandı. Ertesi gün mücevherleri bulmak için külleri eşeledik. Nafile her şey yok olmuştu.

Bu görüntüler meraklılara karşı övünme aynasında az-biraz cila verirse de biz bu yangın işini burada keselim ki, öbür bölümde de İngiliz Elçilik konağını kundaklamaya yüzümüz olsun.

İngiliz Sultan

Yazımızın bu noktasına eriştikten sonra Yoksul derim ki:

- Alman işi giysi giyip, ağır takım kılıç kuşanarak, kazayağı adımlarla Tarabya Zikzak Kalesinden dışarı çıkarsanız, kuzeyde, Fransız Elçiliğinin üstünde İngiliz Konağı'na raslarsınız.

Oh, işte söz böyle tumturaksız olmalı!

1827 yılında İngiltere ile kesilen siyasal alış-veriş 1828-1829 Türk-Rus Savaşı başladıktan sonra yeniden ayaklandırılmış ve İngilizler Sir Robert Gordon adında bir paşator göndermişlerdir. Yeni Elçi, Büyükdere Çayırında kurulan bir divanda II. Mahmut'un huzuruna çıkmış güven mektubuyla armağanlarını sunmuştur. Bundan kısa bir süre sonra ise Padişahın silahtarı, Elçiye Ayazağa Çiftliğinde bir şölen çeker. II. Mahmut da, 3 Temmuz 1829 günü, Rus tehlikesinin arttığı sıralarda, başkente dostluk ve iyi niyetlerle gelen İngiliz Elçisine, Abdülhak Molla'nın geçici olarak oturduğu bir yalıyı armağan eder. Tarabya Burnunda bulunan, arkası da silme kayalık olan bu yalı II. Beyazıt vakfındandır. Mahmutpaşa Yalısı diye bilinir.

Sir Robert Gordon armağan edilen yalıya hemen o yaz taşınır. III. Selim'in ilk kez Fransız Elçisine verdiği bayrak kullanma hakkını da elde ederek yalı üzerine İngiliz bandırasını çeker.

Yangınlara yuf, kundakçılara hem yuf!

1840 yılında bu yalı da kül olacak ya da yenisinin yapılması için yıktırılacaktır. İki yıl sonra Sir Stratford Canning, İstanbul'a

ikinci kez İngiliz elçisi olarak geldiği vakit de ortalarda kalacaktır.

Bereket, yalının yeniden yapılması o kadar gecikmez.

Carlisle Kontu George William Frederick Howard, 1853 yılında Tarabya'ya yumuşak iniş yaptığı vakit onu, kuş yumurtası bir pırlanta halinde bulacaktır. Elçilik bahçesine de öyle kesilecektir ki zaman zaman oraya salıncakta kitap okumaya gelecektir. Günlük defterinde yazılıdır, 16 Ağutosta da akşam yemeğini elçilikte yemiştir. Zaten tıkınılacak bir şey oldu mu dostumuz onu hiç kaçırmaz. Pisboğazlık onun -ve de İstanbul'a akan yabancıların- felsefesinin temelidir.

Frederick Howard, iki gün sonra da, Tarabya önlerinde demirlemiş, İngiliz savaş gemisi *Retribution*'un kaptanı Drummond'la Alemdağı'na tırmanır. Ne var, İngiliz Elçisi Lord Stratford'la yemek yemekten yoksun kalmamak için tam vaktinde de Tarabya'ya döner. Boğazıbüyük İngiliz, 22 Ağustos öğle yemeğini de Müşavir Paşa adıyla ün salan, Osmanlı Donanması'nda görevli Amiral Slade ile yer. Atıştırılan şeylerin topu da Türk yemeğidir. Pilav ve yoğurtla son bulur. Ne ki, Howard pisboğazı bunlarla da yetinmez, sofradan kalkar kalkmaz iki bardak da boza diker. İkindide ise, Tarabyalı zenginlerden Baltacı'nın kızı Bayan Sarrell'in evindedir. Orada da çayın yanı sıra börek ve çöreklere yatar. Ona göre Sarrell'ler -bu çay şölenleri her gün sürgit oluyordur- pek soylu kişilerdir. İkramcılıklarıyla tanınan Anderson'lar da öyledir, helvanın üstüne şıpşıp terliklerle basarlar.

Başımızı arkaya döndürüp bakacak olursak bu İngiliz Gargantua'sının 27 Temmuzda da akşam yemeğini Türk savaş gemisi Mesudiye'nin güvertesinde yediğini görürüz. Konuklar arasında Müşavir Paşa, Kaptan Borlase -o da Osmanlı Donanması'nda görev almıştır-, Lord George Paulet, Kaptan Drummond da vardır. Çatal-bıçak yönünden çok Avrupa bir sofradır. Nedir, Kont buna hiç şaşkınlık getirmez. Çünkü Times gazetesi yazarlarından Doktor Sanwith onu bu konuda, daha önceden uyarmıştır:

- Bir Türk paşasının ya da nazırının evine, yemeğe gitsen, Av-

rupa göreneklerine öykünüldüğünü, yemeğin çatal-kaşık ile yendiğini görürsün.

Ham, gam, hem!

Mesudiye'deki yemekte balık üstüne balık sunulmuştur. Gelgelelim Gargantua en çok tavukgöğsüne bitmiştir. Öyle ki, ikinci tabağı da atıştırırken Türklerin de çok soylu olduğunu söylemek gereğini duymuştur. Bununla da yetinmemiş, aralıkta geminin gözetleme sahanlığındaki eri de amiraller ve berberler katına -ona göre en soylu yaratıklar berberlerdir- çıkarmıştır. Gerçi sofrada şarap sunulmamış olması karşısında, bir an yargısını geriye almayı aklından geçirmiştir, ama bir daha böyle bir şölene çağrılmam korkusuyla bundan vazgeçmiştir.

O yıllarda Fransız Elçiliğinden, İngiliz yalısına ya da Büyükdere'ye kara yolu ile gitmek hiç de kolay değildir. Deniz kıyısında yürümeye çok elverişsiz bir patika vardır ki Tarabyalılarla Büyükdereliler çokluk deniz yoluna yeğlerler.

1857 yılının Kasım ayında Fransız Elçisi Bay Thouvenel de, buna uyarak, İngiliz Elçisinin akşam yemeğine gitmek için Fransız karakol gemisi Ajaccio'nun şalupasına binmiştir. O gece Abdülhak Hamit'in *Makber*'inde olduğu gibi her yer karanlık, deniz de ziravuttur. Kayık, İngiliz konağının iskelesine yanaşmak için hokkabaz, canbaz, perendebaz oyunlarının tümüne başvurmuştur. Elçi ile yanındakiler, uzanan ellere bile, güç bela erişmişlerdir. O minik patikanın varlığına da şükürler yağdırırlar. Ama yolculuklarını yağmur ve rüzgâra karşı sürdürdüklerinden yine de perişanlık eteğine yuvarlanırlar.

Aynı yılın 22 Temmuzunda, Fransız Elçiliğindeki akşam yemeğine gelen Yunan Ortaelçisiyle eşi, Rus Elçilik Danışmanı Prens Lobadof, Avusturya Ateşesi Bay Gunsbach, bir iki de Büyükdere levanteni burada vartalı dakikalar yaşamışlardır. Konuklar üç çifte kayıklı yola düzülmüşlerse de, hava patlayınca yürekleri kan dolmuştur. Bir tanık o geceyi şöyle dile getirecektir:

- Merak ve korkuyla yollarını gözledik. Sonunda sağ-salim geldiler. Görmeliydiniz, ne haldeydiler. Kayıkçılar onları yarı

yolda karaya çıkarmak zorunda kalmışlar. Onlar da rüzgâr ve yağmur altında, deniz kıyısından Tarabya'ya uzanan patikadan gaygaylı vaveylalarla gelmişler. Hemen üstlerini değiştirerek ısınmaya girdiler. Madam Konduriotis sofraya oturmadı. Uzanıp yatmayı seçti.

Bir alcı-balcı da İngiliz Elçilik konağının -yalı İkinci Meşrutiyet yıllarında bir daha yanacak ve bu kez tam yanacaktır- önündeki deniz için şu sözü yetiştirecektir:

- Burası düşman iki komşuyu ayıran ikinci bir *Manche* Denizidir.

Bay Thouvenel'den açtığımıza göre 1857 Temmuzunun son günlerinde Koca Reşit Paşa'nın Fransız Paşatorunu ziyaret ettiğini de söylemeliyiz. Osmanlı tarihinde bir sadrazam ilk olarak bir elçiyi yoklamaya gidiyordur. Bu, Fransızları, Türklerde insanı şaşırtan bir görgü ve terbiye bulunduğunu düşünmeye götürecektir. Onlar Kırım Savaşından bu yana Türklerin iyisinden değişmiş olduğuna da inanıyorlardır. Hele Sadrazam Reşit Paşa'nın verdiği bir şölene Papalık Büyükelçisini de çağırması ve şölen sırasında Papa'nın fotografisini -onu Papa'nın kendisi armağan etmiştir- boynuna asması İstanbul'daki tüm elçilik görevlilerini darmadağın etmiştir.

Gelelim yine İngiliz Elçisine.

Canning (Lord Stratford) 1825 yılında, İstanbul'daki ilk elçiliğinde de Tarabya'da oturmuştur. Üç katlı, tahtadan bir evdir bu. Taraçası da vardır. Kırmızı kiremitler bir yana, zifir bir siyaha boyanmıştır. Bahçe katmer, katmerdir. Buraya ancak en üst kattan çıkılabiliyordur. Yalının önünde de şerit gibi bir rıhtım. Karşıda, Anadolu yakasındaki bağlar, bahçeler, korular insana göz sevinci veriyordur. Hele yalının önünden ardarda geçen gemiler -Boğaz biraz da bu birdirbir oynayan vapurlardır- Elçiyi alan ve talan ediyordur.

Canning, 1842 yazında da Büyükdere'de bir yalı kiralar. Köyün çamurlu, daracık yolları onun rengini soldurup yüzünü ayvaya döndürüyordur. Ama evine gelip de pencerenin önüne oturdu-

ğu vakit içinin bütün şavkları tutuşuyordur.

İngiliz Paşatoru 1845 yazını da Kandilli'de geçirmiştir. Kasım ayı gelip çattığı halde ordan bir türlü ayrılamıyordur. O günlerde İngiltere'ye yazdığı bir mektupta şu sözler vardır:

- Düşün bir kez, günlük-güneşlik bir sabah. Kıyı silme papatya. Handiye "Bahar geldi" diyeceğim. Durur muyum, hemen eşeğime atladım. Yanımda iki Sırp uşak. O tepe senin, bu tepe benim, dolaştık durduk. Altımızda masmavi Boğaziçi. Derken bir yalnızlık duygusu gelip çöktü içime. Dışarsı bunca güzelken, benim içim nasıl karanlık olabiliyor! Adaaam, burada şehirdekinden de rahatım.

Canning par yanıp, par tüter. Olup olmadık her şeye hemen kabarır. Ama öfkesi yatıştıktan sonra kasırgaya hedef olanların gönlünü almasını da bilir. Bu işte ona karısı da yardımcı olur. Kocasını gazap atından indiren de odur. Bayan Canning, Elçilik çevresinde hemen herkesin gönlünü nakavt etmiş, gencine, yaşlısına destekçi ve sırdaş olmuştur. Kapısı yurttaşlarına her zaman açıktır. Konukseverliğine de diyecek yoktur. Hem bunu elçilik konağı dışında da sürdürür. İstanbul'un gezip sevdiği yerlerin öbür İngiliz kikiriklerine de göstermeyi ister. Kırım Savaşı sonrasında İstanbul'da amcası Bay Thouvenel'in yanında iki yıl kadar eğleşen, De Fontmagne baronesi böyle bir gezide bulunmuştur ki felek melek getirmiştir.

Uzun zamandır yürek hoplamalarından hiçbir iş çeviremedik, bari bu felek oturtmasını anlatalım ki hurda öykücülüğümüz yeniden ortaya çıksın.

Pes, İngiliz Elçiliğinin büyük sandalı Baronesi almak için Tarabya Rıhtımına yanaşmıştır. Kayıkta, Lady Stratford'dan başka Prusya Ortaelçisinin eşi Madam Wildenbruck ile kızı, Amiral Lord Lyons -ki Kırım Savaşı sırasında İngiliz Deniz Gücü Komutanı olarak görülmüştür-, Rus Ortaelçisi Baron Butenyef ile Baron Talleyrand-Perigord da vardır. Hedef, Boğaz'dan çıkar çıkmaz Avrupa yakasındaki Küçük Fener'dir. Lord Stratford ile öbür konuklar da oraya atla geleceklerdir. Kancabaş kaptanının

şıklığı baronesi anabadula etmiştir, ama biz duygu urbacıklarını Tarabya'da bırakalım ki öykümüzün başını derde sokmayalım. Sandalda Kaptandan başka iki uşak, iki kavas ve büyük elçiler için zorunlu olan on kürekçi vardır. *Royal Albert* zırhlısının kancabaşı ise yiyeceklerle yüklü olarak arkadan süzülüyordur. Yalnız Baron Butenyef, istediği saatte dönebilmek özgürlüğünü elinde bulundurabilmek için kayığını getirmeyi de savsaklamamıştır.

Gezicileri ve yiyicileri Küçük Fener tepesinin yamacındaki kalede nur yüzlü bir paşa karşılamış, onlara kahve ikram etmiştir. Biraz sonra atlılar da sökün eder. Lord Stratford ile kızı Mary, Fransız ve İngiliz elçilik kâtipleri, Sir Henri Bulwer'in özel sekreteri Vernon'dur bunlar. Haa, bir de özel yatı *Majestic*'le İrlanda'dan kalkıp İstanbul'u ve de Sivastopol'u görmeye gelen Lord Droheda ile eşi, baldızı ve baldızının nişanlısı vardır.

Lady Stratford her şeyi en iyi biçimde düzenlemiştir. Yere serilen Hint hasırları üzerindeki yastıklara yaslanarak konuklar, ağızlarını şapırdata şapırdata yemeklerini yemiş, şampanyalarını içmişlerdir. Dönüşte ise yeniden denize açılmak yerine, dağa vurmuşlar, Büyükdere'ye kadar tıpın-tıpır yürümüşlerdir.

Barones, uzun yıllar sonra yayınlayacağı günlüğüne o gece şu izlenimlerini döktürmüştür:

-Tepeler kocayemiş ağaçlarıyla doluydu. Çiçekle meyvenin birarada bulunduğu bu ağaç, ne yazık ki, bizim ülkelerimizin soğuğunda yaşayamıyor. Yer yer fundalıklarla örtülü toprak üstünde yürürken ayaklarımız altında ezilen kekik ve benzeri şifalı otların kokularını büyük tadlar alarak içimize çekiyorduk. Burası tanrısal bir nane ruhu kaynağı gibiydi. Sanki sarhoş olmuştuk. Burada çadır kurup oturmayı ve hep burada kalmayı ne isterdim! Her yerden deniz görünüyor. Boğaz her köşeden kendini belli ediyor. Tepelerden inip Boğaz'a yaklaştıkça her şey daha güleryüzlülük kazanıyor. Güneş, gün sonunda yitip giderken, göğü kızılın bütün güzellikleriyle donattı. Birden tepede beliriveren bir deve sürüsü, görünüme Doğu'nun büyülü havasını kattı.

Kadınların öyküleri çoktur, biz yine kocaya dönelim.

Doğrusu Canning kendini, İngiltere Dışişleri Bakanlığı karşısında da bağımsız görmek ister. Bu yüzden Bakanlıkla yazışmalarda hep ağırdan alır. Elçilik görevlilerine karşı olan tutumu da kul cinsi değildir. Kendisine en yakın durumda bulunan görevlileri bile işlerden uzak tutar. Bir defasında, Elçilik Kâtibi Albay Rose -sonradan Hindistan'daki İngiliz Ordusu Komutanlığına getirilecektir- ona vekillik etmiştir de ne yapacağını bilememiştir.

Canning, çalışma odasında da yalnız kendisinin oturacağı bir koltuk bulundurur. Kendisiyle görüşmeye gelenleri ayakta durmak zorunda bırakır. Yalnız bir gün, Birinci Kâtip Alison yine Canning'in odasına girince dayanamamış, Lord'u saygıyla selamladıktan sonra masanın üstündeki kâğıtları, belgeleri eliyle bir yana itmiş ve de istifini hiç bozmadan masanın üstüne oturmuştur. Canning de, ertesi günden tezi yok, odasına birkaç iskemle koydurmanın mecburu olmuştur.

Bütün bunlar onun alçakgönüllü biri olmasına engel değildir. Kendi akıl ve bilgisine yüzde yüz bel bağlamaz. Başkalarının görgü ve düşüncelerinden de yararlanmaya bakar. Büyükle de büyük, küçükle de küçüktür. Üstelik de şekerdudaktır. Laf, edebiyattan ya da tarihten açıldı mı, size düşen, her işi bırakıp onu dinlemektir. Ne ki, konu siyasaya yöneldi mi, karşınızda Büyük Britanya Kraliçesine bağlı bir İngiliz gaydacısını bulursunuz. Ayağını ne zaman uzatıp, ne zaman geri çekeceğini de çok iyi bilir. 1853 yılında Kırım Savaşı öncesinde, Akdeniz'deki İngiliz Amirali'ne hazır olmasını bildirmiştir, ama -böyle olağanüstü bir yetkisi vardır- İngiliz Donanmasını Karadenize çağırmamıştır. İşe, Dışişleri burnunu sokmasa, Donanma belki Boğazlara bile girmeyecektir. Stanley Lane Poole onun için şöyle der:

- İngiliz Elçisi, ilaçları çokluk acı kaçan iyi bir doktordur.

Doğrusu Canning'in başarısının bütün nedeni, gagasını suyun altında herkesten çok tutabilmesindedir.

Sözü, Osmanlı İmparatorluğunun dört bir bucağında geçer.

Dürziler, Maruniler, Yezidiler, Ermeniler, Araplar, Yahudiler, Nesturiler, Dönmeler, Giritliler darda kaldıkça ona başvururlar. Boğaz'daki politika simsarları için de o "Avrupa barışını bozan adam"dır.

Barones, onun İstanbul'da kendisinden başka birinin bir numaralı diplomat olarak anılmasına katlanamadığını da yazacaktır. Kısacası o, ülkesinin çıkarlarını dik başlılığı ve inadı yüzünden ayakta tutabilmektedir.

Şu var ki Babıâli, Canning'e bir Rus ajanı gözüyle bakıyordur. Ahmet Rasim ise, *Osmanlı Tarihi*'nde ona şu sözleri ayırır:

- Uzun deneyimi, İstanbul'daki İngiliz Elçiliğine kazandırdığı egemenlik ve üstünlük, 1841 sözleşmeleriyle Rusya'nın koruyuculuğundan kurtulmuş olan Yeni Türkiye'nin düzene sokulması, Tanzimat'ın gerçek kurucusu ve Rusların en amansız düşmanı Reşit Paşa ile içten beraberliği bu metin ve yukarıdan bakan diplomatı bambaşka bir adam yapmış, hizmet edici olmaktan çok efendi kılmıştır. Ona İngiliz Sultan derlerdi.

İmdi de 1810 yılına demir bırakalım.

Bu, İngiliz şairi Byron'un İstanbul'a gelişini şuracığa kıstırmamıza meydan bulmak içindir. Bakalım Türk ozanları mı İngilizlerden onurlu, yoksa İngilizler mi Türkler'den baskın!

Canning 1810 yılında elçi değildir, ama İstanbul'daki elçilikte iyi bir matah dolaştırır. Byron'u da Eton Koleji'nden tanıyordur. Ama şöyle uzaktan, kaşık ucu kadar. İngiliz şairi o sıralar *Childe Harold* adındaki o ünlü şiirine çalışıyordur. 22 yaşlarındadır. 1824 yılında, otuz altısında iken sözün sultanlığını bırakıp şanlı ölüm köprüsüne ilerleyeceğini de aklının kıyısından bile geçirmiyordur.

O günlerde, İngiliz Elçisi Mister Adair, Türkiye'den ayrılacağı için bir Allahasmarladık töreni düzenlenir. Buraya ilkin töreni boca edelim de bir alay başsız, buğsuz adamın eleştirisine uğramayalım. Bu iş için de, en iyisi görgü tanığı Canning'in fiskosuna sığınmaktır:

- Tören erkenden başladı. Altı alay, Saray'a varınca Sadrazam konuklara bir şölen çekti. Yemekten sonra Sultanın huzuruna alındık. Padişahın örtüler, mücevherlerle bezeli dört ayaklı tahtı bizi kabul ettiği küçük salonu nerdeyse kaplayacaktı. Sultan bildiğimiz gibi oturuyordu. Yanında bir miğferle kınından sıyrılmış bir pala duruyordu. Sağında Saray ileri gelenleri. Elçilik görevlilerine de onların karşısında yer gösterilmişti. Mister Adair kısa bir söylev çekti. Vezir ona karşılık verdi. İki konuşmanın sırayla çevrilmesinden sonra da tören sona erdi.

İmdi yine dikkat isterim. Beyoğlu'ndaki İngiliz Elçiliğindeyiz bu kez.

Görevliler törene katılmak için toplaşmaya başlamışlardır ki çat kapı: Lord Byron. Canning'e yanaşarak alayın neresinde duracağını sorar. Canına gök bakla! Bu, Canning'in kendi kendine çözümleyebileceği bir konu değildir. Gider, Mister Adair'e danışır. Öyle ya, Byron gibi bir ozana üşüntüsüz bir yer ayırmak gerekir. Gelgelelim Türkler, elçilik görevlilerinin dışındakileri umurlamadıklarından Byron'un, alayın en arkasında yürümesinden başka yapılabilecek bir işlem yoktur. Canning, durumu Byron'a bildirince Şairimiz kâfirce kâfir bir oyuna getirildiğini düşünür. Çok şey! Burundan hosur hosur dumanlar yükselmeye başlamıştır. Ama gıkını çıkarmadan basıp gider. Ertesi gün Elçi Cenapları, başka türlü davranmalarına olanak bulunmadığını bildiren bir mektup yazarak ozandan özür diler. Mektuba, Avusturya Elçisinin durumu onaylayan bir pusulası da eklenmiştir.

Ey okur, sıkı dur, imdi de Byron'un ne denli bir yaratık olduğunu yakın-planda göreceksin.

Byron, Elçiye verdiği karşılıkta bilgisizliğinin bağışlanmasını dilemiştir. Ayrıca, bundan böyle, değil görevlilerin ardında yer almak, alaya Elçinin öküzü ya da eşeği katılsa, onların ardı sıra gelmekten gocunmayacağını da bildirmiştir.

Biz yeniden İngiliz Elçiliğinin Tarabya'daki yalısının bahçesine dalalım. Orda, bir çam ağacının altında, Lady H.V.'ye yazılmış bir aşk mektubuyla karşılaşacağız. Demin, Büyükdere Çayı-

rında kimse başını çevirip H.V.'ye bakmamıştı, ama imdi bu mektup onadır. Başka Bir İngiliz kadına da yazılmış olabilir, ama, yadsınamayacak bir şey varsa, o da mektubun şu anda H.V.'nin ellerinde olmasıdır.

Bir de var ki mektubun dili az-biraz kuş diline benzemektedir. Ne ki H.V. bunun üzerinde hiç durmamıştır.

Ona göre mektup her yerde mektup, aşk da her yerde aşktır:

Cilail mahbup
Şifail kulup
Gözüm yaşıyla
Yazıldı mektup
Şımşırak tencik
Sarı fidencik
Düştüm kapına
İngiliz kancık

Zikzaklı İşler

Bu bölüm onu beyan eder ki, İstanbul'un ünlü sarraflarından Kevork Bey Eremyan'ın oğlu Abraham Paşa sadrazamları koltuklarından nasıl alaşağı etti ve Viyanalı yanşalak karılarla nasıl panimiçipanka oldu, onu bildirir.

İlkin şunu belirtelim ki, Abraham Paşa Yalısı Büyükdere'deki Necmettin Molla Yalısı'nın bitişiğindedir. Mollanın üzerine gazoz fabrikası kondurduğu yerdedir. Yalının en lenduha bölümü de mutfaktır. Paşa, boğazı büyük biri olduğu için en ünlü aşçıları tutmaktan da geri kalmaz. Ne var, binek ve araba atlarının ahırlarıyla üstlerindeki seyis, arabacı, ispir ve kayıkçı odalarının kapladığı alan da oldukça geniştir. Bunlara karşılık, yatak ve oturma odalarına ayrılan kesim minik mi miniktir. Yalnız, Paşa onları titiz bir antikacı beğenisiyle döşemiştir. Hele Hazretin fildişi bir tavlası vardır ki pulları da baştan başa fildişidir. Üstleri de, inanmayacaksınız, hurda zümrüt ve yakutla süslüdür. Zarlar ise elmastandır.

Yalı XVIII. yüzyıl sonlarından kalmadır. Geçen yüzyıl ortalarında onarım görmüşse de XX. yüzyılın ilk yıllarında yangın geçirmiş ve bitmiştir. Geriye sadece bahçe kalmıştır ki Yüksek Mimar Sedat H. Eldem onu şöyle anlatır:

- Bahçe dağ eteğinde yapılmış ve sekizden artık kademeye ya da sete bölünmüştür. Sağında ve solunda komşu duvarlarına bitişik olarak, hamam, mutfak ve çamaşırlık daireleri yer almıştır. Yalının arkasında geniş bir rampa ile çıkılan birinci set bulunu-

yordur. Bu set, yalının merdiven sahanlığına, çoğu bahçelerde olduğu gibi, bir köprüyle bağlıdır. Öbür setlere değişik biçimlerde merdivenlerle çıkılır. Setlerin altlarında çoğu zaman taş odalar ve hazneler vardır.

Paşa 1833 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Karakahya adıyla ün salmış olup Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ailesinin güvenilir sarrafıdır. Onun babası da, karanlık nokta kalmasın, Eğinli Terzonts Amira'dır (1768-1835) ki, Mehmet Ali Paşa'nın kendi sarrafı olmuştur.

Abraham Paşa, pek genç yaşta, Türkçe, Arapça ve Fransızcayı, ana dili Ermenice gibi konuşmaya başlar. Bir ara Mısır Sarayının özel kaleminde de bulunmuş, sonunda Hidiv İsmail Paşa'nın İstanbul Kapıkâhyası olmuştur. Abraham Paşa ufacık boylu, kadife donludur. Ne ki çene yayları pek gevşektir. Bir kez ağzı açıldı mı bir daha kapanmaz. Çok gülünsün, çok ağlansın, gülmek ve ağlamakla karınlar yarılsın ister. Afur-tafuru ise sultan kızlarında bulunmaz. Üstelik Türkiye'nin sayılı para babalarındandır. Mısırlı zengin Nubar Paşanın da kaynıdır. Kumara da pek düşkündür. Bir zarla evler konaklar alır, bir zarla yalılar hanlar verir. Beyoğlu'nda Serkldoryan'ın (Cercle d'Orient), İpek Sinemasının, daha sonraları da Yeni Komedi Tiyatrosunun içinde bulunduğu bina topluluğu onundur. Yeşilçam Sokağı ile İstiklal Caddesinin kesiştiği köşeyi tutan yapılar geçmiş yıllarda *Mir et Cottereau* adındaki ünlü terziyi, Paris'in cicili-bicili eşyalarını satan *Chavin*'i, *Tatarjan* adındaki gömlekçi büyüğünü ve vezirlerle paşaların biricik berberi *Savraki*'yi bağrında yaşatmıştır.

Abraham Paşa yazları Büyükdere'de boy satarsa, kışları building'in asmakatındaki özel dairesinde oturur. Yukarı-Boğaz'ın iki yakasında Karadeniz'e değin uzanan uçsuz bucaksız topraklar da onundur. Buraları hâlâ "Abraham Paşa Koruları", "Abraham Paşa Merası" diye anılır. Mera, Rumelikavağı ile Zekeriya Köyü arasındaki tepelerden Karadeniz'e doğru iner. Çınar Çiftliği, Vitalispaşa Çiftliği ve Yerliköy arasında tıkırmıkırlanır. Yine Abraham Paşa'nın malı olan Bilezikçi Çiftliği de bu topraklarda-

dır. Paşa oraya boyuna arkadaşlarını getirir, doyunca, tıksırınca, patlayıncaya değin yedirir, içirir. Konuklar arasında Ermeni Patriği Ormanyan Efendi de başı çeker. Çiftlikte oldukça zengin bir kitaplık ve de ünlü bir bilardo salonu vardır. Çiftlikte bizim Sait Naum-Duhani'ye rastlarsanız şaşırmayın. O da Paşa'nın oğlu Malik Beyi kendine arkadaş tuttuğu için her yaz burada gözükmeden edemez. Çiftliğe gelir gelmez de iki seksen yere serilir. Çünkü Viyanalı ustaların elinden çıkmış oymalar başına üşüşüvermiştir. Hele lüks albümdeki fotografiler boğazına sarılınca içinin ne denli yağ bağladığını kestirmek, ey okur bizim değil, senin görevindir.

Buraya bir karnıyarık sokuşturalım.

İttihat ve Terakki'nin Meclis Reisi Şişman Halil Beyin demesine göre Bilezikçi Çiftliği, Birinci Dünya Savaşı yıllarında 15 bin altına Enver Paşa'nın eline geçmiştir. Çiftliğin satılacağını işitir işitmez Enver Paşa, Talat Paşa'ya koşmuştur:

- Bana bankalardan sekiz bin lira buluver.

Talat Paşa, o günlerde Maliye Nazırı'na vekillik ediyordur:

- Ne yapacaksın o parayı?

- Biliyorsun Naciye Sultan -Enver Paşa'nın eşi- altı bin lira çeyiz parasını harcamadı. Bütün giderleri amcası Sultan Reşit karşıladı. Abraham Paşa, Sarıyerdeki çiftliğini 15 bin liraya satmak istiyor. İçinde köşkleri de var. (Damat Hafız) İsmail Hakkı Paşa: "Onu alalım, kömürlük ormanı da var. İçine koyun da konabilir" diyor. Onu alacağız.

Talat Paşa, o gün Enver'in isteğini yerine getirememiştir. Ama sonradan, Naciye Sultan'ın kime mücevherleri Viyana'da, Büyükelçi Hüseyin Hilmi Paşa'nın aracılığı ile sattırılmış ve çiftlik satın alınmıştır. Ondan sonra da gelsin dedikodu, gitsin vıdıvıdı.

Hüseyin Cahit *Siyasi Anılar*'ında bu söylentilere değinerek şöyle diyecektir:

- Boğaziçi'nde bösböyük korusuyla bir çiftlik satın alınması dillerde dolaştı durdu. Enver, bizleri bir kez bu çiftliğe yemeğe

çağırmıştı. Dedikodusunu işite işite büyük bir şato görkemiyle hayalimde yer etmiş olan köşkü görünce şaşkınlık içinde kaldım. Gülmek istiyordum. Avrupa'nın küçük bir fabrikacısı ya da tecimeninin bile edinebileceği önemsiz, basit, konfordan yoksun, döşeme bakımından süsten ve değerden uzak bir yapıydı. Eşi olan Sultan Hanımın, ötesini berisini satarak Enver'in burayı almasını sağlamasından doğal bir şey düşünülemezdi. O temiz karakteri, yüksek onur ve şeref duygusu, sınırsız yurtseverliği ile Enver'in yetkilerini kötüye kullanmasına kesinlikle olasılık tanımam. Savaş sırasında Müttefik Donanması Boğaz'a saldırıp yenildikten ve bunun ardından Çanakkale'de kara saldırıları geliştikten sonra Enver'le birlikte Çanakkale'ye gitmiş, ordaki savaş alanlarını görmüştüm. Dönüşte izlenimlerimi büyük bir yürek hoşnutluğuyla Talat'a ilettiğim zaman, o da son derece memnun oldu ve şöyle dedi: "Enver dâhidir." Talat'ın o zamana değin Enver'e karşı büyük bir güven beslediğinden kuşkum yoktu. Sonra, bir iki yıl içinde bu duygu, bu dostluk ve bu tutkunluk, nasıl olur da değişir, sarsılır ve bir çekişme ve düşmanlık biçimine dönüşür? Burasına aklım ermez.

Biz dönelim yine kendi soğanlarımıza.

"Abraham Paşa Korusu" ise, Paşabahçe ile Beykoz arasındaki koydan Karadeniz'de İrva'ya -Riva- değin uzanan çok geniş toprakları kavrar. Koru Beykoz girişindedir. Huş ağacı gibi Türkiye'de pek raslanmayan ağaçları orada bulabilirsiniz. II. Meşrutiyet'te *Hürriyet Bahçesi* adını alan koru kısa zamanda halkın pek sevdiği bir seyir olmuştur.

Sultan Aziz'in tahttan indirilmesinden birkaç ay önce Beykoz'daki bu topraklar yüzünden tüm İstanbul coşkulu günler yaşamıştır. Halk arasında şöyle bir haber gidip geliyordur:

- Korudan İrva'ya bir yol yapılıyormuş. Genç Osmanlılardan korkan Sultan Aziz, Mahmut Nedim Paşa aracılığı ile -Paşa, Rus yanlısı olarak bilinir ki adı, halk ağzında Nedimof'tur- Rus Çarı'ndan imdat etmiş. Ruslar İrva'ya asker dökecek, Beykoz'a inerek İstanbul'u ele geçireceklermiş.

İstanbullular zıp oturup, zıp uçuyorlardır.

Çoluk çocuğa varınca, herkes silahçı dükkânlarına, Bedesten'e koşuyor yeni ya da eski, kör ya da keskin ne kadar tabanca, kılıç, hançer bulurlarsa alıyorlardır. Hiçbir şey bulamayan bir bıçak ya da çakı ediniyordur. İstanbullular, her ne pahasına olursa olsun, Rusyalılarla savaşmayı akıllarına koymuşlardır.

Bizim anlattıklarımıza kapılmayın, bir iki gün sonra haberin aslı, astarı olmadığı anlaşılır, ortalık da yatışır. Haberi yayanlar Sırplar, Karadağlılar ve Hırvatlardır. Onları da Rus Elçisi İgnatiyef kışkırtmıştır.

Mütareke yıllarında Abraham Paşa Korusu içindeki bütün binaların işletmesi Tunus prenslerinden, konuşması ve oturup kalkmasıyla çokça Fransız olan Reşit Ayyad Beye kalmıştır. Korunun ilk diliminde, Beykoz-Paşabahçe Caddesinin arkasında bir de tahtadan gazino-tiyatro vardır. Vasfi Rıza'nın demesine göre, 1921 yazında burada daha yeni yeni *Darülbedayi* adı altında toplanan tiyatro sanatçıları birkaç cuma oyun vermişlerdir. Tiyatroya -burası 1936 yıllarında yanacaktır- gelmek için sanatçılar Köprü'de Boğaz vapuruna biniyorlardır. Vapur bütün Anadolu ve Rumeli kıyılarına uğraya uğraya Korunun önündeki güzelim iskeleye yanaşıyor, dünya mutlusu konuklarını çıkarıyordur. İşin güzelliği, vapura, yolda oyunu seyretmeye gelen seyirciler de doluşuyordur. Bunlar Boğaziçi saray ve yalılarında oturan şehzadeler, sultanlar, ayan üyeleri, vezirler, vekiller ve de eşleridir. Oyundan sonra da oyuncularla seyirciler yine iskelede bekleyen vapurdaki yerlerini alıyorlardır.

Abraham Paşa'yı gözden kaçırmayın.

Bu adam şimdi, bir topuk pasıyla, Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa'yı koltuğundan devirecek. Bunun için, vakit darlaşmadan, alı alına moru moruna, Sadrazamlık Müsteşarı Mansurizade Mustafa Paşa'nın odasına dalmıştır:

-Hidiv İsmail Paşa, Hariciye Nazırı Mısırlı Halil Şerif Paşa'nın görevinden alınmasını özellikle istiyor. Bunu bir onur işi yapıyor. Çünkü Paşanın kulağı çekilsin diye birkaç kez Sadrazam

Paşa'ya başvurduksa da bir sonuç alamadık. Ramazanın da eli kulağında. Hidiv, Sadrazam Hazretlerine Ramazan harçlığı olarak 15 bin lira sunmak ister. Onayını sağlayabilirseniz size de ayrıca beş bin gönderilecek.

Mustafa Paşa durumu Rüştü Paşa'ya açar:

- Şerif Paşa'yı görevden almamakta direnecek olursanız Saray'dan, yolunu bulup yaptırırlar. Siz de 15 bin liradan olursunuz.

Bu rüşvet üfürüğü karşısında Rüştü Paşa, her zamanki gibi sakalını sıvazlar:

- Gayri efendim, bir Mısır Valisi'nin hatırı için Hariciye Nazırı görevden alınamaz.

Hidiv, Rüştü Paşa yakasından üzüntüler denizinde boğulmak dakikalarına gelince, 20 bin liraya 10 bin lira daha ekler. Başmabeyinci Ziver Beyi elde eder. Onun enlem ve boylamıyla da yalnız Hariciye Nazırı değil, Sadrazam da yürütülür.

Ey okur, bunlar Sultan Aziz çağı işleridir. Sen odanın tenhasında otururken bunlara ister inan, ister inanma. Bunu bize İbnülemin Mahmut Kemal anlattı, o da Başmabeyinci Ali Fuat Türkgeldi'den tutmuş, Türkgeldi de Mansurizade'den dinlemiş.

Bu adam tehlikelidir.

Şimdi de Sadrazam Hüseyin Avni Paşa'yı alaşağı edecek.

Yine Sultan Aziz çağındayız.

Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa 13 Şubat 1874 günü postundan indirilince, yerine Hüseyin Avni Paşa bindirilmiştir ki o da, yüz bin eyvah, Başmabeyinci Şevket Paşa'nın görevden uzaklaştırılmasında sesini kıstığı için Hidiv'i gocundurmuştur.

Bu işin nasıl olduğunu anlatmadan önce projektör lambamızı yine Ermeni Vezir üzerinde tutalım ki Hazretin çakırpençeliği ekranda daha iyi belirsin.

Bilmem söyledik mi, söylemedik mi? Hidivlik payesi verildiği vakit Mısır Valisi İsmail Paşa, Hazineye ve kimi nazırlara epeyce bir şeyler saymıştır. Paşa, Mısır Hidivliğinin babadan

oğula geçer duruma dönüştürülmesinde de -hidivlik daha önceleri Mehmet Ali Paşa ailesinin en büyük oğluna kalıyordur- kesenin ağzını iyisinden açmıştır. Gözlerinizi manzara löpüyle boyamayalım, gayri gün günden para kaparozculuğu çoğalmaya başlamış, Sadrazam Ali Paşa'nın ölümünden sonra da işin vidası bütün bütüne gevşemiştir.

İsmail Paşa İstanbul'a gelip de Mabeyne uğradıkça Ermeni Veziri de yanından hiç ayırmıyor, onun kendi havadarı olduğunu herkeslere belletiyordur. Abraham Paşa da, Hidivin yokluğunda, sağ kol, sol kol, orta kol, başmabeyinci mi olur, katip mi olur, önüne gelene kuş, cevahir ya da herhangi bir armağanı bastırıyordur. Dahası, kapıcıları, mabeyn hademelerini de kendisine bende yazmıştır. Ama bu da Ermeni Vezire Saraydaki bütün gizli işlerin kapağını açmıştır. Padişah katında ne söyleniyor, ne fısıldanıyorsa onları günü gününe haber alıyordur.

Gelelim yine Şevket Paşa'ya.

Hazret Başmabeyinci olur olmaz Abraham Paşa'dan -onun bütün kirli çamaşırlarını biliyordur- bir şeyler koparmak hazırlıklarına girişir. Evvelleri, çeşitli işlerle çok para almış olan Başmabeyinci Ziver ve Başkâtip Refik Beyler ağzının suyunu akıtıyordur. Bir gece bu düşüncelerle Ermeni Vezirin evine damlar:

- Hidivin bir emeli varsa söyle. Efendimize hizmetle yerine getirebilir.

Abraham Paşa ilkin poyraz yeli gibi serin serin eser.

Ne ki, Şevket Paşa'nın paraya olan hırs ve tamahını görünce rotasını değiştirir. Hidiv ister mi, istemez mi, hesaba almadan şöyle bir öneride bulunur:

- Mısır'a dışardan borç almak için müsaade buyrulmuşsa da, Kahire'den Avrupa'ya bu iş için giden görevliler Osmanlı Devleti Elçiliklerine başvurup işlerini onlarla yürütünceye kadar bir sürü para harcıyorlar. Bari Mısır'ın, bu gibi işlerini görmeye Paris, Londra ve öbür başkentlerde birer görevli bulundurmasına izin buyrulsa...

İsmail Paşa'nın Kapıkâhyası bu iş kabul edildiği taktirde şifa şurubundan Hazineye haylice akıtılacağını da sözlerine ekler. Ayrıca Şevket Paşa 3.500, Saraydakiler de 6.500 Osmanlı altını alacaktır.

Nedir, Şevket Paşa, saklısı gizlisi bulunmayan bu 3.500 altınla yetinecek yadigârlardan değildir. Al takke, ver külah, Başmabeyinci özel olarak on bin lira daha verileceğine söz alır. Abraham Paşa da iştah kabartmak için Saray'a, ilk ağızda yüklüce bir para yollar. Şevket Paşa da, bütün *mahareti diplomatikiyye*'sini toplayarak işi Padişaha çıtlatır.

Geldik şimdi bir noktaya ki Sultan Aziz'in kükremesi işitilecektir. Ermeni Vezir'in şimdiye değin her kapıyı açan paracıkları bu kez hiçbir işe yaramamıştır. Çünkü yapılan öneri Mısır'a bağımsızlık vermek gibi bir şeydir. Kabul yüzü gösterilecek bir yanı bulunmadığı pek açık ve seçiktir. Gelgelelim, Şevket Paşa devletin hukuku nedir, her iş para ile döner mi, dönmez mi, bunları ayırabilecek bir kafa taşımıyordur. Eşşekliği de zaten bilinmekteyse de -bunları Mabeyn Başkâtibi Atıf Bey anlatıyor- böylece bir kat daha belli olduğundan Mabeyn'den çıkarılarak yerine Feyzi Paşa serkurenalığa getirilir. Hidiv'in kulağı çekilmek için de bir Hattı Hümayun çıkarılır. Dahası, Mısır'ın dış borç girişimleri daha ağır koşullara bağlanır. Abraham Paşa da bundan pek çok telaş ve acıya düşer.

Buyruğun Ermeni Vezir'e bildirildiği gün Sadrazam Hüseyin Avni Paşa da huzurdadır. Padişahın ilk sözü şu olur:

- Hidiv'in burada Şevket Paşa gibi 40-50 bekçi hademesi var.

Daha sonra Şevket Paşa'nın eşekliğinden açar, Abraham'a da Hattı Hümayunu kendi okur. Avni Paşa da yer öperek bösbüyük bir: "Bin yaşa!" çeker. Eh bu, Hidiv'in Avni Paşa'ya burulmasına yeter mi, yetmez mi?

Unutmadan, aralıkta Başmabeyinci Feyzi Paşa da yerini Hacı Mehmet Bey'e bırakmıştır. Abraham Paşa gider, gelir, kulağını her dakika Avni Paşa ile doldurur. Yazımızı belgelere dayandırmak için buraya Başkâtip Atıf Beyin sözlerini de kıstıralım:

- Artık Tanrı'nın gizli hükmü nedir bilinmez. Bu aralık başmabeyinci olanlar birbirinden daha para canlısı ve hele Mehmet Bey bu konuda kendinden önce gelenlerden üstün çıktığı için, Padişahın Hüseyin Avni Paşa'dan yüz çevirdiğini hisseder etmez, Mısır vergisinin getirtilmesi zamanının da gelip çattığını hesaba alarak, Hidiv'in Hüseyin Avni Paşa'ya güvenmediği üzerine Abraham Paşa'nın sözlerini Padişah'a aktarır.

Bir süre sonra, Mısır vergisi geldiğinde para Hazine'ye alınır, Padişah mührü de Avni Paşa'dan geri istenerek, Esat Paşa'ya verilir ki bu da onun ikinci sadrazamlığı olur.

Bu adamı gözden kaçırmayın.

Bu adamın Viyana'da kendisinden daha tehlikeli bir adamı vardır ki işi, gücü Paşaya Viyana işi karılar göndermektir. Paşa da hafta sonlarını bu Viyanalı Greta Garbo'larla düğün-dernek içinde geçirir. Bıkkınlık getirince de topunu memleketlerine aşırır, yenilerini bekler.

Dünya güzellik üzerine dönmekte, helva bahane. Abdülhamit çağında Tütün Rejisi Genel Müdürlüğünde bulunan İsviçreli Louis Rambert -ki o da Beyoğlu'ndaki Abraham Paşa building'inde oturmaktadır- günlüğünde, Ermeni Vezirin 74 yaşında bile kapatması olduğunu yazacaktır. Bunu sıradan birinden değil, Paşa'nın 35 yaşındaki oğlundan tutmuştur.

Paşa iyi bilardo da çeker. Çokluk da Louis Rambert'le yarışır. Av merakı ise her türlü sınırın üstündedir. Tümünü anlatmakla akıllar hayran kalır. Paşa, yarış atları da besler. Rambert onun atları için şöyle diyecektir:

- Sarayın Has ahırındaki beygirlerden daha güzellerini arabasına koşarak Sultan Aziz'in kıskançlığını kaldırdı.

Kapıkâhyasının tavı bir de lüfer avına kabarır. Denizde üşümemek için üstü kapalı özel bir sandal da yaptırmıştır. Lüfer oltasını kamaradan, lomboz deliğinden salar denize.

Gelin görün, Abraham Paşa'nın yıldızı XIX. yüzyılın sonlarında kararmaya başlar. Mallar bir bir elden çıkıyordur. Beyoğ-

lu'ndaki Building'i bile, Paşa'nın har vurması sonunda biriken borçlar yüzünden Osmanlı Bankası kapmıştır. Sultan Hamit onun gönlünü almak, ona yardımcı olabilmek için 1900 Şubatında onu Devlet Şurası üyeliğine getirir.

Devletli Sultanım, senin yaptığına da iş denir mi? Bu para Paşa'nın diş kovuğunu bile doldurmaz.

Eğer kendine yarar kul almak istiyorsan nişanları budur: gerektir ki saçı iri ola ve boyu kısa olmaya ve endamı kuvvetli ola ve aklı olmaya ve kalın kemikli ola ve başı kalkık olmaya ve kürek kemiği yassı ola ve burnu havada olmaya.

1900 yılı Seniha Sultan'ın kocası Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın bir Peke vapuruna atlayarak Marsilya'ya kaçmasını da görmüştür. Paşa Prens Sabahattin ve Nurullah adlarındaki yavru kuşlarını da yanında götürmüştür. Marsilya'dan Paris'e akmış, Jön Türkler'in gazetelerine Abdülhamit'ten nasıl kaçtığını açıklamıştır. Bu açıklamaya göre, Zat-ı Şahane'nin ahmak pinpirikler, uşaklar ve casuslardan başka kimseye güvenmemesine, memleketi onlarla yönetmesine dayanamamıştır.

Gelsin yine Rambert'in günlüğü:

- Bu gösteri ne dereceye kadar ciddidir? Kimilerinin demesine göre Mahmut, ötekilerden değerli biri değildir. Kaçışı, dönüşünü pahalıya satmak içindir. Kendisini tanımadım, bir şey söyleyemem. Şurası bir gerçek ki, onu getirmek için yeri göğü altüst etmeye başladılar. Paris'e özel delegeler gönderiliyor. Elçi Münir Beye de (Salih Münir Paşa) olağanüstü kredi veriliyor. Paşa'nın geri çevrilmesi için Fransa Hükümetine başvuruluyor... Paris'e gönderilen Sultan'ın havadarı, oraya varınca başarı sağlayacağını kesinlikle söylüyor. Gerçekte, önümüzde bir örnek var: Eski Duyunu Umumiye Komseri Mizancı Murat Bey, aynı şeyi yaptıktan sonra bugün Anadoluhisarı'ndaki yalısında rahat bir ömür geçirmektedir. Kuşkusuz hafiyelerce gözaltında bulundurulmaktaysa da önemli ödenekler almaktadır.

İşi yapan onlardır, biz bu işin anlatıcısıyız.

Kimi söylentilere göre de Mahmut Paşa Avrupa'ya, Bağdat

Demiryolu işinde Abdülhamit'le görüş aykırılığına düştüğü için kaçmıştır. Kendisi demiryolunun İngilizlere yaptırılmasını istiyordur. Sultan Hamit ise Almanları yeğliyordur.

Şu var ki, Mahmut Paşa Abdülhamit'in bütün vaveylalarına karşın İstanbul'a dönmemiş ve ömür defterini birkaç yıl sonra Belçika'da yoksulluk içinde kapamıştır.

Bu bölümün limanı da teknelerle doldu.

Ey okur, sana da yine ganimet öyküler aktı. Mehtap.

Leylaveş

Ey okur, şimdi seni sana gösterip, yeniden öğrenim rahlesinin önüne oturtacağız. Üç yüksek okul bitirmiş olsan bile, Efdalü'l Müverrihin Salâh Efendi'den öğreneceğini ortadan kaldırmaz.

Çünkü sana Kâğıthane'nin aşk dilini belleteceğiz.

Bu dili kapmadan Kâğıthane'ye dalacak olursan hem sana yapılacak işmarları çakmazsın, hem de madama ve hatunların tazeleri ile kartlarını birbirine karıştırırsın.

Şimdi yine sıkı dur.

Dersimizin adı: Mendilname.

İlk yapılacak iş, sevgiliye ağzının sıkı olduğunu açıklamaktır. Bunun için, mendilini sağ elinde topladıktan sonra onunla ağzını ört. Bu, "Söz bir, Allah bir" ve de "Aşkımız sır olsun" anlamınadır. Bu pandomimadan sonra artık her kadına şahin kesilebilirsin, her güzelin burnunu, kulağını, el ve ayağını hacımat edebilirsin. Bu arada sevgiliye: "Her ne buyurursan can ile baş üstüne" demen de gerekir. Çünkü bu da: "Artık avucumdasın, borç olan malın benimdir" sözünün kibarcasıdır. Bunu anlatmak için elindeki mendili başına götür, yetişir.

Ünlü bilgidir, sevgiliye daha yakın durmak istediğinde mendili kalbinin üstüne bastırmalısın. Bu da şu demeye gelir: "Sevgin kalbimde yer etti, canım sana feda olsun" Yalnız bunun da başka bir anlamı vardır: "Sensiz dünya bana karanlık. Buluşmaya ne dersin?" İşin tuhafı, bu ikinci ve gizli teyeli erkekler kadar

kadınlar da bilir. Onun için bu işaretin hemen ardından başını mendille örtmen gerekir. Bu da: "Korkma, kimse görmez" sözüyle eşanlamlıdır. Bu durumda sevgilinin yapacağı kesin olarak saptanmıştır. O da mendilini havada sallayacaktır. Çünkü o da: "Dolaş gel" demek istiyordur. Ne ki, seninle şimdi değil de gece saat beşte buluşmayı murat etmişse o zaman da sol elinin beş parmağını sağ elindeki mendilin altına sokmalıdır.

Bir de var ki, sen beşe kadar beklemeye takat gösterecek durumda değilsin, o zaman mendilinin iki ucunu iki elinde tutman meramını anlatır. Bu işmarla da: "Bir sen bir ben" demiş olursun ki bu da: "Sensiz ölüyorum, saat beşi bekleyemem" sözüyle aynı kapıya çıkar. Bu çala kamçı durumda kadınlara düşen de mendillerini dizlerinin üstüne bırakmaktır. Bu da: "Zahmetten sakınma, armağanını alırsın" sözüne bir göndermedir. Şu var ki, sen yine ilk sözünde kalacak olursan vay sana, vaylar sana! Eksik etekler bu gibi askıntı erkekler karşısında çokluk şu karşılığı verir:

- Artık münasebet kestim.

Bunu duyurmak için de mendillerini ortasından iki parça ederler.

Gizli değildir ki, bundan senin yılmaman ve yine: "Dediğim dedik, çaldığım düdük" diye tepinmen gerekir. Laf aramızda, hatuncağız seni, sıkı bir sınavdan geçiriyordur. Senin kavaf işi olmadığını, tersine çift dikişli ve nalçalı bir potin olduğunu çaktı mı cebinden yeni bir mendil çıkarır ve bir iki öhö öhöden sonra içine tükürür.

Artık korkma, bu senin murada erdiğinin, daha doğrusu biraz sonra ereceğinin resmidir. Neden dersen, Kağıthane'nin aşk dilinde bunun anlamı tektir ve şundan başkası değildir:

- Düş peşime, yüzüne lanet.

Biz gelelim geriye.

Kâğıthane, İstanbul'un fethinden bu yana İstanbulluların en sevdiği seyirlerden biridir. Kâğıthane Deresi çevresini süsleyen kocaman çınarlar, çayırlar, renk renk çiçekler karşısında, yaban-

cı yerli, herkes cam gibi kırılır. Kanuni Sultan Süleyman çağında İstanbul'a akıtılan Kırkçeşme suları buradan getirtilmiştir. Frenkler buraya *Tatlı Sular* adını verir. Göksu Deresi'ne ve seyir-yerine ise *Asya'nın Tatlı Suları* derler. Yabancılara "Tatlısu Frengi" denilmesinin nedeni de budur.

Kâğıthane, Dördüncü Murat, Sultan İbrahim ve de Dördüncü Mehmet çağlarında da yüz okka çeker. Ama XVIII. yüzyılın ilk 30 yılında, yani Üçüncü Ahmet günlerinde buranın velvelesi ve zelzelesi taaa Efrenç tayfasının *Nice* adını verdiği Nitse şehrinden işitilir. Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa buranın en güzel yerine, başta Sadabat Kasrı olmak üzere bir sürü köşk ve kasır kondurmuştur. Kağıthane Deresinin de yatağını değiştirtmiş, Humbarahane'de 600-700 metre kanal kazdırarak, bunun iki kıyısını mermer rıhtımlarla bezemiştir. Hayrabad adını taşıyan cami de bu yıllarda yapılmıştır. Nevşehirli, daha sonraları lale bahçelerinin kurulmasına destek olmuş, İstabulluları lale kölesi etmek için büyük çabalar göstermiştir.

Ey okur, bizde akçe yoktur, dil laklakası vardır.

Ömrümüzü yazarlık yoluna adadık.

Hayda maşallah, Kâğıthane'nin ay ışıklı geceleri de insana 800 metreyi 0,002 saniyede koşturur.

III. Ahmet, kimi zaman bu aylı geceleri -Kızı Fatma Sultan'ı da yanına alarak- Sadabat'ta geçirmeye gelir. Vezirsiz Kâğıthane safası içine sinmediğinden de Nevşehirli'ye hemen bir pusula çıkartır:

- Benim vezirim, Sadabat'ın ay ışığı öyle bir dereceye gelmiştir ki, kalemle anlatmaya olanak yoktur. Bir gece gelip kalsanız çok uygun olur. Özel çadır kurdurdum. Kaptanıderyayı alıp gelebilirsiniz. Ya da onu İstanbul'da alıkorsunuz. Bu gece Divan gecesidir. Çarşamba gecesi olur. Demek isterim ki, siz bilirsiniz. Bundan daha gönül açıcı bir yer olmamak gerek.

Burada dokuz kapının zilini çalmadan kalemi eline almayan Yalansız Evliya Çelebi'ye son bir çağrı çıkarmamızda da yarar vardır. Çok eskilerde yaşanmış olana uygun düşen sözleri ondan

başka kimsede bulamayız:

- Bütün çamaşır yıkayanlar gömlek ve sarıklarını buradaki derede yıkar. Sabun sürmeyin, iki defada temizlenir. Derenin iki yakası çınar, kavak ve salkım söğütlerle süslüdür. Tatil günleri kayıklara binmiş nice bin ihtiyar ve sadık âşıklar bu sevinç diyarına gelip eğlenirler. Kimi canlar, dereye girip yüzerler. İki yandaki ağaçların kökleri su içinde balık ağına dönüşmüştür. Kimi canların ayağına o kökler takılır. "Hay, beni denizin sahibi tuttu" diye çığlığı basarak korkudan ölürler. Çok korunmak gerekir. Nice bin dilberler, soyulmuş pembe badem gibi nazlı bedenlerini mavi ibrişim futalara sarıp, balıklar gibi suya dalarlar. Saz ve sözün hesabı yok.

Kâğıthane'deki gezi yerlerinin sayısı da pek kabarıktır. Çeşitli lalelerin bıçaklar, kamalar altıpatlarlar fırlattığı Lalezar seyiri bunların en önde gelenidir. Burayı görenin aklı perişan olur. Derenin kenarındaki nonoş çimenlikte yaylanan İmrahor Köşkü bahçesi de benzeri pek az bulunan bir yerdir. Nice büyük çınarları vardır. Buraya özgü, ot, terfil, yonca, ayrık, kara karık, sarı karık gibi çimen hiçbir yerde bulunmaz.

Buradaki seyirlerden biri de Kuyumcular diye anılır. Kuyumcular esnafı aralık aralık gelip 20 gün kalırlar, Saraçların toplaşma yeri de burasıdır. İstanbullularda Ramazandan önce, Ramazanı karşılamak üzere burada çadırlar kurup kendilerini bir ay boyunca eğlenceye çekerler.

1730 yılında patlak veren Patrona Halil ayaklanması sonunda Kâğıthane'deki kasırlar bir yıkıntı haline gelmiş, tef, saz ve rebap sesleri işitilmez olmuşsa da XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında buraların yeniden bayındır kılındığı görülür. III. Selim ile II. Mahmut yeni kasırlar yükseltmiş, yeni bahçeler yaptırtmıştır. Miss Julia Pardoe, 1836 yılının Kâğıthane'sini şöyle anlatacaktır:

- Pırıl pırıl akan Kâğıthane Deresi vadinin yeşili bol bir yerinden çıkar, çimenlerin arasında gümüş bir tel gibi uzanır. Bir nehir denilemez. Ne ki, büyüklüğü ne olursa olsun, başkentin geniş

bir alanını biçen bir akarsu olduğu için büyük hayranlıklar yaratır. Vadi, her yandan yüksek ve kurak tepelerle çevrilidir. Kâğıthane Kasrı dinlenilecek en güzel bir köşedir. II. Mahmut buraya sık sık gelir. Bir gün birkaç dostumla Kâğıthane'ye gittik. Ben birkaç gün öncesi, rahatsızlık geçirmiştim. Bu yüzden ata binemedim. Bir arabaya sığınarak kendimi onun yumuşak yastıklarına bıraktım. Yanımdan at üstünde hızla geçen arkadaşlarımı gördükçe onların keyiflerine katılamadığım için içim cız ediyordu.

Öyküden ders budur ki, Kâğıthane'ye işten anlar kişilerin kılavuzluğunda gitmek gerekir, yoksa pişmanlık kesindir.

Kâğıthane'ye atla, arabayla, kayıkla ya da tabanvayla gidilir. Arabayla da gelinse, kayıkla da gelinse ilkin Eyub'a demir bırakmak gerekir. Orada erkekler cuma namazını kılarken, kadınlar da Türbe Bahçesi denilen yerde kendi safalarını yetiştirirler. Eyup'un kebabı ünlü olmakla çokları, namazdan sonra, kebapçı dükkânlarına üşüşürler. Üstüne de, oh oh afiyet olsun, kaymak çekerler. Çocukların ellerine Eyup oyuncakları tutuşturulduktan ve de çarşıda nevale eksiklikleri giderildikten sonra herkes yeniden yola düzülür.

Kâğıthane'ye gidiş onca cümbüşlü olmayıp gerçek curcuna akşamüstü dönüştedir. Biz de yazarlığımızı şimdilik bir yanda pineklemeye bırakalım ki akşama gözlerimiz ve sözlerimiz fıldır fıldır dönsün. Hem yuvalarından fırlasın, hem de yuvalarında kalsın. Çünkü yazar efendilere gerektir ki, sert konuşmasınlar, abartarak ve soluklanmadan söyleyerek halka telaş vermesinler.

Kâğıthane'nin birinci köprüsünden başlayarak içeriye doğru kıyının bir yanı kadınlara, öbür yanı erkeklere ayrılmıştır. Nedir, erkekler sık sık volta atıp *taife-i nisvan*'a yakın düşmek yollarını ararlar.

Hanımlar gözlerine kestirdikleri yere, kayığın ehramını serip kurulmuşlardır. Önlerine su sürahilerini, gümüş taslarını, yanlarına da sefertaslarını, Venedik sepetlerini yerleştirmişlerdir. Sarı pabuçlar ise ehramın altına sokuşturulur. Bir yandan çevreyi seyreder, bir yandan da yerler, içerler. Küçük çocuğu olanlardan ki-

mileri iki ağaç arasına hemen bir salıncak kurup onları alıştıkları gündüz uykusundan yoksun bırakmamaya bakarlar.

Kâğıthane'nin en alengirli yeri de İmrahor Köşkünün ilersindeki köprünün, İstanbul gidişinde, sağ tarafına düşen, kocaman oğlu kocaman ağacın altıyla köprünün ilersinde Çağlayanlara doğru uzanan kıyıdır. Burada oturanların kayıklar ayaklarının altından, arabalar da omuz başlarından geçer.

Kâğıthane'nin en kalabalık günü cumadır. Öbür günler dört buçuk heriften başka kimseye raslayamazsınız. Yalnız pazarları tatlısu frenklerinin baskını görülür.

Burada bize düşen bir görev daha var. Kâğıthane'nin içine dalınadan pirimiz Ahmet Rasim'in izini sürmek. Onsuz içerlere süzülecek olursak, Tanrı'nın yardımıyla başladığımız bu büyük kitaba hemen burada bir "son" oturtmamız gerekir.

Ustamızın Kâğıthane'ye kılıç üşürmesi kayıkladır.

Bunun için Haliç'te Fener Gazinosunda buluşulur. Gelen kahvesini söyler, bir kenara çekilip, ötekileri bekler.

Gerçekte, Kâğıthaneci olmak için Fener'de toplaşanların sayısı oldukça yüklüdür. Kemani Kör Sebuh'un çırağı Serçe Tevfik de çokluk buradan kayıksüvar olur. Yanında da keman, kanun ya da lavta pırpırcısı bir iki sazende ile bir hanende bulunur. Kâğıthane'ye hazırlık olmak üzere de, ilkin gazinoda çarmakçur ederek ellerini ve nefeslerini açarlar. Nedir, hiçbir şarkıyı sonuna kadar götürmezler, birinden öbürüne atlayıp dinleyenleri içkisiz zom ederler. Yalnız: "Eyle teşrif semt-i Kâğıthane"yi şarkısını sonuna değin, vıcığını ve cıcığını çıkararak söylemekten geri kalmazlar. Bu da gazinodan çıkıp bir kayığa atladıkları ve Kâğıthane yoluna düştükleri anlamına gelir. İşte o zaman, Üsküdar, Beşiktaş, Kumkapı, Piripaşa, Unkapanı ve Balat'ta ne kadar kayık varsa, bu şarkıyı bekliyorlarmışçasına Kâğıthaneci olmaya koşarlar.

Vaaaşşş!

Kayıkların sayısı, Kâğıthane girişindeki saz adacıklarına yaklaşıldığında adamakıllı kabarır. Kimisi açıkta kürek üstünde du-

ruyordur. Ahmet Rasim'le yadigârları onlardan değildir. Saçakları derenin minicik dalgalarına sürünen pembe örtülerle kıçları hafiften parlayan piyadelere sürtünerek kıyıya yönelirler. Aralıkta, Ustamız, sağ ve soldaki kayıktakilerin kiminden bir gülücük, kiminden bir gamze, kiminden de bir dudak bükûntüsü devşirmeyi savsaklamaz.

Şimdi öyle bir yerdeyiz ki piyadelerle sandallar karın karına.

Ahmet Rasim'in gözü hemen üçlü bir kayık kümesine takılır. Sandalın biri çalgıcı ise, ikincisi içkici, üçüncüsü de mezecidir. Birinci sandal saza durdukça, ikincisi rakıyı zula ediyor, üçüncüsü de, gel keyfim gel, meze yetiştiriyordur.

Söylemeli mi, söylememeli mi?

Ahmet Rasim'in kayığında bugün Muallim Naci de var.

Muallim, köprünün berisindeki iskele önünün kayıklar, sandallarla kaplı olduğunu görünce Dereye bunlardan yeni bir köprü kurulduğunu sanmıştır. Nedir, biraz daha yol aldıklarında kalabalığın nedeni ortaya çıkar. Bir kayığın içinde, başının üstünde koca bir fes, fesin tepesinde ufacık bir püskül, püskülün üzerinde mavi bir nazar boncuğu, pancar suratlı bir adam boyuna laf ve şaka doğruyor ve de halkı gülmekten kırıp geçiriyordur. Uzun düşünmez bir kişi görünümünde ise de bu, Şehirikomik Abdürrezzak-ı Şirin Mezzak'tan başkası değildir vesselam.

Burada bir vaaşş daha çekelim.

Kıyıda kıpti karıları zurna, çifte nakkare dazır-duzuruyla el çırpmaya, göbek atmaya geçmişlerdir. Daha ötede, sektirme klarnet viyaklarıyla taksim eden, şarkı okuyan perukalı okuyucalar da belli olmaktadır. Hele başına al ipek mendil sarmış, kuşağı sarkık, pantolu düşük, bağrı açık bir köçek şimdiden kendini yerden yere atmaktadır. Ayağında al filar, topuğu kütür kütür gıcırdamaktadır.

Bu, yaşmaklı, peçeli, örtülü, şapkalı, açık baş, sıkma baş, yemenili, saçları arasına yapma gül sıkıştırmış, elinde fulya, zerrin demeti, kayık -kayık, sandal- sandal geçen Musevi madamaların,

haralop diye bağırarak -bunlar Ahmet Rasim'in gözlemleridir- ağzındaki macun değneğini çeviren çocukların, ağaçlar altında, hasır üstünde, kadeh tokuşturan kabadayıların, kızını, gelinini, komşunun kızını arabasına tıkmış, iki erkek torunundan biri dış sandalyede, öbürü arabanın penceresi önünde, ısırıp yarıladığı dolmayı "Hu, al" diyerek arabacıya uzatan haminnelerin de Kâğıthane'nin hayal perdesine bütün zamirlerini boşalttıkları andır.

Ey okur, bil ki biz artık *Salâh Bey Tarihi*'nin son aleyklerini dağıtıyoruz. Biraz daha, kuru tenimiz ve kuru kafamızla kalıp yaşamımızı havaya vereceğiz. Gelin görün ki, şimdi, şu dakikada bu şehirde bilinen ve bilinmeyen ne kadar yazar varsa topu da başımıza üşüşmüşlerdir.

Aaa gözlerime inanamıyorum! Derenin üstbaşı ile Çağlayanlar arasında oluşmuş havuzun başında duran bu adam Emin Nihat Bey değil mi? Öyle ya ta kendisi! Hem havuzun menevişli sularını seyrediyor, hem de havuzdan süzülüp çağlayanlara geçen ve kendilerini sıra sıra mermer setlerden aşağı atan suların şarıltı ve şırıltılarını bir kez çalınan, çalındıktan sonra da notası yiten bir senfoniye benzetmek için aklının pilini tazeliyor.

Emin Nihat Bey yanında, *Müsameretname* adlı kitabındaki kişilerden Binbaşı Rifat Beyi de getirmiştir. Çünkü Binbaşının, birkaç ay sonra, sonbahara doğru, yani Kâğıthane'nin ikinci mevsiminde, ahlar ve oflar çekerek: "Ah, o cuma ne şerefli bir günmüş. Bir kuyrukluyıldız gibi geldi, geçti. Bir daha görünmez oldu" demesi için bugün burda bulunması gerek. Oh, oh bugün burda Rifat Beyin yangını Mukaddes Hanım da var. Var ya, bakalım Mukaddes Hanım Binbaşıya nasıl bir renk verecek?

Yuf sizin başınıza Kâğıthaneciler, ince iş denilen şey işte budur. Mukaddes Hanım yiğitçe zehirli hançerlerini kullanırken Rifat Bey de sevda tablasının üstünü açacaktır.

Laf aramızda, Mukaddes Hanım gölgede büyümüş bir top fesleğendir. Dominantı çargâh, tonikası Suzidilara perdeleridir. İpe, sapa gelmez bir güzelliği vardır ki Rifat Bey onun nesini sevdiğini bile bilmiyordur. Yalnız yürekdelen bakışlarına şırp şırp yü-

rüyüşüne, parıl parıl gülücüklerine, titrekliğe tutulmuş boy ve posuna gözleri takıldıkça onun vurgunu oluyor, delilik çölüne hemen birkaç adımlık yolu kalıyordur.

Rifat Bey'in Kâğıthane'ye gelişi Mevlanekapı üzerinden olmuştur. İlkin Merkezefendi'ye gelmiş, bir kahve içtikten sonra da -perşembe olmadığı için orada hemen hemen kimseler yoktur- Eyup'a vurmuştur. Bahariye'ye değin ise arabasını öyle bir sürdürmüştür ki arabacı oraya vardıklarında kan-ter içindeki hayvanlarına mola vermek zorunda kalmıştır.

A a a, Mukaddes Hanım da bu yana doğru gelmiyor mu?

Ey okur, bu da öyle bir andır ki aşkın şımşırak taşı gelir larp diye âşıkların kafasını yarar.

Dememiz odur ki, bir de gele gele yaklaşan arabadan Mukaddes Hanım'ın feleğin çemberinden birkaç kez geçmiş yüzü görününce Binbaşıda nokta takat kalmaz. Bunu gören tantanalı kadın da Rifat Beye doğru hemen bir gamze fırlatıp kaçar.

Binbaşıya artık türlü dolaplar ve kumpaslarla İç Kâğıthane'ye sokulmak kalıyordur.

Bir de gele gele Çağlayanların karşısında bir ağaç altına gelir. Akın akın geçen arabalar arasında Mukaddes Hanımın kupası da aralık aralık parlayıp sönüyordur.

Dön baba dön!

Yolda gölgeli bir ağaç altında arabalar on dakika mola almamışlarsa piyasada dönüp duruyorlardır. Yalnız bu dönme dolaba pek güvenmemeli, katar kilitlenince, yerinde saymaktan başka çıkar yol yoktur.

Dümensiz bir sefine bu. Ziftle şeytan avlamak, tozdan dumandan bir adım ötesini seçmekten daha kolay. Çevrenin dağlarında havanın zırnığı yok. Serinet Muhtar Alus -ki o da göz kaş arasında Kâğıthane'ye sıfır gümrükle girişini yapmıştır- şöyle diyecektir:

- Herkes sanki hamam halvetinde tere yatmıştan beter. Sıcaktan şakakları zonklamayan tek kişi yok.

Dön baba dön!

Şimdi şimdi öykümüze ol yazarlar başbuğu Hüseyin Rahmi Paşa-i Gazi de yumuşak iniş yapmıştır. Emin Nihat'ın Rifat Beyle Mukaddes Hanımı Kâğıthane'ye doğru üfürdüğünü duyunca o da tabanları kaldırınış ve zaten Eyup'taki bir köftecide kebaplanan *Bir Muadele-i Sevda* romanının Naki Beyini dertop edip buraya boca etmiştir. Sonra da ayın romanın Bedia'sını, bembeyaz atlarla çekilen bir arabaya oturtarak araba zincirinin içine salmıştır. Şu kadar ki, Naki Bey şu anda sevgilisinin değil, karısının ardından koşmaktadır. Çünkü Bedia onun nikâhlı karısıdır. Yalnız zifaf gecesinde Naki Beye çok dikkatli hakaretler yağdırdıktan sonra, koca evini yüzüstü bırakarak kendini Kâğıthane'ye atmıştır.

Şimdi bu düzen üzerine bir daha bakmak gerek. Piyasa atan arabalardan birinde Mukaddes Hanım Rifat Bey'in yanaşıp ayak topuğuna yüzünü sürmesini beklerken, bir başka arabada da Bedia Hanım kocasının katında ün ve derece kazanmak için hafif meşrep görünümlere sıvanıyordur.

Bizim burada Hüseyin Rahmi'nin bir fotografisini de çekmemiz doğru olur. Bugün burası o kadar kalabalık ki, bunu yapmayacak olursak Hüseyin Rahmi'yi onca ibadullah arasından zor bulup çıkarırız. Ne var, *Bir Muadele-i Sevda* yazarı da ayak altında ezilip kalmamak için, bizden önce davranarak kendi resmini kendi çekmiştir. Kadınların ilgiyle acımasını kendi üzerine saldırtmak için de kendini aşağılamaktan çekinmemiştir. Gerçi bu aşağılama Bernard Shaw'ın *İnsan, Üstün İnsan* oyunundaki ozan gibi, kendini çokça beğenmekten doğan bir çakıntıdır, ne ki biz burada tramplenle atlama değnekçiliği yapmadığımızdan bunun üzerinde durmayacağız.

Bu dediğimiz Hüseyin Rahmi'nin 1928 yılı resmidir. Hüseyin Rahmi onu 1899 yılında daha 35 yaşında körpe bir erkek iken çekmiştir, ama 29 yıl banyo etmeden tuttuğu için film de kendisi gibi pinponluk almıştır. İşte fotografinin kendisi:

- Surat çirkin mi çirkin. Boy baston yutmuş. Beden kararmış ve kurumuş. Mıymıntının teki. Sinirler pörsümüş ki bu kadar

olur. Onları diriltmek için *Kokotlar Mektebi* öğrencileri 24 saat banyofriskiyon yaparlar. Kısacası, körpe piliç ardından koşan kart bir horoz.

Burada anlattıklarımızı aralamamız da gerekiyor.

Bir kez bu bölüm iyisinden sona ermiştir.

Sonra Üsküdar Etfaiye Kumandanı Giriftzen Asım Bey, uzak dememiş, sıcak dememiş, taa Üsküdar'dan buraya yüzerek gelmiş.

Onu karşılamamız, yemek-içmek ettirmemiz yazarlık belasıdır.

Ah, bugün Kâğıthaneciler Mecnunveş değilse, Leylaveş.

Dikkat etmeli, Asım Bey de az-biraz sonra Leylaveşliğini ilan edecek. Hem de bunu nihavente vurup Türk aksağına üfürecek.

Girift sesini işitmez de öykünün sahibi Salâh Bey kalemini, kâğıdını bir yana fırlatarak kendine on dakika ara verecektir. Kendilerini dünya güzeli sanan ve hovardalara fener çeken kadınların allıklarını, sürmelerini, düzgünlerini yenilemeleri için de Kâğıthane'yi dalgalanmaya bırakacaktır.

Hadi Asım Bey, hadi aslanım hadi:

Açtı firkat yareler dilde peri
Olmuyor merhem akan çeşmim teri
Şimdi Leylaveş gezerim serseri
Gel canım üzme aslanım beni
Ah efendim özlüyor canım seni.

Sevda Pazarı

Vay Hüseyin Rahmi, has Hüseyin Rahmi sen mi bekledin Kâğıthane'yi kırk gün kırk gece?

Arabalar Karadeniz gibi çalkalanıp dalga vururken hadi sen yeniden sazını eline al da, kıyıda köşede ne var, ne yok topunu bir daha ortaya dök.

Burada bu İç Kâğıthane'de dönüp duran bu delirek arabalar mı; yoksa gözden göze atlayan istekler, dileklerde mi dönüyor?

Hay bugün bu cehennem suratlı araba katarı da ne kalabalık?

Şu döküm, saçım kira arabasına kitakse! Karadut şurubunun içinden geçmiş iki taze. O ne boy, o ne pos! Gözlerde kuyruklu sürmeler, çenede iğreti ben, saçlar krom sarısı.

Hallahallah herkes de kendini Kerem sanıyor.

Şu paytonda çevrenin topuna tüfeğine batmayıp en safalı mısırları gark-gurk midelerine indiren iki pırpırı monbeye ahlanmalı mı, vahlanmalı mı? Sırtlarında Tırıng Galata kostümleri, boyunlarında yandımalamadım kravatları. Sarı iskarpinler. Bacak arasında bastonlar.

Şu da bilinsin ki, bunların topunun fotografisi Hüseyin Rahmi'nin cebinde.

Yıldızı düşük bir kupada kahverengi lahuraki çarşafla sarmalanmış biri pimpirik, öbürü çiçeği burnunda iki mahalle karısını göstren bu resimde yürek kaldıran bir şey var. İnsan kartlarla tazeleri yan yana görünce dünyanın bir yerlerden çürüdüğünü ça-

kar gibi oluyor. Körüğü çarpık paytondakileri de hiç sormayın. Esnaf kılıklı, pala bıyık üç delikanlı. Üçü de adamakıllı çakmış. Gözler süzük mü süzük, ağızlar kaykık mı kaykık. Bıraksalar bir kulaklarını yere serip yatacak, öbür kulaklarını da yorgan gibi üstlerine çekecekler.

Paris'teki Bender araba fabrikasından alınmış şu iki kocamanoğlu kocaman katanayla çekilen kupaya da diyecek yok. Yalnız pencere camı arkasındaki Çin mavisi feraceli iki hanım iyi resim vermemiş. Bu belki de yanaklara sürülen gül renkli allığın azlığından.

Çal, söyle Hüseyin Rahmi!

Senin gibi ermişin çalışmasıyla 50 yıl boyu onurlandık. Senin sözün öz ve tözdür. Zekân ve kavrayışın dört bir yana ün salmıştır.

Bir kira landosu içinde siyah atlaslar giymiş iki Beyoğlu yosması da insana gözün dümenini şaşırtıyor. Birinin ayağında meyveli ayakkabı. Öbürününkinde rugan. Üstünde de grogren bir fiyonk. Gözlerde yine kuyruklar. Kaşlarda siyah rastık. Biri enli göstermek için rastığı biraz taşırmış, ötekisi ise iki kaş arasında bir ben oturtmuş.

Ustamızın çektiği turist fotografileri de pek ilginç. Topunun başında Afrika'yı sömürmeye giden Stanley gibi tebeşir beyazı bir mantar şapka. Şayak kostümleri de aynı terzinin elinden çıkmış. Bunlar Sherlock Holmes değilse, Nat Pinkerton'dur. Her eşyanın üstünde çift pertavsız. Sıradan gerçeklerden bile bin anlam çıkarmak için tetikteler. Gerçekte bu İngiliz gözlüklerinin bir oyunu. Ama onlar gözlerinde gözlük olduğunu bile bilmiyorlar.

Mon Dieu, mon Dieu! Bunlar da Fransız turisti. Çevrelerini bir alay satıcı, çalgıcı ve de dilenci sarmış. Sanırım gezginlerin ne kafa taşıdıklarını çakan sadece onlar. Ama turistlerin bunu umurladıkları yok. Kimi zaman değneğin ucuna sarılmış naneli, tarçınlı, limonlu ya da menekşeli macundan birer parça alarak - paraları ziyanlığa uğrayacak mı, uğramayacak mı, akıllarında hep o- tadı üzerine birbirlerine düşüncelerini bildiriyorlar. Kimi

zaman da "Şam işi" denilen üstü bademli irmik tatlısından birer lokma ısırarak yüzlerini ekşitme mutluluğunu deniyorlar.

Bu Françelilerin, İngilterelülerin, Sardenyalıların, Nemçelülerin, İsveçlülerin ve de Moskofların önlerinde boyun kestikleri tek şey çınarlar! Doğrulanmış haberdir, I. Abdülhamit çağında, 1786 yılında, Kâğıthane'ye gönlünün gözünü kaptıran Lady Graven onlar için söyleyecek söz bulamamıştır:

- Her cuma Türkler bölük bölük Kâğıthane'ye gelip yemek-içmek ederler. Ulu çınar ağaçlarının altına serdikleri seccadelere yayılıp tütün içerler. Bu çınarların güzelliğini anlatmaya gücüm yetmez. Topu da devasa. Doğanın en güzel süsü. Bizim bildiğimiz ziravut meşeler bunların yanında fidan gibi kalır.

Gezginlerin yürek dikişleri bir de deve sürüleri önünde zıngıldar. Onlar pek kikirik, pek saksafoni bulurlar. Ok ve ışık atan bahçelere gelince, onların meyanesinin de Rum bahçıvanlarca verildiğine inanırlar. Turistler geceleri de kaldıkları otelde ya da elçiliklerde boyuna İngiliz tarihçisi George Grote'nin o on cildi aşkın *Yunan Tarihi*'ni okurlar. Onu ancak George William Frederick Howard gibi, akıllarının akı sarısına karıştığı vakit ellerinden atarlar. Buna karşılık kendi elçilerinin Avrupalıların en önde soylusu olduğunu söylemeyi hiç mi hiç savsaklamazlar. Beyoğlu'nun adı kötüye çıkmış otellerinde iffetsiz kadınlarla başbaşa kaldıkları zaman bile bu görevlerini unutmazlar.

Biz yine atlıkarıncaya dönelim. Çünkü bu dönem zincir, bu araba katarı -Ey Hüseyin Rahmi bunu sen de biliyorsun- bir atlıkarıncadan başka bir şey değildir.

Adımlarımız zincire yanbaş olmuştur ki Binbaşı Rifat Beyin kölesi Hüsrev de, Mukaddes Hanım'ın arabasına Efendisinin bir pusulasını fırlatmıştır. Mukaddes Hanımın yüzü de, kasları da o anda kırmızıya raspalanır.

- Ey gül beden, dürüst ve temiz huzurunuza sunulacak dilek çok, kalbimin derdine ilaç ise yok. Gönül, her zaman yüce katınıza mektuplanmış çığlıklarını iletmek ister. Ne yapabilirim? Bilginize ve acımanıza sığınırım. Hayalinizle sevinç ve yüksek-

lik kazanmama izin verin. Güzelliğinizin pervanesi billahi çaresizdir. İmza: Âşığınız.

Mukaddes Hanım pusulanın okunmasını daha yeni bitirmiş ya da bitirmemiştir ki, Naki Bey de önünden bir çift beyaz beygirli, ne eski, ne yeni bir kupa geçtiğini görür. Görür görmez de ağzından istemeden bir vaveyla fırlar:

- Bedia!

Evet, bu Naki Bey'in tuzsuz ve huysuz karısı Bedia'dır.

Bugün yakası mavi ipek işlemeli, açık saman renginde gron bir ferace giymiştir. Yine saman rengi bir hotoz üzerine de alın saçlarının yarısını meydanda bırakan şık mı şık bir yaşmak yapmıştır. Göğsünün sol tarafına ise küçük bir demet taze menekşe oturtmuştur. Karşısında da kendi yaşında bir halayık vardır.

Doğrusu Bedia Hanım bugün burada tarihin büyük âşıklarına yakışır bir davranışta bulunmuştur. Onu da anlatalım ki hiçbir şey eksik kalmasın. Bunu geçen bölümde anlatabilirdik, anlatmadık bu bölüme sakladık. Böylece büyük yazarlık raconumuzu da herkese belli etmek istedik.

Lafı uzatmadan diyelim, Bedia Hanım yol üzerinde kendisine ve arabasına laf atan birtakım, züppelerle tulumbacıların suratlarına karşı, ilkin bir gözdağı olmak üzere, beyaz güderi eldivenli elini sallamış, sonra da aynı elle arabanın perdesini yarı yarıya çekmiştir.

Böyle zor ve tehlikeli bir durumda gösterdiği uyanıklık ve ustalık da -bu el sallayışın Marcello Mastroiani'nin bir İtalyan filmindeki kol hareketiyle hiçbir ilgisi yoktur- orada bulunan aşk işlerinde uzmanlık kazanmış kişilerce övülmüş ve kutlanmıştır. Gerçi araba perdesinin aşağıya değin çekilmemesi kimi homurtu ve somurtulara yol açmışsa da, İngiltere baş avradının da çokluk böyle yaptığı ve kimi bunlu gecelerde yatak odasına kadar sokulan sallapatacılara bile ses çıkarmadığı gerçeği karşısında herkes tas ve tıs kesilmiştir. Yalnız zavallı Naki Bey karısının iffeti ve namusu karşısında: "Ulan Bedia, yaşmağını bunca açık yapmasan, böyle perde çekmek zahmetlerine gerek kalır mı?" diye ba-

ğırmak zorunda kalmıştır. Bu ciğerdelen sözlerden sonra da arabacısına şu tembihi geçmiştir:

- Şu arabayı karşılamak üzere dön ve olabildiğince ona yakın geç.

On dakika sonra Naki Beyin arabasıyla Bedia Hanımın arabası borda bordayadırlar. Karı-koca öyle bir göz göze gelir ki Bedia Hanımın kaşları, Naki Beyin de gönül yayları çat diye çatlar.

Yüz bin eyvah ki, Naki Bey bir tur atıp da biraz önceki karşılaşma noktasına geldiğinde karısının pılısına da, pırtısına da raslayamaz. Yer yarılmış, araba içine gömülmüştür. Bundan sonrası ise, eksiklenerek söylüyorum, âşık kocaya ziyandır. Kâğıthane'nin içi de, dışı da elekten geçirilmiş, acımasız kadın bulunamamıştır.

Ey okur, Sultan Aziz'in bütün gençliğini havaya verdiği saattir bu.

Binbaşı da tam bu saniyelerde Mukaddes Hanımdan pusulasına karşılık alacaktır:

Yiğidim, Efendim lütfettiğiniz satırlar memnunluk nedenidir. Yapılmasını istediğiniz değerli iş ise gerçekten cana minnettir. İnşallah düşünüp bir çare bulur, vefalı ve sefalı katınızda makbul olurum. Ol bapta yiğitlik Efendimindir. İmza: Sevdiğiniz.

Rifat Bey bu bal tavası mektubu okuyunca artık neşe ve sevincinden yerde midir, gökte midir, kendini bilememiştir. Öyle ki, kendisini sanki kölesi Hüsrev'in o gün azad ettiği kölesi sanmış ve bu ağır mırmırlı işi başardığı için Hüsrev'in elinden tuttuğu gibi onu doğru Beyoğlu'ndaki terzisine götürerek üç kat temiz elbise ısmarlamıştır.

Ona Kâğıthane derler ki, atalarımızdan gördüğümüze göre ona şehir ve de bülbülistan denilir. Halk içinde üstün ve şereflidir. A Deli Salâh sen de kıpırda da her zaman ustam diye başımızın üstüne çıkardığın Ahmet Mithat Efendi'yi mi karşılayacaksın, ne yapacaksan yap.

Çok şey! Ahmet Mithat Efendi de deniz yolundan geliyor.

Unkapanı'ndan yola çıkan sandal ilerledikçe Haliç daralmaya, koyu mavi rengi de açılmaya başlamıştır. Bunlar yüz yıl öncesinin boyalarıdır. Sular, giderek yeşilimtrak bir surat takınacak, daha sonra da yapıncak üzümü gibi sararacaktır. O zaman Haliç de limanlığını bırakarak nehirliğe çengel atacaktır.

Koca yazarın kayığı ilerliyor.

Ahmet Mithat Efendi, girişteki adacıkların üzerindeki sazları görünce onları kocaman ve zümrüt bir kirpiye benzetmiştir. Nedir, bunu yaparken sandal da Alibeyköy deresini solda bırakıp kendini sağdaki dereye sürmüştür. Ahmet Mithat Efendi'nin bu durum karşısında içinin ne denli yağ bağladığını kestirmek, ey gözüm ışığı okur, bizim değil, senin görevindir. Onu bugün Kâğıthane'de *Çingene* adlı öyküsünde yalımını parlattığı Şemsi Hikmet Bey beklemektedir.

Yazarımız şimdi İmrahor Köşkünü de geçmiştir. Biraz daha ötedeki çıkıntıyı da döndü mü, gel keyfim gel, Kâğıthane çayırı larpadak karşısına çıkar. Şu da bir yere not edilsin ki, onun Kâğıthane'de en sevdiği yer de köprüden sonra Cendere Boğazına doğru uzanan kesimdir. Burada Dere hem iki kıyıdaki rıhtımlardan yakasını kurtarmış olur, hem de kıvrıntılarını artırarak zingirdeklik kazanır. Burada çayırın yüzü de düzleme terazisi ile haydalanmışcasına öyle düzdür ki dere, kimi zaman derine gömülmek, kimi zaman da yüzeye çıkmak hoppalıklarından kurtulmuş olur.

Pes, Şemsi Hikmet Bey -yanındaki arkadaşları da ona katılmıştır- Ahmet Mithat Efendi'yi yerlere kadar eğilip temenna çemberleri içine alırken dört Çingene karısı da, nerden çıkmışsa çıkmış, onlara doğru seyirtmiştir. Dümenin ipi Mehtap karısında. Tepeden aşırılmaz, bayırdan yuvarlanmaz güzelliği olan ise Zina Kız. Hem de, kulağınızı yaklaştırın, kız oğlan kız.

Sır sahibi ister saklasın, ister açığa vursun Şemsi Hikmet Beyin yüzündeki bütün kemanlar gıygıya geçmiştir. Gerçi *Kırkambar* yazarı: "Bunlar da dinlenir mi?" diyerek alış-veriş dolabını

bozmak istemiştir ama Mehtap karısı hemen ağzının perhizini vermiştir:

- Yeni çıkmalar var efendim, yeni çıkmalar! Hadi kızlar şu yeni çıkmayı.

Kıpti karıları birden el çırparak şarkı okumaya başlamışlardır. Sesin kerihliği bir yana, şarkının sözleri Efendi'yi öylesine utandıracaktır ki sonradan öyküsünü yazarken satırların arasına şöyle bir palamut sokuşturacaktır:

- Şarkının güftesini şuraya yazsak, Basın görevlileri kitabımızı yüzde yüz yasaklardı. Çünkü böylesine başı açık rezillikleri Kâğıthane gibi yerlerde kaale almaya bir şey denilmezse de, sayfa üzerinde kaleme almaya her şey denir.

Aaa, zaman kullanımı bakın bizi nereye getirdi:

Efendi'nin yüreciği birden açılmış, sakalı ak, gönlü pak olmuştur. Çünkü kıpti karıları, okumayı mokumayı bir yana itip göbek atmaya, çingene kavgası taklidi yapmaya geçmişlerdir. Şemsi Beyin arkadaşlarından Artin Efendi de mandolinasına şöyle bir ahenk verdikten sonra en güzel opera parçalarını tıngırdatmaya başlamıştır.

Ey zırtapoz Salâh, deminden beri hiç tetiğini bozmadın. Bari bu kez sen de ortaya atıl da Kâğıthanecilere ibret olacak bir *Kaşık Havası* patlat. Vakit darlaşıyor, oysa vizite edeceğimiz daha bir sürü yer var:

Size bir türkü çağırırım Sulukule işi
Ama siz de lütfen tempo tutun
Kaşık şakırdatın el çırpın
Ben türküyü yayarken siz hey hey çağırın

Siz dümbelek çalın ben ortada dönerim
Pencereye atlar masaya çıkarım
Ama ben zıp zıp zıplarken
Siz de lütfen göz süzün

Lafı mı olur Şamranı Hanımın
Size oyun üstüne oyun döktürürüm
Gerdan kırarım dudak büzerim
Ama siz de lütfen göğüs titretin

Hah şöyle siz de bacak değiştirin
Eteğinizi dalgalandırın, çorabınızı çekin
Soytarılıktan soytarılığa geçerken ben
Siz de kısraklar gibi tepinin

Fırlayın sahneye sonunda siz de
Siz de döküldükçe dökülün
Ben zurna çalarken
Siz de lütfen göbek üstüne göbek atın

Şimdi de o ünlü koruya vizite edelim. Çaylak Tevfik, *Çaylak** dergisinin 78. sayısından çıkıp Kâğıthane'ye girişini yapmış, korudaki ağaçlardan birinin altına seccadesini serip bağdaş kurmuştur. Kendini Acem diye tanıtan biriyle çalçene köprüleri döşüyordur.

İlk köprü Acem'den gelmiştir ki Feres Meydanı'nın nerede olduğunu soru etmiştir. Çaylak da onu şu köprü ile karşılamıştır:

- O da ne, hiç böyle bir meydan işitmedim.

Acem bunun üzerine aradığı yerin herhangi bir meydan olmadığını anlatmak için "Meydan nist" sözünü yürürlüğe koymak

* ÇAYLAK, ilk gülmece-güldürmece gazetelerimizdendir. İlk sayısı 9 Eylül 1876 Cumartesi günü yayınlanmıştır. Cumartesi, pazartesi, çarşamba olmak üzere haftada üç kez çıkar. 25 x 35 boyutunda ve de bir kuruştur. Sahibi Çaylak takma adıyla anılan Mehmet Tevfik'tir. Yalnız Çaylak Tevfik lakabını çıkardığı gazeteden almamış, tersine lakabını gazeteye ad olarak yamamıştır. Çaylak, Babıâli'nin odacı adayı geçinen gençlerine verilen addır. Para mara almadan görevlerini sürdürürler. Yalnız tuhafsı bir biçimde korunurlar: İstanbul'da oturan açıktaki bir yüksek görevli, bir vezir, paşadan, maşadan herhangi bir kimse yeni bir göreve atandı ya da aşaması yükseltildi ya da bir nışanla onurlandırıldı mı, son onay çıkar çıkmaz çaylaklar - işin can alacak noktası şu ki durum kendilerine el altından bildirilmiştir- hemen o ilgili kişiye muştuyu yetiştirirler, karşılığında da küçümsenmeyecek bir bahşiş alırlar. Tevfik Bey de gençliğinde Babıâli'de çaylak olarak çalışmıştır. Adı da o zamandan kalmadır.

zorunda kalır. Tevfik Bey de *nist** sözcüğünü "pis" olarak alır ve yeni köprüsünü onunla donatır:

- Sade meydan değil, her yer pis.

Çaylak Tevfik'in bu fiskosları hem Karagöz'le Hacivat'a bir göz kırpmak, hem de gazetesinin o sırada dizilmekte olan sayısına taze ve turfanda söyleşi yetiştirmektir. Gelin görün, yavaş yavaş da ayılır:

- Feres Meydanı, Feres Meydanı. Dur, dur bildim. Feres, Arapça'da at anlamına gelir. Meydan da bizim meydan. Sen Atmeydanı'nı soruyorsun. Çemberlitaş'tan doğru aşağı in, tramvayın durduğu yerden sağa sap, koca meydanı görürsün.

Doğrusu Çaylakla Acem'in konuşması çok üfür getirmekte, çok üfür götürmektedir. Acem "Bu dedikodu da ne?" demek için "İn çe güftügu?" köprüsünü kullanmışsa Çaylak onun çıfıt köyünü sorduğunu sanacak ve: "Bu olsa olsa Kuzguncuktur" köprüsünü uzatacaktır. Acem, Farsçada kat anlamına gelen "tu" sözcüğünü yola çıkarmışsa Çaylak onun kendisine tükürdüğü kanısına varacak ve: "Ey, gayri halt ediyorsun, tuh sana" diyerek gerçek tükrüğü kendisi Acem'in suratının ortalık yerine oturtacaktır.

Sonunda da Acem, kendisinin zaten Türk olduğunu açıklamak gereğini duyar. Ne var, Farsçayı çokça seven biri olduğu için ondan bir türlü de vazgeçemez:

- Bir nan Fers laf mirinem.

Bu karşılık Çaylak'ı iyisinden hışım ve öfke atına bindirmiştir:

- Ayol sen Türküm dedin, Türkçe biliyor musun?

- Endek** bilirem.

- Ay sen sadece değnek mi bilirsin başka şey bilmez misin?

Bu son alabandadan sonra Çaylak, Hacivat'ın üstüne atılan Karagöz gibi Acem'in üstüne çullanarak ona dört yıldızlı bir patak çeker ve onu perdeden düşürdükten sonra bir süre çevreyi di-

* Nist: *değil* anlamına.
** Endek: az anlamına.

key olarak seyreder ve bir Bulgar gaydasının -eğlencelerin en püfü odur- nağmelerine ruhunu satarak Bahariye Kasrını vizite etmeye gider. Daha doğrusu, Kasrın bitişiğindeki binada salıncakla sallanan, kolan vuran kadınları filme almak istiyordur. Gelgelelim ki gelgelelim, binanın yerinde yeller esmesi karşısında yine kendi seccedesi döner, seyir yeri ustasının* yamağına da işaret çakarak bir sade kahve ısmarlar. Ama bunu, sade kahve meraklısı olduğundan değil, o yıllar şekerli kahvenin İstanbul'da tutulmadığından yapar.

Şimdi de Sermet Muhtar Alus'un izini sürelim.

Hampir ve zampir saatidir bu.

Kemanlar bostan dolabı gibi zırlamakta, utlar çatır çutur zıngıldamaktadır:

Bir ağacın altında Uzunçarşılılar boyna rakı çakıştırıyorlardır ki Sermet Muhtar'ın geçtiğini görünce topu da ayağa kalkıp hazırbaş olmuşlardır. Biraz ötedeki sandıkçı esnafı ise yazarımızın gölgesi perdede belirir belirmez çığırtma aranağme ile ayaklı maniye girişmiştir. Sulumanastırlı ahbarlar ise onlardan geri kalmamak için, hep bir ağızdan, bayati bir sesle bir şarkı tutturmuşlardır.

Kâğıthane saray olsa nerede olur?

Balat'ın boy boy Yahudi tazeleri, çiçekten kel-kül bıyıklı gençleri: "Balat'ta" karşılığını yapıştırırken Hasköy'ün kır sakallı pimpirikleri de kendi köylerini salık veriyorlardır. Kadırga omuzdaşları ise saray için en uygun yerin kendi semtleri olduğunu anlatmak üzere sorunun yanıtı saniyelere vurulur vurulmaz ayağa fırlamışlar, kıranetanın vıyak vıyak zırlayan çiftetellisiyle göbek hoplatmaya başlamışlardır. Fener'li Rumyozlara gelince,

* Eskiden seyirlerde ustalar vardır. Bunlar o çağın bostancıbaşı sandalcılarından emekliye ayrılanlar arasından seçilir. Çaylak Tevfik, seyir yerleri subayının bu ustalar olduğunu, seyirlerin de onlara ekmek ağacı yerine geçtiğini söyler. Seyirlerde halkın davranış ve tutumları da bu ustalardan sorulur. Ustaların yamakları hanımlara kahve getirdi mi, tepsiyi onların oturduğu ehramın önüne bırakırken başlarını arkaya döndürürler. Kâğıthane'ye biri ehramını serdiğinde de usta yamakları hemen başlarına dikilir:
- Efendim, safa geldiniz, hoş geldiniz, kahveniz sade mi, şekerli mi? dermiş.

onlar da kendi köylerinin unutulmaması yolunda laternalarını gürlete gürlete horaya koyulmuşlardır.

Destur, varda!

Şimdi de savulun, at cambazlarına yol açın.

Topu da iri kıyım.

Ense katmer. Bıyık pırasa. Yanaklar tosun. Başta, sol kaşa yıkık, vişne çürüğü fes. Sırtta kenarları harçlı kısa ceket. Kışın bunun yerini geniş yakasının içine tavşan postu kaplanmış gocuk alırsa da şimdilik böyle bir şey söz konusu olmadığından kavuşturma yelek apaçık ortada. Ayaklarda, yaz olmasına karşın, diz kapaklarının yukarsına varan çizmeler.

At cambazları işlerini çokluk Beşiktaş, Tophane ve de Fatih'te bitirirler. Bugün de satılık beygirlerini sergilemek için, brik denilen dört tekerlekli yüksekçe bir arabaya koşmuşlar Kâğıthane'ye dört nala gelmişlerdir. Atların sırtlarında boyuna şark şark kırbaçlar şaklıyordur ki bu kadar olur.

- Destur, varda!

Bunu biz bağırmıyoruz, at camzaları bağırıyor.

Atların denetimi çoktan ellerinden çıkmıştır. Brikin makaslarını bastıkça basıyordur. Handiyse birbirine yapışacak. Bizden duymuş olmayın kelle de götürüyorlardır.

Arabada çam yarması canbazdan başka ziravut gibi üç herif daha var. İşleri, güçleri caka.

Sermet Muhtar Alus onları şöyle anlatacaktır:

- Kimileri cakayı daha da ileri götürür. Atların hamutlarıyla okun halkalarına kibar harcı zincir takarlar. Şıkırtılar çevreye yayılırken hangi hazret çıkageliyor diye herkes meraka düşer. Karşıdan gözüküp tozu dumana katınca millet kaçacak yer arar. At meraklıları hemen: "Maşallah, maşallah, ne küheylanlar! Allah sahibine bağışlasın. Kadir ve değer bilenlere nasip olur inşallah!" gibi sözleri esirgemezler. Çoğu da canlı, şatafatlı ve de görkemlidir. Kâğıthane bayırlarından, o vakitler pek çirkin adlı tepeye bir solukta çıkarlar. Beyaz köpükler içinde kalırlar. Biri de ossa-

at brikten yere atlayıp havlu ile terlerini siler. Üstlerine örtüler örter. İki, üç gün geçmez Cambaz Efendi bu kez de yine o kıratta doruları sürer piyasaya. Öteki yağızları bir paşazadeye satmıştır. Kaç liraya mı? Herhalde 200 altından aşağı değil.

Destur, varda!

Bu kez gelen şiir ve musiki eri Nuri Şeyda Bey. Ama yanında Ahmet Rasim. Bölüm sona ermek üzere olduğundan ustamızı yeniden sahneye çıkardık.

Nuri Şeyda Bey musikiyi Yeniköylü Hasan Efendi'den öğrenmiştir. 38 bestesi sayılmıştır. İçkiye düşkün olduğu için, birkaç yıl sonra, 1901 yılında, 35 yaşında, yalnızlık ülkesinden sonsuzluk dünyasına göç edecektir. Ama bugün hiçbir şey çaktırmıyordur. Ahmet Rasim'in huylanmaması için de Türk musikisinin köçekçelerini, tavşan denilen yollarını, kendine özgü bir tavırla geveleyip duruyordur. Çünkü iki usta, az önce Çağlayanlar'ın orda iki kıpti karısına toslamışlardır. Bunlar perçemlerini dökerek, gerdan kırarak, omuz titreterek, göbek atarak, sağa sola yatarak, zurnanın fıştıkladığı uyduruk bir hava ile, öyle perendeler atmışlardır ki bizimkilerin yürüyüşlerini de, akıllarını çarpıtmışlardır.

Nuri Şeyda Bey köçekçe ve tavşanları bitirdikten sonra dostuna bir de uşşak çekecektir ki, ey okur, sen de boş bulunma, o da bu bölümün uzaktan görünen nişanı olacaktır:

Bizar ediyor canımı kalbimdeki yare
Feryat edemem ağlayamam ah ne çare
Ölsem dahi arzeyleyemem halimi yare
Feryat edemem ağlayamam ah ne çare.

Mahşer Midillisi

Ey Kâğıthane sana koşanlar mest olarak koşar, sen de onları adını yere düşürmeden karşıla.

Onlar sevdalıdır, vurgundur, yorgundur.

Onlar bülbülveştir, türkülerinden vazgeçmezler.

Kâğıthane öptüm seni. Sen yıldız ormanısın, gonceveşsin.

İstanbul'un tüm bıçkınları, monbeyleri, *Kâtibim* türküsüne girip çıkanlar, Hançerli Hanımlar, Hanganoşlar, şıpsevdiler, Mühendishaneliler, Rebekalar, Zozo Dalmaslar, mezardan kalkan pinponlar, Hüseyin Fellah'lar, Şahane Tıbbiyeliler gönüllerinde senin için binbir çiçek büyütürler.

Bağlar bu gönül yaresini bitti tuvanım
Doktor yeter incitme cefadide civanım
Yanımda otur bence budur zevk-i cihanım
Doktor yeter incitme cefadide civanım

Kiminde zifiri siyah saç, kaşlar, kirpikler kıvrık. Kiminde çar ebru ya da yastık bıyık, Dar Beyoğlu ya da koyu güvez fes, lacivert kostüm. Kiminde kapamacı malı ceket, Trablus kuşağı, ökçesi basık iskarpin:

Haydi hovarda
Kunduranı tek tek bas
Ben seninim
İster öldür ister as

Al gözüm seyreyle! İşte çırpıbacaklar, leylekbacaklar, yengeçbacaklar, şişebacaklar, çengelbacaklar, filbacaklar, bastıbacaklar!

Kiminde el aynası, bıyık süpürgesi, lavanta tulumbası, arkada gizli cepte potin bezi, dar pantolon, *en cloche* adı verilen çan etekli redingot, sivri potin, çıtkırıldım şemsiye.

Plastron boyunbağın üstünde *Cupidon* iğne.

Bu da Hüseyin Rahmi'nin *Şıpsevdi* romanından çıkıp gelmiş Meftun Bey. Kravatın üzerindeki iğneye bakmaya kalkmayın. Soru hazırdır:

- Mon cher voulez-vous écouter I'histoire de mon épingle?*

Havalan usum havalan!

Bu hatunları kim üfledi Kâğıthane'ye? Ahmet Rasim topunun göz kenarının, kılları yolunduğundan doğal bir kızıllık içinde olduğunu söyleyecektir. Toz pembesi pat, dudaklara cart diye yapışmıştır. Başlarda rastık, kirpiklerde sürme. Dişler beyaz, gerdan kaymak, burun çekme. Serçe parmak tırnakları uzun ve sivri. Yani hatunlar hamam yolunda, peştemallarının ortası yok.

Ahmet Rasim bir erkek yaratıktan da açar, ama bu gebeş oğlu gebeştir:

- Bu yeni bir yaratık değildir. Namusa karşı laubalilikler savurduğu andan beri, insanların, daha doğrusu kadınların arkasında dolaşır. Ama kılığında hiçbir olağanüstülük yoktur. Kâh evinde maşa ile kıvırdığı sümbüli saçlarının ortasına yedi numara kalıp siyah fesini kondurarak, alnında saç diplerine doğru biten kılları cımbız ile alarak, gözlerinin kenarına hafif bir sürme, bıyıklarına parlak bir cila çekerek, dik yakasının altına üzerinde fındık kadar yalancı taştan iğne bulunan al, yeşil, mavi bir kravat takarak, şal örneği yeleğinin iki yan cebine değin uzanan kösteğini göstererek, ceketinin yürek üzerindeki cebine mozayik bir ipekli mendil takarak, çift ütülü pantolonunun paçalarından aynalı burun potini üzerine düşen damalı çoraplarının konçlarını ikide bir-

* Azizim, iğnemin öyküsünü öğrenmek ister misiniz?

de durup kaldırarak, nerede bir hatun görürse derhal bakarak, sırıtarak, yılışarak, kendisince pek büyük bir ustalık sandığı biçimde bir sözcük bir cümle söyler.

Şimdi bildiniz, bu yaratık harfendazın ta kendisidir.

Yürür. Hatunların önüne geçerek birdenbire döner, harf atar, laf atar, dize atar, ikilik atar, gazel atar. Karşılık alınazsa döner, yine atar. Bunların içinde çimdik atan, mendil kapan, çiçek uzatan, göğüs çarpan, çarşaf eteğine basan da vardır. Kimi zaman dayak da yeseler sözün ve gözün monopolye hakkından vazgeçmezler.

Ay, bu yazarları arabalarının yanından ayıramayacak mıyız? Bu kez de o günlerin içinde mayalanmış Sermet Muhtar Alus minare kırığı kadanalar koşulu Osmanlı Arınası damgalı landoların tepesine konmuş.

Arabalara yaşmak, ferace örtünmüş, tepeden tırnağa cevahirle pırtrak, ortanca dağları ben yarattım afur-tafuru içinde kart ve lamburunlu sultanlar kurulmuşlardır. Tövbe, tövbe, Sermet Muhtar'ın bakışı onlardan çok, arkadaki arabalarda erkeklere paralanan, yılışkan yılışkan işaretler çakan saraylılaradır. Yalnız bunların peşlerinde ata binmiş, elleri kırbaçlı, paldum dudak haremağaları bulunduğundan dikizini on metre açıktan sürdürüyordur.

Demek isteriz ki Haremağası Arap Dilaver şu anda bunalıma girmiştir. Çünkü, nasıl olmuşsa olmuş, ağırlık kazanması için ortasına bir gül saplanmış bir mektup, iki yağız at koşulmuş bir kupadan havalanarak Saraylıların arabasına doğru uçmuştur.

Yüz bin eyvah ki, bu da Dilaver'in gözünden kaçmamıştır.

Doğrusu, Arap Dilaver çok antidir. Her şeye parlar. Hele çevredeki beylerin Saraylılara kesilmesini hiç mi hiç öğütemez. Arabalar bir yerde duracak olsa, atını sağa, sola sürerek onlara kimseyi yanaştırmaz. Kısacası her dakika tetiktedir.

- Ulan kerata!

Dilaver hayvanını sıkıştırıp saldırgan kupaya yetişmiştir. Arabayı durdurduktan sonra atından iner, kupanın kapısını açar. Ara-

bada, kumral bıyıkları maşa eğitiminden geçirilmiş, yüzü sinek-kaydı, saçları kozmatikli bir bey kurulmuş oturuyordur.

- Sen saray arabasına nasıl mektup atarsın?

- Ay, arabamı bunun için mi durdurdun? Ben de mektubun karşılığını getirdin sanmıştım.

Bu söz Dilaver'in bunalımını bütün bütüne artırır.

Bir çöl örümceğinin ayağına benzeyen parmaklarıyla -bu benzetme Ulunay'ındır- genç adamın üstünde pembe *Orient* bir inci parlayan plastron boyunbağlı gerdanını kavrar, arabadan dışarı alır, sağ elindeki gümüş saplı kamçıyı iki kez şimşek gibi yüzüne indirir.

Doktor yetiş imdadıma kalbimde verem var.

Arabacı beyinin imdadına yetişirse de Dilaver onu da tozların içine alır.

Dilaver çatışmadan bembeyaz ve aydınlık kesilerek çıkmıştır. Saraylıların yanına gelir gelmez buyruğu diker:

- Haydi dönün artık.

Arabalar, Çağlayan Korusunun yanındaki alanı geçerek yokuşa saldırırlar. Kalk kalemim kalk, Arap Dilaver bunalımdan çıkmaya başlamıştır.

Ey Kâğıthane, ateş dökerek Mahşer Midillisi Kâmil Beyin ah ile dolu kalbini yakan da sen misin?

Kâmil Bey Saray teşrifatçısıdır. Abdülhamit tahta oturduktan sonra ne yapmış kendini Teşrifat Nazırlığına yükseltmiştir. Görevi gereği Fransızca öğrenmeye kalkışmışsa da kendi ensesini kendisi topa tutmuştur. Ercüment Ekrem, onun Türkçe deyimleri paldır küldür Fransızca'ya çevirdiğini söyler. "İş çatallaştı" demek için *L'affaire est devenue fourchette* cümlesini paralar. "Olbapta irade efendimindir" cümlesi de onun dilinde *A cette porte l'iradé est à mon seigneur* kılığına bürünür.

Kâmil Bey yemek adlarını da kendi üslubuna göre Fransızcaya aktarır. "Kadın budu" onda *Cuisse de femme*, "karnıyarık" *vertre fendu*, "kazandibi" *Fond de chaudron*, "sarığburma" *Turban tondu* biçimini alır.

Vıı, Malışer Midillisi'nin kendisinden işitilen öyküler de tüm gülmece-güldürmece yazarlarını bulutun arkasında kalan ay dilimi gibi, bombozuk bir görünüme sokar. Bunlardan biri gelsin mi?

"Un jour j'etais à la fenêtre assis et Kabouli Pacha il passait.

- Excellence où allez?

- Aller meubles chercher.

- Meubles chercher? Venez que nous jouions au tavle."

Cennetmekân Sultan Abdüllaziz Han Hazretleri de, Fransa İmparatoru III. Napoléon'a armağan ettiği saf kan Arap düldülünü Paris'e yollama işinde onu kullanmıştır.

Hazret atı yedeğine alarak deniz yoluyla Marsilya'ya varır. Durumu Atebe-i Şahane'ye muştulamak için de Hariciye Nezaretine şu teli çeker:

- Moi animal arrivé bonne sante* Kâmil.

O vakitler Hariciye koltuğunda Keçecizade Fuat Paşa -Kâmil Bey onun bacanağıdır- oturuyordur. Teli alır almaz şu karşılığı yapıştırır:

- Vous animal partez immédiatement Paris.** Fuat.

Kâmil Bey'in boyu kısa mı kısadır. Malışer Midillisi diye anılmasının nedeni de budur. Hazretin öyküleri pek çoktur. Biz buraya bir de İbnülemin'in anlattığı bir öyküyü boca edelim ki kıyıda tıpın tıpır yürüyenler onun suratıyla birdenbire karşılaşınca Dereye yuvarlanmasınlar.

Hersekli Arif Hikmet, bir gün Mısır Kapıkethüdası Muhtar Beyin evinde iken Şair Kanlıcalı Nihat'ın geleceğini çakar. Azbiraz sonra da, sırtında büyükten büyük bir palto, altında keten hırka, bacağında bol bulamat pantol, ayağında mes olduğu halde Nihat gelir. Yemek sırasında der ki:

- Mısır Valisi İbrahim Paşa işrete düşkün olduğundan geceleri birlikte çıkar, gece yarısına doğru da yemek yerdik. Paşa, beni

* Ben hayvan sağlıkla geldim. Kâmil
** Siz hayvan derhal Paris'e gidin. Fuat.

lakırdıya tutardı, yemeğe vakit bulamazdım. Paşanın sevgi ve saygısına erişenlerden Hasan Paşa çok sofuydu, o oranda da obur olduğundan, biz konuşur ve içerken, sofradaki bütün yemekleri siler süpürürdü. Bu gidişle ömür boyu aç kalacağını anladığımdan bir gün Paşaya işi açarak Hasan Paşaya bir oyun oynayacağımı söyledim. Nasıl oyun olduğunu sordu. "Canım Paşa Hazretleri Efendimizin huyu değişmiş. Fransa'dan bir aşçı getirtmiş. İki üç günden beri yemekleri o pişiriyor. Ama nasıl pişiriyor biliyor musunuz? Etleri şaraba yatırdıktan sonra" diyeceğim, müsaade buyurunuz, dedim. "Herif sonra bize kötü gözle bakar" dedi. "Zaten iyi gözle baktığı var mı?" dedim. Paşa birçok güldükten sonra izin verdi. Ertesi gün içki sofrasından kalktım. Sofaya çıktım. Hasan Paşa yemeği bekleyerek dolaşıyordu. Bir yolunu bulup mavalı fısladım. Adamcağız Tanrı'nın günah yazmamasını dileye dileye, nefret içinde oradan çekilip gitti. Bir daha da yemekte görünmedi. Ben de istediğim gibi karnımı doyurdum.

O akşam Muhtar Beyin evinde Recaizade Mahmut Ekrem'in amcası ve kayıpederi Arif Efendi de vardır.

- Hasan Paşa dini bütün bir müslüman olduğu için şarapla ayağını kesmiş ve oradan uzaklaştırmışsınız. Onun yerine Mahşer Midillisi Kâmil Bey olsaydı ne yapardınız? demesiyle Şair Nihat:

- Ona da etlerin zemzemle pişirildiğini söylerdim.

Şimdi artık Kâğıthane, ağır toplarını da ortaya döksün.

Mahşer Midillisi Kâmil Bey de girişini yapmıştır. Hem de Eyup'tan değil Şişli üzerinden yapmıştır. Bunun için de geleneğe ve göreneğe uyarak Kâğıthane köyü yakasının tenha yolunda arabasını durdurarak soluklanmıştır. Yani arabacı atların tozlarını süpürürken o da üstünü başını çekelemiş, cebindeki aynayı çıkararak bıyığının kozmatiğini tazelemiştir. Yanar-döner ipek mendiline birkaç damla menekşe esansı da akıttıktan sonra piyasada alay göstermiştir. Niyeti bugün burada Abdülhamit'in padişahsal öğrencilerine çektiği kuzu şölenini denetimden geçirmektir.

En uzun gündür bu. Uzunluğun nişanı da çayıra kurulan barfiks, trapez, halka gibi beden eğitimi zavalazingolarıdır. Uzunluk bir de üç adım; esir almaca, orospu tuğra, birdirbir ve de uzun eşek oyunlarındadır.

Sonra da gelsin padişah sofrası

Zaman kullanımı bu kez şunu da bildirir ki, mayıs ayında bütün yüksekokul öğrencilerine burada kuzu dolmaları yutturulur. Harbiye, Kuleli, Tıbbiye-i Şahane, Mektebi Mülkiye, Mühendishane-i Berri-i Hümayun, Baytar ve Eczacı Rüştiyesi, Mektebi Sultani (Galatasaray Lisesi), Kadıköy Saint Joseph Fransız Koleji birer birer, ikişer ikişer burada boylarını gezdirdirler. Eyup'ta İplikhane Kışlası'ndaki Baytar ve Eczacı Rüştiyesi de çokluk Topçu ve Hendese-i Mülkiye öğrencileri ile birlikte buyur edilir.

Belli gün gelip çatmadan önce Baytar Okulu Müdürü Kolağası Arnavut Şevket Bey -1894 yılıdır bu- öğrencileri akşamüstleri bir araya getirerek dörderle kola dizer ve onlara yürüyüş talimleri yaptırır. Sermet Muhtar'ın canciğeri, emekli kurmay albay, Bay Saffet Kurt, o yıllar orada 13 yaşında bir öğrencidir. Yürüyüş kolunun başında son sınıftan Tophaneli Yahya, Erzurumlu Cemil (sonradan süvari yarbayı), Davutpaşalı Sıtkı Efendiler bulunur. Mülazım Çopur Ahmet Bey (ki binbaşılığında dünyamızdan ayrılacaktır) ile Topçu Mülazimi Ömer Bey (o da 31 Mart şehitlerindendir) de göz kulak oluyorlardır.

Şölen günü bütün öğrenciler, sabahın köründe, "kalk!" borusuyla yataklarından fırlarlar. Giyinip kuşanırlar. Eyup iskelesinde 7 numaralı vapura binerler. Karaağaç iskelesinde de inip Mühendishaneliler ile Mülkiyelilere katılırlar.

Hayda hey, mızıka önde, topçularla mühendisler ortada, baytarlar da arkada olmak üzere Kâğıthane'nin yolu tutulur. Vaaaşş, aman Allah toza toprağa belenmeyen kalmamıştır. Laci ceketler kül rengine, maviler beyaza dönüşmüştür. Terli başlardaki fesler-den akan kırmızı boyalar yüzü, gözü kaplamış, beyaz eldivenler iyisinden kirlenmiştir. Sonunda Saffet Kurt şöyle diyecektir:

- Encam-ı kâr Kâğıthane'ye varıldı.

Oh, oh, oh, kekâlarda siz yüzmeyeceksiniz de biz mi yüzeceğiz?

Dört köşe, yuvarlak ya da yumurtamsı masalara sofralar kurulmuş, nar gibi kızarmış kuzu dolması lengerleri ortaya oturtulmuş, yeşil salata tabakları çevreye dizilmiştir. İçi çinkolu, musluklu, yalak biçiminde, dört ayaklı, iki arşın boyu kaplar ağzına kadar limonata ile doludur. Ağaçların dallarında yer yer bayraklar. Büyüklerin ve subayların yemek-içmek edecekleri yerler daha da süslü. Saffet Kurt burada şunu da söyleyecektir:

- Karavana borusu, ardında da ti borusu taninendaz olur olmaz derhal sofralara oturulup yemeğe başlanır. Sıcaktan yananlar, bardak bardak limonataya kanmayarak testi testi suyu diker. Yemekten sonra ise bir mola alınır. Bu, teşekkür kasidelerine hazırlık içindir.

Dikkat etmeli, bugün Kabataşlı Mehmet Ali Efendi, Haşim Bey'in şu kasidesini okuyacak:

Askeroğlu askerim ben, asker oğlu askerim
Pür sadakattır serapa kalbi saffetperverim

Kaside bitince de bütün büyüklerin yüzlerinde memnunluk menekşeleri görülecektir ki bu, Mehmet Ali Efendi'nin, Askeri Mektepler Nazırı Zeki Paşa'dan bir kitap armağanı almasına yol açacaktır. Haşim Bey'e gelince, onun nışanı da bir üst nışanla değiştirilecektir.

Ey okur, şimdi öyle bir noktaya geldik ki, *anakronizm* denilen o hınzır tarih bağdaşmazlığını bir yana iterek size Miles Davis'le Modern Caz devlerinin bir swing'ini patlatmamız gerek. Hem de bahar swing'ini.

Konsere Miles Davis trompetiyle, Milt Jackson da vibraharp'ıyla katılıyor. Tenor Sax'ta da John Coltrane var. Bunların, kitabımızın sonlarında bir yerden birdenbire pürtleyivermiş olmalarına kapılmamalı topu da -bağışlayıcı Tanrı'ya hamdolsun- alkış ve derece kazanmış cazcılardır.

Miles Davis kadar yalnızlığın çeyizini, çimenini kutu kutu

odalara dizen başka bir trompetçi yoktur. Onun tınlılığı üzünç ve acıya katlanma gücü verir insana. Ama bu daha yüksek bir alanda sevinçler de üretir. O, açıklamadan geçersek ayıp olur, kendi tınlılığını kendi yaratmıştır. İstifini bozmadan ve bir hiçten yola çıkarak. Yalnız bu hiçin arkasında -bunlar J. E. Berendt'in yorumlarıdır- "Kuş" lakabıyla anılan Charlie Parker'le modern cazın tınlılığını tenorlaştıran Lester Young saklıdır.

Konserde Percy Heath ile Paul Chambers de bass'larıyla hüseyni bir vals tutuşturacaklardır. Kenny Clarke ile Philly Joe Jones ise davulları ile köçekleri havaya uçuracaklar ve cazın göbeğinden bir tahirpuselik damıtacaklardır:

Güzelim gülsene gel bak ki bahar âlemidir.

Unutmadan, bugün piyanodaki tıngırtıları da Thelonious Monk gezdirecektir. Piyanoda onu geçmişse Duke Ellington geçmiştir. Yalnız Monk, Kâğıthane'nin sinirlerini tornistan etmesi nedeniyle zaman zaman uykuya varacak, yerini de Red Garland'a bırakacaktır.

Kısacası topu da delilik sahrasının aşkla kükreyen aslanlarına ve kaplanlarına yürek yağıdır.

Eyvah ona derler ki, Monk uyandıktan sonra da kendine gelemeyecek, bir sürü yanlış ve zingirdek *accord* türetecektir. Bu da Miles'in bozulmasına, öfke bulutlarına atlamasına yetecektir. Öyle ki Miles, bugün konserden sonra doğru Beyoğlu postanesine koşacak, oradan New York'taki bir plak ortaklığına telefon ederek Monk'un bir müzisyen bozuntusu olduğunu, onunla bundan böyle plak dolduramayacağını mırın kırınlayarak her türlü sözleşmenin ortasından cart diye ikiye ayrılmasını isteyecektir.

Bir insan bunca duygulu, bunca olağanüstü bir sanatçı olduktan kelli yaşam içinde böylesine şırfıntı davranışlarda bulunabilir mi, bulunamaz mı?

Bunlar dünya işleridir.

İnsanlar insanlara çok iş eder, bize düşen onlara şaşıp kalmaktır.

Buna biz hiçbir biçimde karışamayız.

Bunlar dünya işleri olduğu için de Miles, New-York'a döndükten sonra Monk'la yine -yanlarında Milt Jackson da olacaktır- *Prestige* ortaklığına bir sürü plak dolduracaktır.

Ey okurlar okuru, sen bizim sadece bir Kâğıthane öyküsü anlattığımızı sanırsın, buraya değin ulaşmışken, bir de benbenlik öyküsü patlatalım ki göz aydınlığı olsun.

Miles Beyoğlu postanesinden New York'u aradığı gün Gelenbevi İsmail Efendi de Bahriye Mektebi Hesap Hocalığına getiriliyordur. İsmail Efendi deyip geçmeyin. O, bir Fransız mühendise: "Şu adam Avrupa'da olsaydı ağırlığınca altın değerdi" dedirtmiş biridir.

Yine o postane günü, çağın büyük bilginlerinden ve de felsefe bahçesi fidanlarından Palabıyık Efendi de Reisülküttap Efendiye çıkıp şu sözleri larp diye önüne fırtatıyordur:

- İsmail Efendi'nin bilgisi, erdemi ve olgunluğu herkesçe bilinir. Ancak bu konularda ben ondan daha üstünüm. Ben varken bir başkasının o okula atanması nasıl olabilir?

Biz tarih yazıyoruz. En küçük fırdaların gözünü çıkarmamız çok görülmemelidir. Bunları anlatmazsak olmaz. Kimileri dünyayı inceden inceye hesap ederler. Kimileri John Dos Passos'un *Manhattan Transfer* adlı romanındaki Congo gibi köpekler gibi uyku çeker.

Gelin görün, bu benlik sevdası bir alçacık adadır. İçi, dışı deniz dudağıdır. Yani söz ve laf işlemez, sığdır.

Adanın burnunda da şu flama dalgalanır:

- *Menem diğer nist.* Benden başkası yoktur.

Benden başkası yoktur, en büyük benim.

Döner Ayna

Bak dinle Abbas, günün yaprağı çevrildi.

Elimiz, ayağımız, aklımız ve düşüncemiz akşam yine erişti.

Yüz bin hayıf ki, yazımıza şeref ve pırıltı veren Gazavat-ı Salâh Bey de sona erdi.

Artık bizim dönüş hazırlıklarını görüp yola koyulmaktan başka yapabileceğimiz bir şey yok.

Gelin azgın tayfayı akşamın ağzına verelim, arabaya, sandala yedirelim.

Vay demek oluyor ki yüzlerce kayık zevk ve sefa polimi içinde Dere'den taşıyordur. Yani kayıkçılar kürekleri havyar kesme denilen kertede yavaşlatmışlardır. İşin can alacak noktası şudur ki Dere de sandaldan görünmüyordur. Kahkaha-kuhkuhuların, çakıp çakıştırmaların, kürek takıştırmaların, sövüp saymaların, harf ve laf atmaların bini bir paraya.

At ve araba dönüşü kayık dönüşünden önce başlar. Çünkü arabalar Silahtarağa'da kısa bir süre, Bahariye'de de uzunca bir süre durak yaparlar. Çünkü dönüştekilerin bir bölüğü de yol kenarındaki meyhanelere uğrayıp kısa bir tezgâhbaşı döktürürler. Çünkü Bahariye'de, Derenin kenarında set bulunmadığı için arabalar Dereye girecek kadar kıyıya yaklaşır, sıra ile dururlar.

Bu kez de Balıkhane Nazırı Ali Rıza Beyin izini sürelim. Onun sandalı Deredeki bir adacığa yanaşmıştır. Dönüş şenlikleri en iyi burdan seyredilir. İşte mahalle tulumbacılarının sandalla-

rı... Darbuka, maşalı zil, çığırtmadan oluşan çalgı takımlarıyla mâniler söyleyerek geçiyorlar. Onların arkasındaki salapuryada ise Bal ve Yağ Kapanı hammalları var. Bunlar da davul ve düdükle memleket havaları çığırtmaktadır. Hay maşallah be, Balıkhane Nazırı'nın önünden geçen bir sandaldaki sarhoşlar, ağızları eğrilmiş, gözleri şaşılaşmış olarak şıkır şıkır oynamaya kalktılar.

Nedir, sandalların en safalısı musiki topluluklarını barındıranlardır. Bunlardan kimileri kayıkları birbirine yanaştırıp saz ve söz çemberini genişletmeye de özen gösterir.

Deniz yoluyla dönüş yapanlar da Bahariye'de duraklamadan ileri geçmezler. Burada kayıktan kayığa atlamak sıradan işlerdendir. Cumaları Bahariye'ye gelen Saraylılar Bahariye Kasrında, o zamanlar türemiş, Ulahlılar adı verilen orkestra takımını köşkün bahçesine çekip çaldırırlar.

Çabaları yerde kalmasın, yabancı sandallarla elçilik sandalları da dönüşü seyretmek için Dere'nin Haliç'e karıştığı yere değin sokulmuşlardır. Boğaz'dan, özellikle Üsküdar ve Salacak'tan gelmiş olan büyük sandallar ise allı yeşilli bayrak ve renk renk kâğıt fenerle donatılmış olarak dönüş yolunu tutarlar. Bunlardan kimileri kayıklarına yelken taktırmıştırlar. Ama kayığın hızını kesmemek için hafif ve küçük yelkenler yeğlemişlerdir. Onları da iki direğe bölüştürürler. Rüzgâr çok olduğu zamanlarda da tek direğe yelken açarlar.

İster deniz yolunu seçin, ister araba ya da atla, ya da yaya olarak karadan dönün, Eyup'a varıldı mı herkes bir semte ayrılır. Ne ki, Tersane önlerinde sazlar, zurnalar, laternalar, çığlıklar, naralar, gazeller, şarkılar, nakkareler, tefler, dümbelekler, Arap ve horoz taklitleri, ıslıklar, el çırpmalar... hepsi durur, tas ve tıs kesilir. Zaten susmasalar, kol sandalları bundan ötede, onları çevirir.

Kâğıthane'ye gidememiş olan civar semtteki kimi halk da akşamla birlikte Fener ve Ayakapısı iskelesine inerler. Orada topluca oturup dönüşçüleri seyrederler. Hani buralardaki deniz kıyısı da her zaman çöplük ve löplüktür. Köpekler burunları ile süprüntüleri deşerken birbirleriyle hırlaşırlar.

İşte beni de ağlatan budur. Kâğıthane dönüşü seyircilerinin durumu köpeklerden pek ayrı değildir. Bunlar taşlar, molozlar, uyuntu sandal kalıntıları üzerine tüneyerek abullabut satıcıların bayat yemişlerini alıp yerler. Çaylak Tevfik buralara, bu yüzden, halk dilinde, *Bitli Kâğıthane* denildiğini söyleyecektir. Kimileri Haydarpaşa Çayırına da Bitli Kâğıthane derse de Balıkhane Nazırı da gerçek Bitli'nin burası olduğuna tanıklık eder.

Kayıklar çokluk Unkapanı'nı tutar. Kimilerini burada, fenerlerini yakmış kupa arabaları bekliyordur. Kimi sandallar ise Sirkeci İskelesine ya da Galata'nın Mehmet Ali Paşa Hanına çıkartma yapmak üzere yollarını sürdürürler.

Uzun lafın kısası, herkes evine, dil bir karış dışarda ulaşır. Yolda cıvıyıp cıngar çıkaran külhan takımıyla, gidişeti azıtan ev tavuğu yosmalar yüzde yüz posta olur. Geceyi karakolda geçirir, o günkü eğlentileri burunlarından gelir.

Artık Esseyit Pir Salâh bin Talat Beyin son soluklarını taşıyoruz. Bunlarla yazarımız da, tarihi de, Atlantis ülkesi gibi, bir daha ortaya çıkmamacasına yedi kat denizin dibine girmiş olacak. Salâh Bey'in sesi çoktan larengostenoza uğramışcasına karılmıştır. Ama yine de renk vermemeye çalışıyor.

Öykümüzde bu vakit hangi vakit biliyorsunuz değil mi?

Dönüşü Karağaaç yakasından yapanlar da adı geçen yerlerin yolcuları olduğundan pertavsızımızı onların üstüne de tutmalıyız. Yalnız buraları pek geniş olduğundan Eyup yolu gibi cümbüşlü değildir.

Şu var ki, bu yolu yeğleyenler yokuş biter bitmez şoseyi ortasına alan yamaçlardan birinde arabalarını durdurarak gelen geçeni bardaklarına doldurur ve graka graka içerler. Kâğıthane dönüşünde bunu yapmayan yoktur. Bugün de buradaki cümbüşe Yazar Semih Mümtaz'la amcası Ali Rıza Mümtaz Paşa katılacaktır.

Biz işi başından alalım. Paşa ile Semih Mümtaz'ı ilkin Kâğıthane'ye getirelim ki okurlarımız: "Bunlar da nerden çıktı?" demesin.

Hiçbir şey gizli kalmamalı. Semih Mümtaz o vakitler daha subyandır. Cuma günleri Nişantaşı'ndaki konaklarının penceresi önünü siper alarak amcasından gelecek çil çeyreği bekler. Bu sabah sokakta birtakım atlar, arabalar, sırmalı adamlar görmüştür ki büyük bir coşkuya kapılarak aylar, vaylar döktürmeye başlamıştır. Odadakiler ve sofadakiler çocuğun çığlıklarına merak kaldırınca, onlar da pencereye saldırmışlar ve kendilerini şöyle bağırmaktan alamamışlardır:

- Aa... Şevketmeap Efendimiz.

Ne sandınız, elbette Şevketmeap Efendimiz.

Teşvikiye Camiinin tam karşısındaki Sadrazam Kâmil Paşa konağının -bu konağın yerine sonradan iki büyük apartman dikilecek, yanında da bir apartmanlık yer kalacaktır- önünde duran Hünkâr arabasında II. Sultan Abdülhamit kasıldıkça kasılıyordur. Üstünde bir nefer ceketi vardır. Beyaz eldivenlerini ise elinde tutuyordur. Karşısında da Sadrazam Kâmil Paşa ile Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa yer almıştır. Hünkâr konuştukça onlar da boyuna temenna çakıyorlardır.

Uzatmayalım doru renkte bir çift Fransız atı koşulmuştur arabaya. Koşumları da sade mi, sadedir. Arabacının yanında seyis bile yoktur. Yalnız arabanın bir kılavuzu vardır ki o da atlıdır ve de arabanın önünde yürüyordur. Arabanın arkasında ve iki yanında ise ikişerden altı hünkâr yaveri yine atlar üzerinde görünüyordur. İki hünkâr çavuşu ise kafileyi bütünlüyordur.

Abdülhamit'i sokaktaki bir araba içinde görünce Ali Rıza Paşa'nın da keyfi kabarmıştır:

- Eski haline dönüyor. Gezecek, gezdikçe de kuruntusu eksilecek.

Paşa Hazretleri, bu durum saptamasından sonra bir de şükür çekerek Kâhyası Halil Efendi'yi çağırır. Oğlu ve yeğeni ile birlikte -onların harçlıkları da bu haftaya özgü olmak üzere yarım liraya çıkarılmıştır- Kâğıthane'ye gideceğini bildirir.

Amanın ninnah, ninnah!

Hünkâr arabası şimdi Rumeli Caddesinde yol alıyor.

Ali Rıza Paşa ile havadarları Kâğıthane'ye vardıklarında Padişahı Dere'nin karşı yakasında Küçük Kâğıthane Sarayının bahçesinde görürler. Paşa yeniden bir şükür çeker. Abdülhamit sadrazamıyla Plevne Kahramanını Sarayda bırakmış ve: "Siz oturun konuşun, ben bahçede dolaşacağım" diyerek dışarı çıkmıştır.

Ağızdan ağıza geçen bilgilere göre şimdi küçük Semih ile amcası oğlu -Kahya Halil Efendi eşliğinde- Kâğıthaneci olmanın tadını çıkarmaya çalışıyorlardır. Şimdi şimdi Saray tablakârları da başlarında taşıdıkları yemek tablalarını köyün yoksullarına ve Kâğıthane'ye değin gelip de kalabalıkta beş on para kazanmak durumunda olanlara açıyorlar, onlara yemek yediriyorlardır. Halil Efendi'yi tanıyan bir hademe de bizimkilerin yanına gelmiş, eliyle biraz ötedeki bir yere işaret etmiştir:

- Efendimiz buyurdu, şuracıkta halka büyük bir sofra açıldı. Beyleri getiriniz.

A, işte buna şaşarım.

Abdülhamit bu kez beyaz bir ata binerek Poligon'a doğru yol almaya başlamasın mı? Buna yanındakiler de şapalaklık göstermiş olmalı ki tabanvayları kaldırdıkları gibi onun ardına düşmüşlerdir. Koşanlar arasında Keçecizade İzzet Fuat Paşa da var. Ama o Padişaha karşı çıkmak için koşuyor ve de Poligon'dan bu yana geliyordur.

Binbir ayak, bir ayak üstünde:

- Padişahım çok yaşa!

Sultan Hamit'in görüp göreceği son halk sevgisidir bu.

Alkış, alkış, alkış.

Şimdi Padişah da halka selam dağıtımına geçmiştir. Papazların yüzü kara olsun, bir yandan da İzzet Paşa'ya -o da çok konuşuyor- laf yetiştiriyordur. Haa, bir şey daha yapıyor, çayıra çıkarılmış atları, kısrakları dikizliyor ve gençliğinde -bir kez at onu sırtından atmışsa da- iyi bir binici olduğunu aklından geçiriyordur.

Bu padişahsal işlerden sonra ver elini yine Kâğıthane Sarayı.

Bre hay Paşa, aferin Paşa! Sermet Muhtar'ın amcası yokuşun ötesindeki yamaçta Hünkârın arabasını beklemektedir.

Hava kararmaya yüz tutmuştur ki Hünkâr'ın arabası görünür.

Ali Rıza Paşa arabasından inip yamacın altına doğru yürür. Aynı işi Kâğıthane'den palamar ve demiri koparmış öbür arabadakiler de yaptığı için topu sıraya dizilmiş, şükür ki şükür, Hünkârı selamlamaya durmuşlardır.

Yüz bin aferin Padişah-ı Alempenah'a ki o da elinde tuttuğu eldiveni padişahsal bir çalımla sallayarak karşılık vermiştir. Çünkü onun da memnunluğunun sınırı yoktur.

Yıldız yolcuları Nişantaşı'na geldiği vakit, Ihlamur Caddesine sapıp Saray'a yönelir. Abdülhamit, yolda sadrazamını konağına bırakmak istemişse de Kâmil Paşa buna kabul yüzü göstermemiştir. *Maiyet-i Şahane* ile Yıldız'a değin gitmeyi, konağına da ondan sonra dönmeye bendelik gereği saymıştır.

Eyvah, biz ne yaptık?

Fehametlu, devletlu Boğaziçi'nden iyiden iyiye ayrı düştük.

Hadi yeniden Bebek'e çengel atalım da bugünkü seyrimizi başka bir seyirle bütünleyelim.

1861 yılındayız.

Sultan Abdülaziz bu yıl padişah olmuştur.

Ama biz gözlerimizi ona değil, doğma-büyüme Bebek'li Atıf Beye çevirelim.

Breh, breh, breh, Atıf Bey bugün gökkubbeyi delecek. Hem de kendi elceğiziyle yaptığı uçakla.

Uçağın kimi parçaları mukavva inceliğinde gürgendendir. Kanatları ve kuyruğu ince saçtan. Birkaç çarkı vardırki sadece el ve ayakla işletilir.

Buyrun Protestan Okulunun (Amerikan Koleji) bahçesine geçelim. Orada Atıf Beyi bir setin üstünde bulacağız. Uçağı yanındadır. Bizi görünce kollarını kanatlara, ayaklarını da kuyruğa ge-

çirerek çarkları işletmeye başlar, sonra da kendini setten aşağı atar.

Oh, oh, oh yükseklik kazanmıştır ama, yatay bir durumda 10 metre uçtuktan sonra, gözlerinizi kapatın, pattadak yere düşmüştür.

Herkes kahkaha-kuhkuhu denizine dalıp dalıp çıkıyordur.

Teşekkür onlara ki, arkada arkadaşlarından dört öğretmen yardım için koşmuşlardır. Ne ki onlar da bir yandan Atıf Beyin elini ayağını bir araya getirmeye çalışıyorlar, bir yandan da kikirdiyorlardır.

Bütün bunlar yaşanmış olana, yani dünyanın en büyük bilgisine saygı sunmak için buraya alındı.

O gün Ebüzziya Tevfik Bey de oradadır. Ama 12 yaşını ya geçmiş ya da geçmek üzeredir. Yıllarca sonra da olayı anımsayacak ve şöyle diyecektir:

- Eğer Atıf Bey Avrupa'da bulunmuş olsaydı ve bu düşüncesini uygulama alanına koymak isteseydi kendisine pek çok yardım edenler bulunurdu. Bizde ise: "Budala mirasyedi, babasından kalan beş on kuruşu böyle olmayacak şeylere sarf eyledi gitti" dediler. Biçareye bir de sefihlik ve delilik yüklediler.

İşte sırtım vurun.

Kâğıdı da tükettik, sözü de.

Toy ve düğün sona erdi.

Hadi ellerim, gözlerim, kulaklarım, belleklerim topunuza güle güle.

Böyle bir tarih bir daha yazılamaz.

Ey İzmirli Salâh Bey onu sen de bir daha tartakmartak getiremezsin.

Çünkü o yaşadıklarını bir daha yaşayamaz, bir daha bilemezsin.

O kervankıran yıldızıyla parlattığın insanları ve olayları da bir daha göremezsin.

Terazi ile mihenk birdir.

Kimi zaman sersemsepet, kimi zaman delirek, kimi zaman şairi maderzat olduk.

Kimi zaman laf ebeliği, kimi zaman sevda oburluğu, kimi zaman sağlam dalıcılık yaptık.

Kâh çocuklara, kâh bilgelere katıldık.

Kış biliminde ustalık, yaz biliminde estepetalık döktürdük.

Ulu yazarları içi parlak bir ayna gibi kantarladık.

Küçükleri de, havasızlıktan ölmesinler diye, alt kattan üst kata çıkardık.

Kısacası, ayrı bir dil, ayrı bir rüzgâr estirdik.

Bu kitap dünyanın bir ibret evi olduğunu belirlemek için yazıldı.

Aklıyla düşünüp okuyacaklara yüz bin selam.

Biz döner aynada, dönmez aynayı gösterdik.

Temmet.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Adıvar, Halide Edip. *Şark, Garp ve Amerikan Tesirleri.* İstanbul, 1956.

Adıvar, Halide Edip. *Mor Salkımlı Ev.* İstanbul, 1967.

Ahmet Haşim. *Bize Göre,* M.E.B. 1969.

Ahmet Mithat. *Çingene* (Letaif-i Rivayat, 15. cüz), İstanbul, 1304.

Ahmet Rasim. *Fuhşi Atik.* İstanbul, 1958.

Ahmet Rasim. *Şehir Mektupları.* 4 cilt. İstanbul, 1328-1329.

Ahmet Rasim. *Külliyat-ı Say ve Tahrir,* yayınlayan: Köprü üstünde Adalar İskelesinde Kitapçı Nasrullah, İstanbul, 1909.

Ahmet Rasim. *Osmanlı Tarihi.* İkbal Kütüphanesi, İstanbul, 1327.

Ahmet Rasim. *Ciddü Mizah.* İstanbul, 1918.

Ahmet Refik. *Sokullu.* İstanbul, 1924.

Ali Aziz (Giritli). *Muhayyelatı Aziz Efendi.* Kültür Müsteşarlığı, 1973.

Ali Rıza (Balıkhane Nazırı). *Bir Zamanlar İstanbul.* Tercüman Yay. 11.

Altındal, Aytunç. *Türkiye'de Kadın.* Havass Yayınları, 1977.

Ata, Tayyarzade Ahmet. *Tarih-i Ata.* İstanbul: 1293.

Atıf, Mabeyn Başkâtibi. *Hatıra,* Hayat/Tarih, sayı: 7 ve 8, İstanbul: 1965.

Atlı, Lemi. *Hatıralar,* Canlı Tarihler, cilt: 6, İstanbul, tarihsiz.

Babıâlinin İçyüzü. (Mütercimi: T.N.?), İstanbul: 1324.

Berendt J. E. *Le Jazz.* Paris, 1963.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma.* Bilgi Kitabevi, Ankara, 1973.

Bengisu, Ahmet. *İlk Cihan Şampiyonu Kara Ahmet.* İstanbul: 1968.

Celal Nuri. *Kadınlarımız.* İstanbul, 1331.

Cenap Şahabettin. *Evrakı Eyyam.* İstanbul, 1331.

Chastenet, Jacques. *La France de M. Falliéres.* Fayard Yay., Paris, 1949.

Efe, Necdet Rüştü. *Türk Nüktecileri.* Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, tarihsiz.

Eldem, Sedad Hakkı. *Türk Bahçeleri.* Kültür Bakanlığı, 1976.

Emin Nihat. *Müsameretname.* Tercüman Yayınları: 20.

Ergin, Osman Nuri. *Mecelle-i Umuru Belediye.* İstanbul, 1924.

Gautier, Théophile. *İstanbul* (çeviri: Nurullah Berk). Yayınlayan: İstanbul kitaplığı.

Gökalp, Ziya. *Kadınla Erkeğin Musaviliği.* (Makaleler: IX) K. B. 1980.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. *Kokotlar Mektebi.* Kütüphane-i Hilmi, İstanbul, 1928.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. *Bir Muadele-i Sevda.* İstanbul, 1889.

Gürpınar, Hüseyin Rahmi. *Tebessüm-ü Elem.* İstanbul, 1914.
Howard, George William Frederick. *Türk Sularında Seyahat.* Tercüman, İstanbul, 1978.
İbnülemin, Mahmut Kemal. *Son Sadrazamlar.* M.E.B., 1969.
İbnülemin, Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri.* M.E.B. 1969.
İbnülemin, Mahmut Kemal. *Hoş Sada.* M.E.B. 1958.
İlyas, Hafız Hızır. *Letaif-i Tarih-i Enderun.* İstanbul, 1276.
İnan Afet. *Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri.* M.E.B. 1975.
Karay, Refik Halit. *Üç Nesil Üç Hayat.* Semih Lütfü Kitabevi, İstanbul, tarihsiz.
Karayel, M. Sami. *Cihan Pehlivanı Kara Ahmet.* İstanbul, 1954.
Koloğlu, Orhan. *Müthiş Türkler.* İstanbul, 1972.
Kutay, Cemal. *Avrupa'da Sultan Aziz.* İstanbul, 1970.
Latifi. *Evsaf-ı İstanbul.* İstanbul, 1977.
Mehmet Murat (Mizancı). *Meskenet Mazeret Teşkil Eder mi?* İstanbul, 1329.
Mehmet Tevfik (Çaylak). *Kâğıthane.* Matbaa-ı Aramyan, İstanbul, 1883.
Mesut Cemil. *Tanburi Cemil'in Hayatı.* İstanbul, 1947.
Mill, John Stuart. *L'asservissement des Femmes,* P. Bibliothéque Payot, Paris, 1975.
Naum-Duhani, Sait. *Quand Beyoğlu s'appelait Péra.* İstanbul, 1956.
Naum-Duhani, Sait. *Vieilles Gens Vieilles Demeures.* İstanbul, 1947.
Nevsal-i Milli Asarı Müfide Kütüphanesi, 1330.
Nirven, Saadi Nazım. *İstanbul Suları.* 1946.
Poole, Stanley Lane. *Lord Stradford'un Türkiye Hatıraları.* (Çeviren: Can Yücel), İş Bankası Yayınları, 1959.
Rambert, Louis. *Gizli Notlar.* (Günlük) Tercüman: 75.
Rona, Mustafa. *50 Yıllık Türk Musikisi.* İstanbul, 1957.
Sadettin Efendi, Hoca. *Tacüttevarih.* Kültür Bakanlığı, 1974.
Sait Paşa, Sadrazam. *Hatırat.* Sabah Matbaası, İstanbul,1328.
Salahattin Asım. *Türk Kadınlığının Tereddisi Yahut Karılaşmak.* İstanbul, Resimli Kitap Matbaası.
Semih Mümtaz S. *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler.* İstanbul, 1948.
Sevük, İsmail Habip. *Türk Güreşi.* İstanbul, 1948.
Sonolet, Louis. *La Vie Parisienne.* Payot, 1929.
Sperco, Willy. *İstanbul İndiscret.* İstanbul, tarihsiz.
Tahsin Paşa. *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları.* İstanbul, 1931.
Taşkıran Tezer. *Cumhuriyet'in 50. Yılında Türk Kadın Hakları.* Kültür Müs. 1973.

Tayanç, Füsun ve Tunç. *Dünyada ve Türkiye'de Tarih Boyunca Kadın.* Toplum Yayınevi. Ankara, 1977.
Ulunay, Refi Cevat. *Sayılı Fırtınalar.* İstanbul, 1973
Vada, A. Cabir. *Boğaziçi Konuşuyor.* Yedigün Neşriyatı, İstanbul.
Viel, Marie-Jeanne. *La Guerre des Sufragettes Anglaises.* Paris, Ed. Denoel, 1959.
Yalçın, Hüseyin Cahit. *Siyasal Anılar.* İş Bankası Yayınları, 1976.
Yücebaş, Hilmi. *Bütün Cepheleriyle Halide Edip.* İstanbul, 1964.
Zobu, Vasfi Rıza. *O Günden Bu Güne.* Milliyet Yayınları, 1977.

DERGİLER-GAZETELER

Ahmet Refik. *Üsküdar ve Sarayı* (Akşam Gazetesi, 2 Mart 1936).
Alus, Sermet Muhtar. *30 Sene Evvel* (Akşam Gazetesi, 11 Mayıs 1931).
Alus, Sermet Muhtar. *Mama Mesiresinin Şaşaalı Zamanları* (Akşam Gazetesi, 16 Nisan 1931).
Alus, Sermet Muhtar. *Eski Kuşdili, Yoğurtçu, Kurbağalıdere* (Resimli Tarih Mecmuası, Cilt: 2 s. 592).
Alus, Sermet Muhtar. *Sulara Gidiş* (Resimli Tarih Mecmuası, Cilt: 1 s. 272).
Alus, Sermet Muhtar. *Çırçır Suyu* (Akşam Gazetesi).
Alus, Sermet Muhtar. *Kâğıthane* (Resimli Tarih Mecmuası).
Alus, Sermet Muhtar. *II. Abdülhamit Devrinin Son Yıllarında Kâğıthane* (Resimli Tarih Mecmuası).
Alus, Sermet Muhtar. *Kâğıthanede Mekteplilere Kuzu Ziyafetleri* (Resimli Tarih Mecmuası).
AŞİYAN dergisi, Cilt: I ve II, İstanbul, 1324.
Örik, Nihat Sırrı. *Osmanlı Diplomatı Personisi Beyle Madaması* (Sanat ve Edebiyat Gazetesi, Sayı: 35-36, 6 Eylül 1947. Dergiyi Yayınlayan: Suut Kemal Yetkin).
Ulunay, Refi Cevat. *İstanbul'un İnsan Bülbülleri.* (*Bu Şehri İstanbul* adlı kitapta).
Ulunay, Refi Cevat. *Sahiller, Âlemler, Nükteler* (Şemsettin Kutlu'nun düzenlediği *Bu Şehri İstanbul* adlı kitapta).
Şehsuvaroğlu. *Tarabya'da İngiliz Elçiliği,* Resimli Hayat, 1962.
Şehsuvaroğlu, Haluk Y. *Tarabya'da Fransız Elçiliği* (İstanbul Ansiklopedisi'nde).

Dumanı Tüten Çay Gibi *Muzaffer Buyrukçu*
Bir Aşk Daha (2. baskı) *Muzaffer Buyrukçu*
Bulanık Resimler (2. baskı) *Muzaffer Buyrukçu*
Telefon Konuşmaları *Muzaffer Buyrukçu*
Yüzyıldır Umutsuzluk *Oktay Akbal*
Proust Yaşamınızı Nasıl Değiştirebilir (2.baskı) *Alain de Botton*
Romantik Hareket (5. baskı) *Alain de Botton*
Öp ve Anlat (2. baskı) *Alain de Botton*
Seyahat Sanatı (2. baskı) *Alain de Botton*
Aşk Üzerine (6. baskı) *Alain de Botton*
Felsefenin Tesellisi (3. baskı) *Alain de Botton*
Hüzünbaz Sevişmeler (29. baskı) *Yılmaz Erdoğan*
Kadınlık Bizde Kalsın (10. baskı) *Yılmaz Erdoğan*
Haybeden G. K. (16. baskı) *Yılmaz Erdoğan*
Anladım (15. baskı) *Yılmaz Erdoğan*
Kayıp Kentin Yakışıklısı (30. baskı) *Yılmaz Erdoğan*
Hijyenik Aşklar (2. baskı) *Yılmaz Erdoğan*
Yılmaz (6. baskı) *Muhsin Kızılkaya*
Eski Zaman Eşkıyaları (3. baskı) *Muhsin Kızılkaya*
Garabet Meleği *Edgar Allan Poe*
Duvargeçen *Marcel Aymé*
Pamuk Prensesin Ölümü (3. baskı) *Jeanne Cordelier*
Gatien'in Tutkusu *Jeanne Cordelier*
Gizli Günlük *August Strindberg*
Siyah Üstü Siyah *Leonardo Sciascia*
Bir Meçhulün Güncesi *Jean Cocteau*
Mahrem Yazılar *Elsa Triolet*
Ölümümden Sonraki İlk Gün *Jacques Attali*
Charles Baudelaire'nin Son Günleri *Bernard-Henri Lévy*
Frenhoferolmak *Enis Batur*
Fatma Tülin *Enis Batur*
Kurşunkalem Portreler (2.baskı) *Enis Batur*
Gönderen: Enis Batur (2. baskı) *Enis Batur*
Kırkpâre (2.baskı) *Enis Batur*
Yazboz *Enis Batur*
Elma (2.baskı) *Enis Batur*
Kediler Krallara Bakabilir (3. baskı) *Enis Batur*
Su Tüyün Üzerinde Bekler (2. baskı) *Enis Batur*
Kravat *Enis Batur*
Kelliğe Övgü *Kynereli Synesios*
Yürümeye Övgü *David le Breton*
Ku(r)şun Lezzeti *Selçuk Altun*

Berlin-Aleksander Meydanı *Alfred Döblin*
İsyankâr Yüzyıl *20.Yüzyılın Başkaldırı Sözlüğü*
Ütopyalar Sözlüğü *M. Riot-T. Bouchet*
Soğukkanlılıkla *Truman Capote*
Geçiş Ayinleri *Deniz Üçlemesi :1 William Golding*
Yan Yana *Deniz Üçlemesi :2 William Golding*
Arthur'un Ölümü *Sir Thomas Mealory*
Zazie Metroda *Raymond Queneue*
Zorlu Bir Kış *Raymond Queneue*
Biçem Alıştırmaları *Raymond Queneue*
Elma Romanı Nasıl Bir Roman *Mustafa Durak*
Bir Dakikalık Öyküler *Istvan Örkeny*
Hayat Siyah Ölüm Beyaz *Turgay Kantürk*
Pusudaki Ten (2. baskı) *Mehmet Ergüven*
Gölgenin Ucunda *Mehmet Ergüven*
Gözyaşlarının Kıyısındaki Ev *Venüs Kroury-Ghata*
Sanat Aşkıyla *Regis Debray*
Apollinaire ve Faik Bey *Luan Starova*
Maximum *Caroline Bongrand*
Mark Twain Hatırlıyor *Thomas Hauser*
Sarı Zarf *Münir Göle*
Dengeli Demlenme ve Rakı Mezeleri (5.b.) *İ. Eksen*
Çokkültürlü İstanbul Mutfağı (2. baskı) *İlhan Eksen*
Dünkü İstanbul *İlhan Eksen*
Kebabistanbul *İlhan Eksen*
Aşkla Dayanmak *Jale Sancak*
Kuşevi'nin Efendisi *İbrahim Yıldırım*
Yaralı Kalmak *İbrahim Yıldırım*

Nihori'den Yeniköy'e *Orhan Türker*
Mega Revma'dan Arnavutköy'e *Orhan Türker*
Fanari'den Fener'e *Orhan Türker*
Kimsin Jak Samanon *Liz Behmoaras*
Küçük Hanım'dan Rubu Asırlık Adama *Leyla Neyzi*

Filiz Hiç Üzülmesin / Sabahattin Ali (2. baskı) *Filiz Ali*
Canlar Ölesi Değil / Haldun Taner *Demet Taner*
Bir Destan Rüzgarı / Yaşar Kemal *Alpay Kabacalı*
Büyük Yolların Haydutu / Attila İlhan *Öner Ciravoğlu*
İpek Böceği Cinayeti / Çetin Altan *Solmaz Kamuran*
Gömüyü Arayan Adam / Aziz Nesin *Ali Nesin*
Mektepten Memlekete / Yahya Kemal *Konur Ertop*

Şiir
İlk Gibi Son Turgay Kantürk
Tuzak Kitap Turgay Kantürk
Ay İçin Küçük Şeyler Turgay Kantürk
Yüzde Yüz Cenk Koyuncu
Uzun Bir Ayrılık İçin Kısa Şiirler Nedim Gürsel
Az Kaldı Kışa Ahmet Oktay
Şeyler Kitabı - EV İlhan Berk
Derin Uykunun Söylevi Jean Cocteau
Ağustos Parlamaları Philippe Jaccottet
Gül Sesleri Seyfettin Başcıllar
Dil Oyunları İzzet Yasar
Douve'un Hareketi ve Hareketsizliğine Dair Yves Bonnefoy

Geceyarısı Kitapları
Dünya ve Pantolon Samuel Beckett
Ne Var Ne Yok? Vladimir Mayakovski
Cüz Enis Batur
Orson Welles-Bir Amerikan Mitosu G.Cabrera Infante
Eşsiz Hazlar-Mastürbasyon Külliyatı Harry Mathews
Aşkın Zembereği Cem Akaş
Devam Ferit Edgü
Aforistika ya da Özeldeyişler Hulki Aktunç
Yüzleşmeler Henri Michaux
Kızılbaş Günlerim Abidin Dino
Aforizmalar Johann Heinrich Fussli
Ada Samih Rifat
Gönderilmemiş Kartpostal Yazıları Oğuz Demiralp
Zilif Oruç Aruoba
Kaptan Gemide Kaçak Yolcu Var 7 yazardan ortak kitap
Arazi Marazî 7 yazardan ortak kitap
Negatif İmge 7 yazardan ortak kitap
Bir Varmış Bir Okmuş Enis Batur
Surat Buruşturmalık 52 Metin Münir Göle
İnsanlık Halleri Ferid Edgü
Dolambaç Selçuk Demirel
Patates Enis Batur
20.yüzyılda sanat 7 yazardan ortak kitap
Öküz'lemeler Ece Ayhan
Lilliput Masallar Levent Şentürk
Geceyazısı / 1 (dört aylık edebiyat dergisi)
Geceyazısı / 2
Geceyazısı / 3
Geceyazısı / 4
Geceyazısı / 5

İstanbul-Paris hattı, Batılılaşma hareketleri bağlamında, son 150 yıl içinde en önemli ekseni oluşturmuştur. Önce Osmanlı aydınının, sonra da muhalif Türk aydınının, edebiyatçısının, sanat adamının gözünde özgürlüğe açılan yolun simgesiydi bu güzergah. Salâh Birsel, her zamanki didikleyici yöntemi ve benzersiz üsluhuyla, kültürel tarihimizin bu cephesine alabildiğine lezzetli bir bakış getirmeyi bilmiştir.

Enis Batur

SALÂH BEY TARİHİ-5

Salâh Birsel

İstanbul-Paris

*

ISBN 975-570-218-0

* SEL YAYINCILIK DENEME